

Programa
RECERCAIXA 2011

L'AGRICULTURA SOCIAL

EN EL DESENVOLUPAMENT LOCAL I
L'OCUPACIÓ PER A COL·LECTIUS AMB
RISC DE MARGINACIÓ

Programa RECERCAIXA
Convocatòria 2011

L'AGRICULTURA SOCIAL

EN EL DESENVOLUPAMENT LOCAL I L'OCUPACIÓ PER A COL·LECTIUS AMB RISC DE MARGINACIÓ

Investigador principal

Antoni F. Tulla i Pujol

Equip del projecte

**Anna Badia i Perpinyà (UAB), Camille Evard (CEDRICAT), Carles
Guirado González (UAB), Imma Pallarès i Blanch (CEDRICAT),
Marta Rancano i Conejero (CEDRICAT), Natàlia Valldeperas
Belmonte (UAB), Ana Vera Martín (UAB)**

Departament de Geografia (UAB)
Fundació CEDRICAT

Març 2014

El projecte *“L’Agricultura Social en el desenvolupament local i l’ocupació per a col·lectius amb risc de marginació”* (2011ACUP00023) s’emmarca en el Programa RecerCaixa (convocatòria 2011), una iniciativa de l’Obra Social “la Caixa” i l’Associació Catalana d’Universitats Públiques (ACUP).

ÍNDEX DE CONTINGUTS

Resum executiu.....	9
---------------------	---

CAPÍTOL 1

INTRODUCCIÓ: PLANTEJAMENT DE LA RECERCA, OBJECTIUS I METODOLOGIA

1. INTRODUCCIÓ	21
2. PLANTEJAMENT DE LA RECERCA: OBJECTIUS I METODOLOGIA.....	24
2.1. Objectius i fases de la recerca	24
2.2. Metodologia.....	25
3. BIBLIOGRAFIA.....	40

CAPÍTOL 2

L'AGRICULTURA SOCIAL: CONCEPTUALITZACIÓ, DISCURSOS I PRÀCTICA EN EL CONTEXT EUROPEU

1. PROCESSOS SOCIOCULTURALS I IMPULS DE L'AGRICULTURA SOCIAL. UNA BREU CONTEXTUALITZACIÓ	43
2. QUÈ ÉS L'AGRICULTURA SOCIAL? DEFINICIÓ, LÍMITS I TIPOLOGIA	47
2.1. Conceptualitzant l'Agricultura Social	47
2.2. Els límits de l'Agricultura Social	51
2.3. Tipologia i diversitat de les experiències.....	56
2.4. Beneficis pels col·lectius usuaris.....	59
3. DISCURSOS I ENFOCAMENTS AL VOLTANT DE L'AGRICULTURA SOCIAL.....	62
3.1. Agricultura multifuncional.....	62
3.2. Atenció sociosanitària.....	63
3.3. Inserció laboral i inclusió social.....	64
3.4. Desenvolupament rural i nou paradigma agrosocial.....	66
4. L'AGRICULTURA SOCIAL EN EL CONTEXT EUROPEU	68
4.1. Estat actual de l'AS a Europa.....	69
5. BIBLIOGRAFIA.....	85

CAPÍTOL 3

L'AGRICULTURA SOCIAL A CATALUNYA: EXCLUSIÓ SOCIAL, ANÀLISI DEL SECTOR I ESCENARIS DE FUTUR

1. L'EXCLUSIÓ SOCIAL A CATALUNYA.....	91
1.1. Exclusió social: origen i concepte.....	92
1.2. Anàlisi de l'exclusió social a Catalunya	93
1.3. Les persones amb discapacitat. Estructura sociodemogràfica	110
2. LA CREACIÓ DELS PROJECTES D'AGRICULTURA SOCIAL: DE LA LLAVOR AL FRUÏT	116
2.1. Els primers passos: motivació i elecció de l'activitat.....	116
2.2. El marc legislatiu de l'AS.....	118
2.3. Les vicissituds del procés de creació	125
3. EL PAISATGE ACTUAL DE L'AGRICULTURA SOCIAL A CATALUNYA.....	127
3.1. Característiques de les experiències d'AS a Catalunya.....	127

3.2. La inserció laboral de persones en risc d'exclusió social a través de l'AS.....	147
3.3. Impacte de la conjuntura socioeconòmica actual sobre les iniciatives d'AS: entre l'amenaça i l'oportunitat.....	155
3.4. Beneficis i contribucions dels projectes d'AS.....	158
3.5. L'AS a Catalunya des d'una perspectiva de gènere	160
3.6. L'impuls de l'AS: alguns projectes de recent creació.....	162
4. PERSPECTIVES I FUTURS ESCENARIS	164
4.1. Valoració dels resultats i projectes futurs	164
4.2. El futur de l'AS: potencialitats i perspectives de futur	166
5. EL PAPER DELS AGENTS IMPLICATS EN L'AS.....	174
5.1. Administració pública	174
5.2. Sector privat.....	178
5.3. Tercer Sector Social	179
6. BIBLIOGRAFIA.....	181

CAPÍTOL 4

EINES PER L'IMPULS DE L'AS A CATALUNYA: ANÀLISI DAFO, FLUXOGRAMA I PROPOSTES D'ACCIÓ

1. DIAGNOSI DEL SECTOR: L'ANÀLISI DAFO.....	185
1.1. Anàlisi DAFO de l'AS en el context català.....	185
1.2. Apunts sobre el DAFO en el context europeu.....	189
2. RESULTATS DE LA DIAGNOSI I PROPOSTES D'ACCIÓ ESTRATÈGICA	193
2.1. Problemes clau i necessitats del sector: el fluxograma.....	193
2.2. Identificació i descripció dels eixos de treball.....	203
2.3. Propostes d'accions estratègiques.....	206
3. BIBLIOGRAFIA.....	218

CAPÍTOL 5

CONSIDERACIONS FINALS: SÍNTESIS DELS RESULTATS I FUTURES LÍNIES DE RECERCA

1. PRINCIPALS RESULTATS DEL PROJECTE.....	221
2. FUTURES LÍNIES DE RECERCA	226

CAPÍTOL 6

BIBLIOGRAFIA

1. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES.....	231
2. PÀGINES WEB.....	235
3. FONTS ESTADÍSTIQUES.....	237
4. DOCUMENTS OFICIALS.....	237

APÈNDIX.....	239
--------------	-----

ÍNDEX DE TAULES I FIGURES

Taula 1.1. Llistat dels camps de la Base de Dades sobre l'Agricultura Social a Catalunya..	26
Taula 1.2. Entrevistes i qüestionaris realitzats durant el treball de camp	28
Figura 1.3. Mapa de distribució de les entitats entrevistades i enquestades	30
Taula 1.4. Eixos temàtics per la disposició de les dades qualitatives	31
Figura 1.5. Captura de pantalla de la base cartogràfica per a la georeferenciació amb ArcGis.....	33
Figura 1.6. Captura de pantalla durant el procés d'exportació de la base de dades	33
Taula 1.7. Classificació i jerarquia de les cobertes dominants	35
Figura 1.8. Plantilla base per a l'elaboració dels fluxogrames.....	38
Figura 2.1. Classificació de les activitats vinculades al Green care en funció de la seva interacció amb els elements naturals.....	52
Figura 2.2. Classificació de les activitats vinculades amb l'AS i el <i>Green care</i>	55
Taula 2.3. Nombre aproximat i tipologia de les iniciatives d'AS en el context europeu (2008).....	74
Taula 2.4. Xarxes i programes de suport a l'AS a diferents països d'Europa.....	84
Figura 3.1. Evolució de la taxa de risc a la pobresa (2000-2011)	95
Figura 3.2. Renda Mínima d'Inserció (RMI). Evolució del nombre de prestacions i de la pensió mitjana (1991-2011).....	96
Taula 3.3. Execucions hipotecàries a Catalunya i Espanya (2007-2012)	97
Figura 3.4. Evolució de la taxa d'atur a Catalunya (2001-2013)	98
Figura 3.5. Evolució de la taxa d'atur a Catalunya per grans grups d'edat (2001-2013)....	99
Figura 3.6. Evolució de la taxa d'atur de llarga durada a Catalunya (2000-2012).....	100
Figura 3.7. Evolució de les prestacions d'atur (1991-2011).....	101
Figura 3.8. Evolució de les prestacions de Renda Activa d'Inserció (1991-2011).....	102
Figura 3.9. Taxa d'abandonament prematur dels estudis (2000-2012)	104
Figura 3.10. Evolució de la població penitenciària i l'àrea de procedència (2002-2012)	106
Figura 3.11. Evolució del nombre de casos de tractament per drogodependència i principal substància causant de l'addicció (1990-2008)	129
Figura 3.12. Estructura de la població a Catalunya, 2012.....	111
Taula 3.13. Taxes de discapacitats per sexe i edat a Catalunya per cada mil habitants (2012).....	112
Figura 3.14. Evolució 1998-2012 de la Taxa de Discapacitats per grans grups d'edat, 2012	113
Taula 3.15. Taxa de discapacitat (‰) per tipologia i sexe (2012).....	113
Taula 3.16. Taxa de discapacitats per tipologia per la població potencialment activa, 2012.	114
Figura 3.17. Evolució de les persones reconegudes legalment com a discapacitades segons tipologia (1998=100)	115
Figura 3.18. Elements claus per a la constitució d'un CET	120
Figura 3.19. Elements claus per a la constitució d'una Empresa d'Inserció.....	123
Figura 3.20. Entorn legislatiu aplicable a les diferents modalitats d'inserció de col·lectius en risc d'exclusió social a Catalunya	125
Figura 3.21. Distribució de les entitats de jardineria i AS segons activitat.....	127

Figura 3.22. Distribució d'entitats de Jardineria i AS a Catalunya.....	128
Figura 3.23. Distribució d'entitats d'AS segons el nombre de treballadors totals.....	129
Figura 3.24. Distribució de les entitat d'AS segons volum de treballadors en risc d'exclusió sobre el nombre total de treballadors.....	130
Figura 3.25. Distribució d'entitat d'AS segons l'etapa de creació	132
Figura 3.26. Distribució geogràfica de les entitats d'AS segons forma jurídica	133
Figura 3.27. Entitats d'AS segons forma jurídica	134
Figura 3.28. Entitats d'AS segons modalitat d'inserció	135
Figura 3.29. Distribució geogràfica de les entitat d'AS segons modalitat d'inserció dels col·lectius en risc d'exclusió	135
Figura 3.30. Distribució territorial de les entitats d'AS segons el perfil de les persones beneficiàries.....	137
Figura 3.31. Distribució territorial de les entitats d'AS segons tipus de discapacitat.....	138
Figura 3.32. Entitats d'AS segons el tipus de col·lectiu beneficiari	138
Figura 3.33. Entitats d'AS segons el tipus de discapacitat	139
Figura 3.34. Distribució territorial de les entitats d'AS segons el tipus d'activitat principal.....	140
Figura 3.35. Entitats d'AS segons tipus d'activitat principal.....	142
Figura 3.36. Distribució territorial de les entitats d'AS segons la presència (o no) de criteris agroecològics	142
Figura 3.36. Sistemes de regulació de l'AS a Europa	176
Figura 4.1. Anàlisi DAFO de l'AS a Catalunya.....	186
Figura 4.2. Síntesis del DAFO de l'AS en el context europeu.....	190
Figura 4.3. Fotografia de la disposició de les fortaleeses i les oportunitats en el fluxograma.....	193
Figura 4.4. Fotografia de la disposició de les debilitats i les amenaces en el fluxograma.....	194
Taula 4.5. Numeració dels elements presents al fluxograma	194
Figura 4.6. Distribució dels elements al fluxograma 1 (Fortaleeses i Oportunitats).....	196
Figura 4.7. Distribució dels elements al fluxograma 2 (Debilitats i Amenaces)	196
Figura 4.8. Agrupació de les fortaleeses i oportunitats i creació de categories.....	197
Figura 4.9. Agrupació de debilitats i amenaces i creació de categories.....	197
Taula 4.10. Categories resultats de la simplificació dels fluxogrames.....	198
Figura 4.11. Disposició dels nous ítems en els fluxograma 1 (Fortaleeses/Oportunitats).....	200
Figura 4.12. Disposició dels nous ítems en els fluxograma 2 (Debilitats/Amenaces).....	200
Taula 4.13. Categories resultants de l'anàlisi de xarxes	201
Figura 4.14. Relacions entre els elements del fluxograma de fortaleeses i les oportunitats	202
Figura 4.15. Imatges del taller per l'establiment de relacions entre els elements dels fluxogrames.....	202
Figura 4.16. Relacions entre els elements del fluxograma d'amenaces i debilitats.....	203
Figura 4.17. Taller de treball en equip per la identificació dels eixos d'anàlisi de l'AS.....	205
Taula 4.18. Eixos de treball i àmbits d'actuació	205
Taula 4.19. Recomanacions d'accions estratègiques per l'impuls de l'AS a Catalunya.....	206

L'AGRICULTURA SOCIAL EN EL DESENVOLUPAMENT LOCAL I EN L'OCUPACIÓ PER A COL·LECTIUS EN RISC DE MARGINACIÓ

Resum executiu

L'impuls que en les darreres dècades ha experimentat l'Agricultura Social (d'ara en endavant AS) a Europa s'ha de relacionar amb una sèrie de processos socioculturals i canvis en les tendències i pautes social que han contribuït a teixir noves aliances entre societat i agricultura. En aquest context, l'AS apareix com una estratègia per oferir solucions i respostes a problemes i necessitats presents en la societat actual, sorgides en la majoria de les ocasions des de la pròpia ciutadania amb la finalitat de contrarestar les mancances (i ineficàcia) de les polítiques públiques dirigides als col·lectius de població més vulnerables.

A Catalunya, l'AS s'ha desenvolupat principalment com a eina d'inserció sociolaboral i com a teràpia ocupacional, per donar resposta a les necessitats del col·lectiu de persones amb discapacitat intel·lectual. En els darrers 30 anys, han anat sorgint iniciatives privades motivades per les necessitats de les famílies i per les motivacions de determinades entitats del Tercer Sector Social, desenvolupades sense una estratègia conjunta ni un recolzament des de l'administració pública, donant lloc a un fenomen present però altament atomitzat i heterogeni.

En altres països d'Europa existeix evidència dels beneficis que pot aportar l'AS a les persones usuàries (discapacitat, trastorn mental, risc d'exclusió, joves, etc.). En països, com Itàlia o Bèlgica, l'AS (també coneguda com a *social farming*, *green care*, *farming for health*, *care farming*, etc) s'ha observat que aquesta activitat genera impactes positius més enllà de la inserció sociolaboral de col·lectius amb risc d'exclusió social, actuant com un important actiu en el desenvolupament local, la dotació de serveis en les àrees rurals i la cohesió social, entre d'altres. A més, aquestes iniciatives també tenen efectes positius sobre el medi ambient, ja que apareixen lligades a la producció ecològica, a un model agroalimentari local i a un consum de proximitat.

L'objectiu principal d'aquesta recerca ha estat analitzar la situació actual de l'AS i posar les bases que permetran implementar una estratègia d'impuls de la mateixa a Catalunya. Per assolir aquesta meta el procés d'investigació s'ha estructurat en un seguit d'etapes, les quals han permès donar resposta a les diferents preguntes prèviament

formulades i assolir els objectius plantejats a l'inici de la recerca. A continuació realitzem una breu descripció de cada una d'elles:

- a) **Documentació i revisió bibliogràfica:** S'han revisat les principals publicacions científiques d'àmbit europeu, espanyol i català que tractaven sobre l'AS i altres conceptes relacionats. A més d'aquesta anàlisi documental, s'han consultat informes derivats de projectes europeus, articles acadèmics i publicacions de caràcter divulgatiu, la qual cosa ha permès elaborar un marc teòric i conceptual sobre l'AS en el qual s'ha pretès entendre i adaptar el concepte a la realitat del context català. Aquesta anàlisi també ha permès apropar-nos a les característiques de les iniciatives que s'apleguen sota el paraigua d'aquest concepte i elaborar un estat de la qüestió sobre el fenomen en l'àmbit europeu.
- b) **Base de dades i treball de camp:** un dels objectius del projecte ha estat l'elaboració d'una base de dades sobre l'AS a Catalunya, en la que es recollissin les iniciatives que desenvolupen la seva activitat en aquest camp, seleccionant la informació rellevant per a cadascuna d'elles. Després d'un procés d'actualització de la base de dades inicial hem identificat 99 experiències, de les quals: 57 són de jardineria i 42 d'AS. D'aquestes 42 entitats, 33 són exclusivament d'AS i 9 d'AS i jardineria. Aquest procés d'actualització s'ha elaborat a partir de la informació recopilada durant la recerca documental i actualitzant-se amb la realització de qüestionaris *online*, per via telefònica i per mitjà d'entrevistes presencials, que han permès obtenir un important volum d'informació. Paral·lelament s'han seleccionat algunes iniciatives per a la realització d'entrevistes semiestructurades i qüestionaris ampliat per tal d'obtenir informació qualitativa que permetés aprofundir en el coneixement del fenomen i en les característiques dels projectes d'AS. S'han realitzat un total de 19 entrevistes, 3 qüestionaris ampliat i 52 qüestionaris breus (24 via formulari *online* i 28 via telefònica).
- c) **Anàlisi de les entrevistes:** Pel tractament i anàlisi de la informació recollida a les entrevistes s'ha procedit, en primer lloc, a transcriure el material de les narracions enregistrades durant el treball de camp, i en segon lloc, a la realització d'una matriu que aplega totes les dades disposades d'una manera ordenada i sintètica. L'objectiu principal d'aquesta etapa ha estat obtenir pautes d'interpretació mitjançant el tractament sistemàtic de la informació, és a dir, extreure de les entrevistes tot allò que és rellevant pel nostre objecte d'estudi i que permet aprofundir en el coneixement de la situació de l'AS a Catalunya.
- d) **Tractament cartogràfic i anàlisi territorial:** A partir de la informació recollida a la base de dades, entre elles les coordenades UTM de cada una de les entitats, s'han pogut georeferenciar totes les experiències d'AS i integrar una base de dades espacial i alfanumèrica per ser tractada en un Sistema d'Informació Geogràfica (SIG). El fet de disposar d'informació georeferenciada permet crear cartografia temàtica per a cadascuna de les característiques associades a cada entitat, possibilitant la visualització de pautes d'implantació territorial de les iniciatives. D'altra banda, a partir de la localització espacial de les diferents entitats, s'ha fet una anàlisi de les cobertes del sòl en un radi de 5 km per determinar quina és la

coberta o cobertes del sòl dominants en un entorn proper per a cada una de les experiències. Es tracta dels primers passos d'una futura línia de recerca, a partir de la qual es podran identificar les potencialitats i recursos endògens per crear nous projectes d'AS o diversificar les activitats ja existents.

- e) **Diagnosi i propostes d'acció:** s'ha utilitzat l'anàlisi DAFO i el fluxograma o mapa relacional per detectar problemes clau i potencialitats del sector de l'AS, amb la finalitat d'elaborar propostes d'acció estratègica que enforixin el sector, millorin la seva visibilitat i impulsin la implantació de noves iniciatives en el context català.

Seguint totes aquestes etapes hem abordat l'objectiu general de la recerca, l'anàlisi de la situació actual de l'Agricultura Social (AS) a Europa, i en particular a Catalunya, com a estratègia de desenvolupament local i eina per a la inserció laboral de col·lectius en risc d'exclusió social. No obstant això, a l'inici de la recerca es van plantejar uns objectius específics que esmentem i comentem a continuació, fent especial atenció a les tasques realitzades per assolir-los, els resultats obtinguts i els avenços en l'àmbit científic:

- a) *Identificar i tipificar els àmbits on es desenvolupa l'AS a Catalunya, en funció dels agents implicats, tipus d'activitats i perfil dels beneficiaris.*

Per tal d'identificar, tipificar i caracteritzar els àmbits en els que es desenvolupa aquest fenomen en el context català s'han inventariat 42 entitats d'AS, de les quals 33 són entitats pròpiament d'AS i 9 són entitats que combinen AS i jardineria. S'han establert els perfils de cadascuna d'elles segons l'àmbit territorial, l'activitat desenvolupada, la forma jurídica, la modalitat d'inserció de les persones en risc d'exclusió social, el número de treballadors i el seu any de creació. A partir d'aquesta informació hem pogut observar les tipologies que presenten les iniciatives d'AS a Catalunya. A continuació realitzem una síntesi de les principals característiques:

- ✓ Les experiències d'AS són majoritàriament **entitats privades**. La forma jurídica que prenen aquestes iniciatives són de caràcter mercantil (empreses privades o cooperatives) o bé de caràcter social (associacions o fundacions privades). La majoria d'elles realitzen la seva activitat sense ànim de lucre, malgrat algunes tinguin una clara vocació comercial.
- ✓ Les iniciatives que hem detectat promouen principalment **projectes d'inserció sociolaboral** en l'àmbit agrari, encara que n'hi ha d'altres que tenen objectius de caràcter terapèutic, de rehabilitació, educatiu i de lleure. Aquestes darreres han quedat al marge del nostre anàlisi ja que l'objectiu del projecte és centrar-nos en iniciatives que tinguin com a denominador comú l'ocupació de col·lectius en risc d'exclusió. Tanmateix, hem dedicat un apartat de l'anàlisi a esmentar alguns d'aquests projectes amb finalitats diferents a la inserció laboral.
- ✓ Els col·lectius usuaris són majoritàriament **persones amb discapacitats i/o trastorn mental** i, en menor mesura, altres grups en risc d'exclusió com persones en situació de pobresa, aturats/des de llarga durada o joves amb problemes formatius.

- ✓ Dins del ventall de modalitats d'inserció que ofereix la legislació vigent, les iniciatives d'AS s'acullen principalment als **Centres Especials de Treball (CET)** i a les **Empreses d'Inserció (EIns)**.
- ✓ La major part de les iniciatives centren la seva activitat en l'agricultura, i més concretament en la **horticultura ecològica**, essent menor el nombre que ho fa en altres camps del sector agrícola o de l'artesania alimentària.
- ✓ Són principalment **microempreses**, iniciatives petites de menys de 10 treballadors, tot i que algunes superen aquesta xifra en escriure i apareixen com a grans empreses dins del seu camp.
- ✓ El **percentatge de persones en risc d'exclusió** de cada una de les entitats pot oscil·lar considerablement, i **ve determinada pels requisits legals** de cada modalitat d'inserció, però la mitjana gira entorn al 50%, assolint xifres entre el 80% i 90% en els casos en que la presència del col·lectiu usuari és més elevada.
- ✓ Les primeres iniciatives van sorgir a la dècada de 1960, les quals serien els embrions d'un sector que s'han anat ampliant progressivament fins als nostres dies. Hem pogut observar que **l'impuls d'aquest fenomen s'ha produït amb especial força en els períodes de crisis**, en els quals la societat civil desenvolupa instruments per cobrir les mancances socials a les que no dona resposta l'estat. Però **durant els períodes de bonança econòmica s'enforteix gràcies a la disponibilitat de subvencions**, ajuts públic i les potencialitats que ofereix una conjuntura socioeconòmica favorable.
- ✓ Els projectes d'AS es **localitzen principalment a l'Àrea Metropolitana de Barcelona**, tot i que hi ha una presència prou important arreu del territori, a excepció de les zones més perifèriques com l'Alt Pirineu i Aran i les Terres de l'Ebre.
- ✓ La majoria d'entitats d'AS aposten per l'**aplicació de criteris agroecològics** a les seves explotacions. Això ens ha fet observar que l'AS esdevé un actiu important en la recuperació de l'agricultura com a sector estratègic i cabdal per a la sobirania alimentària dels pobles, apostant per una producció ecològica i local, a la que en aquest cas se li afegeix també un evident component social.

b) Determinar les potencialitats que l'AS presenta per a cadascun dels àmbits que s'han identificat.

La realització d'entrevistes presencials amb agents claus del sector de l'AS ha proporcionat informació de les característiques actuals del sector i les seves expectatives. Amb l'anàlisi de les debilitats i les amenaces, així com també de les fortaleces i les oportunitats (anàlisi DAFO), hem pogut comprovar les mancances i necessitats del sector per tal de dissenyar un conjunt de recomanacions/accions per a la seva millora. A continuació destaquem les principals potencialitats:

- ✓ L'AS està consolidada com a eina d'**inserció sociolaboral** per a persones amb discapacitat, i té potencial encara pendent de desenvolupar per a persones en risc d'exclusió social, en tant que encara estan poc representades, com les persones drogodependents, interns o ex-interns de centres penitenciaris, dones víctimes de violència de gènere, etc.

- ✓ L'AS com a alternativa al **sistema d'assistència sociosanitària actual** i a les inversions de despesa pública en l'atenció de les persones en risc d'exclusió.
 - ✓ L'AS com a **estratègia de desenvolupament local i d'economia social**, reforçant els valors d'una agricultura de proximitat, ecològica i justa, en un context on predomina l'hegemonia del sistema agroindustrial, a través d'iniciatives que posen l'economia al servei de les persones.
 - ✓ L'AS com a element de **millora de la qualitat de vida dels col·lectius en risc d'exclusió social**.
- c) *Caracteritzar les aportacions que l'AS pot fer a la societat catalana, en concret en els següents camps: la inserció sociolaboral de persones amb risc d'exclusió social, el desenvolupament rural i local, l'ampliació dels serveis socials i la millora de la salut física i mental de les persones.*

La revisió de bibliografia, l'anàlisi de les entrevistes realitzades i la diagnosi del sector ha permès observar les aportacions i contribucions de l'AS en diferents àmbits. A continuació esmentem les més rellevants, les quals les trobareu ampliades a l'informe que s'adjunta a l'annex del present document:

- ✓ **Empoderament i ocupació per a persones en risc d'exclusió social.** L'AS proporciona oportunitats als col·lectius més vulnerables per inserir-los en el mercat laboral, integrar-los socialment i capacitar-los per desenvolupar la seva vida quotidiana de manera plena.
- ✓ **Beneficis en la salut física i mental.** L'activitat agrària en persones en risc d'exclusió social produeix importants millores en les capacitats motrius, augmenten l'autoestima i la confiança en sí mateixos, la responsabilitat i la capacitat de relacionar-se.
- ✓ **Dotació de serveis a les àrees rurals.** L'AS proporciona serveis d'atenció sociosanitària en territoris on aquests recursos presenten clares mancances, fent que les persones dels col·lectius en risc d'exclusió social, principalment per raons de salut, hagin de migrar cap a les ciutats. D'aquesta manera, la presència d'una iniciativa d'AS pot ajudar a l'assentament de la població més vulnerable, la creació d'infraestructures i la cohesió social a les àrees rurals.
- ✓ **Desenvolupament local.** Els projectes d'AS representen un important actiu pel desenvolupament econòmic i social a escala local, sobretot en àrees rurals i periurbanes. Les iniciatives d'AS representen alternatives econòmiques i d'organització del treball que ajuden a vertebrar nous models de desenvolupament vinculats a l'economia social, els quals esdevenen especialment necessaris en un context de crisi com l'actual.
- ✓ **Dinamització agroecològica.** La societat està cada cop més sensibilitzada amb el consum de productes alimentaris locals, ecològics, de qualitat i socialment justos. Les iniciatives d'AS, a més de treballar per l'atenció dels col·lectius en risc d'exclusió, aposten per criteris agroecològics, definint

noves formes de producció agrària, de relació amb el medi, de consum i d'alimentació.

d) *Definir una estratègia per tal de poder impulsar l'agricultura social en tots els àmbits on s'ha detectat un elevat potencial d'actuació*

L'anàlisi de les entrevistes a agents claus del sector de l'AS a Catalunya ha permès apropar-nos a les característiques internes (fortaleses i debilitats) i als elements de l'entorn (amenaces i oportunitats) que afecten directament o indirecta el sector de l'AS. A continuació us mostrem l'anàlisi DAFO resultant:

[FORTALESES] - o Agricultura, sector estratègic davant la crisi - o Multifuncionalitat agrària i diversificació a les explotacions - o Proximitat alimentària i dignificació de la pràctica agrícola - o Implementació de criteris agroecològics i valor social a les explotacions - o Qualitat i potencial del sector agroalimentari - o Contribució al desenvolupament local i rural i a la cohesió territorial - o Creació de serveis d'atenció a les persones de manera descentralitzada i en àrees perifèriques - o Establiment de xarxes: noves relacions entre productors, consumidors i societat - o Potencial d'inclusió social, inserció laboral i innovació econòmica - o Estalvi públic en despesa sociosanitària a través dels serveis oferts per l'AS - o Iniciatives sorgides des de la societat civil - o Creació de llocs de treball per a la pagesia i els professionals de l'atenció a les persones - o Adequació de l'ocupació a col·lectius específics - o Suport integral i millora del benestar de les persones en risc d'exclusió social - o Beneficis pels col·lectius d'usuaris, promotors i pagesos	[OPORTUNITATS] - o Foment de la innovació i l'economia social - o Canvis en les pautes de consum (productes justos i ètics) i els hàbits alimentaris (productes ecològics) - o Potencial i projecció internacional del sector agroalimentari i gastronòmic català - o Consciència del sector per superar l'atomització i voluntat de crear xarxa - o Tendència a la rendibilitat econòmica de projectes amb finalitat socials - o Nous jaciments d'ocupació en l'agricultura i sectors derivats - o Potencial d'inclusió de l'AS en les polítiques actives per la creació d'ocupació - o Vies de finançament alternatiu - o Ús de les TIC per millorar la competitivitat - o Creixent sensibilització pels temes socials - o Foment de la cooperació públic-privada - o Reconeixement i valor del sector agrari per a la societat - o Paper clau de l'AS en la desinstitucionalització dels serveis públics d'atenció a les persones - o Inclusió (implícita) en la PAC i en el Pla de Desenvolupament Rural de Catalunya - o Programes de foment de l'economia social i ajudes a l'emprenedoria i a la innovació econòmica
[DEBILITATS] - o Escassa consolidació del sector - o Heterogeneïtat, polarització del sector (d'acord als objectius i a la mida) i atomització de les iniciatives - o Manca de xarxes que integrin totes les experiències - o Escassa interacció entre el sector agrari i el d'atenció a les persones - o Elevada dependència del finançament públic - o Baixos rendiments productius - o Recursos econòmics i de finançament escassos - o Manca de formació de pagesos (en atenció sociosanitària) i del personal de suport (en l'àmbit agrari) - o Dificultat d'adequació de tasques a les necessitats /capacitat individuals dels usuaris i usuàries - o Baixa presència de determinats col·lectius (drogodependents, víctimes de violència de gènere, sense sostre, etc.) - o Dificultats per donar suport integral a determinats col·lectius	[AMENACES] - o Incertesa i reticències per emprendre projectes empresarials - o Falta de consciència i reconeixement de la tasca social - o Predomini del model neoliberal d'empresa per sobre el model cooperatiu, ètic i solidari - o Dificultat d'accés a la terra per a la nova pagesia - o Escassa valoració de l'aportació social de l'AS per combatre l'exclusió social - o Escàs coneixement de l'AS a Catalunya, en relació a altres països de la UE - o Retallades en matèria de benestar social i impagament de subvencions - o Irregularitats en la socialització i privatització de l'atenció sociosanitària - o Excés de regulació i imposicions legals en el sector agroalimentari - o Excessiva burocràcia i limitacions administratives - o Manca d'arbitratge en el control d'irregularitats - o Manca d'un marc legal específic - o Manca de voluntat i escassa sensibilització política per difondre i impulsar l'AS

A partir d'aquesta anàlisi DAFO s'ha realitzat una diagnosi dels elements favorables i desfavorables disposant-los i establint relacions entre ells, emprant per a aquesta tasca la tècnica del fluxograma o mapa relacional. Això ha permès

detectar quines són les necessitats bàsiques i els problemes clau del sector, així com els punts forts principals. A continuació es mostren els més importants:

- ✓ **Problemes clau:** Condicionants legals i administratius / Escàs reconeixement social i poca visibilitat
- ✓ **Debilitats del sector:** Minimització dels recursos públics en l'àmbit sociosanitari i en el finançament d'iniciatives d'acció social / Sector poc cohesionat / Escassa relació entre l'àmbit sociosanitari i l'activitat agrària / Limitacions en l'ocupació de col·lectius en risc d'exclusió
- ✓ **Potencialitats:** Foment de l'economia social / Creació d'alternatives econòmiques i nous models d'organització del treball / Innovació en l'àmbit social i en l'atenció sociosanitària / Dinamització agroecològica i desenvolupament local / Contribució a la cohesió social / Atenció integral dels col·lectius d'usuaris

A partir d'aquesta anàlisi hem establert cinc eixos de treball per a l'impuls de l'AS a Catalunya. Per cada un d'aquests eixos hem dissenyat una sèrie d'accions estratègiques que tenen com a objectius millorar la visibilitat del fenomen, crear un entorn jurídic i legal favorable, enfortir i cohesionar el sector i ampliar l'abast de l'activitat de l'AS, entre d'altres. Presentem a continuació una breu explicació:

a) Context social i econòmic:

- ✓ Fomentar l'AS com a sector de l'economia social a través la creació d'un programa específic d'emprenedoria en el camp de l'AS o l'ampliació dels programes pel foment d'iniciatives d'economia social, en els quals es presenti l'AS com un sector emergent i amb àmplies potencialitats.
- ✓ Difondre i donar visibilitat al sector de l'AS gràcies a la creació d'un programa específic d'emprenedoria en el camp de l'AS o l'ampliació dels programes pel foment d'iniciatives d'economia social, en els quals es presenti l'AS com un sector emergent i amb àmplies potencialitats.

b) Consolidació i impuls de l'AS:

- ✓ Elaborar un marc jurídic/normatiu propi per l'AS consensuat i dissenyat de manera conjunta entre els agents del sector i els òrgans de govern competents, per presentar-lo com a proposta de llei al Parlament de Catalunya.
- ✓ Incloure l'AS en les polítiques públiques mitjançant la creació d'una comissió interdepartamental (Departament de Benestar Social i Família, Departament d'Acció Social i Ciutadania, Departament de Salut, Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Ambient i Departament de Territori i Sostenibilitat) en el que s'inclouï explícitament l'Agricultura Social com activitat amb un alt potencial que cal integrar en les polítiques públiques.
- ✓ Avaluar el retorn social i l'eficiència dels recursos públics. En efecte, els ajuts i subvencions que l'Estat destina a les experiències d'AS són inversions amb un benefici clar ja que d'una banda les entitats d'AS són

proveïdores de serveis d'atenció social i per l'altra tenen un retorn social elevat. L'ocupació que generen les activitats d'AS faciliten una menor dependència dels serveis socio-sanitaris ja que en sí mateixa és una activitat que ofereix un servei terapèutic mitjançant personal de suport especialitzat.

c) Dotació de recursos i infraestructures

- ✓ Facilitar l'accés a vies alternatives de finançament gràcies a l'organització de jornades/tallers sobre les oportunitats de finançament per a projectes d'AS que estiguin enfocades a les vies alternatives de finançament i en les quals es convidarien a persones implicades en experiències d'AS que hagin emprat alguna d'aquestes vies de finançament. També es podria dur a terme sessions de *networking* entre experiències d'AS que busquin finançament i possibles inversors provinents de la banca ètica, cooperatives de serveis financers ètics i solidaris, plataformes de micromecenatge, grups d'Estalvi Solidari Territorial (GEST), etc.
- ✓ Crear i gestionar un banc de terres per a l'AS mitjançant la col·laboració amb els bancs de terres existents (Projecte Grípià- Associació Rurubans o Node Garraf) i en creació (Terra Franca) per donar el suport i l'acompanyament necessari als pagesos/entitats al procés d'accés a terres agrícoles. Fomentar la creació de bancs de terres per promotors i pagesos que vulguin desenvolupar projectes d'AS, a través d'una entitat o plataforma que gestioni la relació entre els propietaris dels terrenys i els promotors dels projectes, realitzant prèviament un estudi de viabilitat i de les condicions en que es pot adquirir la finca.

d) Cohesió interna del sector

- ✓ Crear una plataforma d'AS que agrupi a totes les entitats d'AS, que doni suport i assessorament a les experiències en els diferents àmbits que intervenen en la seva activitat, faci visible el fenomen i fomenti les trobades entre agents i l'intercanvi d'experiències entre les iniciatives.

e) Ampliació i extensió de l'AS

- ✓ Diversificar les experiències. Per això, caldria realitzar estudis conjuntament amb les entitats del Tercer Sector Social i el sector agrari per explorar i avaluar les potencialitats d'ampliació dels àmbits d'actuació de l'AS.
- ✓ Fomentar l'AS com a estratègia pel desenvolupament local a través de la creació de programes específics per als ens locals i introducció als plans estratègics per fomentar la implantació d'experiències d'AS com a estratègia de desenvolupament local.
- ✓ Formació específica pels professionals del sector sobre la gestió de projectes d'economia social, maneig de finques agropecuàries, treball amb col·lectius en risc d'exclusió i comercialització de productes agroalimentaris.

Capítol 1

**INTRODUCCIÓ:
PLANTEJAMENT DE LA RECERCA,
OBJECTIUS I METODOLOGIA**

1. INTRODUCCIÓ

L'agricultura ha sigut, al llarg dels segles, una activitat amb l'objectiu principal de produir aliment per cobrir les necessitats bàsiques d'alimentació de les poblacions, i sobretot per assegurar la subsistència familiar. La creixent terciarització de l'economia i el desenvolupament d'activitats no agrícoles i del comerç succeïts al llarg de la darrera meitat del segle XX, han influït en l'afebliment de l'agricultura familiar i és l'agricultura industrial la que subsisteix com a econòmica.

A partir dels anys 50 a Europa, les polítiques de desenvolupament agrícola se centren en el foment de la producció agrària tal i com ho il·lustra el Tractat de Roma constitutiu de la Comunitat Econòmica Europea (CEE) firmadat l'any 1957 i que preveu la creació d'una Política Agrícola Comuna (PAC) per a tots els països de la Unió Europea. Aquesta política, nascuda l'any 1962, pretén garantir la seguretat alimentària i es fixa com a objectius principals assolir l'autosuficiència alimentària, estabilitzar els mercats de la Unió Europea (UE) i finalment millorar el nivell i qualitat de vida de les poblacions en zones agrícoles. Entre el 1962 i 1972, la PAC posa l'èmfasi en la harmonització dels mercats de la UE, aposta en primer lloc pels productes de l'espai europeu i es destinen uns fons específics per donar suport al sector. Es creen les Organitzacions Comunes de Mercat (OCM) que busquen garantir una remuneració mínima dels productors a través de la intervenció de la UE en la compra i els estocs de productes alimentaris, per una banda, i per altra banda que protegeixen el mercat interior orientant la PAC cap a unes mesures de preferència comunitària. El balanç a l'any 1972 és força positiu en tant que s'han complert en part els objectius fixats: la producció agrícola és creixent, l'autosuficiència dels països de la UE està assegurada, els preus estan estabilitzats i el finançament agrícola està garantit amb el Fons d'Orientació i de Garantia Agrícola. Paral·lelament, la Revolució verda està en el seu apogeu a escala mundial. El progrés genètic i la utilització d'inputs químics per millorar els rendiments i la producció es generalitzen i caracteritzen una nova era per l'agricultura: la del productivisme.

Malgrat tot això, els mecanismes polítics europeus no basten per aconseguir un desenvolupament eficaç de les explotacions i del sector agrari. A partir del 1972 es busca augmentar les superfícies de les explotacions a través de la modernització i ampliació d'aquestes així com millorar la formació dels agricultors. Entre 1972 i 1980 es tracta del primer període de replantejament de la PAC en tant que s'observa una saturació dels mercats mundials i problemes monetaris i fins als anys 90, els excedents alimentaris i estocs no paren d'augmentar, en particular per la llet, els cereals i el vi. Per tal de frenar aquesta situació, s'introdueix el concepte de quota que s'aplicarà a aquells productes més excedentaris així com el pagament de taxes per aquests últims.

A l'any 1993 es produeix un gir important a la PAC i constitueix un moment crucial en la història de les polítiques de desenvolupament agrícola europees. A partir d'ara els reptes per l'agricultura europea són la competitivitat, el domini dels volums de producció i dels pressupostos de la PAC i la presa en compte dels conceptes d'ordenació territorial i medi ambient. De fet, la Revolució verda esdevé sinònima d'excés en la utilització d'inputs

químics (fertilitzants, pesticides, entre d'altres productes de síntesi) i els danys causats ja es comencen a percebre en tant que s'observa una degradació física dels medis agrícoles donada per la degradació dels sòls i de les cobertes vegetals.

A partir del 1999, els acords de Berlin posen les bases de les polítiques de desenvolupament rural a través de mesures tal i com la modulació dels ajuts de la PAC, la creació d'un segon pilar centrat en el medi ambient i el desenvolupament rural, o bé la creació d'un marc pressupostari per a 6 anys. Es comença a valoritzar l'activitat agrícola des d'altres perspectives; bàsicament, la creació de serveis medi ambientals, paisatgístics i turístics a les àrees rurals. L'any 2003, s'instauren els drets de pagament únics que consisteixen en ajuts desconnectats de l'acta de producció i el fet de rebre ajuts acaba sent condicionat pel compliment o no per part dels productors de certes mesures en matèria de medi ambient, entre d'altres mesures. A partir del 2008 el finançament de la PAC posa més èmfasis en la importància d'incloure criteris mediambientals, i el pressupost destinat al desenvolupament rural a través del segon pilar augmenta. Des de llavors, es parla cada cop més de la contribució del sector agrícola pel desenvolupament local de zones rurals, entre altres elements, per la multifuncionalitat i la diversificació de les explotacions agrícoles.

La multifuncionalitat agrícola no necessàriament es limita als àmbits turístics i medi ambientals, i d'això n'és una prova l'aparició d'iniciatives que uneixen agricultura i atenció social i sanitària, com són les experiències d'Agricultura Social (d'aquí en endavant AS). L'AS, inclou el sector agrari i agroalimentari, i té la particularitat d'associar la producció agrària amb el sector dels serveis socials i de l'atenció sociosanitària en l'àmbit local. Es tracta d'un plantejament innovador que contribueix a la integració sociolaboral de persones en risc d'exclusió social i al seu benestar, tal i com ho deixen palès les nombroses experiències que han sorgit arreu d'Europa. En el context europeu existeixen clares evidències dels beneficis que pot aportar l'AS quan s'amplia el ventall de beneficiaris que aquesta activitat ofereix (persones amb drogodependència, dones víctimes de violència de gènere, persones amb malaltia mental, etc). En països amb una llarga tradició de l'AS (també coneguda com a *social farming*, *green care*, *farming for health*, *care farming*, etc) s'ha observat que aquesta activitat genera impactes positius tant en la inserció sociolaboral de col·lectius amb risc d'exclusió social, com en el desenvolupament econòmic rural, o com en l'oferta de serveis socials en les zones rurals i la salut de les persones beneficiàries. A més, aquestes iniciatives també tenen efectes positius sobre el medi ambient, ja que apareixen com a activitats lligades a la producció ecològica, a un model agroalimentari de proximitat i a pautes de consum crític.

La rellevància del fenomen i el nombre important d'experiències formades ha conduït el Comitè Econòmic i Social Europeu a dedicar-hi una sessió de treball, realitzada el passat desembre del 2012, amb la voluntat de donar-li tota l'atenció que requereix un fenomen en creixement com l'AS. Arran d'aquesta reflexió es publica un dictamen que recull una sèrie de conclusions i recomanacions entorn de l'AS amb l'objectiu de donar-la a conèixer i alhora incentivar el desenvolupament de polítiques que tinguin en compte aquest concepte innovador.

L'AS és un fenomen emergent, però encara constitueix una pràctica incipient a Catalunya i Espanya. A Catalunya, s'ha desenvolupat principalment com a eina d'inserció sociolaboral i com a teràpia ocupacional, per donar resposta a les necessitats del col·lectiu de persones amb discapacitat intel·lectual. En els darrers 30 anys, han anat sorgint iniciatives privades motivades per les necessitats de les famílies, les quals s'han desenvolupat sense una estratègia conjunta ni un recolzament des de l'administració pública.

Fruit d'aquesta constatació, va sorgir la motivació de realitzar un projecte d'investigació que estudiés l'AS com a estratègia de desenvolupament local i d'ocupació per a col·lectius amb risc de marginació a Catalunya. Aquest projecte, realitzat conjuntament entre el Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona i la Fundació CEDRICAT, pretén proporcionar eines i elements de reflexió per a poder comprendre totes les facetes i les possibilitats que aquesta activitat ofereix i alhora proporcionar eines a l'Administració perquè pugui donar-hi impuls.

2. PLANTEJAMENT DE LA RECERCA: OBJECTIUS I METODOLOGIA

2.1. Objectius i fases de la recerca

L'objectiu central de la recerca és **analitzar la situació actual de l'AS i posar les bases que permetran implementar una estratègia d'impuls d'aquesta activitat a Catalunya**. D'aquesta manera es pretén que el fenomen s'ampli, es faci més visible i que els seus beneficis puguin contribuir a millorar la situació d'un major nombre de persones en risc d'exclusió social i a dissenyar alternatives de desenvolupament local i innovació social. A banda d'aquest objectiu principal se n'han plantejat alguns de concrets que esmentem a continuació:

- ✓ Identificar i tipificar els àmbits on es desenvolupa l'AS a Catalunya, en funció dels agents implicats, tipus d'activitats i perfil dels beneficiaris
- ✓ Determinar els potencials que l'AS presenta per a cadascun dels àmbits que s'han identificat.
- ✓ Caracteritzar les aportacions que l'AS pot fer a la societat catalana, en concret en els següents camps: la inclusió sociolaboral de persones amb risc d'exclusió social, el desenvolupament rural, l'ampliació dels serveis socials i la millora de la salut.
- ✓ A partir de la recerca realitzada, definir una estratègia per tal de poder impulsar l'agricultura social en tots els àmbits on s'ha detectat un elevat potencial d'actuació.

En base a aquests objectius, el treball de recerca s'ha articulat en 4 fases:

- a) Una de **prospecció** entorn del concepte de l'AS a Europa i a Catalunya per tal d'indagar la naturalesa del concepte d'AS a Europa i el context en el què neixen les experiències a altres països europeus per tal de conèixer els diferents marcs socioeconòmics i els condicionants o frens al desenvolupament del sector.
- b) Una de **treball de camp** per conèixer de primera mà la realitat, les expectatives i les mancances del sector a Catalunya.
- c) Una de **diagnosi** per analitzar el conjunt de la informació recollida en les dues primeres fases i proposar una estratègia per a l'impuls de l'AS a Catalunya des de l'Administració pública o entitats privades.
- d) Una darrera de **difusió** dels resultats aconseguits en la recerca orientada tant a col·lectius socials i acadèmics del nostre país com als acadèmics en l'àmbit internacional.

2.2. Metodologia

2.2.1. Documentació, base de dades i anàlisi quantitatiu

a) Revisió bibliogràfica i documental

Per tal d'abordar la primera part del projecte s'ha fet una recerca i buidatge documental de les principals publicacions acadèmiques d'àmbit europeu, espanyol i català que tractaven l'AS i altres conceptes relacionats. A partir d'aquest anàlisi bibliogràfic i documental, en el que s'han consultat informes derivats de projectes europeus, articles acadèmics i publicacions de caràcter divulgatiu, s'ha pogut elaborar un marc teòric i conceptual sobre l'AS. Aquest anàlisi també ens ha permès apropar-nos a les característiques que presenten les iniciatives que s'apleguen sota el paraigua d'aquest concepte i elaborar un estat de la qüestió en el que s'ha abordat la dimensió europea del fenomen.

La recerca documental també s'ha emprat per a la realització de la base de dades de les experiències d'AS a Catalunya, la qual s'ha estructurat en tres fases. En primer lloc, s'ha elaborat una recerca documental relacionada amb la inserció laboral i integració social de col·lectius en risc d'exclusió social, per tal d'identificar els grups d'usuaris i les entitats que treballen en aquest sector. Fruit d'aquesta recerca, s'han identificat les principals figures jurídiques que prenen les experiències d'AS, principalment Centres Especials de Treballs i Empreses d'Inserció, empreses que ofereixen vies d'inserció laboral i social a col·lectius en risc de marginació social. En segon lloc, la recerca documental s'ha centrat en projectes innovadors en el camp de l'agricultura ecològica i el cooperativisme agrícola, iniciatives que en alguns casos ofereixen integració sociolaboral a persones en risc d'exclusió social a través de l'activitat agrària. Finalment, s'ha dut a terme una recerca documental més acotada, en la que s'ha consultat, principalment, els catàlegs dels Centres Especials de Treball i el de les Empreses d'Inserció dels serveis de la Generalitat de Catalunya. Aquesta recerca més acotada ens ha servit per identificar aquelles empreses de caràcter social que treballen en l'àmbit agrícola. A més, la participació en jornades organitzades per la Xarxa Agrosocial de CX, xarxa en la que s'apleguen un bon nombre d'iniciatives d'AS, ens ha permès conèixer experiències d'arreu de Catalunya i establir contacte directe amb els promotors o representants de cadascuna d'elles. Aquesta presa de contacte ens ha facilitat la posterior cerca d'agents per a la realització d'entrevistes.

A banda de la recerca documental per construir la base de dades de l'AS a Catalunya, també hem realitzat una prospecció de les iniciatives d'AS a l'estat espanyol que adjuntem en l'annex d'aquest informe

b) Base de Dades d'AS a Catalunya

A partir d'aquest procés documental i bibliogràfic s'ha elaborat una base de dades final en la que s'identifiquen una sèrie d'iniciatives a Catalunya, les quals s'han classificat tenint en compte una sèrie de categories que facilitin, posteriorment, la consulta i l'anàlisi de la informació recollida. Els camps d'aquesta base de dades s'ha definit segons la informació principal que es vol disposar d'aquestes entitats identificades. Posem

d'exemple algunes d'aquestes categories: les dades de contacte, per tal de facilitar la recollida d'informació i el possible contacte per a la realització d'entrevistes; el tipus d'activitat, sempre i quan aquesta estigui vinculada en menor o major grau amb l'activitat primària; o les coordenades UTM, per a la posterior georeferenciació de les iniciatives. A continuació exposem tots els camps de la base de dades:

La base de dades s'ha anat completant a partir de la informació recopilada durant la recerca documental i s'ha anat actualitzant amb aquelles experiències que han anat sorgint a mida que avançava el projecte. Al llarg d'aquest procés ha anat apareixent algunes imprecisions en la base de dades, un fet que s'ha solucionat amb els qüestionaris enviats a través d'un formulari *online*, per via telefònica o per mitjà d'entrevistes presencials. D'aquesta manera s'ha pogut comprovar i actualitzar la informació de la base de dades vetllant perquè fos el més rigorosa possible.

Taula 1.1. Llistat dels camps de la Base de Dades sobre l'Agricultura Social a Catalunya

1. <i>Identificador gràfic (ID)</i>	11. <i>Nombre de treballadors/es amb discapacitat</i>
2. <i>Any de creació</i>	12. <i>Nombre de socis/es</i>
3. <i>Forma jurídica</i>	13. <i>Presència de criteris agroecològics</i>
4. <i>Modalitat d'inserció dels col·lectius</i>	14. <i>Coordenades UTM</i>
5. <i>Adreça</i>	15. <i>Telèfon</i>
6. <i>Codi postal</i>	16. <i>Web</i>
7. <i>Municipi</i>	17. <i>Correu electrònic</i>
8. <i>Tipus d'activitats</i>	18. <i>Serveis que ofereix</i>
9. <i>Col·lectiu beneficiari</i>	19. <i>Descripció del projecte</i>
10. <i>Nombre de treballadors/es total</i>	20. <i>Comentaris</i>

Font: elaboració pròpia

Aquesta base de dades general constava de més d'un centenar de registres, corresponent a entitats d'Agricultura Social i entitats que realitzaven exclusivament l'activitat de Jardineria. Inicialment, es partia d'un llistat de 63 entitats que es dedicaven a la Jardineria, el qual s'ha actualitzat a partir de l'enviament dels qüestionaris breus *online* i de les trucades telefòniques, tal i com s'ha comentat anteriorment. D'aquestes 63 entitats a les que se'ls hi va enviar el qüestionari breu es van obtenir 52 respostes, i es van poder reclassificar algunes de les entitats en funció de l'activitat que aquestes realitzen. Aquesta actualització de la informació, juntament amb les dades obtingudes mitjançant els qüestionaris ampliat i les entrevistes, ha permès elaborar la base de dades general (podeu consultar-la a l'Apèndix 12). Aquesta base de dades inicial, que constava de més d'un centenar de registres s'ha reduït a 99 experiències després del procés d'actualització explicat anteriorment. Aquestes 99 s'han classificat en 4 tipologies: 33 entitats d' AS, 9 d' AS i jardineria, i 57 de jardineria (47 d'elles tenen la jardineria com a activitat principal i 10 tenen altres activitats secundàries a part de la jardineria: treballs forestals, alimentació o servei de càterring, entre d'altres).

El dinamisme del sector ha fet difícil donar per tancat el procés de recopilació i sistematització de la informació, ja que a mida que avançava el projecte han anat apareixent noves experiències susceptibles de ser incorporades a la base de dades. Tanmateix, i per poder prosseguir amb les successives parts de la investigació, s'ha decidit tancar aquesta etapa a finals de març de 2013, amb la certesa que hi ha experiències que han quedat fora de la base de dades, però conscients que es tracta d'un recull inicial que servirà com a base per anar completant en les investigacions futures. Algunes d'aquestes experiències que han sorgit durant el darrer any del projecte s'han recollit en l'apartat 3.3.6 del present informe.

c) Anàlisi quantitativa: les fonts estadístiques

Les dades quantitatives utilitzades s'han emprat principalment per contextualitzar el risc d'exclusió social a Catalunya (veure apartat 1 del capítol 3 del present informe) en el marc de la crisi econòmica i financera que de 2007 ençà estan experimentant els països del sud d'Europa. També s'han utilitzat dades estadístiques per aclarir, ampliar, reforçar o matissar de manera puntual alguna de les explicacions realitzades en l'informe, en cada un d'aquests casos s'esmenten les fonts utilitzades.

L'anàlisi de l'exclusió social no has estat un tasca fàcil, principalment per la complexitat associada a aquest concepte i a la disponibilitat de dades. Tanmateix, s'ha volgut abordar aquest concepte en base a diferents àmbits d'exclusió (pobresa, salut, mercat de treball, educació i relacions socials) a la situació de diferents col·lectius considerats en risc d'exclusió social. Per això s'han recollit dades estadístiques de diferents organismes, des de l'IDESCAT, del qual s'ha recopilat el major volum de dades emprades, fins a institucions públiques que ofereixen dades més específiques sobre determinats col·lectius, com per exemple, el Departament de Benestar Social i Família, el Departament de Justícia o el Departament de Salut.

2.2.2. Anàlisi qualitativa: entrevistes i qüestionaris

L'anàlisi qualitatiu en aquest treball ha consistit, principalment, en la realització d'entrevistes semiestructurades als agents que actualment estan implicats ,a l'AS a Catalunya, ja sigui directament o indirecta, així com també als agents que ocupen un lloc estratègic per impulsar el fenomen i ampliar el seu abast en el nostre territori. A través de l'anàlisi d'aquestes entrevistes s'ha realitzat la diagnosi de la situació actual de l'AS a Catalunya, tant pel que fa a tipologia de les iniciatives, els processos de creació, l'organització i gestió, les tasques de les persones que ocupen, com els entrebancs i dificultats amb que es troben i com els solucionen. La diagnosi d'aquesta situació esdevé un element clau per a la realització d'un acurat anàlisi DAFO i la identificació de futurs eixos de treball i recomanacions. Tot això amb l'objectiu de fomentar l'aparició de futures iniciatives d'AS i la creació de xarxes i plataformes que coordinin i facin madurar el sector.

a) Treball de camp: entrevistes semiestructurades i qüestionaris

Per endinsar-nos en el coneixement de la realitat del fenomen de l'AS a Catalunya s'ha realitzat, per una banda, un total de 19 entrevistes semiestructurades en profunditat, i

3 qüestionaris. Les entrevistes s'anomenen en profunditat perquè es pretén que les entrevistes siguin l'eina metodològica principal a partir de la qual assolir una comprensió, el més fiable possible, de l'objecte d'estudi i un coneixement minuciós i detallat dels aspectes relatius a les iniciatives d'AS. Per altra banda, es tracten d'entrevistes semiestructurades, perquè tot i disposar d'un guió previ –que adjuntem a l'annex– s'ha prioritzat que la persona entrevistada tractés dels temes que considerés més rellevants en relació al plantejament general del projecte, com a mitjà per obtenir una resposta sincera i àmplia. Per últim, dir que són entrevistes no dirigides, ja que en la mesura del possible s'ha intentat adoptar una actitud "d'oient interessat", sense censurar o avaluar les respostes, i establir una relació el més equilibrada possible entre familiaritat/amistat i professionalitat. Tot això per tal de construir un vincle de proximitat que propiciés la correcta entesa entre l'investigador-entrevistador i les persones entrevistades, afavorint la conversa informal i la naturalitat en les respostes. Les entrevistes s'han realitzat a dos grups d'informants: a) promotors i/o responsables d'iniciatives d'AS, i b) informants clau, persones que pertanyen a alguna associació o institució i que estan directa o indirectament vinculats a l'AS (Taula 1.2).

Taula 1.2. Entrevistes i qüestionaris realitzats durant el treball de camp

Núm.	Entitat	Tipus	Mètode
1	La Klosca-CET	Entitat AS	Entrevista
2	Teixidors	Entitat AS	Entrevista
3	Bolet Ben Fet	Entitat AS	Entrevista
4	Delícies del Bagedà	Entitat AS	Entrevista
5	Fundació Integra Pirineus	Entitat AS	Entrevista
6	L'Olivera Cooperativa	Entitat AS	Entrevista
7	Fundació Casa Dalmases	Entitat AS	Entrevista
8	Amunt Ebre	Entitat AS	Entrevista
9	Masia-Taller "Viu la Vinya"	Entitat AS	Entrevista
10	L'Heura	Entitat AS	Entrevista
11	Samubucus Cooperativa	Entitat AS	Entrevista
12	Tarpuna	Entitat AS	Entrevista
13	EcoTrace	Entitat AS	Entrevista
14	Cuina Justa	Entitat AS	Entrevista
15	Vins d'Urpina	Entitat AS	Entrevista
16	Hortus Aprodísca	Entitat AS	Entrevista*
17	La Fageda	Entitat AS	Entrevista*
18	Entitats Catalans d'Acció Social (ECAS)	Informants clau	Entrevista
19	Acció Solidària Contra l'Atur	Informants clau	Entrevista
20	La Torxa	Entitat AS	Qüestionari
21	CET Can Cases	Entitat AS	Qüestionari
22	Fundació Onyar-La Selva	Entitat AS	Qüestionari

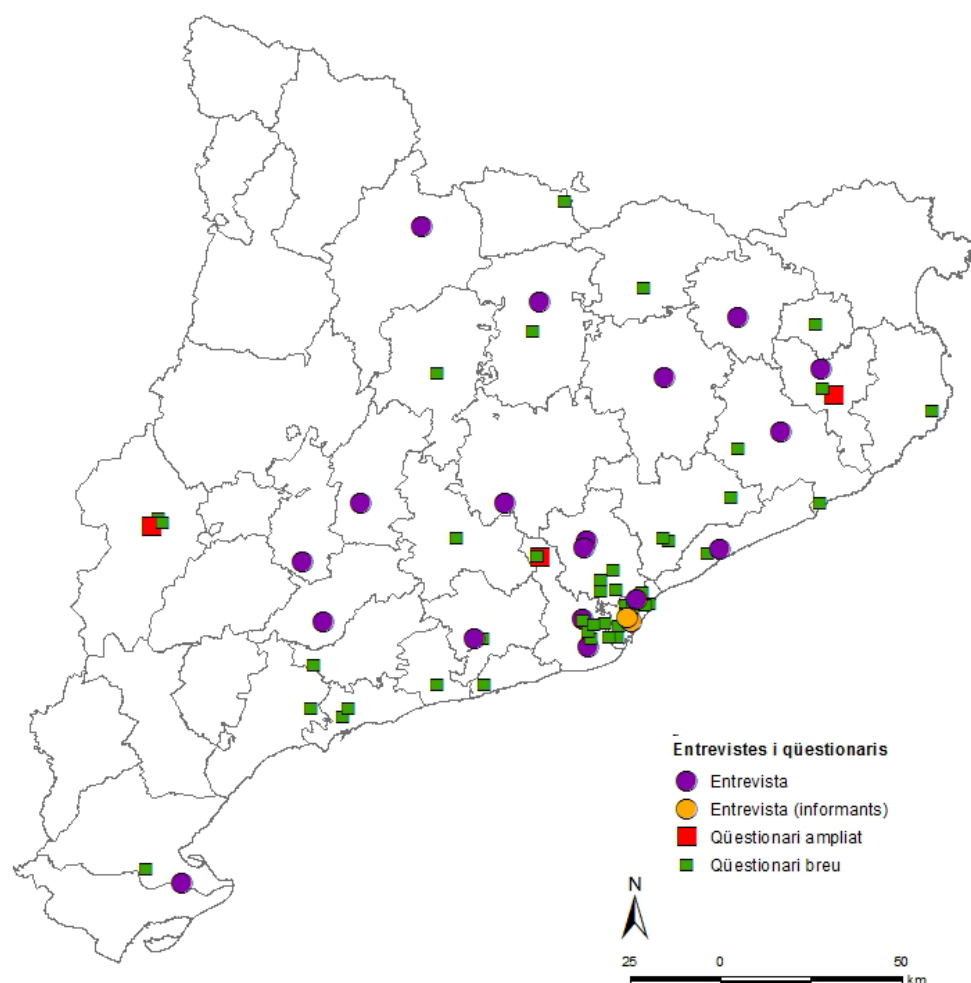
* Entrevistes realitzades en l'etapa exploratòria del projecte

Font: elaboració pròpia

A banda de les entrevistes, també s'ha considerat oportú realitzar alguns qüestionaris amb les mateixes preguntes que es van dissenyar pels guions de les entrevistes, però presentades d'una manera més esquemàtica i directa per fer fàcil la resposta per part de les iniciatives d'AS. S'han seleccionat algunes iniciatives que es creien més rellevants pel projecte que estaven desenvolupant, a les quals no ha estat possible entrevistar, i se'ls ha enviat un formulari *online*. Aquest formulari ha servit perquè contestessin algunes preguntes sobre la seva entitat i l'AS, amb l'objectiu d'aconseguir més informació per realitzar la diagnosi de la situació actual. A part d'aquest formulari, se n'ha enviat un altre de més sintètic, a aquelles entitats que tenen com a activitat principal serveis de jardineria, tal i com ja s'ha comentat abans. A més d'això, s'han fet trucades telefòniques per completar la informació d'aquelles entitats que no han respost els correu electrònic i els formularis *online*. S'ha volgut actualitzar i recollir la informació d'aquestes entitats que considerem important tenir-les en compte ja que representen un sector potencial de conversió cap a entitats d'AS.

Cal destacar que els qüestionaris més extensos no han donat els resultats esperats, ja que dels 16 qüestionaris enviats, només s'han obtingut 3 respostes. Una resposta més àmplia hagués estat molt positiva per a la recerca, però per poder prosseguir el calendari establert i endinsar-nos en l'anàlisi de les dades ens hem vist obligats a tancar el treball de camp sense disposar d'aquesta informació. Pel que fa als qüestionaris breus, la resposta ha estat més satisfactòria, ja que en total s'ha contactat a 63 entitats de Jardineria, de les quals 24 han respost el qüestionari *online*, 28 l'han respost mitjançant trucades telefòniques, 4 d'elles no realitzen activitat jardineria o AS –i per tant se les ha eliminat de la base de dades–, 2 no han respost, 2 ja no existeixen i 3 han abandonat l'activitat per motius diversos. Això demostra que obtenir enquestes per mitjans telemàtics és més difícil que si es fa presencialment, i aquest fet es fa més evident si la llargada del formulari implica una major dedicació temporal per part de l'entrevistat. Per les entitats d'AS, s'ha realitzat un total de 22 entrevistes, de les quals 17 han estat entrevistes presencials fetes a promotors i/o responsables de les iniciatives d'AS, 2 a informants clau i 3 mitjançant qüestionaris llargs. Els qüestionaris llargs són els que s'han enviat a aquelles experiències d'AS que es consideraven interessants d'entrevistar però que per raons econòmiques i de temps s'ha desestimat visitar-les presencialment, i per tal de recollir la seva experiència s'ha dissenyat uns formularis *online* amb preguntes obertes que permetessin tenir una radiografia del projecte que duen a terme.

Figura 1.3. Mapa de distribució de les entitats entrevistades i enquestades

Font: elaboració pròpia

A l'hora d'escollir les entitats a entrevistar s'ha tingut en compte, per una banda, l'interès que tenia la seva experiència per l'assoliment dels objectius marcats en el nostre projecte de recerca, i per l'altre, que tinguessin una distribució geogràfica que abracés, el més àmpliament possible, la totalitat del territori català. No obstant això, hi ha algunes àrees perifèriques, com l'Alt Pirineu i Aran o les Terres de l'Ebre, però, que queden infrarepresentades, a causa de l'escassa presència o inexistència d'experiències d'AS. Es pot observar amb major claredat al mapa que us mostrem a continuació (Figura 1.3).

Cal destacar l'anàlisi exploratori del paper de la dona a l'AS a Catalunya, és a dir la participació de la dona en aquests projectes socials. Per un banda, s'ha analitzat algunes experiències europees (Bock, 2004; Di Iacovo, 2003), recollint informació estadística sobre alguns dels col·lectius en risc d'exclusió social (IDESCAT 2013; UGT 2012) i realitzant cinc entrevistes a dones promotores i/o monitores en experiències d'AS (Berenguer, 2013).

b) Tractament de la informació i anàlisi de les dades

Pel tractament i anàlisi de les dades recollides a les entrevistes s'ha procedit, en primer lloc, a transcriure el material de les narracions enregistrades durant el treball de camp. S'ha intentat ser fidel a l'arxiu sonor obtingut en el moment de l'entrevista, realitzant alguna omisió o modificació d'aquells fragments que no són rellevants per a la recerca.

Una vegada finalitzada l'etapa de transcripció, amb la seva revisió posterior, s'ha classificat la informació per tal que sigui més fàcil d'interpretar durant l'etapa analítica. S'ha elaborat una taula en la qual hi ha les diferents entitats entrevistades en l'eix vertical i els elements que es creuen rellevants per l'anàlisi en l'eix horitzontal. En aquesta taula la informació s'ordena en funció d'uns eixos temàtics prèviament marcats i es resumeix per facilitar el seu tractament durant l'anàlisi. El resultat final és una matriu que aplega tota la informació recollida d'una manera ordenada i sintètica (Taula 1.4). La matriu amb la informació no es mostra en aquest informe per tal de mantenir la confidencialitat del contingut de les entrevistes.

Taula 1.4. Eixos temàtics per la disposició de les dades qualitatives

1. DESCRIPCIÓ DE L'ENTITAT 1.1 Missió/Objectius 1.2 Característiques de l'entitat	4.3 Xarxes de distribució 4.4 Dificultats
2. DESCRIPCIÓ DEL PROJECTE 2.1 Característiques del projecte 2.2 Motivacions 2.3 Posada en funcionament 2.4 Impacte de la crisi	5. FINANÇAMENT 5.1 Tipus de finançament 5.2 Viabilitat econòmica 5.3 Finançament alternatiu 5.4 Dificultats
3. CREACIÓ D'Ocupació 3.1 Perfils 3.2 Tasques 3.3 Dificultats 3.4 Suport 3.5 Inserció empresa	6. BALANÇ I RESULTATS 6.1 Resultats obtinguts 6.2 Beneficis pels col·lectius 6.3 Previsions de futur
4. ACTIVITAT 4.1 Producte/Servei 4.2 Vies de comercialització	7. AGRICULTURA SOCIAL 7.1 Valoració AS Catalunya 7.2 Paper Administració i sector privat 7.3 Potencialitats/Oportunitats 7.4. Xarxes i relacions amb altres iniciatives d'AS 7.5. Bones pràctiques

Font: elaboració pròpia

Establir aquests eixos temàtics ha estat útil com a base per abordar l'anàlisi del contingut del material de camp recollit. L'objectiu principal d'aquesta etapa ha estat obtenir pautes o lògiques d'interpretació mitjançant el tractament sistemàtic de la informació, és a dir, extreure de les entrevistes tot allò que és rellevant pel nostre objecte d'estudi i que ens permet aprofundir en el coneixement de la situació de l'AS a Catalunya.

2.2.3. Tractament cartogràfic i anàlisi territorial

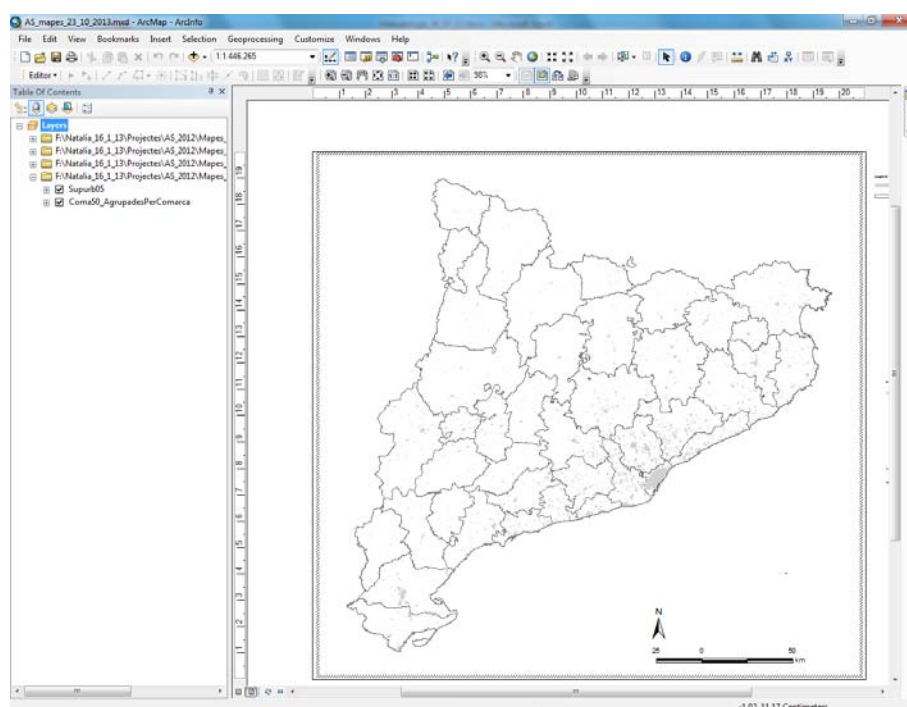
A partir de la informació recollida a la base de dades, i de les coordenades UTM de cada una de les entitats, s'ha pogut georeferenciar totes les experiències d'AS. Això ha permès tenir tota la informació –21 camps temàtics– introduïda en un Sistema d'Informació Geogràfica i creuar-la amb altres variables, com per exemple, les cobertes del sòl, tal i com es mostra més endavant.

En el procés de georeferenciació, a cada experiència se li ha assignat un identificador gràfic propi i s'ha buscat la seva localització per tal d'aconseguir les coordenades corresponents en els sistemes de referència ETRS89 i ED50, segons l'Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC)¹. Després de la recollida de totes les dades, s'ha realitzat una simplificació dels camps de la base de dades original per poder fer la categorització que permetria fer tot el tractament cartogràfic posterior. La base de dades simplificada ha donat com a resultat un total de 8 camps per a cada punt georeferenciat: 1) tipus d'activitat, 2) col·lectius beneficiaris, 3) forma jurídica, 4) modalitat d'inserció, 5) presència de criteris agroecològics, 6) nombre de treballadors, 7) nombre de treballadors beneficiaris i 8) any de creació.

La georeferenciació s'ha elaborat amb *ArcGis 10*, un programari específic per a la creació de Sistemes d'Informació Geogràfica (SIG), amb el que s'ha creat la base de punts amb les experiències (Figura 1.5). A aquesta base de punts s'ha vinculat la base de dades alfanumèrica amb la informació de les vuit categories anteriorment esmentades, un procés que ha permès crear els diferents mapes temàtics que es presenten en aquest informe.

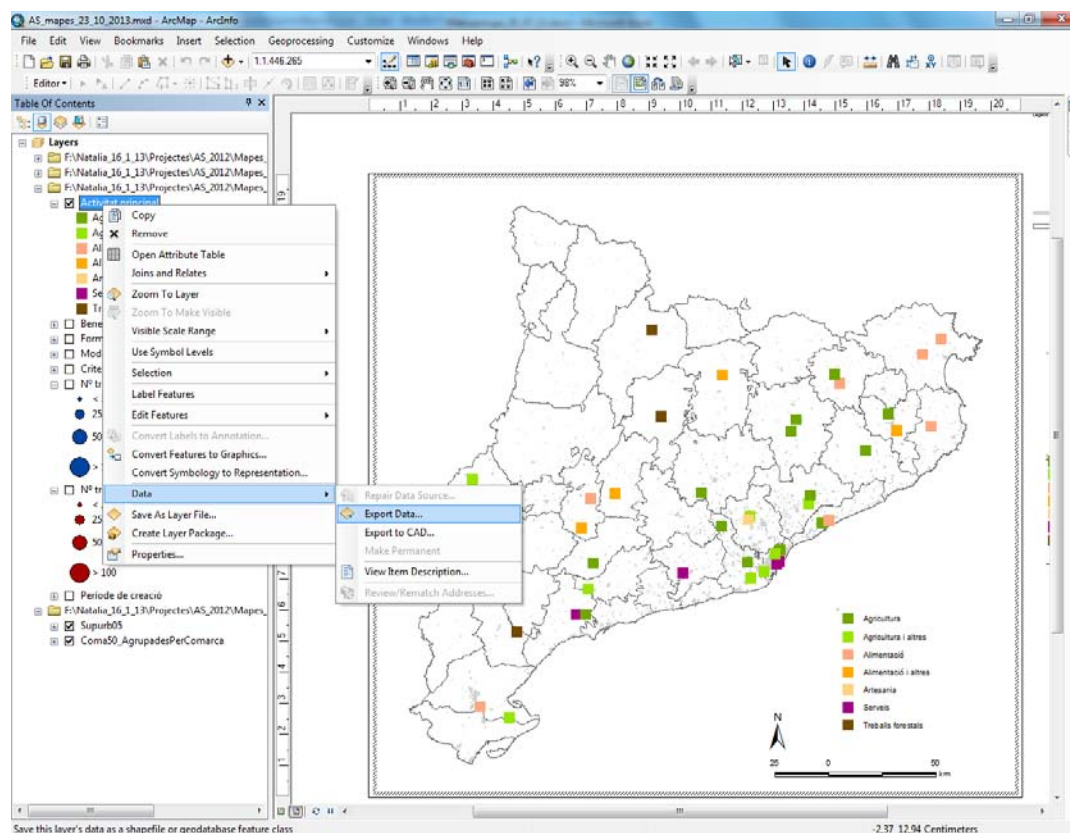
¹ Dades obtingudes mitjançant el servidor de mapes web de l'ICC (www.icc.cat)

Figura 1.5. Captura de pantalla de la base cartogràfica per a la georeferenciació amb ArcGIS

Font: elaboració pròpia

Figura 1.6. Captura de pantalla durant el procés d'exportació de la base de dades

Font: elaboració pròpia

En primer lloc s'ha importat les bases cartogràfiques comarcals i les àrees urbanitzades per Catalunya com a suport per a tots els mapes per tenir com a suport de la cartografia generada. S'ha importat la base de punts amb les diferents coordenades i s'han creat els diferents *joints* o enllaços per elaborar els mapes temàtics. Per tal de poder editar aquests arxius d'informació georeferenciada s'han exportat a un format compatible amb el programari, i posteriorment s'ha procedit a simbolitzar la base de punts amb els atributs de cada una de les 8 categories anteriorment esmentades (Figura 1.6).

D'altra banda, a partir de la localització de les diferents entitats, s'ha fet una anàlisi de les cobertes del sòl en un radi de 5 km per determinar quina és la coberta de sòl dominant de l'entorn proper de cada experiència. Aquesta anàlisi s'ha realitzat a partir del Mapa de Cobertes del Sòl de Catalunya (MCSC) de l'any 2009, facilitat pel Centre de Recerca en Aplicacions Forestals (CREAF). Per tal de fer aquest procés s'ha seguit els següents passos: 1) Reclassificació de les 241 categories del MCSC de l'any 2009 a les 21 categories corresponents al mapa del 1993; 2) Creació d'una àrea *buffer* de 5 km al voltant de cada entitat; 3) Superposició de la capa *buffer* a la capa del MCSC de l'any 2009 reclassificada; 4) Identificació de les cobertes dominants en el radi de cada entitat a partir del càlcul de freqüències; 5) Simplificació i reassignació de les diferents categories en funció de la coberta o cobertes dominants, per exemple, en el cas que la coberta dominant sigui del 70% bosc dens, es fixa com a coberta dominant bosc dens, en el cas que la coberta dominant sigui d'un 40% bosc dens, però hi hagi un 35% de conreus, es resignarà a una categoria de bosc dens +conreus com a coberta dominant; en el cas que ens trobem amb un 30% bosc dens, 25% conreus i 25% zones urbanitzades s'ha anomenat com a mosaic. La Taula 1.7 mostra les diferents reassignacions elaborades fins a obtenir una classificació general de tipologia dominant. D'aquesta manera ha estat possible definir la potencialitat que tenen les empreses que treballen en l'àmbit de jardineria per reconvertir-se en empreses d'agricultura social i triar un sector d'activitat que pel seu entorn sigui especialment favorable. Aquest estudi apunta una possible línia de treball que cal explorar, la qual no s'ha desenvolupat tal i com desitjaríem però que creiem interessant mostrar. La informació que s'ha obtingut arran de l'anàlisi que s'explica anteriorment s'hauria de complementar amb altres capes de tipus socioeconòmic per tal d'aconseguir uns resultats més afinats. No obstant això, creiem que aquest línia de recerca obra possibles camps d'estudi per determinar les potencialitats que té el territori per l'òptima ubicació de les entitats de l'AS que actualment es dediquen al sector de la jardineria.

Taula 1.7. Classificació i jerarquia de les cobertes dominants

Nivell_2	Nivell_3	Simp_N4	desc_N4	Desc_N5	Desc_N6	Desc_N7
153	39	1	Boscos densos	Boscos densos	Boscos densos	No urbà i/o urbà continu
		2	Conreus	Conreus	Conreus	No urbà i/o urbà continu
		3	Zones Urbanitzades	Zones Urbanitzades	Zones Urbanitzades	Urbà continu
		4	Boscos densos (no de ribera) + (Conreus i Zones urbanitzades)	Mosaic forestal	Boscos densos	No urbà i/o no urbà continu
		5	Boscos densos (no de ribera) + (Conreus)	Mosaic forestal	Boscos densos	No urbà i/o no urbà continu
		6	Boscos densos (no de ribera) + (Matollars i Conreus)	Mosaic forestal	Boscos densos	No urbà i/o no urbà continu
		7	Boscos densos (no de ribera) + (Zones urbanitzades)	Mosaic forestal	Boscos densos	No urbà i/o no urbà continu
		8	Boscos densos (no de ribera) i Conreus	Mosaic forestal	Mosaic	No urbà i/o no urbà continu
		9	Boscos densos (no de ribera) i Conreus + (Zones urbanitzades)	Mosaic forestal	Boscos densos	No urbà i/o no urbà continu
		10	Boscos densos (no de ribera) i Conreus i Zones urbanitzades	Mosaic	Mosaic	No urbà i/o no urbà continu
		11	Boscos densos (no de ribera) i Matollars i Conreus i Zones urbanitzades	Mosaic	Mosaic	No urbà i/o no urbà continu
		12	Boscos densos (no de ribera) i Zones urbanitzades	Mosaic	Mosaic	No urbà i/o no urbà continu
		14	Conreus i Boscos densos (no de ribera)	Mosaic agrícola	Mosaic	No urbà i/o no urbà continu
		15	Conreus i Matollars	Mosaic agrícola	Mosaic	No urbà i/o no urbà continu
		16	Conreus i Zons urbanitzades + (Matollar i Boscos densos (no de ribera))	Mosaic	Mosaic	No urbà i/o no urbà continu
		17	Zones urbanitzades + (Boscos densos (no de ribera) i Conreus)	Mosaic urbà	Zones Urbanitzades	Urbà continu
		18	Zones urbanitzades + (Boscos densos (no e ribera))	Mosaic urbà	Zones Urbanitzades	Urbà continu
		19	Zones urbanitzades + (Conreus)	Mosaic urbà	Zones Urbanitzades	Urbà continu

Font: elaboració pròpia

2.2.4. Tècniques per la diagnosi: l'anàlisi DAFO i el fluxograma

Una vegada realitzada la recollida de dades, el treball de camp i l'anàlisi de les experiències d'AS s'ha abordat la diagnosi del sector per desenvolupar el disseny de recomanacions per enfortir l'AS i fomentar la implantació de noves iniciatives en el context català. Per això s'han utilitzat diverses eines i mètodes que s'explicaran a continuació, entre les quals destaquen l'anàlisi de les debilitats, amenaces, fortaleces i oportunitats del sector (DAFO), l'ús del fluxograma i del treball col·laboratiu per a detectar problemes clau i potencialitats amb la finalitat d'elaborar una sèrie de recomanacions i propostes d'acció.

a) Anàlisi DAFO

El DAFO (SWOT en anglès) és una eina o tècnica d'anàlisi que va néixer a la meitat de 1960 amb l'objectiu de permetre a grans empreses dibuixar estratègies en base a les seves competències internes i característiques en termes d'organització, així com les seves possibilitats externes tot tenint en compte aquelles accions més urgents d'implementar. Dit d'una altra manera, és una metodologia molt útil per a elaborar una diagnosi detallada d'un objecte d'estudi determinat, aplicable en diferents àmbits, més enllà de l'empresarial.

Durant la dècada de 1960, diferents grans empreses dels Estats Units van encarregar estudis amplis a l'Institut de Recerca de Stanford (SRI) per tal d'indagar els motius del fracàs de la seva política de gestió d'empresa. L'equip de recerca encarregat de dur a terme aquests estudis va establir que la diferència entre allò que una empresa preveia fer i allò que realment posava en pràctica hi havia un decalatge important. Van concloure que el problema no residia en les competències de l'equip de direcció sinó en la seva capacitat d'arribar a un consens entorn d'objectius constructius en lloc d'adoptar compromisos febles. Una de les eines metodològiques emprada per l'equip de recerca de l'SRI va ser el DAFO com a eina de presa de decisió per tal que els directius d'aquestes empreses poguessin destacar tants els punts positius com negatius entorn del present i del futur de la seva companyia. Arran d'aquest estudi, es va descriure a finals de 1960 el marc d'elaboració del DAFO. A dia d'avui, el DAFO és una eina de diagnosi i planificació

estratègica àmpliament reconeguda i emprada tant en l'àmbit empresarial com en el de l'elaboració d'estratègies per a territoris o sectors de producció.

Així doncs, el DAFO consisteix en realitzar un anàlisi diferenciant entre els factors interns, les fortaleeses i debilitats, i els factors externs, les oportunitats i amenaces, que intervenen en el desenvolupament d'una entitat, un territori, una empresa o fins i tot, d'un individu; especificant d'aquesta manera quins són els elements o condicionants favorables i desfavorables i quin és el seu origen. DAFO és una paraula formada de les inicials de les següents quatre paraules: **D**ebilitat, **A**menança, **F**ortalesa i **O**portunitat. A continuació es descriuen breument aquests elements:

- ✓ **Fortaleeses:** característiques del sector, en el nostre cas de l'AS, i els recursos propis (humans, financers, logístics, infraestructurals) que suposen un avantatge pel seu desenvolupament futur. Paraules clau: agricultura i sector agroalimentari, territori, innovació social i emprenedoria, beneficis
- ✓ **Debilitats:** característiques pròpies del sector que causen una situació desavantajosa i que limiten el seu desenvolupament. Paraules clau: sector AS, gestió/organització, usuaris
- ✓ **Oportunitats:** potencialitats de l'entorn que posen en valor i creen una situació favorable per al desenvolupament de l'AS, assolint una major implantació, creixement de les iniciatives, etc. Paraules clau: context socioeconòmic, ocupació i inclusió social, societat, institucional
- ✓ **Amenaces:** elements relacionats amb l'entorn que poden causar problemes o limitar el desenvolupament de l'AS. Paraules clau: context socioeconòmic, situació agricultura social, política/institucional

En primer lloc, s'ha realitzat un treball d'anàlisi en base a la informació recollida al treball de camp, detectant aquests factors interns i externs que es comenten, a través del testimoni dels diferents promotors d'iniciatives d'AS. En una segona etapa, s'han posat en comú amb tot l'equip els elements detectats, afegint-ne de nous i agrupant-los en grups temàtics per facilitar-ne la classificació. Finalment, s'han revisat els DAFOs d'altres països europeus, realitzats en el marc del projecte *SoFar*, amb la finalitat de detectar alguns elements que haguessin escapat a la nostra anàlisi i que són interessants per tenir una comprensió completa del fenomen.

El resultat d'aquesta anàlisi i del procés complet es tracta en detall al capítol 4 d'aquest informe. La identificació d'aquests factors han permès abordar etapes posteriors de la prognosi i el disseny de recomanacions, ja que la anàlisi detallada d'aquests elements permet detectar quines són, per una banda, els principals problemes que coarten l'impuls i el desenvolupament de l'AS i, per l'altra, aquells elements favorables que el beneficien.

b) Treball col·laboratiu: del fluxograma a les propostes d'acció estratègica

La realització d'aquest projecte s'ha abordat sota les premisses del treball col·laboratiu, en la que cada un dels membres ha aportat el coneixement, la dedicació, la implicació, la voluntat i la motivació personals per a construir un treball científic complet i rigorós sobre l'AS.

El treball col·laboratiu és defineix com el procés en el qual un equip suma tots els seus esforços per assolir un objectiu comú. Aquest mètode de treball dota d'autonomia i poder de decisió a tots i cadascun dels membres de l'equip de treball a l'hora d'abordar les diferents fases del projecte o de la feina, organitzant el treball de manera horitzontal i no jeràrquica. Per tal de facilitar i garantir la participació de tots els seus membres, el treball col·laboratiu se serveix de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC), fent fluida la comunicació i el contacte constant entre les diferents persones que hi treballen, alhora que s'organitzen freqüents jornades de treball, tallers o *workshops* en les que es posen en comú diferents temes a través de dinàmiques participatives. Alexandre López (2009) defineix treball col·laboratiu com "el producte obtingut a partir de la suma de petites aportacions que el fan quantitativament i qualitativament millor que si hagués estat fet per separat, si és que per separat s'hagués pogut dur a terme. És evident que treballar de manera col·laborativa implica unes perspectives diferents a la d'una organització del tipus més jeràrquica o piramidal i unes pràctiques que requereixen una voluntat manifesta de voler-ho fer. Així, Fetzer (2003) en un article reflexiona sobre el que comporta la recerca col·laborativa i rebla el clau en un aspecte important, el psicològic, és a dir, entendre el guany de compartir".

Així mateix, el treball col·laboratiu es dota d'una àmplia sèrie d'eines i mètodes, les quals poden ser tan diverses com els objectius de cada projecte. Aquests instruments fomenten la participació de tots els membres de l'equip, la circulació d'informació d'una manera eficaç i ràpida, el coneixement compartit i la presa de decisions de manera conjunta i consensuada, i poden ser de naturalesa tècnica, organitzativa i analítica, entre d'altres.

En el nostre cas, i referent a eines de caràcter tècnic, la utilització de serveis d'allotjament d'arxius multiplataforma en el núvol, com *Dropbox* o *Google Drive*, ha permès emmagatzemar i sincronitzar arxius en línia, entre ordinadors i compartir arxius i carpetes entre tots els membres de l'equip en temps real. Això ha facilitat el seguiment del procés de recerca, el treball en xarxa, l'intercanvi d'informació així com la redacció i revisió de documentació.

A més, s'han introduït altres tècniques de treball col·laboratiu en el procés d'anàlisi, com per exemple, el fluxograma o mapa d'elements. Aquesta tècnica s'empra sovint en processos de participació ciutadana i planificació estratègica per tal d'abordar un tema de manera conjunta i amb la col·laboració de diferents membres d'un equip de treball, diferents col·lectius o grups socials (Riera, 2009). Es tracta d'un gràfic en el que es disposen els diferents elements i factors que limiten o afavoreixen el desenvolupament d'un fenomen o d'un projecte. En el nostre cas de l'AS, en funció del seu origen i l'àmbit en

el que actuen, per tal de definir estratègies i construir aliances entre actors per potenciar interessos comuns. L'ús d'aquesta tècnica té com a principal objectiu la identificació d'un mapa de problemes clau, de les potencialitats i dels principals actors implicats i/o afectats en relació a l'AS.

En aquesta recerca s'ha elaborat dos fluxogrames: un pels aspectes favorables, les fortaleses i les oportunitats, derivades de l'anàlisi DAFO, i un altre pels desfavorables, les debilitats i les amenaces. D'aquesta manera s'ha obtingut una radiografia d'aquells principals problemes que limiten o condicionen el desenvolupament de l'AS i de les potencialitats més destacades (Figura 1.8). En ambdós fluxogrames, els factors derivats del DAFO s'han disposat en funció de dos eixos:

- ✓ **Horitzontal**, en el que s'han categoritzat els elements en funció de la temàtica clau (Informació-Comunicació, Recursos-Infraestructura, Organització-Gestió, Cultura-Societat)
- ✓ **Vertical**, en el que s'han classificat els elements pel nivell en el que operen o l'àmbit en el que tenen el seu origen (Individual, Sector, Extern).

Figura 1.8. Plantilla base per a l'elaboració dels fluxogrames

Extern				
Sector				
Individual				
	Informació Comunicació	Recursos Infraestructura	Organització Gestió	Cultura Societat

Font: elaboració pròpia

Així doncs, el fluxograma ens ha permès mostrar quins factors intervenen en determinades lògiques, en quin àmbit ho fan, a quin nivell i amb quines altres lògiques o fenòmens interactuen. A partir d'aquesta tècnica s'ha pogut elaborar un diagnòstic amb més profunditat de les lògiques que intervenen en el fenomen de l'AS a Catalunya, de les relacions i les influències que hi ha entre aquestes lògiques i del rol que juga cada un dels actors, per tal d'elaborar un seguit de recomanacions per millorar la situació del sector en el context català. Els objectius que es plantegen amb aquesta metodologia són:

- ✓ **Diagnosticar, identificar i prioritzar**, per una banda, les fortaleeses i les oportunitats i, per altra, les amenaces i les debilitats, i disposar-les emprant el fluxograma com a tècnica per concebre la seva naturalesa i els agents implicats.
- ✓ **Connectar els elements**, establir vincles entre ells i detectar relacions causa-efecte i/o connexions entre els diferents elements disposats en els fluxogrames per tal prioritzar problemes clau i necessitats més urgents, així com els elements favorables.
- ✓ **Detectar els problemes i símptomes de feblesa** més importants i urgents i pensar propostes d'acció per solucionar la situació.
- ✓ **Identificar els punts forts i les oportunitats** per potenciar-les i reforçar el sector a partir de propostes de millora.

3. BIBLIOGRAFIA

LÓPEZ, A. (2009). "El treball col·laboratiu des de la perspectiva de la informació i la documentació: visions i perspectives". *Uocpapers*, núm. 8 (Dossier «Treball col·laboratiu, visions disciplinàries»).

RIERA, C. (2009). "Serveis socials, acció comunitària i participació ciutadana: un nou marc per a la inclusió. Nous escenaris, reptes, estratègia i metodologia". *Papers d'Acció Social*, 10.

MARTÍ, Y. (2006). *Eines per a la participació ciutadana. Tècniques participatives per al debat grupal*. Diputació de Barcelona: Barcelona.

BERENGUER, E. (2013). *La participació de la dona en l'agricultura social a Catalunya. Treball final de màster. Dirigit per Antoni Tulla i Pujol. Departament de Geografia, Universitat Autònoma de Barcelona: Bellaterra (Cerdanyola del Vallès)*.

LEARNED, E.; CHRISTENSEN, R.; ANDREWS, K.; GUTH, W. (1969). *Business Policy, Text and Cases*. McGraw Hill: United States.

FETZER, J. (2003). "Collaborative Research". *Analytical and Bioanalytical Chemistry*. Vol. 376, núm. 3, pàg. 279-280.

Pàgines web

Institut Cartogràfic de Catalunya
www.icc.cat

CREAF (Centre de Recerca Ecològica i Aplicacions Forestals)
<http://www.creaf.uab.es/>

Capítol 2

L'AGRICULTURA SOCIAL: CONCEPTUALITZACIÓ, DISCURSOS I PRÀCTICA EN EL CONTEXT EUROPEU

1. PROCESSOS SOCIOCULTURALS I IMPULS DE L'AGRICULTURA SOCIAL. UNA BREU CONTEXTUALITZACIÓ

L'impuls que en les darreres dues dècades ha experimentat l'Agricultura Social (AS) a Europa s'ha de relacionar amb una sèrie de processos socioculturals i canvis en les tendències i pautes de la població, principalment sorgides a una part de la societat dels països occidentals. Darrera del sorgiment i desenvolupament d'activitats i tendències econòmiques emergents sempre hi ha canvis socials i culturals que els recolzen i els donen sentit. La modificació de la situació dels territoris rurals, juntament amb l'emergència d'un nou rol en la pagesia i les innovacions en el sector de l'atenció socio sanitària, han contribuït a teixir noves aliances entre societat, agricultura i serveis assistencials i els col·lectius en risc de marginació social (Dessein, Bock, 2010). En aquest context, l'AS apareix com una estratègia per oferir respostes a problemes i necessitats presents en la societat actual, sovint sorgides des de la pròpia ciutadania com a estratègia per contrarestar les mancances de les polítiques públiques.

En les darreres dècades, l'espai rural està experimentant profundes transformacions (Woods, 2005). La conformació d'una nova societat postindustrial durant la segona meitat del segle XX, en el que el sector industrial deixa de ser el sector econòmic dominant, dona pas a una gran expansió dels serveis, oferint un panorama socioeconòmic, cultural i territorial totalment nou. Comencen a desaparèixer tots els plantejaments que es relacionen amb el model urbà i territorial industrial, amb la modernitat i amb la divisió del treball fordista. Aquest canvi de panorama dona pas a nous paradigmes i a transformacions profundes, modificant completament la realitat de moltes àrees rurals dels països occidentals, assistint a una forta reestructuració que modifica el paper i la funcionalitat d'aquests territoris (Oliva, 1997). Aquest procés es coneix com a reestructuració rural i modifica la base econòmica dels territoris rurals, passant d'ésser principalment agrària i productiva a estar dominada pel sector de serveis, donant lloc a una important terciarització de la seva economia, encapçalada en la majoria dels casos per l'activitat turística i el sector de la construcció.

La reestructuració dels territoris rurals han provocat un destacat procés de "mercantilització del camp", evolucionant dels "paisatges de la producció" als "paisatges del consum" (Cloke, 2006). La vessant productiva passa a ocupar un lloc, en molts casos, residual en la base econòmica d'aquests territoris, una funció que antany havia estat emprada per definir la naturalesa dels espais rurals i que, durant segles, havia estat el sector econòmic dominant. La importància del sistema productiu agrari en aquests espais no només feia que el sector primari fos el gruix més important de l'activitat econòmica, sinó que a partir d'aquest s'estructuressin totes les formes d'organització social i les pautes de configuració territorial (Woods, 2005). En el moment en què el rol del sector agrari comença a modificar-se aquests territoris es desarticulen i es veuen immersos en una profunda crisi durant bona part del segle XX.

La industrialització de l'agricultura després de la Segona Guerra Mundial –el que alguns autors han anomenat "Tercera Revolució agrícola" (Bowler, 1992) o "Revolució

Verda” (Lockwood, 1999)– va comportar importants canvis en la funció productiva de les àrees rurals, convertint les explotacions tradicionals en explotacions competitives adaptades a les exigències del mercat; essent una de les maneres més evidents en què el sistema capitalista penetrà en aquests territoris (Arqué, Garcia, Mateu, 1982). La mecanització del camp va comportar un excés de mà d’obra que va fer disminuir significativament l’ocupació en el sector i va fer desaparèixer aquelles explotacions no competitives segons les exigències del mercat, principalment aquelles que les que per les seves característiques no es podien mecanitzar (Van der Ploeg, 2006). La modernització agrícola tingué importants efectes sobre l’organització social, la cultura local i el territori, que encara avui es poden percebre (Goodman, Watts, 1997).

En aquesta concepció productivista de l’agricultura, la natura i el territori ocupen una paper subsidiari, perpetuant importants impactes ambientals a causa de l’ocupació intensiva del territori, a l’excessiva pressió sobre els recursos naturals, a l’ús de productes químics i modificacions genètiques dels cultius –amb efectes nocius pel medi ambient i per la salut de les persones– (Dunn, 2003; Wiskerke, Van der Ploeg, 2004), la promoció del monocultiu davant la diversitat de policonreu i l’erosió del terreny a causa de l’abandonament dels camps i dels mètodes tradicionals de manteniment del territori i l’ús de tècniques més agressives amb l’estructura de sòl (Armesto, 2005; Sevilla Guzmán, 2007; Barrachina, 2011).

Durant la segona meitat del segle XX, la transició productivista va perdent embranzida a Europa passant a una nova etapa, en la que els espais rurals s’adapten a una nova situació ambiental, demogràfica, social, econòmica, territorial i política (Rubio, 1999). Aquest nou estadi ha estat anomenat postproductivisme, ja que a la vessant productiva que desenvolupaven principalment aquestes territoris, s’incorporen altres funcions, diversificant la base econòmica i fent aparèixer noves activitats vinculades principalment amb el sector terciari. Benediktsson (2000) anomena a aquest fenomen “polivalència rural”, i d’altres autors s’hi han referit com a “multifuncionalitat” o “multidimensionalitat” rural (Armesto, 2005).

Val a dir que, en aquest context de multifuncionalitat i ressorgiment de la ruralitat, s’assisteix a una revalorització d’elements de l’etapa tradicional presents en els imaginaris i representacions socials sobre la ruralitat, com per exemple, l’elaboració de productes de manera artesanal, la recuperació de varietats autòctones, l’agricultura ecològica i el consum de proximitat. Woods (2005: 43) considera que aquests efectes transformatius responen a una adaptació del sistema capitalista a les noves exigències del mercat: *«Capitalism is a dynamic force that requires constant innovation to maximize profit margins and secure the reproduction of capital»*, criticant que aquesta nova etapa no suposa una alternativa al model de desenvolupament de les àrees rurals, sinó que apareix com una nova reestructuració i adaptació del sistema les pautes de consum imperants.

Actualment, la multifuncionalitat respon a una redefinició dels programes de desenvolupament rural, en els que no es considera l’activitat agrària com un sector econòmic residual, sinó com una oportunitat per construir models econòmics alternatius

els quals no facin dependre l'economia i la societats rurals exclusivament del turisme. Aquesta concepció de dinamització agrosocial ha fet canviar el paper de l'agricultura i dels pagesos en la societat actual, i ha donat lloc al sorgiment d'una pagesia amb una nova consciència, nous valors i noves maneres de produir (Monllor, 2012). La producció d'aquesta pagesia emergent porta una sèrie de valors afegits –ecològica, de proximitat, local, lliure de transgènics, amb valor social–, que responen a noves necessitats i expectatives de certs segments de la societat. Principalment d'aquells consumidors que busquen un producte agroalimentari molt concret, procedent d'experiències alternatives i que porti associat una sèrie de característiques relacionades amb un estil de vida més saludable, consciència ambiental i responsabilitat social.

La voluntat de dur una vida més saludable apareix com a tendència de consum emergent a les societats occidentals, com a alternativa al model alimentari imposat per la globalització i a una agricultura que perpetua injustícia socials i efectes nocius pel medi ambient. Aquestes noves pautes socials han influenciat a una part del sistema agroalimentari actual, en el qual una part dels consumidors ha reclamat l'accés directe a productes produïts de manera ecològica, amb la mínima càrrega energètica possible i amb valor social afegit. Alguns estudis apunten que aquests segments de mercat estan en clar creixement en els països d'Europa i Amèrica del Nord, els quals s'organitzen a través de grups i cooperatives de consum per poder accedir a aquests tipus de productes d'una manera directa amb el productor, i materialitzar un consum responsable com a acció de crítica i denúncia al sistema agrícola i alimentari imperant (López, Fernández, 2003; Carbone, Gaito, Senni, 2007).

En aquesta línia, des d'alguns sectors de la societat cada vegada més amplis s'està qüestionant l'hegemonia del model biomèdic convencional. Un nombre creixent de persones dedicades a la investigació científica han evidenciat els efectes negatius –alguns dels quals encara resten per conèixer– que comporta l'ús excessiu de medicaments i d'alguns dels tractaments de la medicina convencional (Bachrach, 1996; Lamb, Bacharch, 2001). Aquest canvi de tendència ha fet créixer l'interès d'una part de la població cap als tractaments alternatius, els quals proporcionen un enfocament holístic sobre la salut i el benestar i ofereixen una atenció més personalitzada del pacient. En molts d'aquests tractaments alternatius, la interacció amb els elements del paisatge, plantes i animals, apareix com un element fonamental per a la recuperació dels pacients, a causa dels efectes positius que tenen en la salut de les persones (Sempik *et al*, 2010).

Per últim, també cal esmentar la crisi del sector d'atenció sociosanitari com un factor que esdevé essencial en el sorgiment i impuls de l'AS. En molts països europeus els costos del sistema públic de salut, una competència pròpia de l'Estat, han crescut d'una forma exponencial a causa d'alguns factors com l'envelliment, la presència de malalties (degeneratives i cròniques) o bé els hàbits poc saludables de la població. Aquest fet, ha provocat, en alguns casos, un cert col·lapse com a conseqüència de la creixent demanda de serveis. Aquesta situació ha encetat un interessant debat entre els experts sobre el model d'atenció actual, i ha evidenciat la necessitat de reconfigurar els serveis d'atenció sociosanitària així com la necessitat de garantir la seva sostenibilitat econòmica.

Per aquest motiu, i per altres interessos polítics i empresarials, la gestió del sistema de salut s'està encaminant clarament cap a la privatització, com a mesura per fer front a la crisi estructural que pateix el sector. Aquestes mesures comporten una important retallada de la despesa pública en matèria d'atenció sociosanitària, restriccions en l'accés als medicaments subvencionats i una creixent desinstitucionalització, socialització i externalització dels serveis públics a través de concessions privades. A més d'això, en l'àmbit d'atenció a persones amb discapacitat, amb trastorn mental o amb algun tipus d'addició, es ve produint una important socialització de les competències en matèria de serveis socials i d'atenció cap a entitats del tercer sector social, les quals són contractades per l'Administració pública com a prestadors d'aquests serveis. Una bona part de les experiències d'AS que sorgeixen en els països occidentals s'inscriuen en aquesta corrent de socialització i desinstitucionalització dels serveis d'atenció a les persones i es desenvolupen a través de les entitats del Tercer Sector social.

2. QUÈ ÉS L'AGRICULTURA SOCIAL? DEFINICIÓ, LÍMITS I TIPOLOGIA

L'AS és un sector emergent i dinàmic entre els diferents actors del món rural a Europa (pagesia i les organitzacions que li donen suport, persones usuàries, Tercer Sector i Administració pública). L'interès per l'AS rau en la percepció sobre la potencialitat i l'impacte positiu que té aquesta activitat en l'impuls de l'agricultura i l'aprofitament dels recursos rurals, no només en la seva vessant productiva, sinó també en la cohesió social i el benestar físic i mental de les persones, essent una clara estratègia de desenvolupament local i una aposta per una economia social, ètica i solidària. En aquest sentit, l'AS representa una nova oportunitat per a la pagesia, ja que apareix com a una oportunitat per a diversificar la seva activitat i oferir nous serveis, ajudant a canviar l'imaginari i les representacions socials existents sobre el sector primari. A més, la integració de l'agricultura i els serveis socials proporcionen a la pagesia noves fonts d'ingressos, al mateix temps que redefeixen el seu paper en el marc de les estratègies de desenvolupament rural (O'Connor, Lai, Watson, 2010).

L'AS és un concepte relativament nou i amb escassa reflexió teòrica, fet que dificulta la seva conceptualització. En el buidatge bibliogràfic realitzat per aquesta recerca ens hem adonat de la presència d'una manca de consens en la seva definició, motivada per la falta de concreció en els límits del concepte i en els elements que el componen. És per això que abordar-lo des del punt de vista teòric planteja certes dificultats, ja que fins el moment la seva pràctica, sobretot en aquells contextos geogràfics on aquesta activitat és emergent, com és el cas de Catalunya, està poc codificada i escassament abordada des del punt de vista acadèmic.

2.1. Conceptualitzant l'Agricultura Social

L'AS és un fenomen derivat del terme anglès *Social Farming*, tot i que freqüentment rep altres apel·latius, el qual posseeix una conceptualització poc clara i genera una certa imprecisió terminològica. Hi ha un nombre important de definicions que varien en funció del context en el qual s'hagin forjat, depenent de les pràctiques que es duen a terme en cada territori i de la flexibilitat que s'atorga als límits del concepte, segons siguin més o menys inclusius. A grans trets, es pot dir que l'AS inclou totes les activitats que empren els recursos agraris amb la finalitat de promoure o generar activitats i/o serveis terapèutics, de rehabilitació, d'inclusió social, educatius i de formació i d'inserció laboral, principalment a les àrees rurals i periurbanes (Di Iacovo, O'Connor, 2009). Altres autors, però, sustenten que l'AS pot ser definida com l'ús d'explotacions agràries convencionals i paisatges agraris per a la promoció del benestar físic i mental de les persones (Hassink, 2003; Hassink, Van Dijk, 2007; Hine et al, 2008), oferint importants beneficis a col·lectius en risc d'exclusió, no només en matèria de salut, sinó també en l'àmbit social, laboral i educatiu, a través de l'activitat agrícola (Sempik, Hine, Wilcox, 2010).

Altres definicions introdueixen nous elements al debat que contribueixen a concretar el concepte i a atribuir-li altres valors. En aquest sentit, Finoula (2009)

considera que l'AS abraça un ampli ventall d'activitats que tenen en comú la pràctica en una explotació agrària i l'atenció directa a col·lectius de persones amb falta d'empoderament (persones amb discapacitat, persones amb drogoaddicció, infants, gent gran, persones de centres penitenciaris, joves, persones immigrades, dones, etc.). En aquest cas, l'empoderament apareix com un element clau en la definició de les activitats vinculades a l'AS, cenyint el seu àmbit d'actuació a aquells projectes que treballin amb col·lectius en risc de marginació i/o exclusió social.

El fet que no hi hagi una definició consensuada del concepte provoca la necessitat d'establir una definició que sigui operativa i ens permeti treballar amb criteris concrets. En aquest sentit, entenem l'AS com el conjunt d'experiències que empren els recursos locals, agraris i/o naturals, per promoure la salut, l'ocupació i l'empoderament de col·lectius en risc de marginació social i la generació de serveis socio-sanitaris, principalment a les àrees rurals i periurbanes, a través de l'activitat agrària i derivades. A més, és important destacar, com la presència d'aquestes activitats contribueixen a la innovació i la multifuncionalitat agrària, a la construcció de models econòmics alternatius, de noves estratègies de desenvolupament local i de noves formes d'organització i a la cooperació entre agents del territori i societat, per fomentar la inclusió i la cohesió social i promoure la salut física i mental de les persones.

El procés d'empoderament associat a l'AS és un dels principals valors que podem atribuir-li, ja que sorgeix la possibilitat d'integrar i desenvolupar-se amb normalitat a aquelles persones desfavorides a partir de la revalorització de les seves capacitats, la millora de les seves condicions de vida i l'establiment de relacions igualitàries amb altres persones. L'ocupació i la realització de diverses tasques vinculades al treball agrari els permet interactuar amb els elements naturals, sigui directament amb plantes o animals, o realitzant tasques de transformació de la matèria prima i establir relacions amb altres persones –companys, pagesos i facilitadors o personal especialitzat– fora del seu cercle social habitual. Aquestes pràctiques fan que les persones usuàries de l'AS assumeixin noves habilitats i capacitats que les ajudaran a afrontar els reptes de la seva vida quotidiana, a consolidar la seva integració sociolaboral i el seu benestar personal (O'Connor, Lai, Watson, 2010). Les diverses feines que poden realitzar aquestes persones els permet desenvolupar la responsabilitat, l'aprenentatge i la realització de tasques concretes, en un ambient més integrador i amb major tolerància que en un entorn social convencional. Aquestes habilitats ajuden a augmentar l'autoestima i la seguretat en sí mateixos, i se'ls proporcionen les eines bàsiques per tal que puguin dur una vida plena.

És per això, que les explotacions agràries que desenvolupen activitats lligades a l'AS ofereixen, per una banda, elements relacionats amb el treball agrícola (farming) en diferents graus, com pot ser l'horticultura, la ramaderia, l'ús de maquinària agrícola, la gestió forestal o la transformació de productes agroalimentaris, i per l'altra banda, elements relacionats amb els serveis d'atenció a les persones (care), relacionats, directament o indirecta, amb el sistema públic de salut, els serveis socials, la formació i educació i la inserció sociolaboral.

La combinació d'aquests elements fa que existeixi una àmplia varietat d'experiències vinculades a l'AS, les diferències entre els quals vénen donades per característiques com el tipus d'activitat que desenvolupen, els col·lectius amb els que treballen, la metodologia emprada o la tipologia de l'explotació, entre d'altres. No obstant això, una de les característiques que defineix a una gran majoria d'elles és la existència d'una estratègia de comercialització, en menor o major grau, de la producció (Sempik, Hine, Wilcox, 2010); amb l'objectiu de dur una activitat amb valor social i econòmic rendible, a parts iguals. Aquest element ens porta a traçar una frontera entre els projectes amb fins únicament terapèutics, com són les teràpies assistides amb animals, els horts i jardins terapèutics vinculats a centres sanitaris o les activitats dirigides al públic general, i les experiències d'AS. Malgrat i que aquestes activitats terapèutiques estan sota el mateix paraigües, no conceben l'ocupació i la inserció sociolaboral de col·lectius en risc d'exclusió social com un objectiu prioritari, i és per això que es deixen al marge en la conceptualització i el nostre anàlisi.

És important destacar que les experiències d'AS es restringeixen en la majoria dels casos a explotacions agrícoles de petites dimensions, les quals permeten desenvolupar una organització del treball de manera cooperativa alhora que es fomenta la relació en grups reduïts. Algunes altres qüestions són l'estar en contacte amb la natura, en un ambient agradable i en harmonia amb la resta de les persones treballadores de la finca i amb les facilitadores que donen suport a l'usuari per assolir els objectius marcats. És per això, que també es deixen al marge aquelles explotacions enfocades a una agricultura intensiva i industrial, ja que en aquests contextos no és possible trobar l'ambient ni els elements adients per assolir els objectius propis que es planteja l'AS. La pràctica de l'AS, més enllà del valor social, ha de tenir la voluntat de dur a terme una agricultura respectuosa amb el medi ambient, que tingui cura de les persones que hi treballen i de les que consumiran el productes, però també del que està produint (varietats locals, productes de temporada) i com ho està fent (sense pesticides, seguint els ritmes i cicles propis de la terra, en extensiu). És per això que, sovint, un dels elements que defineixen les explotacions d'AS és la producció ecològica i el consum responsable i de proximitat (Carbone, Senni, 2010).

Encara que es pugui dir que l'AS és un sector emergent de l'economia i la innovació social, també cal dir que té molt de tradicional. Es troben els seus antecedents en les xarxes de suport i la funció social d'algunes organitzacions de beneficència existents des de fa temps a les societats rurals. En aquest sentit, l'AS recupera valors de l'agricultura "tradicional", com per exemple la idea de comunitat, les xarxes de suport i treball conjunt i la voluntat d'ajuda mútua, que en alguns casos s'ha vist reforçada amb la creació de cooperatives i amb la implantació de formes alternatives en l'organització del treball. També es recuperen tècniques i formes de conservació del territori així com una manera de fer agricultura respectuosa amb medi ambient, uns aspectes que eren ben presents a les àrees rurals abans de la modernització de l'agricultura (Di Iacovo, 2008).

Però, per què recentment ha sorgit un creixent interès per impulsar iniciatives i projectes vinculats a l'AS? En el context actual, l'aparició de l'AS respon a necessitats concretes de la societat, emprant com a estratègia la integració del sector agrícola amb el

sector dels serveis socials, l'educació, la formació, l'ocupació, la justícia, el sistema públic d'atenció i el sistema de producció agroalimentari per cobrir mancances de l'Administració pública i el sector privat. L'AS vincula de manera inclusiva els serveis socials i l'atenció sociosanitària, amb l'objectiu de socialitzar i democratitzar els processos d'atenció a les persones, extraient-los de contextos especialitzats (centres hospitalaris i unitats mèdiques) i portant-los a ambients d'atenció no formals com són les associacions, empreses i fundacions. A més, com s'ha comentat abans, l'AS s'inscriu en un canvi de paradigma en l'assistència sanitària i social, donant l'oportunitat de realitzar tasques i treballs que contribueixen a potenciar capacitats i habilitats a través de l'agricultura i activitats vinculades. Aquesta situació també contribueix a assolir una major independència i a millorar la condició social, en lloc de centrar la teràpia i/o la rehabilitació en les limitacions dels usuaris i usuàries (Di Iacovo, O'Connor, 2009).

En el cas específic de les àrees rurals, l'AS esdevé una resposta a les limitacions socials del model de desenvolupament neoliberal, especialment visible en aquests territoris que sovint ocupen un emplaçament perifèric, en els que les possibilitats de desenvolupament econòmic s'han centrat en l'oci i la construcció i en els que existeix una important infradotació de serveis, especialment de caràcter social (Collantes, 2005). A més d'això, en el cas de les àrees urbanes, la modernització de la ciutat i el progressiu allunyament de la natura i dels valors associats al camp ha fet créixer entre els habitants de la urbs l'interès i la necessitat de (re)tornar a sentir-se vinculat a la terra, als processos agrícoles, als cicles naturals, al coneixement tradicional, als espais oberts i "poc artificialitzats" i als estils de vida alternatius als que imperen a la ciutat (Rivera, 2009; Guirado, 2011). En aquest sentit, l'AS ofereix a un important nombre de població urbana l'oportunitat de viure una experiència de la qual cada cop estaven més distants, amb l'objectiu de promoure el seu benestar físic i mental a través de l'alimentació i per a la millora social.

La situació resultant d'aquests canvis a les àrees rurals, també indirectament a les àrees urbanes, ha fet créixer la necessitat de desenvolupar sistemes de producció agrícola més sostenibles, que responguin a les necessitats de la societat, i que integrin valors socials, ambientals, territorials i econòmics; en definitiva, una agricultura ecològica, ètica i solidària. És per això que diem que l'AS és una pràctica agrícola innovadora que deixa palesa l'emergència d'un nou paradigma agrosocial (Sevilla Guzmán, 2007), el sorgiment d'una nova pagesia (Monllor, 2011) i la multifuncionalitat de l'agricultura (Armesto, 2005). Les pràctiques agrícoles vinculades a l'AS participen del sistema productiu i, especialment, en altres àmbits com l'educació, la formació, la salut i el tercer sector social, essent una contribució social evident. D'aquesta manera, l'agricultura amplia el seu àmbit d'influència apropant-se a un nombre creixent de població i fent canviar els seu paper en la societat a partir de les pràctiques d'AS. A més d'això, l'AS ofereix l'oportunitat a la pagesia d'implementar la idea de responsabilitat social i de treball cooperatiu a l'explotació agrària com a les empreses derivades, així com permetre diversificar la seva activitat.

És per això que molts autors es refereixen a l'AS com a una pràctica eminentment innovadora, la qual emergeix amb la voluntat de proporcionar noves funcions a l'agricultura, en un moment en que la ruralitat esdevé una realitat híbrida i extremadament canviant (Whatmore, 1999; 2002). L'AS pot ser considerada un procés dinàmic d'interacció entre la pagesia, l'empresariat, de la institució i de la societat civil, la participació dels quals varia, com veurem més endavant, en funció de les estructures de cada país, per tal de plantejar estratègies alternatives de desenvolupament econòmic i social en el sí de les comunitats locals a través de la innovació social i empresarial.

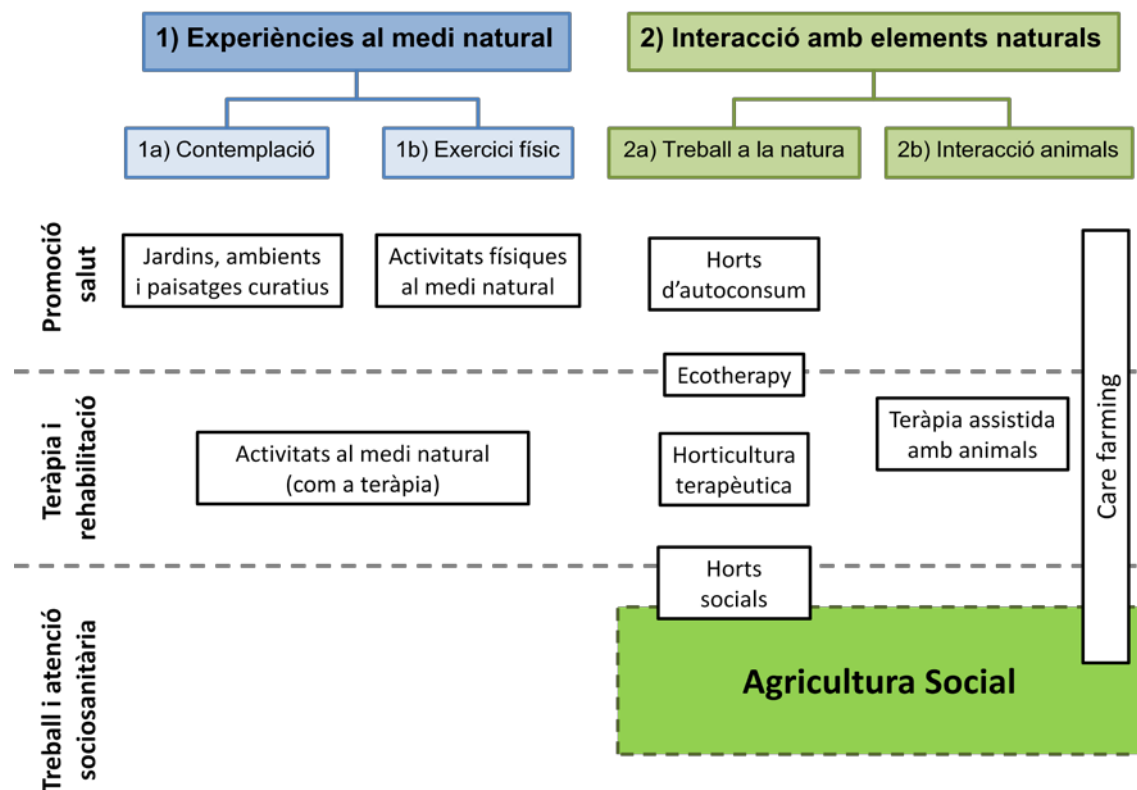
El concepte d'innovació social en l'agricultura està relacionat amb l'acció col·lectiva, condicionada per l'estructura social dels territoris en la que es desenvolupa, i amb la interacció activa, participativa i permanent entre persones, eines i recursos territorials (Di Iacovo, 2010). El fet que l'agricultura –i per extensió l'activitat agrària– estigui vinculada necessàriament amb el territori fa que la seva pràctica contribueixi a teixir xarxes de cooperació en l'àmbit local que promouen la cohesió social i fixant població al territori, fent créixer el sentiment de comunitat i fomentant el treball cooperatiu. En aquest sentit, l'AS apareix com un element d'autoorganització social, de valorització i d'autogestió dels recursos locals, pretenent ser una alternativa a les estructures agràries convencionals. La crisi econòmica apareix com un context idoni per plantejar i endegar processos d'innovació del sistema productiu i la comercialització dels productes agroalimentaris, i per emprendre projectes d'economia social. L'assimilació de responsabilitat social d'algunes corporacions i persones emprenedores, a més de l'organització de la societat civil per resoldre les tensions generades per la situació econòmica actual, són alguns dels motius pels quals els projectes d'AS han experimentat un important impuls en els darrers anys.

2.2. Els límits de l'Agricultura Social

La inexistència d'un únic apel·latiu que determini les activitats relacionades amb l'AS ha provocat l'aparició de diferents conceptes per referir-se a aquests tipus de pràctiques que unifiquen activitat agrària i contribució social (Di Iacovo, O'Connor, 2009). Per una banda, la implantació d'aquestes incitatives en un territori depèn de diversos factors com els recursos endògens, la legislació vigent i l'existència de xarxes que permetin emprendre projectes d'aquestes característiques, donant lloc a un fenomen divers, extremadament complex i molt heterogeni, amb una implantació desigual i realitats dispars. Per altra banda, la manca de polítiques reguladores, tant des de l'Administració de cada Estat com des d'instàncies comunitàries, amb unes directrius clares i unes línies estratègiques comunes per a la implementació d'aquesta activitat fa que no prengui una forma ni una implantació homogènia arreu d'Europa. Diversos estudis mostren com l'AS es troba en diferents estadis de desenvolupament en el context europeu, i com les característiques de cada territori generen projectes amb característiques ben diverses (Di Iacovo, O'Connor, 2009; Di Iacovo, 2010). La manca de codificació i la gran complexitat d'aquesta pràctica ha generat, com s'ha dit anteriorment, un bon grapat de maneres per a referir-s'hi.

Green care, és un dels conceptes freqüentment més utilitzats per referir-se a l'AS, malgrat i no ser completament equivalent, sinó que fa referència a un marc conceptual en el què s'inscriu la pràctica de l'AS, o almenys una gran part d'aquesta. Aquest concepte acull un ampli ventall d'activitats i pràctiques que tenen en comú l'ús de la natura per a promoure beneficis en la salut física i mental de les persones. Dins del *green care* s'estableixen diferents classificacions en funció de la interacció i l'experiència amb els elements naturals, els quals són l'objecte central d'aquestes activitats. La relació de les persones amb el medi natural es poden estructurar de múltiples maneres, però en un primer terme es poden diferenciar dues grans categories, en funció de la implicació que les persones usuàries tinguin amb els elements naturals (Sempik, Hine, Wilcox, 2010). A continuació les explicarem breument per poder analitzar quin lloc ocupa l'AS dins l'amalgama d'activitats que s'apleguen sota aquest concepte (Figura 2.1).

Figura 2.1. Classificació de les activitats vinculades al Green care en funció de la seva interacció amb els elements naturals.

Font: a partir de Haubenhofer *et al* (2010); Sempik, Hine, Wilcox, 2010

En primer lloc, dins d'aquest gran ventall, es troben aquelles activitats que suposen una experiència en el medi natural, dins de les quals hi ha aquelles activitats de contemplació de la natura (*looking at nature*), emprant el sistema sensorial com apropament al elements naturals, pràctica a la que se li atribueixen propietats curatives i terapèutiques. Aquesta primera categoria inclou també la pràctica d'exercici físic en el medi natural (*being active in nature*), com per exemple realitzar excursions o anar en bicicleta. En aquesta darrera categoria, el principal objectiu no és interaccionar amb els

elements naturals, sinó simplement realitzar l'activitat en el medi natural. En segon lloc, trobem la categoria que aplega les activitats en les que la interacció amb els elements naturals (plantes, animals, bosc, paisatge, etc.) és més evident i esdevé l'objecte central de la seva pràctica. Són totes aquelles activitats relacionades, per un part, amb la realització de tasques en el medi natural (*shaping nature*), com pot ser el cultiu de plantes, la jardineria o l'adequació d'un camí; i per l'altra, la interacció amb animals, com pot ser la teràpia assistida amb animals, com l'equinoteràpia, o les activitats i el treball amb animals, des de l'hípica fins a la ramaderia.

Al mateix temps, les activitats relacionades amb el *green care* es poden classificar amb altres subcategories, les quals vénen definides pel rol que juga el medi natural en cada una d'elles. Així doncs, en una primera categoria trobaríem aquelles activitats que tot i realitzar-se en el medi natural no tenen com a objectiu cap procés terapèutic, de rehabilitació o de promoció de la salut, sinó que la característica que les defineix és exclusivament la seva ubicació en un entorn natural. En aquest cas, aquestes activitats estarien més enllà dels límits del concepte, ja que no existeix una intencionalitat clara en la millora del benestar físic i mental i la situació social de les persones. Una segona tipologia estaria composta per aquelles activitats que tenen com a objectiu principal la promoció de la salut, entre les quals s'inclourien algunes modalitats d'exercici físic al medi natural i el contacte amb la natura. Una tercera categoria, molt més important en el *green care*, inclou totes aquelles intervencions que empren els elements del medi naturals amb finalitats terapèutiques, com per exemple l'exercici físic com a tractament per a persones amb depressió, l'horticultura com a teràpia per a persones amb trastorns mentals o la teràpia assistida amb animals per a nens i nenes amb autisme o amb discapacitat intel·lectual. Finalment, apareix una subcategoria del *green care* d'abast transversal, que combina enfocaments i activitats que s'estenen des de la promoció de la salut i la teràpia, fins al foment del treball agrari com eina per a la rehabilitació o la inserció al mercat laboral per a persones en risc d'exclusió social. Aquesta subcategoria inclouria la major part d'activitats vinculades amb l'AS, encara que també s'encabiria alguna activitat d'altres categories, sobretot amb aquelles en les que prevalen els processos terapèutics; la diferència entre les quals seria l'existència o no d'un enfocament productiu i/o comercial. Aquest fet evidencia que els límits entre les categories són difosos i difícils de traçar. Tanmateix, l'intent d'establir una classificació permet entendre la complexitat del fenomen i ens permet discernir quin és l'emplaçament de l'AS dins de tot aquest entrellat.

Seguint amb les temptatives de categorització de les activitats vinculades amb l'AS, Di Iacovo i O'Connor (2009) proposen desglossar les iniciatives i projectes del *green care* en base a dos factors, per tal de diferenciar aquelles experiències que es consideren AS d'aquelles que en quedarien al marge. Els dos factors són: el tipus d'ús dels elements naturals, en funció de si l'objectiu principal és l'ús terapèutic o la producció d'aliments (i/o productes artesanals), i el grau d'especialització de les persones involucrades en el projecte, és a dir, si són més properes al sector de l'atenció sociosanitària o al sector agrícola (Figura 2.2). En base a aquesta distinció es poden diferenciar quatre subcategories. En primer lloc, trobem les unitats terapèutiques (*green therapeutic units*), en les que l'ús de plantes i animals té finalitats terapèutiques, i en les que les persones que

hi estan involucrades tenen formació específica en atenció sociosanitària. En segon lloc, es troben aquells projectes en què la presència de personal especialitzat es compatibilitza amb la producció d'aliments o de productes artesans, un fet que és el seu principal objectiu. Aquests casos són les unitats terapèutiques que no estan vinculades a un centre sanitari, i que esdevenen projectes d'economia social. En aquestes entitats l'agricultura desenvolupa dues funcions, d'una banda, com a instrument per a la rehabilitació o per a la reinserció sociolaboral dels seus col·lectius i, per l'altra, com a activitat productiva econòmicament rendible. En tercer lloc, hi ha les explotacions agràries especialitzades en l'atenció sociosanitària, en les quals l'atenció dels col·lectius beneficiaris no es produeix en un ambient formal; és a dir, dins d'un centre del sistema públic d'atenció sanitària. La major part d'aquestes explotacions disposen de serveis d'atenció que donen suport especialitzat i vetllen pel correcte desenvolupament dels processos terapèutics i de rehabilitació. Per últim, trobem les explotacions agràries inclusives, que són empreses convencionals que incorporen a persones en risc d'exclusió o marginació social al treball i a la producció agroalimentària. L'objectiu principal d'aquest tipus d'iniciatives és la producció d'aliments, però la incorporació de persones treballadores amb problemàtiques específiques a l'explotació demostra l'emergència de l'economia social i l'ampliació del sistema d'atenció sociosanitària en àmbits no formals i no necessàriament especialitzats.

En base a les classificacions exposades, quan ens referim a l'AS exclouem les activitats amb finalitats únicament terapèutiques, i ens centrem en el conjunt de projectes que tenen per objectiu principal la producció, transformació i comercialització d'aliments o productes artesanals i la promoció de l'ocupació de persones en risc d'exclusió social. Aquest projectes tenen també com a interès principal el fet de realitzar una activitat econòmicament rendible i que aquesta tingui, doncs, una important càrrega de responsabilitat social. Evidentment, aquesta distinció no exclou que a les experiències d'AS es duguin a terme processos terapèutics, de rehabilitació i d'inserció sociolaboral i que disposin de facilitadors que acompanyin als usuaris en el seu desenvolupament, tot al contrari, les activitats vinculades amb l'AS s'han de caracteritzar per crear un entorn favorable pel tractament, inserció i suport de persones amb perfils molt diversos, però sense deixar de banda l'objectiu productiu. Per una banda, sota la denominació d'AS entrarien els projectes d'economia social, les explotacions agràries inclusives i les explotacions agràries especialitzades en l'atenció sociosanitària (en verd a la figura 2.2), segons la classificació de Di Iacovo i O'Connor. I, per altra banda, les unitats terapèutiques especialitzades (en vermell) quedarien excloses pel fet de no anar més enllà de la finalitat exclusivament terapèutica.

Figura 2.2. Classificació de les activitats vinculades amb l'AS i el *Green care*

Relació entre usuaris i gestors del projecte →		Nivell d'especialització de l'activitat (terapèutica o agrària) i tipus d'ambient de l'atenció a l'usuari (formal/informal)	
Ús dels elements naturals (plantes i animals) ↓		(-) Iniciatives amb terapeutes i personal especialitzat	(+) Explotacions agràries amb prevalença de pagesos/es
Nivell d'especialització en l'ús dels elements naturals	(+) producció aliments i/o productes artesanals	2) Projectes d'economia social	4) Explotacions agràries inclusives
	(-) ús terapèutic i d'atenció sanitària	1) Unitats terapèutiques en hospitals i centres sanitaris especialitzats	3) Explotacions agràries especialitzades en l'atenció sociosanitària

Font: Di Iacovo, O'Connor (2009)

A banda del *green care*, hi ha altres conceptes relacionats amb l'AS que sovint porten a confusió, pel fet de fer-se servir com a sinònims. *Care farming* és un dels conceptes que més s'intercanvien amb l'AS, encara que entre ells hi hagi certs matisos i distincions. Hine *et al* (2008) el defineix com l'ús d'explotacions agràries convencionals (*commercial farms*) i dels paisatges agrícoles com a base per a promoure la salut física i mental a través de l'activitat agrícola, establint una triangle cooperatiu entre la pagesia, personal sociosanitari i les persones usuàries. Les connexions entre aquest concepte i l'AS són tan evidents que sigui freqüent la confusió; però segons la nostra interpretació, la principal distinció és, tal i com exposen Di Iacovo i O'Connor (2009), la teràpia i la presència i el treball de personal qualificat en la mateixa explotació, amb la finalitat de supervisar el procés que segueixen cada un dels usuaris. El *care farming* esdevé una activitat molt important i fins i tot podríem dir que apareix com un dels sectors més forts en el desenvolupament de l'AS en alguns països d'Europa, com és el cas del Regne Unit i els Països Baixos, tot i que no és l'única activitat. A les *care farms* l'activitat econòmica o, dit d'una altra manera, la implicació dels col·lectius beneficiaris en l'activitat econòmica de l'explotació, sovint apareix com un objectiu subsidiari, essent l'atenció a les persones, la teràpia i/o la rehabilitació la finalitat principal.

Un altre concepte que sovint es relaciona amb l'AS és el de *farming for health*, aquest fa referència a la combinació de l'activitat agrícola amb l'atenció a les persones. En aquest cas, l'èmfasi es posa tant en el sector agrícola com en el sistema d'atenció sociosanitària; i en el primer cas s'inclou l'explotació agrària i el seu entorn social i, en el segon, s'inclouen les persones usuàries i la institució (Dessein, 2008). Cal matissar que en alguns dels països del sud d'Europa en els que l'AS té una llarga tradició i està àmpliament implantada, com és el cas d'Itàlia, aquests dos conceptes –*care farming* i *farming for health*– no són vàlids per explicar la naturalesa del fenomen.

2.3. Tipologia i diversitat de les experiències

Atès tot el que s'ha exposat anteriorment, es pot distingir diferents tipus d'experiències d'AS en funció de diferents criteris (Di Iacovo, O'Connor, 2009), que permetrà explicar, des d'un punt de vista teòric, les diferents tipologies i la diversitat existent en les experiències d'AS. Aquesta distinció respon a la voluntat de classificar les experiències d'AS segons l'objectiu de l'experiència, la seva forma jurídica, el tipus d'organització, els col·lectius beneficiaris i l'activitat que desenvolupen.

2.3.1. Objectius

Segons les finalitats a les que s'enfoqui cada activitat es distingeixen tres tipus d'experiències d'AS. En primer lloc, hi ha les que estan orientades a l'atenció sanitària i en les que es realitzen tractaments terapèutics, de rehabilitació o altres prescripcions mèdiques. En segon lloc, les orientades a la inserció sociolaboral, que realitzen itineraris d'inserció i d'accés al mercat laboral amb col·lectius de difícil ocupació. I, per últim, aquelles que se centren en la vessant educativa i pedagògica a través de la interacció amb elements naturals com a via per a l'adquisició de capacitats de les persones usuàries.

Les iniciatives d'AS que estan orientades a l'atenció sanitària es basen en l'oferiment de serveis terapèutics per a satisfer les necessitats dels seus usuaris, en certa manera, tal i com ho faria un centre de salut. La diferència, però, rau en que són les persones que treballen la terra –sovint amb el suport de personal especialitzat– els que desenvolupen els tractaments, convertint-se en proveïdors de serveis en matèria de salut i atenció social. A canvi d'aquests serveis, els propietaris d'aquest tipus d'experiències d'AS reben una compensació econòmica per part de l'Administració, ja sigui pel fet de ser una institució pública, com succeeix en alguns països, o bé pel fet d'oferir des d'una associació, fundació o entitat privada un servei de competència pública. A diferència de les experiències que descriurem a continuació, en aquests les persones usuàries no estan ocupades en l'activitat de l'explotació, i en molt pocs casos reben una retribució pel treball realitzat, ja que s'entén la seva implicació en les tasques com a part de la rehabilitació del pacient.

Seguidament, trobem les experiències que tenen com a objectiu la integració laboral de col·lectius amb dificultats per trobar oportunitats al mercat laboral i que estan en situació d'exclusió social. En aquest cas, la inserció sociolaboral és un procés en el que aquestes persones tenen l'oportunitat d'adquirir certes capacitats professionals. A diferència de les experiències orientades a l'atenció sanitària, no hi ha un pagament directe per part de les institucions de salut pública. Aquestes iniciatives reben el suport i són protegides per part de l'àmbit de l'Administració pública en matèria d'atenció social, però aquest suport acostuma a ser parcial, com és el cas de les Empreses d'Inserció (EIs) i els Centres Especials de Treball (CETs). La viabilitat d'aquests projectes depèn en gran part de la rendibilitat econòmica de l'activitat que desenvolupen, la qual s'aconsegueix a través de la comercialització de productes i serveis. En molts casos, els projectes orientats a la inserció laboral reben un important suport per part de grups de consumidors i

ciutadans, que contribueixen a la seva tasca comprant els seus productes pel valor social que representen.

Per últim, les experiències orientades a activitats educatives, com les granges-escola (*pedagogic farms*) o les explotacions agràries que ofereixen programes pedagògics per a infants i adolescents amb necessitats educatives especials. Aquestes tenen com a objectiu oferir l'oportunitat de conèixer com és la quotidianitat en una explotació agrària a través de la realització de les tasques del treball al camp, conscienciar-los de la importància d'una alimentació respectuosa amb el medi, apropar-los a estils de vida diferents i reconnectar-los amb la natura i la terra. Les escoles visiten aquests centres com a activitat integrada en el currículum pedagògic, treballant coneixements d'una manera aplicada i vivencial. A més d'aquests, trobem els centres que a través de l'agricultura ofereixen alternatives pedagògiques per a infants i adolescents amb dificultats d'aprenentatge, en situació d'exclusió social o com a mesures penals alternatives per a menors.

2.3.2. Forma jurídica

En relació a la forma jurídica es poden diferenciar tres grans tipus d'experiències d'AS: les que formen part del tercer sector, les que són iniciativa privada i les institucionals, és a dir, aquelles que depenen de l'Administració pública.

Les iniciatives del tercer sector estan promogudes per organitzacions socials privades sense ànim de lucre. En aquest cas, estan recolzades des de l'Administració a partir de polítiques públiques i partides pressupostàries concretes. Aquestes iniciatives solen sorgir arran d'associacions de famílies amb persones amb problemes específics, com persones discapacitades o amb trastorn mental que s'apleguen per gaudir d'uns serveis terapèutics, de rehabilitació, educatius i/o ocupacionals que sovint el sistema públic de salut no els ho garanteix. Algunes d'aquestes iniciatives d'AS en el tercer sector poden ser impulsades per organitzacions religioses, associacions d'acció social o per grups d'usuaris. Di Iacovo i O'Connor (2010) consideren com iniciatives del tercer sector aquelles organitzacions que han estat impulsades per iniciativa ciutadana i que operen en una explotació agrària per desenvolupar la seva activitat i assolir el seus objectius.

També existeixen experiències d'AS impulsades des del sector privat. Aquestes poden ser desenvolupades per entitats privades que pretenen desenvolupar una activitat vinculada a l'AS, o per d'altres, ja existents, que tenen la voluntat de reconfigurar la seva activitat. Aquest darrer cas respon bàsicament a una empresa agrària convencional que incorpora un projecte d'AS com a estratègia per reestructurar i/o diversificar la seva activitat.

Finalment, les iniciatives institucionals o de caràcter públic són aquelles que es creen directament des de l'Administració pública, sent al mateix temps l'encarregada de gestionar-les i mantenir-les econòmicament. Aquestes institucions estan directament vinculades a les competències dels diferents organismes del sistema públic i el personal que hi treballa acostuma a ser funcionariat públic. No obstant això, la creixent socialització

del sistema d'assistència sociosanitària i dels programes d'inclusió i inserció sociolaboral fa que sigui realment difícil trobar institucions en aquest àmbit que gestionades totalment des del sector públic, almenys en el context català. Els organismes públics prenen com a estratègia l'externalització de competències al tercer sector social i a les institucions privades.

2.3.3. Tipus d'organització

Pel que fa a les característiques de l'entitat i la gestió de la mateixa es poden diferenciar tres tipus d'organitzacions: les experiències que són impulsades per famílies, les iniciades per moviments associatius o comunitaris i les creades per professionals del sector sociosanitari.

En primer lloc, les iniciatives d'AS que són impulsades i gestionades per famílies vinculades a una explotació agrària tenen la motivació personal d'incloure a la seva tasca quotidiana alguns serveis socials que no són prestats –o que no cobreixen certes necessitats específiques– pel sistema públic i que obliguen a l'agrupació col·lectiva per fer front a aquestes mancances. En aquest context s'han creat nombroses organitzacions que actualment tenen un prestigi reconegut i que han estat declarades d'utilitat pública per la tasca que desenvolupen. En segon lloc hi ha les experiències que són iniciades per un grup de persones que comparteixen inquietuds filantròpiques i que uneixen esforços per donar una sèrie de serveis a aquells col·lectius més vulnerables de la societat, en aquest cas a través del treball en el sector primari. Són experiències que sorgeixen de la societat civil i que sovint es nodreixen del treball voluntari. I per últim, les iniciatives institucionals, principalment públiques, però també privades, són aquelles que estan basades en el treball de professionals de l'àmbit de l'atenció sociosanitària. Es tracta de centres especialitzats als que les persones usuàries acudeixen per prescripció mèdica i que sovint estan vinculats a algun centre proveïdor del servei públic de salut o de mútues privades.

2.3.4. Col·lectius beneficiaris

Les experiències d'AS acostumen a centrar-se en el treball amb un col·lectiu concret. Tanmateix n'hi ha d'altres que acullen a persones usuàries amb problemàtiques ben diverses, però que poden compartir un mateix entorn terapèutic i/o d'inserció sociolaboral. En primer lloc, moltes de les explotacions agràries amb finalitats socials se centren en el treball amb col·lectius amb discapacitat i/o trastorn mental, essent el grup més representat en l'AS. En segon lloc, una altra tipologia són totes aquelles experiències que es dediquen a acompanyar processos de rehabilitació de persones amb problemes d'addició i dependència. En tercer lloc, les experiències que treballen amb infants i joves amb dificultats d'aprenentatge també estan força esteses, fent que a través del treball en l'agricultura adquireixin capacitats i habilitats en un entorn diferent al de l'aula i una formació laboral específica. I per últim, també s'han detectat experiències amb altres col·lectius, que tot i no formar part del volum majoritari, esdevenen especialment importants pel seu potencial per generar nous projectes, com és el cas de persones procedents de centres penitenciaris, víctimes de violència de gènere, persones en situació

d'estrès, traumes i/o episodis depressius, persones en situació d'atur de llarga durada, persones sense sostre o persones immigrades en situació de marginació social.

2.3.5. Activitat principal

En relació a l'activitat que realitzen es poden distingir dos tipus d'iniciatives: les dedicades a l'atenció sociosanitària, però que utilitzen l'agricultura o bé la interacció amb elements naturals amb finalitats terapèutiques, de rehabilitació i reinserció, i les que basen la seva activitat en la producció agrícola, i que a través d'aquesta ofereixen la possibilitat a diferents col·lectius d'accedir al mercat laboral i realitzar certs tractaments terapèutics.

Aquelles experiències que centren la seva activitat en l'atenció sociosanitària estan representades, principalment, per les institucions públiques i privades del sistema de salut i iniciatives del tercer sector, en les quals l'agricultura pren un rol secundari, més a aviat com a eina terapèutica que no pas com a finalitat en sí mateixa. Per contra, a les experiències centrades en la producció agrària els serveis d'atenció són l'activitat secundària, no tant perquè siguin menys important, sinó perquè l'objectiu és desenvolupar una activitat econòmica concreta a partir de la qual es puguin inserir sociolaboralment a persones amb problemàtiques específiques. I poder-les inserir en un entorn el més normalitzat possible, en el qual aquestes persones desenvolupin una tasca clau pel progrés de l'empresa i prenguin part de tot el procés productiu.

2.4. Beneficis pels col·lectius usuaris

Malgrat la gran diversitat d'experiències d'AS que hi ha segon el país, els beneficis sobre les persones usuàries presenten característiques comunes i en la majoria dels casos coincideixen a destacar els resultats positius d'aquesta pràctica. Hi ha informes que destaquen les millores en el benestar general de les persones usuàries, així com el guany d'una major sensació de llibertat i autonomia que contribueixen a la seva integració a la societat. Són molts els estudis que apunten efectes positius en la salut i el benestar social de les persones que realitzen alguna de les activitats relacionades amb l'AS (Elings, Hassink, 2008).

Entre els beneficis físics que experimenten les persones usuàries es destaca l'adquisició de major força física, millor ús de l'energia i els sentits, i milloren les habilitats motrius. Pel que fa als efectes en la salut mental, es posa èmfasi en l'augment de l'autoestima i l'autonomia, la recuperació de l'entusiasme i la il·lusió per fer les coses, ser conscient d'un mateix, en augmentar la responsabilitat i l'adquisició d'hàbits quotidians. I per últim, en referència als efectes socials, es percep una millora substancial en la interacció social de l'individu, la creació de xarxes socials sòlides i la millora en les habilitats de socialització. Tots aquests efectes contribueixen a dotar a les persones usuàries d'una major independència i de noves habilitats i capacitats per accedir al mercat laboral.

Tanmateix, els beneficis observats en els col·lectius beneficiaris responen a una sèrie d'elements existents en les experiències d'AS que fan possible assolir aquest objectius. Segons Di Iacovo i O'Connor (2010) hi ha quatre elements determinants: la comunitat, l'actitud de la persona que treballa la terra, el tipus d'activitat i l'entorn.

En primer lloc, per a les persones usuàries un dels aspectes més importants és el sentit de comunitat. Aquest fet provoca un sentiment de protecció i de recolzament generat per la convivència amb altres persones, entre les quals se senten acceptades i respectades. La comunitat esdevé una unitat d'anàlisi molt important en les experiències d'AS i en el processos de teràpia, rehabilitació i inserció sociolaboral de les persones usuàries. El fet de ser un grup de petites dimensions, divers i normalitzat ofereix l'oportunitat de realitzar noves i fortes relacions socials amb la resta de membres i oferir un entorn favorable pel desenvolupament individual.

En segon lloc, l'actitud del pagès/a que porta l'explotació, o en el seu lloc el responsable de l'empresa o la entitat, és molt important, no només pel correcte funcionament de la iniciativa, sinó pel confort i treball dels col·lectius ocupats. El fet de no treballar directament amb professionals de l'àmbit de l'atenció sociosanitària fa que les persones usuàries desenvolupin les seves tasques en contacte amb persones "normals" i que, per tant, no siguin vistos com a pacients, sinó com a treballadores; una experiència sense prejudicis que els fa recuperar l'autoestima i la confiança en si mateixes. Per les persones usuàries, sobretot per aquelles amb discapacitat o trastorns mentals, és molt important rebre el respecte i el tracte igualitari d'una persona considerada "normal", ja que els fa veure que l'acceptació social no depèn tant d'ells mateixos com de l'actitud de la resta de la societat envers elles.

En tercer lloc, el tipus d'activitat i les tasques que es desenvolupen en el sí de l'explotació agrària o l'empresa també són importants per assolir els objectius desitjats. És convenient que les persones usuàries desenvolupin tasques en relació amb les seves capacitats, ja que exigir feines per sobre de les seves possibilitats podria ser contraproductiu i que afectés negativament la seva autoestima. És per això, que s'ha d'escollir molt bé la tasca que ha de realitzar cada un de les persones usuàries i respectar els dies de descans necessaris quan no estan en condicions de treballar. Això, però, no ha d'entendre's com una protecció excessiva de la persona usuària encomanant-li tasques de baixa importància per a l'entitat, sinó potenciar l'ocupació en un treball "real" i "útil", essent en aquest context en el que puguin desenvolupar habilitats professionals, responsabilitats i confiança en sí mateixos. Tanmateix, també és important no ocupar-los en feines excessivament repetitives i realitzar rotacions d'activitats per tal d'augmentar la diversitat i beneficiar l'entusiasme pel treball.

En darrer lloc, l'entorn esdevé un altre dels elements que ajuden a assolir els beneficis esmentats sobre les usuàries. Les experiències d'AS es caracteritzen majoritàriament per ubicar-se en un entorn tranquil i espaiós, que permet experimentar un estil de vida més pausat, amb menys estímuls que a la ciutat. A més d'això, el contacte amb la natura, la interacció amb els animals i amb un ambient rural (o menys urbanitzat)

són altres aspectes que contribueixen a fer l'experiència de l'AS especialment gratificant i beneficiosa pel benestar físic, mental i social de les persones que la viuen.

3. DISCURSOS I ENFOCAMENTS AL VOLTANT DE L'AGRICULTURA SOCIAL

El concepte de “discurs” fa referència als elements bàsics amb què es construeixen les pràctiques socials, els quals inclouen els imaginaris i les representacions socials sobre el significat d'aquestes pràctiques (Edgar, Sedgwick, 2003). Segons Dessein i Bock (2010), existeixen tres discursos o enfocaments al voltant del concepte d'AS, els quals permeten explicar com aquesta activitat és definida, percebuda, implementada i regulada en diferents països d'Europa i que donen sentit a la seva pràctica. En el cas de l'AS, aquests marcs de referència es basen en aproximacions des de l'agricultura com a activitat multifuncional, des de l'àmbit de l'atenció sociosanitària i des de la inserció laboral i la inclusió social de persones en risc d'exclusió. A part d'aquests tres discursos se'n pot afegir un darrer que no és apuntat pels autors citats anteriorment, el qual fa referència a la contribució d'aquest tipus d'iniciatives al sorgiment d'estratègies innovadores de desenvolupament rural i el sorgiment d'un nou paradigma agrosocial, així com el foment de projectes d'economia social.

3.1. Agricultura multifuncional

Les investigacions que han abordat el desplegament de l'AS a diferents països d'Europa han demostrat com aquesta activitat ha experimentat un important creixement en els darrers anys. Un nombre significatiu d'explotacions que han incorporat serveis d'atenció a la seva activitat agrària i d'altres que s'han creat amb la voluntat de dur a terme un projecte que combini agricultura i acció social. L'AS apareix com una nova funció pel sector agrícola, oferint l'oportunitat de generar nous ingressos a les explotacions – especialment important per un sector en recessió en els països occidentals i de difícil rendibilitat a causa de les condicions estructurals del sistema econòmic– i de contribuir al benestar i a la cohesió social. L'AS apareix com una nova manera d'entendre les múltiples funcionalitats que pot tenir l'agricultura en el marc de la societat postindustrial i com una de les possibles estratègies per a la necessària reestructuració del sector (Hassink et al, 2007). A Catalunya i a Espanya, aquest discurs no està encara gaire present, tot i que l'augment que s'ha produït en els darrers anys d'experiències dedicades a l'AS, o d'explotacions agràries que han començat a incorporar aquest factor d'innovació i emprenedoria social, dóna bona mostra de la importància i l'arrelament que està agafant aquest sector.

Gran part d'aquest discurs es fonamenta, en primer lloc, en les capacitats curatives i de rehabilitació que s'atorguen a l'entorn agrari i natural, però també, i de manera més concreta, en els beneficis que té per a persones amb necessitats terapèutiques, de rehabilitació i/o d'inserció sociolaboral la immersió i implicació en les tasques d'una explotació agrària, la participació en un ambient de treball “normalitzat”. D'aquesta manera, els pagesos desenvolupen un paper destacat en el procés de recuperació, teràpia o rehabilitació, actuant d'enllaç entre les persones usuàries, per una banda, i el personal especialitzat i les institucions de salut pública i benestar social, per l'altre, encarregant-se d'avaluar el comportament i el rendiment de cada una de les persones en un entorn no

institucionalitzat, diferent a un centre de salut especialitzat. En alguns casos, els pagesos reben programes de formació específics per part de professionals de l'atenció sociosanitària, per tal d'assolir certes capacitats per a treballar amb determinats col·lectius. No obstant això, i aquesta és un dels elements més importants, no han d'esdevenir personal especialitzat ni vincular-se de manera explícita en la interacció terapèutica amb les persones usuàries, sinó que fan de pont entre les usuàries i els professionals. Sovint, aquesta posició de "pont" que se'ls atorga als responsables de l'explotació agrària no està acceptat per alguns professionals de l'atenció sociosanitària, ja que trenca amb protocols terapèutics convencionals, els quals consideren que és imprescindible la presència de personal especialitzat en el tractament i control dels processos que segueix cada pacient. Tanmateix, en molts països d'Europa com els Països Baixos, Bèlgica, Alemanya o el Regne Unit els agricultors esdevenen, a través de les *care farms*, una peça clau en el sistema d'atenció a les persones.

La integració de l'atenció sociosanitària a les empreses agràries dedicades a l'AS és, en diferents graus i en funció del sistema de regulació de cada país i de les característiques de l'explotació, un complement de l'activitat econòmica, essent una font d'ingressos per al funcionament de l'empresa. Durant la dècada de 1990 es va experimentar un important creixement del nombre d'explotacions agràries que incorporaven serveis d'atenció com a estratègia de diversificació, i sembla que actualment estem vivint un altre increment en aquest sentit (Ploeg, Roep, 2003). S'ha detectat que en molts casos aquesta incorporació a la oferta de serveis en matèria d'atenció social i sanitària es produeix a través de les dones, les quals troben en aquesta nova activitat l'oportunitat de crear el seu propi lloc de treball i oferir nous jaciments d'ocupació a les àrees rurals (Bock, 2004). No obstant això, en molts casos aquest no és el principal motiu que ha impulsat als responsables de l'empresa a desenvolupar aquesta activitat, sinó que el motiu principal ha estat les finalitats socials i la voluntat de combinar economia i contribució al bé comú en un mateix projecte empresarial.

En aquest sentit, a molts països d'Europa els pagesos i pageses que es dediquen a l'atenció sociosanitària com complement de l'activitat agrària reben una retribució econòmica per part de l'Administració pública com a compensació del servei que ofereixen. És per això que en alguns casos les iniciatives d'AS són tractades com a part integrant del sistema de salut i utilitzades com a tractaments terapèutics, de rehabilitació i d'inserció ocupacional pels pacients que els precisen. Aquest sistema, força estès a altres països d'Europa, està poc generalitzat a Catalunya. En el cas català, l'Administració subvenciona a empreses, associacions i/o fundacions que desenvolupen activitats amb finalitats socials a través de diferents formes jurídiques i línies d'ajuts específics, però no existeix un sistema estructurat de col·laboració i treball conjunt entre les iniciatives d'AS i els centres sanitaris especialitzats i/o els serveis socials.

3.2. Atenció sociosanitària

L'AS, juntament amb altres conceptes com per exemple *green care*, ocupen un lloc cada cop més important en l'àmbit de la salut pública dels països d'Europa, ja que es percep com una alternativa als tractaments convencionals i com una forma de promoure el

benestar físic i mental de les persones. En d'altres lloc, però, la presència d'aquests discursos és molt menys important i apareixen sovint en una situació marginal. En tot cas, la immersió a la natura i/o la interacció amb elements naturals esdevé una pràctica important per a la promoció de la salut, la prevenció de malalties i la rehabilitació, a la qual se li atribueixen valors terapèutics i importants beneficis en el tractament de determinats pacients (Hine, 2008).

Darrera de les activitats vinculades a la immersió en un entorn natural i/o la interacció amb els seus elements trobem enfocaments que consideren que la salut no és tan sols l'absència de malaltia, sinó un benestar complet: físic, mental i social (OMS, 1946). Això suposa una percepció holística de la salut, que no es cenyeix al tractament de la malaltia, sinó a aconseguir que qualsevol persona pugui desenvolupar la seva quotidianitat de manera plena, independentment de la seva condició física, mental i social, proporcionant-li des de les institucions públiques eines i suport per assolir aquests objectius. En aquest context, l'AS suposa una clara contribució a la promoció de la salut "plena" a partir del efecte reconstituent que suposa l'ocupació en activitats agràries i la interacció amb els elements naturals (Kaplan, 1995).

Nombrosos experts han estudiat els efectes que té el contacte amb la natura i el desenvolupament d'activitats agràries en la salut de les persones. En aquest sentit, s'ha demostrat com el treball amb éssers vius, com per exemple tenir cura de plantes i/o la interacció amb animals, produeix efectes positius en el tractament de persones amb discapacitat intel·lectual i trastorns mentals i emocionals. I també com l'experiència en la interacció amb paisatges 'naturals', rurals o poc antropitzats, o la connexió amb els cicles naturals milloren les condicions de benestar. Alguns professionals de la salut apunten la pèrdua de connexió amb aquests elements més bàsics com una de les causes de la falta de benestar físic i mental i de l'aparició d'algunes malalties, i com el restabliment d'aquesta connexió esdevé un dels possibles tractaments per a recuperar aquesta situació d'equilibri.

Molts d'aquests plantejaments provenen de l'Antroposofia, corrent de pensament fundada per Rudolf Steiner al tombant del segle XIX. Steiner va desenvolupar la "medicina antroposòfica", la qual es basa en una aproximació integral als factors que recolzen la salut humana, en lloc de basar-se en aquells que causen malaltia. Aquelles persones que segueixen els postulats de Steiner no la consideren com una alternativa a la medicina convencional, sinó que la perceben com un complement o extensió de la medicina basada en la ciència que pot ajudar als pacients a trobar tractament que els condueixin al benestar físic i mental (Bock, Oosting, 2010). No obstant això, els tractaments que es deriven de la medicina antroposòfica sovint no apareixen com una opció reconeguda a la medicina convencional, des de la qual la validesa d'aquestes teràpies és rebutjada o qüestionada pel fet de no haver estat "científicament" demostrada.

3.3. Inserció laboral i inclusió social

El tercer enfocament que apunten Dessein i Bock, és el de la inclusió social i la inserció sociolaboral. Una part de les experiències d'AS que es desenvolupen en els països

d'Europa no només tenen a veure amb l'atenció i la cura de malalties o amb processos terapèutics per a quadres clínics concrets, sinó que es focalitzen en la inclusió social i la inserció sociolaboral. Una part dels projectes vinculats a l'AS ocupa a col·lectius amb problemàtiques socials específiques com l'atur de llarga durada, problemes d'addicció, situacions de pobresa o interns de centres penitenciaris o en procés de reinserció a la societat. Algunes d'aquestes activitats, sobretot aquelles que treballen amb persones amb problemes d'addicció o amb episodis depressius, tenen com a principal objectiu fer-les recuperar una quotidianitat "perduda". Aquests hàbits i rutines que havien perdut a causa de la seva problemàtica es poden veure restaurats mitjançant l'assumpció de responsabilitats en el treball a les explotacions agràries que els ajudaran a recuperar confiança en ells mateixos i entusiasme per reinserir-se en el mercat laboral i reintegrar-se a la societat. Altres, però, no desenvolupen processos de rehabilitació, sinó que centren la seva missió en la inserció laboral i la justícia social, donant oportunitats d'ocupació a col·lectius especialment vulnerables.

En el context europeu, aquestes iniciatives d'integració social al voltant de l'AS prenen diferents formes en funció del país. A Itàlia, les activitats centrades en la inserció sociolaboral de col·lectius en risc d'exclusió social prenen especial rellevància, organitzant-se en cooperatives, en les quals es fomenta el voluntariat i el compromís polític per generar alternatives de millora social (Di Iacovo, 2003). En d'altres països com el Regne Unit o els Països Baixos, les iniciatives de reinserció social vinculades a l'AS estan relacionades amb l'auge de l'agricultura urbana i el sorgiment d'horts comunitaris a les ciutats com a estratègia de cohesió i inclusió social en els barris i les comunitats de veïns. A partir d'aquests projectes es promou la participació de col·lectius en risc d'exclusió social en la cadena de producció agroalimentària i integració social, especialment de la població de les perifèries urbanes, on el volum de població en situació de marginació és més elevat (Jarosz, 2008). Segons Di Iacovo i O'Connor (2009), a França els pagesos i pageses treballen en col·laboració amb associacions del tercer sector per a desenvolupar projectes que fomentin les oportunitats d'inserció sociolaboral per a col·lectius amb risc de marginació social a través de l'agricultura.

Per tot això, l'AS representa una innovació social de primer ordre, tant en el marc de les estratègies de desenvolupament rural com en les accions dels serveis socials i associacions del Tercer Sector Social dels principals centre urbans. Les iniciatives responen a les necessitats socials emergents, les quals passen per la implicació de la societat civil. En aquest sentit podem dir que l'AS és un dels pilars de l'emprenedoria en economia social, ja que en ella s'ajunten empreses cooperatives, associacions i fundacions privades per donar oportunitats i atendre als col·lectius més vulnerables de la societat, amb la finalitat d'empoderar-los i construir una societat més justa i solidària (Draperi, 2007).

3.4. Desenvolupament rural i nou paradigma agrosocial

Els projectes d'AS representen un fort impuls pel desenvolupament econòmic i social a escala local, sobretot en àrees rurals, on les activitats lligades al territori i vinculades amb productes locals tenen una major repercussió en el teixit empresarial. Es tracten d'iniciatives socialment més justes, però també més respectuoses amb el medi ambient i el territori, fomentant una sèrie de valors que contribueixen positivament a la construcció de models de desenvolupament alternatius. Aquestes iniciatives revaloritzen l'agricultura i promouen la seva multifuncionalitat, alhora que posen en valor els recursos endògens del territori en el qual s'instal·len, contribuint així a la fixació de població, a la generació de nous jaciments d'ocupació, a l'equitat i a la cohesió social.

Moltes de les iniciatives, pel tarannà dels seus impulsors, aposten per una agricultura ecològica, orgànica o biodinàmica, o en tot cas, per un mode de producció integrat o convencional, però intentant minimitzar el màxim possible l'ús de productes químics i garantint el respecte pel medi ambient. Al mateix temps, la sensibilitat dels agricultors/es que porten explotacions vinculades amb l'AS per una altra pagesia fa que aquestes iniciatives siguin un exponent en la recuperació varietats locals, de tècniques tradicionals de conreu i una eina eficaç en la conservació del territori i el paisatge, rol que l'agricultura ha anat abandonat a causa de la implantació dels mètodes de conreu propis de l'agricultura industrial. La nova pagesia opta per una producció local que connecti productors i consumidors, i a aquests amb els elements naturals, amb la intenció de reconfigurar el sistema agroalimentari actual, treballant per assolir la sobirania alimentària, a través d'un consum de proximitat de productes ètics i, a més, amb valor social afegit.

Cada cop la societat està més sensibilitzada amb el consum de productes alimentaris de qualitat i saludables (Verbeke, 2005), unes dinàmiques que han canviat, sobretot als països del món occidental. Els hàbits de consum d'una part de la societat mostren un interès creixent per la compra d'aliments ecològics, ètics, saludables i de qualitat. Els productes procedents de les cooperatives o associacions que treballen en AS encaixen perfectament amb aquests hàbits de consum, satisfent les exigències d'aquests segments de mercat emergents, oferint una sortida comercial a la producció i proporcionant guanys econòmics per a la viabilitat dels projectes. La venda es produeix sense cap intermediari, en què els productes es venen directament a la mateixa explotació a través de cooperatives o grups de consum, o bé en algun establiment pensat per donar sortida comercial als productes, tancant així el cicle productiu i donant-li així més valor afegit a la producció (Carbone, Gaito, Senni, 2007).

El fet que moltes de les explotacions que desenvolupen iniciatives d'AS reivindiquin una agricultura més respectuosa amb el medi ambient, la producció local, el consum de proximitat i els aliments de qualitat i justos fa que s'identifiquin estretament amb un moviment emergent: el *slow food* (Schneider, 2008). Una mostra d'això és la relació que tenen una bona part de les iniciatives d'AS amb aquest moviment a escala global, formant part de *conviviums* o associacions locals de *slow food*. En aquesta associació hi ha més de 10 mil socis en més 160 països, podem parlar doncs d'una

organització a escala mundial, que es dedica a protegir els aliments de qualitat i els mètodes de cultiu i transformació tradicionals, conservant la biodiversitat i la varietat dels productes locals, tan cultivats com silvestres. Aquests objectius encaixen perfectament amb la filosofia de la majoria de projectes d'AS, els quals a més de treballar per la millora social, reivindiquen una nova manera d'entendre l'agricultura. Aquesta nova concepció es basa en la connexió amb la terra, amb la cultura tradicional la qual connecta la producció i el consum en un acte d'intercanvi de coneixements, entre la pagesia i els consumidors. A més d'això és una activitat de reivindicació d'unes lògiques de producció més humanes i properes, que proporcionin productes bons, nets i justos per a tothom.

Per últim, les iniciatives d'AS tenen un paper cabdal en la recuperació de l'agricultura en els països occidentals, una recuperació física, de camps de conreu i finques agrícoles, i simbòlica, per la seva contribució a la revalorització de la vida de pagès i per la tasca de sensibilització de la importància estratègica que té aquest sector en el desenvolupament econòmic i social de qualsevol territori. Molts dels projectes d'AS han aparegut en territoris on l'agricultura, i el sector primari en general, feia temps que era un sector econòmic en clara recessió. En d'altres llocs, on l'agricultura sí que hi era present, esdevenen projectes que ajuden a diversificar la base econòmica i a proporcionar nous models de gestió de les explotacions agràries, demostrant la multifuncionalitat de l'agricultura i oferint productes amb valor afegit, tant econòmic com socialment.

Aquesta nova manera d'entendre la producció agrària i de gestionar les explotacions agràries es pot vincular amb la incorporació d'una nova pagesia al món rural i el sorgiment d'un nou paradigma agrosocial (Monllor, 2011). Una bona part de les iniciatives d'AS estan gestionades, almenys a Catalunya, per un col·lectiu que no tenia prèviament relació directa amb la pagesia o accés directe a la terra, o dit d'una altra manera, que no procedien de família pagesa. Aquest fet els proporciona una visió renovada del món rural, una nova manera de fer de pagès/a i, sobretot, una profunda conscienciació amb el què i com ho produeixen, i la forma com ho comercialitzen. A causa de tot això, es converteixen en importants agents del desenvolupament local, no només per l'activitat econòmica que duen a terme, sinó per les sinergies establertes amb altres agents i la contribució en l'àmbit de l'atenció social.

4. L'AGRICULTURA SOCIAL EN EL CONTEXT EUROPEU

L'AS a Europa no té uns antecedents històrics clars, ja que el desenvolupament d'activitats que vinculen agricultura i assistència sociosanitària varia notablement en funció de cada país. Les diferències culturals, l'estructura del sistema de salut, les característiques socials i el funcionament dels serveis socials són alguns dels elements que generen aquesta disparitat. Per això, es fa difícil trobar un punt d'inici concret que marqui el sorgiment de l'AS a Europa.

Tanmateix, l'ús de la natura i del contacte amb elements del paisatge per a millorar la salut física i mental de les persones no és quelcom innovador, sinó que hi ha mostres des d'antic. Existeixen diferents experiències que s'han associat tradicionalment a espais terapèutics i de rehabilitació, com per exemple els monestirs, una idea que encara es conserva en l'imaginari d'alguns països amb una profunda tradició religiosa com el Regne Unit o França. Això ens porta a situar els antecedents més remots de l'AS a l'Edat Mitjana, període en què hospitals, hospicis i monestirs ja incorporaven horts i jardins com a espais terapèutics per a les persones que acollien (Gerlach-Spriggs et al, 1998). Un dels referents d'aquesta època, i que s'ha marcat com a uns dels antecedents de l'AS a Europa, és la comunitat terapèutica instal·lada a Geel (Flandes) durant el segle XIII. En aquesta comunitat s'emprava l'agricultura com a eina terapèutica per a persones malaltes, concretament per a peregrins i persones amb malaltia mental, els quals eren atesos pels residents d'aquesta vila flamenca. Actualment, aquesta tradició assistencial continua vigent en la mateixa vila de Geel, situada a uns 60 km de Brussel·les (Roosens, Van de Walle, 2007).

Més tard, a principis del segle XIX alguns professionals de la medicina, entre ells Benjamin Rush, considerat el pare de la psiquiatria americana moderna, van destacar i defensar els beneficis i les capacitats curatives de la interacció dels malalts mentals amb elements naturals com a tractament terapèutic. Amb aquestes primeres observacions sorgeix una nova corrent en el tractament de malalties mentals: l'horticultura terapèutica (Relf, 2006). Aquest tractament a partir del treball amb plantes i hortalisses, tot i tenir força detractors, mica en mica va anar agafant impuls; sobretot en la psiquiatria, branca on va implantar-se amb més empenta, però també en altres àmbits de l'atenció sanitària i dels serveis socials, com la inserció laboral o la teràpia ocupacional.

A mitjans del segle XX, l'ús de l'agricultura en la seva vessant més assistencial va sobrepassar els límits dels tractaments terapèutics i es va començar a emprar com a via ocupacional per a persones amb dificultats per accedir al mercat laboral. En aquest context, apareixen els primers centres ocupacionals al Regne Unit, lligats en molts casos a obres de beneficència de caràcter religiós. Durant aquesta època algunes comunitats terapèutiques, que fins ara acostumaven a estar properes als principals centres urbans, es comencen a ubicar en territoris rurals. Aquestes comunitats aprofiten les infraestructures d'explotacions agràries existents i motivades pels beneficis del tractament terapèutic integral que poden oferir als pacients pel fet d'estar en un entorn rural.

Durant la dècada de 1950 i 1960, al Regne Unit, la creació d'horts i jardins impulsada des de centres de salut van tancar la seves portes a causa dels canvis en la política i el sistema de regulació del sistema públic de salut. Aquest tancament no va afectar de la mateixa manera a tota Europa, però va iniciar un important procés de liberalització i socialització dels serveis assistencials, fent que comencessin a ser associacions del tercer sector social les que s'encerreguessin de determinades competències en matèria d'assistència sociosanitària. En aquest context comencen a sorgir les primeres iniciatives, de caire individual i de petites dimensions, que combinen treball agrícola i serveis als sectors socials més desafavorits, situant en aquesta dècada l'impuls de l'AS herència de la situació actual.

Malgrat aquest intent de descobrir uns antecedents comuns en el context europeu, cada país podria definir els seus propis processos i dinàmiques de desenvolupament de l'AS, a causa de les particularitats de llur conjuntura econòmica, social, política i cultural. Per exemple, a Itàlia, aquest punt d'inici se situa a la dècada de 1980, quan al voltant de centres d'atenció psiquiàtrica comencen a sorgir cooperatives socials que treballen amb col·lectius amb problemàtiques específiques i que empren l'agricultura com a part dels tractaments terapèutics i jaciment d'ocupació. En canvi, a Alemanya aquest procés es produeix gairebé un segle abans, als finals del segle XIX, quan sorgeixen les primeres iniciatives socials lligades al treball agrícola, en aquest cas destinades a persones en situació de pobresa. A part d'això, en els Països Baixos i Irlanda va ser la comunitat cristiana i alguns grups lligats al moviment antroposòfic els primers que van desenvolupar iniciatives vinculades a l'AS durant la segona meitat del segle XX. En d'altres països, com Eslovènia i Catalunya, l'aparició de l'AS es produeix amb un cert retard, a excepció d'algunes experiències aïllades, a la dècada de 1990, quan es comencen a veure les primeres iniciatives amb un clar objectiu de transformació social, i que veien en l'agricultura un gran potencial per a treballar amb determinats col·lectius.

4.1. Estat actual de l'AS a Europa

La diversitat en el desenvolupament, la dimensió i la tipologia de l'AS als diferents països d'Europa depèn de la idiosincràsia de cada un dels territoris. A continuació posem l'atenció en les diferències i similituds dels modes de benestar, de regulació dels serveis d'atenció sociosanitària i de com les iniciatives vinculades a aquesta pràctica s'insereixen dins d'aquest marc regulador. Les característiques d'aquestes iniciatives, a part de la conjuntura econòmica i la realitat sociocultural, donen com a resultat diferents dinàmiques i estadis de desenvolupament que cal analitzar per copsar la situació de l'AS a Europa.

4.1.1. Models de benestar i sistemes d'atenció sociosanitària

La diversitat de sistemes d'atenció sociosanitària, la qual respon a lògiques i patrons ben diversos, ha provocat una implantació desigual i heterogènia de l'AS a Europa. Aquestes particularitats al voltant del sistema regulador existent i la conjuntura pròpia de cada territori dona lloc a percepcions i sistemes organitzatius força divergents en relació a l'AS. Per tant, les connexions existents entre el desenvolupament de l'AS són evidents, com

són el model de benestar, la tipologia dels actors involucrats en la gestió de les experiències i els sistemes de regulació del sistema d'atenció i els serveis socials existents en cada territori. En el context europeu es poden diferenciar quatre grans tipus del model de benestar, els quals condicionen el desenvolupament de l'AS (Esping, 1995), que comentem breument a continuació:

- a) *Model socialdemòcrata*. Implantat als països del nord d'Europa, aquest model es basa en el dret fonamental d'accés als serveis socials i de salut de tots els ciutadans i ciutadanes de l'estat a través d'un sistema nacional de salut, i que se sostén amb una elevada quota de tributació dels seus habitants. En aquest model es combina la intervenció pública en matèria de salut i els sistemes privats d'assegurances i mútues, amb l'objectiu de cobrir les necessitats de tota la seva població independentment del nivell de renda.
- b) *Model corporatiu*. Present als països del centre d'Europa (França, Bèlgica, Àustria, Alemanya i Luxemburg). En aquest sistema de regulació es garanteix l'accés a la salut pública per a tots els ciutadans a través de la cotització (seguretat social), però es permet la implantació de sistemes privats que funcionen de manera paral·lela al sistema públic i que poden esdevenir proveïdors en matèria de salut i serveis socials a través de concessions públiques. L'accés al mercat laboral per a tots els ciutadans i ciutadanes, a partir de programes d'inclusió sociolaboral, dotació de subsidi per aquells que es troben en situació d'atur, fixació d'un salari mínim i de convenis per assegurar unes condicions laborals dignes.
- c) *Model (neo)liberal*. Present principalment als països de cultura anglofona, es basa sobretot en l'ajuda a famílies i persones amb necessitats i dificultats específiques a través del Tercer Sector Social (associacions, fundacions, comunitats, etc.), les accions de voluntariat i les obres de beneficència vinculades a l'església. El sistema públic, tot i ser existent, no garanteix una cobertura universal, i l'accés a la sanitat depèn en gran part de la contractació de mútues i asseguradores privades.
- d) *Model mediterrani o mixt*. Es basa en una combinació del model de benestar socialdemòcrata i el corporatiu, en el qual hi conviuen com a proveïdors de serveis de salut el sector públic i el privat. Al mateix temps, en aquest model, és especialment important el paper del tercer sector social, i directament de les famílies, en l'atenció a les persones. Aquesta darrera característica respon a la importància que té el recolzament familiar i el suport comunitari al malalt i a les persones dependents en les societats del sud d'Europa. D'aquesta manera ens trobem amb un sistema fragmentat, en el que l'existència d'un fort, tot i que cada cop més afeblit, sistema públic de salut es complementa amb el sistema privat, cada cop més present i en expansió a causa de les polítiques dels governs. Per altra banda, la forta presència del Tercer Sector Social fa que alguns dels serveis competència de l'estat deixin d'oferir-se des del sistema públic i es deleguin a associacions sense ànim de lucre en un procés de socialització. El mateix succeeix amb les famílies, les quals juguen un paper actiu com a xarxa de seguretat social,

proveint serveis a partir d'associacions específiques o donant suport individualitzat a la persona malalta o dependent.

Aquests models de benestar donen lloc a diferents sistemes de reguladors de l'atenció sociosanitària, fruit de la modulació de les característiques de les experiències i iniciatives a aquests marcs reguladors i a la conjuntura socioeconòmica de cada territori.

- a) *Sistema assistencial de caràcter privat* (Holanda, Noruega). A causa del propi model de benestar d'aquest paísos, les experiències d'AS són majoritàriament d'iniciativa privada, endegades per pagesos i pageses particulars, i esdevenen centres proveïdors de serveis de salut i assistència social al marge del sistema públic, les quals reben algunes compensacions per part de l'Administració i en les que els usuaris i usuàries paguen pels serveis que reben.
- b) *Sistema assistencial basat en el Tercer Sector Social* (Regne Unit, Irlanda). Les iniciatives d'AS es promouen principalment per associacions sense ànim de lucre, fundacions privades i comunitats religioses. En aquesta tipologia de desenvolupament de l'AS la intervenció pública és gairebé inexistent o molt reduïda, ja que aquestes entitats solen finançar-se amb campanyes econòmiques de recaptació de fons i mitjançant les aportacions altruistes per part de la ciutadania.
- c) *Sistema assistencial de caràcter públic* (Alemanya). En aquest cas els projectes d'AS estan gestionats per treballadors socials o professionals de la salut que són treballadors/es de l'estat. Aquests projectes, impulsats i gestionats des de l'Administració, formen part d'amplis programes de rehabilitació, d'inclusió laboral i integració social de caràcter públic.
- d) *Sistema assistencial públic amb compensació per les explotacions agràries* (Flandes). En aquest cas, les explotacions agràries de caràcter privat es converteixen, a través d'acords i convenis amb l'Administració pública, en centres proveïdors de serveis socials i de salut que formen part del sistema públic.
- e) *Sistema assistencial mixt* (Itàlia, Espanya). Es tracta d'una tipologia de desenvolupament de l'AS en la que conviuen les iniciatives de caràcter públic i privat. Existeixen iniciatives d'AS impulsades des de l'Administració i d'altres que són promogudes des d'entitats del Tercer Sector Social, però que reben el suport econòmic de l'Administració a partir de subvencions i ajuts pel fet d'oferir serveis de la seva competència, i que aquesta els traspassa. A banda d'això, i encara que en aquest model la despesa pública esdevé significativament més important que la privada, també existeixen iniciatives de caràcter privat que poden, o no, rebre recolzament de l'Administració.

4.1.2. Dinàmiques i estadis de desenvolupament

La situació de l'AS a Europa és força heterogènia i està condicionada per la conjuntura socioeconòmica i política de cada país, així com pels sistemes de regulació del

sistema sociosanitari i d'atenció anteriorment esmentats. D'aquesta manera, les dinàmiques de cada un dels països i territoris europeus es poden inserir en diferents etapes de desenvolupament. Sovint, el caràcter pioner de les experiències en AS sorgeix a partir de les inquietuds d'algunes persones emprenedores que volen conduir la seva activitat professional cap a l'economia social i veuen en l'agricultura una manera de fer-ho. Aquestes innovacions en el camp de l'economia social, encara que actualment assistim a un impuls sense precedents, en alguns països ja es podien veure fa dues o tres dècades (Draperi, 2007). A Itàlia, per exemple, aquest corrent innovador es va impulsar als anys 70, com a resultat dels processos de contraurbanització protagonitzats per població jove originària d'àmbits urbans (Di Iacovo, 2010), els quals veien en el retorn a la terra una estratègia per configurar estils de vida contestataris al sistema capitalista que recuperessin el valor de la tradició, del contacte amb el territori i de l'ajuda mútua. En d'altres països, però, el sorgiment i desenvolupament de les iniciatives vinculades a l'AS és molt més recent.

En aquest sentit, Di Iacovo (2010) dibuixa diferents estadis de desenvolupament en el context comunitari. El primer estadi que descriu Di Iacovo agrupa a aquells països en els que l'AS és perceput com una novetat. En aquesta etapa evolutiva inicial, l'AS esdevé un fenomen latent i amb escàs reconeixement per part de les institucions i pels professionals dels serveis socials i de l'agricultura. Les experiències existents són principalment iniciatives individuals, aïllades i disperses pel territori, sense o amb pocs instruments per crear i consolidar xarxes de col·laboració i coordinació d'aquesta activitat. En un segon estadi, la presència es fa més forta en determinats territoris, com a conseqüència d'unes característiques socials i econòmiques determinades, provocant que sorgeixi, sovint a l'àmbit local, l'impuls de l'AS. L'existència d'aquest "punts calents" fa que comencin a aparèixer algunes xarxes locals i a teixir relacions de cooperació i organització entre diferents experiències. D'aquesta manera deixen de ser iniciatives aïllades i es converteixen en una activitat innovadora amb una certa organització, fent-se més visible per a les institucions, la societat i altres àmbits professionals i augmentant el seu reconeixement. El progrés de l'AS i la creixent participació d'agents locals i professionals de l'atenció sociosanitària en aquest tipus d'iniciatives facilita la formació d'un escenari òptim per a la construcció de noves formes d'organització i d'interacció dels diferents sectors socials i professionals implicats. Di Iacovo (2010) descriu aquest estadi com l'assoliment d'una nova consciència en relació a la implantació de l'AS, en què els diferents àmbits de la societat convergeixen i treballen per la creació d'un paradigma conjunt. Un cop assolit aquest reconeixement social i institucional de l'AS, els diferents agents implicats comencen a treballar per a establir criteris en les formes de treball associades a aquesta activitat. Tot això amb la finalitat de construir un disseny estandarditzat dels serveis que s'ofereixen i per tal de treballar per un nou règim regulatori d'aquesta activitat, que integri serveis socials, assistència sanitària i treball agrícola, en un intent d'aglutinar els diferents àmbits professionals que hi són presents. D'aquesta manera es tendeix a una integració del sector agrícola, el sistema sociosanitari, el sistema educatiu i la regulació del sistema laboral, una situació hipotètica en la qual no hi hauria barreres entre aquests sectors.

Cal dir que l'evolució de l'AS en els diferents països europeus no segueix una lògica lineal. Sovint les experiències sorgides des de l'iniciativa individual romanen latents en la novetat durant un llarg període de temps, fins que reben algun recolzament per part d'agents públics o privats amb capacitat de fomentar l'activitat i impulsar la creació de noves iniciatives. Di Iacovo destaca que la participació de les institucions sovint arriba amb retard, quan el desplegament de l'activitat s'ha realitzat amb l'esforç de la societat civil i les entitats del tercer sector social. Les etapes descrites anteriorment són estadis lògics del procés, però no necessàriament han de presentar característiques comunes, ja que aquestes depenen dels diferents models de benestar, els sistemes de regulació de l'atenció sociosanitària i la conjuntura socioeconòmica i política de cada territori.

4.1.3. Dimensió i tipologia de les experiències

Es fa difícil quantificar la difusió de la pràctica de l'AS en el context comunitari, ja que moltes iniciatives passen desapercebudes per falta d'una categorització clara i estandarditzada sobre què és i què no és agricultura social. Tanmateix, s'ha demostrat amb diversos estudis sobre la situació de l'AS a Europa que aquest és un fenomen en creixement, el qual s'ha vist activat encara més davant la situació de crisi econòmica i la necessitat d'una economia més justa i solidària. És per això que podem dir que les experiències provenen de la interacció entre les necessitats de les persones, els recursos de l'agricultura, les noves tendències culturals i la voluntat de crear una economia amb una clara contribució social, associada al valor dels productes locals, la producció ecològica i el consum de proximitat.

La caracterització dels projectes de l'AS en el context europeu es presenta com una tasca realment complicada a causa de la important complexitat, la seva gran heterogeneïtat que dificulta la possibilitat de presentar estadístiques. No obstant això, en el marc del projecte *SoFar*, que més endavant explicarem, es mostren algunes dades orientatives sobre la dimensió de l'AS als diferents països que participaven en el projecte (Di Iacovo, O'Connor, 2009). Malgrat es tracti d'unes dades no actualitzades, a causa de la dificultat de censar totes les iniciatives que fan referència a un grup de països, aquestes ens permeten fer-nos una idea sobre la magnitud del fenomen (Taula 2.3). No obstant això, cal dir que el recent impuls que ha experimentant l'AS en els darrers anys modificaria substancialment aquestes xifres, augmentant el nombre d'iniciatives i presència als territoris on ja estava implantada i que aniria estenent-se a nous països.

A continuació, i amb la voluntat de copsar l'heterogeneïtat a la que ens referíem anteriorment, descriurem els diferents tipus d'experiències d'AS presents en alguns països europeus (Di Iacovo, O'Connor, 2009).

- a) La major part d'iniciatives d'AS als **Països Baixos i Bèlgica** són de caràcter privat; explotacions familiars gestionades per persones amb perfils professionals i formació molt diversa. El caràcter familiar de les iniciatives fa que l'activitat principal sigui la producció agrícola, i que l'atenció sociosanitària i els serveis socials apareguin com una pràctica secundària i complementària a l'activitat agrària. Tanmateix, les característiques de les iniciatives condiciona el treball amb

els usuaris, el qual es realitza en nombres reduïts, de manera personalitzada i sense la presència de terapeutes a les explotacions, en un ambient completament normalitzat.

- b) En el cas de **Irlanda i Eslovènia**, les iniciatives d'AS s'inscriuen principalment en el Tercer Sector Social, desenvolupades per grups religiosos, moviment antropològic, associacions de persones usuàries i entitats sense ànim de lucre, amb el recolzament de les institucions públiques, fent que en la majoria dels casos la producció agrícola esdevingui l'activitat secundària i realment els serveis socials siguin el negoci principal.
- c) En **Alemanya**, per contra, hi ha una legislació específica sobre els serveis i els requisits per a impulsar iniciatives amb persones amb discapacitats. Aquestes lleis regeixen el salari, la jornada laboral i la dimensió dels centres on aquests col·lectius treballen com a mesura per evitar als abusos de les empreses convencionals. Tanmateix, això dificulta la incorporació de persones amb discapacitat a les explotacions agràries de caràcter familiar a causa de les restriccions de la llei.
- d) A **Itàlia** existeixen dos tipus predominants d'iniciatives d'AS: per una banda, les que es centren en l'atenció i, per altra, les que ho fan en la integració laboral. Són principalment empreses, sovint cooperatives, sense ànim de lucre i que estan fortament arrelades al teixit associatiu local i vinculades amb xarxes de consumidors que esperen un producte amb responsabilitat social.
- e) Per últim, les experiències d'AS a **França** s'integren en diverses xarxes de caràcter estatal i regionals que tenen com a base el treball de persones desfavorides o amb problemàtiques específiques a horts i jardins comunitaris que empren l'agricultura com a eina d'inserció sociolaboral. Per altra banda, hi ha diferents xarxes que integren.

Taula 2.3. Nombre aproximat i tipologia de les iniciatives d'AS en el context europeu (2008)

PAÍS	PRIVADA	PÚBLICA	ALTRES	TOTAL
Bèlgica (Flandes)	258	38	12	308
França	200	0	700	900
Alemanya	12	150	-	162
Irlanda	2	92	12	106
Itàlia	150	75	450	685
Països Baixos	746	83	10	839
Eslovènia	4	6	5	15
Catalunya (1)	39	0	0	39
TOTAL	1411	444	1189	3054

(1) Dades obtingudes d'una base de dades pròpia sobre iniciatives d'Agricultura Social a Catalunya, realitzada durant l'any 2012.

Font: dades extretes del projecte europeu *SoFar* (Di Iacovo, O'Connor, 2009)

4.1.4. Síntesis de l'anàlisi DAFO de l'AS en el context europeu

A continuació es realitzarà un breu repàs descriptiu de l'estat actual de l'AS, a través dels DAFO corresponents per a cada país (Itàlia, França, Eslovènia, Alemanya, Irlanda, Bèlgica (Flandes) i Països Baixos). Aquests anàlisi DAFO es poden consultar en el projecte SoFar (pag. 44-123), comentat anteriorment, i a continuació es farà una breu descripció del seu contingut.

a) Itàlia

A Itàlia, l'AS té un gran impuls, un fet que es tradueix en el sorgiment d'un gran nombre de xarxes i un major nombre d'experiències a tot el país respecte a la resta de països analitzats. Aquestes xarxes estan en procés de consolidació, no obstant això, esdevenen un nucli de debat que permeten l'intercanvi de coneixements entre les diferents agrupacions, i és especialment interessant per diversitat de formes d'organització, promoció i de sensibilització. Aquestes xarxes s'organitzen en l'àmbit regional, i resulten més dinàmiques en algunes zones que en d'altres, les quals treballen conjuntament amb universitats i altres institucions, a través de projectes d'innovació i recerca, o bé també amb diferents agents del territori. L'AS està apareixent de manera explícita a plans regionals de desenvolupament rural a través de la implementació de plans de la PAC, a sessions de debat del Parlament i és present als mitjans de comunicació.

A Itàlia existeixen dos tipus de cooperatives:

- Cooperatives tipus A, cooperatives que ofereixen serveis en nom de la institució pública, les quals es desenvolupen mitjançant les subvencions.
- Cooperatives tipus B, cooperatives que se centren en la producció com a via per incloure a persones en risc d'exclusió. La majoria d'elles són cooperatives privades a través de les que l'estat socialitza les competències en matèria d'atenció sociosanitària i d'inserció sociolaboral. Serien equivalent a les Entitats del Tercer Sector Social i els Centres de Teràpia Ocupacional

La no-estandarització de les pràctiques en AS a Itàlia comporta que hi hagi una àmplia varietat d'experiències, fet que es pot percebre com quelcom positiu, però també negatiu per la falta d'homogeneïtzació. La majoria són iniciatives *bottom-up*, organitzades des de la societat civil, com a conseqüència de la falta d'iniciativa de l'estat i la urgència de certes necessitats socials, la qual fou especialment forta durant la crisi els anys 1970.

b) França

A França hi ha antecedents des del segle XIX d'associacions i projectes d'agricultura amb finalitats socials, com els horts comunitaris impulsats, en primera instància, per obres de beneficència vinculades a l'església les quals pretenien millorar les condicions de vida de les classes més desafavorides. Actualment, hi ha més diversitat pel que fa als promotors d'aquestes experiències que es basen, principalment, en jardins periurbans destinats a la producció d'hortalisses i fruita. Aquestes produccions són gestionades per organitzacions

sense ànim de lucre que treballen per la inclusió social, com per exemple els *Jardins de Cocagne*. Hi ha dos tipus d'associacions: aquelles que són centres de teràpia ocupacional a les quals els usuaris hi van de manera diària, i aquelles que anomenem "jardins" que ofereixen residència i un suport integral.

La consolidació de l'AS a França ha fet sorgir diverses xarxes que apleguen iniciatives a l'àmbit regional (*Réseau Astra*) i estatal (*Réseau Cocagne*). L'objectiu principal d'aquestes xarxes no és tant treballar per la diversificació de l'agricultura periurbana, sinó treballar conjuntament per a la inclusió social de col·lectius marginals. A partir de 2005, amb l'aprovació de la Llei per a la Cohesió Social, el nombre d'experiències amb una finalitat social ha augmentat de manera significativa. Això s'explica, principalment, pel creixent finançament públic destinat a l'àmbit de la inclusió social arran de l'aprovació d'aquesta llei. Això ha creat una extrema dependència de subvencions i ajudes fent que una bona part de les iniciatives no puguin subsistir sense aquesta aportació de diners públics, el qual cada cop és més escàs a causa de la crisi econòmica que afecta a Europa.

A banda d'això, existeixen una gran diversitat de granges amb objectius terapèutics i pedagògics a les que l'Estat transfereix competències, i a les quals les associacions del Tercer Sector han de fer front amb recursos limitats, creant una situació delicada per a moltes d'aquestes iniciatives.

c) Eslovènia

L'Agricultura Social a Eslovènia, com succeeix a molts altres països d'Europa, encara no està organitzada. Existeix una àmplia diversitat d'accions voluntàries, sorgides des de la ciutadania, que fins el moment no tenen el suport de polítiques específiques ni un marc institucional ni jurídic clar. Tanmateix, l'interès per projectes vinculats amb l'agricultura i amb el contacte directe amb els animals, destinats a persones amb necessitats especials, està augmentant significativament.

La major part de projectes va sorgir a la dècada de 1990, introduint el potencial d'innovació que presenta la vinculació d'agricultura i atenció social. Els objectius comuns entre aquests projectes són la millora de la qualitat de vida dels usuaris i la seva inclusió social. Els usuaris són majoritàriament joves i adults amb discapacitat intel·lectual i malaltia mental, als que s'ofereixen serveis com teràpia ocupacional, rehabilitació, integració laboral i educació.

El treball dels promotors i del personal de suport és encara invisible socialment i reben poc suport d'institucions o d'altres entitats socials. Els projectes són de dimensions reduïdes i només poden donar servei a un nombre reduït d'usuaris. La viabilitat econòmica dels projectes és encara difícil, ja que hi ha pocs ajuts i els ingressos es destinen a cobrir les despeses que genera l'activitat. No obstant això, hi ha una visió optimista, ja que sembla que l'AS va essent cada cop més important i amb més visibilitat.

Els agents implicats (pagesos/es, institucions d'atenció social, empreses socials, persones en risc d'exclusió, comunitats locals i govern) tenen un coneixement escàs del

que significa l'AS i molt poca experiència en aquest sector. Malgrat això, hi ha bones pràctiques en el sector i un creixent interès en normalitzar la situació de l'AS i institucionalitzar la seva pràctica.

d) Alemanya

A Alemanya hi ha 16 estats federals i cada un d'ells té una legislació diferent pel que fa a l'agricultura, al sector social, a la teràpia i a la pedagogia. La conseqüència d'això és que l'AS presenta característiques particulars en funció del seu emplaçament dins el país.

L'agricultura és encara una professió infravalorada i poc atractiva pels joves que s'incorporen al mercat laboral, ja que la consideren dura, amb llargues jornades i mal pagada. Tanmateix, pel que fa al treball amb persones en risc d'exclusió social, hi ha una gran sensibilitat, ja que les persones amb discapacitat o trastorn mental van ser maltractades i assassinades durant el nazisme. Això ha fet que des de la reintegració alemanya es destinessin importants fons federals per garantir el benestar de les persones més vulnerables.

A Alemanya existeixen diferents xarxes i associacions que treballen amb col·lectius vulnerables i que ofereixen serveis terapèutics, d'educació i rehabilitació en els que l'horticultura i la teràpia assistida amb animals hi són presents. Hi ha moltes experiències a les que recorren persones amb problemes, però sense un diagnòstic mèdic específic, per millorar el seu benestar físic i mental. No obstant això, i malgrat la sensibilitat social que hi ha a Alemanya vers els col·lectius amb trastorn mental o discapacitat, encara hi ha una falta de conscienciació social de la importància que tenen aquests projectes i de la gran contribució que poden fer a la societat. No obstant això, encara hi ha una falta de conscienciació social de la importància que tenen els projectes d'AS i de la seva contribució en la inserció sociolaboral de persones amb discapacitats o trastorn mental

e) Irlanda

El concepte 'Social Farming' no està totalment reconegut a Irlanda, però l'ús de l'agricultura com activitat terapèutica i de rehabilitació per a col·lectius en risc d'exclusió té una llarga història. Hi ha una àmplia mostra de projectes d'AS complint amb un o diferents criteris de la definició del "social farming" (veure apartat xxx), però ells mateixos no es consideren dins del concepte de 'social farms'. L'església catòlica ha tingut un paper molt important en la prestació de serveis socials a Irlanda, donant suport i protegint a les persones vulnerables quan l'Estat irlandès tenia pocs recursos per fer-ho. A partir de la dècada de 1990, les iniciatives d'AS han crescut, sobretot des de que les ajudes LEADER inclouen la diversificació agrària i la contribució social en la política comunitària de desenvolupament rural. Actualment, a Irlanda, l'estat és la principal font de finançament dels programes d'atenció de la salut i dels serveis socials. Encara que el paper de l'Església catòlica ha canviat en els últims anys de manera significativa, les comunitats religioses continuen tenint acords de col·laboració amb els serveis de salut estatals, sent una característica clau de molts projectes d'AS d'aquest país. El tipus de 'social farm' dominant

s'insereix dins del marc institucional o comunitari i escassegen els projectes cooperatius o de caràcter privat.

L'anàlisi fet des del projecte SoFar apunta que no hi ha evidència de cap política en concret per donar suport al desenvolupament de l'agricultura social a Irlanda. A més d'això, l'atomització de les iniciatives fa que no existeixi un enfocament estàndard generalitzable a tot el país, sinó que trobem grups aïllats i fragmentats que duen a terme projectes heterogenis i amb una tipologia determinada per les característiques de l'entorn i dels agents implicats. Això fa que siguin iniciatives poc replicables a altres indrets del país o a d'altres territoris europeus. La manca d'un finançament adequat per desenvolupar i mantenir les iniciatives afegeix dificultats a l'impuls de l'AS a Irlanda. Tampoc existeixen xarxes específiques i les activitats realitzades pel projecte SoFar representa el primer intent de reunir diferents actors. Tanmateix, l'agricultura social té una clara i positiva situació, tant els usuaris del servei, com els agricultors i proveïdors de serveis mostren un interès creixent per seguir innovant en aquesta pràctica i pronostiquen un bon futur per l'AS a Irlanda, sempre i quan s'afrontin algunes de les recomanacions que es fa en els projectes irlandesos.

f) Bèlgica (Flandes)

El concepte i la pràctica del 'Green care', com a paraigües en el que trobem l'AS, no és nou a Flandes, i es poden trobar algunes iniciatives sorgides fa algunes dècades. En els darrers anys aquest fenomen ha anat en augment i cada cop són més les explotacions agràries que incorporen serveis d'atenció sociosanitària i entitats del tercer sector que empren l'agricultura com a via per treballar amb col·lectius en risc d'exclusió.

Moltes de les 'care farms' són explotacions agràries que incorporen un nombre limitat de persones usuàries a les que ofereixen serveis terapèutics, ocupacions i/o de rehabilitació. Les iniciatives reben persones amb perfils molt heterogenis: discapacitats físics i/o intel·lectuals, persones amb trastorn mental i/o problemes psiquiàtrics, joves amb problemes específics.

Les experiències d'AS presenten també una gran heterogeneïtat de tipologies i serveis, des de centres de dia fins a residències permanents, que ofereixen serveis de reinserció sociolaboral, desenvolupament personal, aprenentatge de capacitats socials, entre d'altres. L'augment d'iniciatives en el sector ha fet aparèixer institucions encarregades de donar-hi suport, com el Flemish Support Center (Steunpunt Groene Zorg, www.groenezorg.be) for Green Care i la recent legislació específica per a regular aquest fenomen creixent. Aquest centre de suport va néixer al gener de 2004 i té com a objectiu promocionar el Green Care. A més, el centre s'encarrega de:

- Proporcionar tota la informació referent al Green Care a Flandes
- Contactar amb organitzacions de serveis socials i explotacions agràries interessades en emprendre projectes d'AS
- Donar suport a noves iniciatives i fomentar la cooperació entre entitats socials i pagesos

- Organitzar trobades al voltant del Green Care: fires, visites, grups de treball, tallers, etc.
- Projectar noves iniciatives
- Fomentar la recerca sobre el Green Care: concepte, condicions pels usuaris, millora en les explotacions, etc.
- Realitzar contactes a nivell estatal i internacional per l'intercanvi d'experiències i accions conjuntes
- Elaboració conjuntament amb les autoritats públiques de polítiques específiques i legislació

El centre, després dels gairebé 10 anys d'experiència, ha generat una guia de qualitat per a les experiències d'AS, en la que es mostren les bones pràctiques que s'haurien de incorporar pel bon funcionament d'aquestes iniciatives; unes bones pràctiques que passen pel treball conjunt i la cooperació entre pagesos, serveis socials i de salut i usuaris.

Un altre factor que explica el creixement de les iniciatives d'AS a Flandes és la creació d'un subsidi. A partir del mes de desembre de 2005 les 'care farms' poden accedir per a tenir un permís oficial per a desenvolupar la seva activitat, el que els dona accés a uns ajuts estatals. Aquests subsidis es cobren com a compensació del temps dedicat per part dels pagesos als usuaris i que no els permet realitzar una jornada completa a l'explotació. No obstant això, per beneficiar-se d'aquest ajut els pagesos que incorporen l'AS a les seves explotacions han de complir amb una sèrie de requisits: col·laborar amb les organitzacions d'atenció sociosanitària reconegudes pel Departament de Benestar, desenvolupar una activitat agrària com a activitat principal i formalitzar un contracte oficial com a 'care farms'.

Tanmateix, la legislació té alguns trets que s'han d'acabar de perfilar per tal d'anar-se adaptant a la realitat de l'AS a Flandes. Actualment les iniciatives que basen la seva activitat en la tasca social, per davant la producció agrària, tenen veritables dificultats per sobreviure, ja que no disposen d'ingressos addicionals als ajuts rebuts per l'estat. Per altra banda, les 'care farms' reben una quantitat fixa que no varia en funció de la càrrega i el volum d'usuaris.

g) Països Baixos

L'AS ha crescut de manera important als Països Baixos des que es va començar a parlar de la multifuncionalitat de l'agricultura. Tanmateix, la combinació entre agricultura i atenció sociosanitària no és quelcom nou en aquesta regió europea. Des de finals de la dècada de 1990 el Ministeri d'Agricultura, Natura i Qualitat Alimentària i el Ministeri de Salut, Benestar i Esports ha estimulat la creació d'experiències d'AS perquè consideren que contribueix de manera positiva a la integració social de determinats col·lectius amb dificultats i al desenvolupament del sector agrari. A partir d'aquest moment el nombre d'iniciatives d'AS s'han professionalitzat i crescut de manera molt significativa (de 78 al 1998 a 720 al 2006).

Pel que fa als col·lectius beneficiaris, els més importants són les persones amb discapacitat intel·lectual i amb problemes psiquiàtrics. Malgrat això, des de la dècada de 1990 el volum d'altres grups com les persones grans, les persones amb problemes d'addició, aturats de llarga durada, infants i joves o persones amb depressió, entre d'altres, han augmentat de manera important en pocs anys, i es destaca que la major part d'usuaris són homes.

Hi ha dos tipus de 'care farms': les institucionals (14%), que estan més orientades a l'atenció social i sanitària, i les familiars-no institucionals (86%), més enfocades a la producció agrària. La regulació determina la quantitat que l'estat paga a les iniciatives d'AS particulars per l'oferiment de serveis d'atenció social. Pel 40% dels usuaris de l'AS als Països Baixos disposen d'un pressupost personal per a fer front a despeses en matèria de salut, que paguen directament a les 'care farms' a canvi dels serveis rebuts, sense necessitat que aquesta despesa passi pel control de cap institució pública. Això, no obstant, requereix un certificat que acrediti la capacitat d'oferir aquests serveis, com un tipus de reconeixement per part d'assegurances de salut.

Vinculats a aquests centres, públics i privats, hi ha un important volum d'organitzacions i personal de suport, amb els quals els pagesos cooperen per dur a terme la seva tasca. Els *care farmers* generen importants vincles locals i organitzen trobades per establir nous contactes i aliances en l'àmbit local i regional.

L'augment del nombre d'experiències d'AS ha donat peu al sorgiment d'associacions regionals, l'objectiu de les quals és donar suport als pagesos, posar-los en contacte amb institucions d'atenció social i amb mútues de salut, introduir innovacions en la gestió de les 'care farms', coordinar accions conjuntes i facilitar els tràmits per formalitzar la situació com a institució oficial d'atenció social; acreditació que no totes posseeixen.

Actualment, no hi ha cap legislació específica sobre AS, però aquesta pràctica és present a les polítiques de diferents departaments de l'estat, els quals volen que l'atenció social s'apropi a la societat i veuen que l'agricultura ofereix noves oportunitats en aquest sentit. En l'àmbit regional s'han desenvolupat polítiques específiques destinades als agricultors perquè incorporin la tasca social a les seves explotacions. Hem pogut observar que als Països Baixos hi ha una tendència clara cap a la descentralització, en la que l'àmbit local pren cada cop més importància, guanyant en autonomia per aplicar polítiques i en poder de decisió. En el camp acadèmic, hi ha una important activitat científica al voltant del vincle entre natura i salut i els desenvolupament del 'green care' i disposen de diversos centres de recerca que treballen en projectes relacionats amb aquests temes (p. ex. la Universitat de Wageningen).

4.1.5. Xarxes i plataformes territorials

En els darrers anys es percep un creixent interès i consens en els diferents països de la Unió Europea sobre el fet que l'AS esdevingui un pilar fonamental en la cohesió social, el desenvolupament local de les àrees rurals i periurbanes, així com una millora en

les condicions de vida dels seus habitants. Aquest sentiment comú es va materialitzar a finals de l'any 2012 amb la presentació d'un dictamen sobre l'AS al Parlament Europeu, elaborat pel Comitè Econòmic i Social. Aquest document assenta les bases per a reconèixer l'AS com un sector estratègic i d'interès públic en el context comunitari, creant un marc regulador comú a tots els estats membres que permeti unificar criteris i establir legislació comuna en l'àmbit supraestatal. Davant l'heterogeneïtat de la pràctica de l'AS que s'ha descrit en els apartats anteriors, aquest dictamen vol ser un pas endavant en la creació de xarxes i programes conjunts per tal de fomentar la cooperació entre països, en la promoció de la investigació i en la creació d'una base de dades que integri tots els projectes agrosocials. En definitiva, construir un entorn òptim per l'impuls i el desenvolupament de l'AS a Europa.

Previ a aquesta declaració per part del màxim organisme comunitari, hi ha hagut diverses experiències, principalment al llarg de la primera dècada del segle XXI, que han intentat crear xarxes i programes que agrupessin les iniciatives d'AS de diferents països i que servissin per establir les bases d'un treball conjunt. Aquests han estat els encarregats de forjar el camí que ha premés que a hores d'ara l'AS es percebi com un sector amb una elevada potencialitat, tant per la seva capacitat de generar desenvolupament local com per l'oportunitat de dotar de serveis socials territoris que en pateixen un clar dèficit. A continuació exposem els més rellevants per ordre cronològic.

La primera xarxa europea creada al voltant de l'AS, que més tard va arribar a tenir un abast internacional, va ser *Farming for health*¹. Es tracta d'un grup de treball promogut des de la Universitat de Wageningen (Països Baixos) que es va crear l'any 2004 i que aplega investigadors i professionals en el camp del *Green care*, *Care farming*, l'AS i altres iniciatives que tenen a veure amb l'atenció i l'ocupació de persones en situació de vulnerabilitat a través de l'activitat agrària i el contacte amb el medi natural. Actualment, aquest grup el componen 22 representants de diferents estats de la Unió Europea, així com a membres de Amèrica del Nord, Àsia i Àfrica. Els objectius de la xarxa són el treball i la recerca conjunta en el camp de l'AS per avançar en el coneixement científic i pràctica d'aquesta activitat. Els resultats es presenten en una trobada de caràcter anual, amb la intenció que els avenços en els diferents camps que abasta l'AS contribueixin a la millora d'aquesta activitat i a impulsar-ne la seva pràctica.

L'any 2006 es va iniciar un projecte europeu ambiciós, que aplegava organismes de diferents estats membres amb la intenció de construir un entorn institucional a escala europea per a l'AS, a partir d'impulsar la creació de vincles entre agents de diferents països, l'intercanvi d'experiències i bones pràctiques i la coordinació d'accions en el context europeu. El projecte *SoFar. Social Services in Multifunctional Farms ('Social Farming')*² va ser impulsat pel V Programa Marc de la UE, en el que es prioritzen una sèrie d'àrees temàtiques de recerca que són d'especial interès pel desenvolupament econòmic i social dels estats membres, i coordinat per Francesco Di Iacovo, de la Universitat de Pisa. Aquest projecte va significar l'aparició d'una nova consciència en el context europeu en

¹ <http://farmingforhealth.wordpress.com>

² <http://sofar.unipi.it>

relació a l'AS, ja que va permetre avaluar el fenomen a una escala territorial i a una profunditat que fins ara no s'havien assolit i establir, de manera concreta. Es van establir col·laboracions, tant en el camp científic com en la vessant pràctica, entre diferents institucions, centres de suport assistencials i professionals locals, amb la finalitat que l'AS contribuís a generar vies alternatives i innovadores de desenvolupament econòmic i social per les àrees rurals d'Europa. Els resultats del projecte van ser, a part de la elaboració d'un extens informe sobre la situació de l'AS a Europa i una amplia base de dades, la de mecanismes de cooperació i coordinació d'accions: 14 plataformes regionals, que albergaven un total d'uns 250 membres, i una plataforma europea, que fou l'encarregada d'analitzar possibles escenaris futurs de l'AS i definir estratègies innovadores per a la promoció d'aquesta activitat.

Finalitzat el projecte *SoFar*, es va iniciar un nou programa per incentivar la construcció de vincle entre comunitats científiques emergents arreu d'Europa entorn al concepte *Green care*, establint xarxes de treball i motivant la mobilitat d'investigadors que realitzessin projectes relacionats amb aquesta temàtica. El programa, impulsat per xarxa de cooperació europea en matèria de recerca COST (acrònim de *European Cooperation in Science and Technology*), va arrencar al 2009 sota el títol *Green care in Agriculture*³ i es van establir tres grups de treball que van abordar l'objecte d'estudi des de diferents òptiques: efectes sobre la salut, anàlisi econòmic multiescalar i implantació en els sistemes d'atenció sociosanitària. Les activitats realitzades per aquesta xarxa d'investigadors ha estat principalment l'elaboració i publicació d'informes, la realització de congressos i trobades de grups de treball i l'organització d'esdeveniments i accions per a la difusió de la seva tasca i del *Green care*.

L'any 2009 es va engegar el programa *DIANA. Disability In sustainable Agriculture: a New Approach for training of practitioners*⁴. Aquesta iniciativa comunitària se centra en la formació i la capacitat de les persones que treballaven amb discapacitats i persones amb trastorn mental en l'àmbit de l'ocupació i la integració sociolaboral a través de l'agricultura. El seu objectiu principal és oferir eines per a cobrir la falta de competències, per una banda, del personal de suport educatiu i psicològic en tècniques agràries, i per l'altre, dels tècnics agrícoles que treballen en explotacions d'AS en matèria d'educació i suport psicològic i assistencial. Fer front a aquestes mancances augmenta les potencialitat de l'AS per contribuir a la inclusió social, la conservació ambiental i l'impuls de l'agricultura, alhora que ofereix enormes possibilitats per a l'ocupació de col·lectius especialment vulnerables. Aquesta és una xarxa impulsada i coordinada des del Departament d'Economia Agrària de la Universitat de Bolonya i finançada pel Programa Europeu de Formació Continua Leonardo da Vinci. Hi participen equips de recerca i professionals de diferents països de la UE per tal d'establir diàlegs entre la investigació i la pràctica, intercanviant coneixements i experiències en ambdues direccions. És interessant destacar que entre els socis no hi ha representació catalana ni espanyola, però sí d'altres països del sud d'Europa, com Portugal o Itàlia, on la implantació de l'AS està molt més avançada, sobretot en el cas italià. L'escassa connexió de Catalunya i Espanya amb les

³ <http://www.umb.no/greencare>

⁴ <http://www.projectdiana.eu>

xarxes europees d'AS és una clara mostra de l'estadi en el que es troba el desenvolupament d'aquesta pràctica en aquests territoris.

Més recentment, concretament a l'any 2012, s'ha iniciat el projecte *MAiE. Multifunctional Agriculture in Europe - Social and Ecological Impacts on Organic Farms*⁵. Aquest projecte, pensat com a xarxa transnacional, aplega membres de Bulgària, República Txeca, Itàlia, Portugal, Països Baixos, Finlàndia i Alemanya. Volent transmetre i difondre coneixement tècnic i experiències sobre AS amb l'objectiu de promoure aquesta pràctica als seus respectius països i en el context europeu, ajudar a crear altres xarxes, impulsar el vincle entre treball socials i agricultura i establir lligams entre altres iniciatives i projectes a l'àmbit europeu. Igual que el projecte DIANA, es tracta d'una iniciativa del Programa de Formació Continuada de la comissió Europea d'Educació i Cultura.

A banda d'això, existeixen un bon nombre de xarxes i projectes de cooperació en l'àmbit estatal que apleguen diferents iniciatives d'AS i que treballen per a realitzar accions coordinades i intercanvis d'experiències per tal d'impulsar aquesta pràctica als seus territoris. En el marc d'aquest projecte s'ha realitzat una prospecció d'aquestes xarxes i projectes amb la intenció de realitzar una primera recollida i crear una base de dades preliminar que permetrà veure la quantitat i diversitat d'iniciatives de suport i impuls de l'AS en el context europeu. Us mostrem un recull dels casos més significatius (Taula 2.4).

⁵ <http://www.maie-project.eu>

Taula 2.4. Xarxes i programes de suport a l'AS a diferents països d'Europa

Xarxa/Programa	Àmbit d'actuació	Breu descripció
<i>Deutsche Arbeitsgemeinschaft Soziale Landwirtschaft (DASoL) /</i> Associació Alemanya d'Agricultura Social	Alemanya	Fòrum sobre Agricultura Social. Dóna suport a les xarxes regionals i locals i impulsa el desenvolupament i desplegament territorial de l'AS a Alemanya
<i>Netzwerk ALMA</i>	Alemanya	Xarxa de persones que treballen en l'ocupació de persones amb discapacitat en l'agricultura.
<i>Green Care.</i> Plataforma d'usuaris i professionals	Àustria	Plataforma de recerca i foment de les activitats relacionades amb la salut de les persones i el medi ambient
<i>Réseau Cocagne</i>	França	Xarxa de jardins i horts creats principalment per associacions per fomentar la inserció social i professional de persones amb risc d'exclusió social, impulsar l'agricultura ecològica i establir una relació directa entre productor, consumidor i comunitat.
<i>Rete Fattorie Sociali</i>	Itàlia	Xarxa de suport i impuls de l'AS
<i>AiCARE. Agenzia Italiana per la Campagna e l'Agricoltura Responsabile e Etica</i>	Itàlia	Institució que ofereix suport i assessorament a les experiències d'agricultura cívica i ètica (formació, suport logístic, econòmic, etc.), així com difondre la seva tasca.
<i>National Support Centre Agriculture and Care</i>	Països Baixos	Xarxa de suport i impuls de l'AS
<i>Association of Care Farmers</i>	Països Baixos	Xarxa de suport als agricultors/es que desenvolupen la seva tasca en l'àmbit de l'AS
<i>OMSLAG</i>	Països Baixos	Fundació que promou la unió de l'agricultura, l'atenció a les persones desfavorides i/o dependents i la artesanía
<i>Care Farming UK</i>	Regne Unit	Xarxa que dóna visibilitat i dóna suport a projectes d'AS. Assessorar en la presa de decisions per part d'agents públics i privats i desenvolupar polítiques i accions encaminades a impulsar l'AS al Regne Unit.
<i>Green Care</i>	Suïssa	Portal en el que s'ofereixen els diferents serveis relacionats amb el Green Care a Suïssa. A part, realitzen tasques de formació i assessorament a les iniciatives i difusió dels serveis existents, relacionats principalment amb la teràpia i l'oci.

Font: elaboració pròpia

5. BIBLIOGRAFIA

ARMESTO, X. (2005). "Notas teóricas en torno al concepto de postproductivismo agrario". *Investigaciones Geográficas*, 36: 137-156.

ARQUÉ, M.; GARCÍA, A.; MATEU, X. (1982). "La penetració del capitalisme a les comarques de l'Alt Pirineu". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 1: 9-67.

BACHRACH, L. (1996). "Deinstitutionalisation: promises, problems and prospects" (pp. 3-18). KNUDSEN, H.; THORNICROFT, G. (eds.). *Mental health service evaluation*. Cambridge: Cambridge University Press.

BARRACHINA, M. (2011). *Perspectives per a la ramaderia del Pirineu català. Anàlisi multidimensional dels seus condicionants a partir de l'exemple de la Vall Fosca (Pallars Jussà)*. Tesis doctoral. Bellaterra (Cerdanyola del Vallès): Universitat Autònoma de Barcelona.

BOCK, B.B. (2004). "Fitting in and multi-tasking: Dutch farm women's strategies in rural entrepreneurship". *Sociologia Ruralis*, 44 (3): 245-260.

BOCK, B.B.; OOSTING, S. J. (2010). "A classification of *Green care*. Arrangements in Europe". SEMPIK, J.; HINE, R.; WILCOX, D. (eds.). *Green care: A Conceptual Framework*. Loughborough: Centre for Child and Family Research, Loughborough University.

BOWLER, I. R. (1996). "Agricultural land use and the post-productivist transition". LÓPEZ ONTIVEROS, A.; MOLINERO, F. (eds.). *La investigación hispano-británica reciente en Geografía Rural: del campo tradicional a la transición postproductivista*. Murcia: Asociación de Geógrafos Españoles.

CARBONE, A.; GAITO, M.; SENNI, S. (2007). "Consumers' Buying Groups in the Short Food Chains: Alternatives for Trust". *1st International European Forum on Innovation and System Dynamics in Food Networks*. Innsbruck-Igls, Austria: February 15-17, 2007.

CARBONE, A.; SENNI, S. (2010), "Consumers' Attitude Toward Ethical Food: Evidence from Social Farming in Italy". DESSIN, J.; BOCK, B.B. (eds.). *The Economics of Green care in Agriculture*. Loughborough: Loughborough University.

CLOKE, P. (2006). "Conceptualizing rurality" (pp. 18-28). CLOKE, P., MARSDEN, T.; MOONEY, P.H. (eds.). *Handbook of Rural Studies*. London: Sage.

COLLANTES, F. (2005). "Declive demográfico y cambio económico en las áreas de montaña españolas, 1860-2000". *Revista de Historia Económica*, 23 (3): 515-540.

DESSIN, J.; BOCK, B. (eds.). *The Economics of Green care in Agriculture*. Loughborough: Loughborough University.

DI IACOVO, F. (2003). "New trends in the relationship between farmers and local communities in Tuscany" (pàg. 101-128). G. VAN HUYLENBROECK, G.; DURAND, G. (eds.). *Multifunctional Agriculture: a new paradigm for European agriculture and rural development*. Aldershot: Asgate.

DI IACOVO, F. (2010). "L'agricoltura sociale: pratiche e paradigmi nello scenario comunitario". *XLVII Convegno di Studi de la Società Italiana di Economia Agraria "L'agricoltura oltre le crisi" 22-25 settembre de 2010*. Campobasso: Università degli Studi del Molise.

DI IACOVO, F.; O'CONNOR, D. (eds) (2009). *Supporting Policies for Social Farming in Europe. Progressing Multifunctionality in Responsive Rural Areas*. SoFar. Social Services in Multifunctional Farms ('Social Farming'). Firenze: ARISA.

- DRAPERI, J. F. (2007). *Comprendre l'économie sociale. Fondaments et enjeux*. Dunod: Paris.
- DUNN E.C. (2003). Trojan pig: paradoxes of food safety regulation. *Environment and Planning A*, 35: 1493-1511.
- EDGAR, A.; SEDGWICK, P. (eds) (2003). *Cultural theory; the key concepts*. London/New York: Routledge.
- ELINGS M., HASSINK J. (2008). "Green care farms, a safe community between illness or addiction and the wider society". *Journal of therapeutic communities*, 29 (3): 310-322.
- ESPING, G. (1995). "Il welfare state senza il lavoro. L'ascesa del familismo nelle politiche sociali dell'Europa continentale". *Stato e mercato*, 45: 347-380.
- FRIEDMAN, J. (1992). *Empowerment. The Politics of Alternative Development*. Massachusetts: Blackwell Ed.
- GERLACH-SPRIGGS, N.; KAUFMAN, R. E.; WARNER, S. B. (1998). *Restorative Gardens: The Healing Landscape*. New Haven, CT: Yale University Press.
- GUIRADO, C. (2011). *Tornant a la muntanya. Migració, ruralitat i canvi social al Pirineu català. El cas del Pallars Sobirà*. Tesi doctoral. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona.
- HASSINK, J. (2003). *Combining Agricultural Production and Care for Persons with Disabilities: a New Role of Agriculture and Farm Animals*. Wageningen: Wageningen University.
- HASSINK, J.; VAN DIJK, M. (eds.) (2006). *Farming for health: Green-care farming across Europe and the United States of America*. Dordrecht: Springer. Disponible a la xarxa: http://library.wur.nl/frontis/farming_for_health/
- HAUBENHOFER, D. K.; ELINGS, M.; HASSINK, J.; HINE, R. E. (2010). "The development of *green care* in western european countries". *Explore*, 6:106-111.
- HINE, R.; PEACOCK, J.; PRETTY, J. (2008). "Care farming in the UK: contexts, benefits and links with therapeutic communities". *International Journal of Therapeutic Communities*, 29: 245-260.
- HINE, R.; PEACOCK, J. AND PRETTY, J. (2008) *Green Spaces: Measuring the Benefits. Report for the National Trust*. Disponible a la xarxa: <http://www.nationaltrust.org.uk/main/w-green-lung-1a2.pdf>
- JAROSZ, L. (2008). "The city in the country: growing alternative food networks in Metropolitan areas". *Journal of Rural Studies*, 24: 231-244.
- KAPLAN, S. (1995). "The restorative benefits of nature: toward an integrative framework". *Journal of Environmental Psychology*, 15: 169-182.
- LAMB, H.; BACHRACH, L. (2001). "Some Perspectives on Deinstitutionalization". *Psychiatric Services*, 52(8): 1039 – 1045.
- LOCKWOOD, J. A. (1999). "Agriculture and biodiversity: finding our place in this world". *Agriculture and Human Values*, 16: 365-379.
- LÓPEZ, J. A.; FERNÁNDEZ, D. (2003). *Con la comida no se juega: Alternativas autogestionarias a la globalización capitalista desde la agroecología y el consumo*. Madrid: Traficantes de Sueños.

MONLLOR, N. (2011). *Explorant la jove pagesia: camins, pràctiques i actituds en el marc d'un nou paradigma agrosocial. Estudi comparatiu entre el sud-oest de la província d'Ontario i les comarques gironines*. Tesis doctoral. Universitat de Girona.

MOSS, G. (1978). "Rural settlements". *Architects Journal*, 18th January: 100-139.

O'CONNOR, D.; LAI, M.; WATSON, S. (2010). *Overview of Social Farming and Rural Development Policy in Selected EU Member States*. NRN Joint Thematic Initiative on Social Farming. European Network for Rural Development. Disponible a la xarxa: <http://enrd.ec.europa.eu>

OLIVA, J. (1997). "Estructuración y reestructuración de espacios y sociedades rurales: nuevas reflexions sobre unos procesos no esperados". *Zainak*, 14: 321-337.

REL, P. D. (2006). "Agriculture and health care. The care of plants and animals for therapy and rehabilitation in the United States". HASSINK, J.; VAN DIJK, M. (eds.). *Farming for health: Green-care farming across Europe and the United States of America*. Dordrecht: Springer

RIVERA, M. J. (2009). *La ciudad no era mi lugar. Los significados residenciales de la vuelta al camp en Navarra*. Pamplona: Universidad Pública de Navarra.

ROOSENS, E.; VAN DE WALLE, L. (2007). *Geel Revisited: After Centuries of Mental Rehabilitation*. Antwerp: Garant.

SCHNEIDER, S. (2008). "Good, Clean, Fair: The Rhetoric of the Slow Food Movement". *College English*, 70 (4): 384-402 [Special Focus: Food].

SEMPIK, J.; HINE, R.; WILCOX, D. (eds.) (2010). *Green care: A Conceptual Framework. A Report of the Working Group on the Health Benefits of Green care*. COST 866, Green care in Agriculture. Loughborough: Centre for Child and Family Research, Loughborough University.

SEVILLA GUZMÁN, E. (2007). *De la sociología agraria a la agroecología*. Barcelona: Icaria Editorial.

PLOEG, J. D.; ROEP, D. (2003). "Multifunctionality and rural development: the actual situation in Europe" (pàg. 37-54). VAN HUYLENBROECK, G.; DURAND, G. (eds.), *Multifunctional Agriculture: a new paradigm for European agriculture and rural development*. Aldershot: Ashgate.

VAN DER PLOEG, J.D. (2006). "Agricultural production in crisis". CLOKE, P.; MARSDEN, T.; MOONEY, P. (eds.). *Handbook of Rural Studies*. London: SAGE Publications (pàg. 258-277).

VERBEKE, W. (2005). "Agriculture and the food industry in the information age". *European Review of Agricultural Economics*, vol 32(3): 347-368.

WHATMORE, S. (1999). "Hybrid Geographies: rethinking the 'Human' in Human Geography". MASSEY, D. B.; ALLEN, J.; SARRE, P. (eds.). *Human Geography Today*. Cambridge: Blackwell Publishers Ltd.

WHATMORE, S. (2002). *Hybrid Geographies: natures, cultures, spaces*. London: Sage.

WISKERKE, J.; VAN DER PLOEG, J. (eds.) (2004). *Seeds of transition: essays on novelty production, niches and regimes in agriculture*. Assen: Van Gorcum.

WOODS, M. (2005). *Rural Geography: processes, responses and experiences in rural restructuring*. London: Sage.

Pàgines web

MAiE. Multifunctional Agriculture in Europe. Social and Ecological Impacts on Organic Farms

<http://www.maie-project.eu>

DIANA. Disability in sustainable agriculture. A new approach for training practitioners

<http://www.projectdiana.eu>

COST Action 866 - Green Care in Agriculture

<http://www.umb.no/greencare>

SoFar. Social Services in Multifunctional Farms

<http://sofar.unipi.it>

Farming for Health. Community of Practice

<http://farmingforhealth.wordpress.com>

Flemish Support Center for Green Care (Steunpunt Groene Zorg,)

www.groenezorg.be

Réseau Astra

<http://www.res-astra.org/>

Réseau Cocagne

<http://www.reseaucocagne.asso.fr/>

Capítol 3

L'AGRICULTURA SOCIAL A CATALUNYA: EXCLUSIÓ SOCIAL, ANÀLISI DEL SECTOR I ESCENARIS DE FUTUR

1. L'EXCLUSIÓ SOCIAL A CATALUNYA

En l'actualitat ens trobem immersos en un moment de canvi, en el que la crisi econòmica i financera ha impregnat tots els àmbits de la societat catalana. L'augment de les desigualtats socials s'afegeix a una profunda crisi econòmica, política, de confiança, de valors i de lideratge, que està deteriorant el sentiments de comunitat, fent prevaldre l'individu com a eix central de l'estructura social. En aquest context, els sistemes de benestar social estan patint una important recessió a causa de les retallades i la creixent privatització dels sistemes d'atenció sociosanitària. Aquestes i altres mesures que s'apliquen com una solució d'urgència per salvar la delicada situació en la que es troben l'estat i les diferents institucions públiques estan generant una regressió en els drets bàsics de la ciutadania, com és l'accés a la salut pública o l'educació.

Tot això no només ha generat efectes negatius, sinó que també ha portat a una gran part de la societat a repensar el model polític i social imperant, imaginant i proposant alternatives a la ineficàcia de les pràctiques actuals. Tal i com apunta la Taula de les Entitats del Tercer Sector Social de Catalunya (Vidal, Fernández, 2013), la situació de crisi no ha fet més que evidenciar un sistema insuficient i ineficient, dèbil i amb moltes incoherències, que provoca que aquesta esdevingui una crisi transversal que impregna totes les esferes de l'organització social, donant visibilitat a les desigualtats assentades en àmbits tan diversos com l'educació, la salut pública, el mercat de treball i els drets socials i polítics de les persones. Aquesta inestabilitat present, individual i col·lectiva, fa que les repercussions de la situació actual siguin cada cop més complexes i difícils d'abordar i que afectin a un número creixent de sectors de la societat.

Les principals víctimes d'aquesta realitat, o les que primer i més intensament han notat aquesta davallada del benestar, han estat les persones que ja es trobaven en una situació d'especial vulnerabilitat. Tanmateix, però, s'ha de tenir en compte que cada cop hi ha un nombre més gran de ciutadans i ciutadanes que s'inclouen en aquest grup dels exclosos; persones que fins a dia d'avui gaudien d'una situació econòmica i social favorable, però que els efectes de la crisi els han fet donar un gir radical, com per exemple les persones víctimes de desnonaments o en atur de llarga durada. Es pot dir, doncs, que en el moment actual el risc d'exclusió social afecta a un elevat percentatge de població, xifra difícil de determinar, però significativament superior a la que es podia registrar abans de l'inici de la recessió econòmica. L'informe INSOCAT –Indicadors Social a Catalunya en relació al context estatal i europeu (ECAS, 2013)– destaca un augment molt important de la població que pateix privacions materials severes (de l'1,6% el 2008 al 5,8% el 2011) i de nombre de llars amb molt baixos ingressos- d'un 6,4% el 2010 a 8,8% el 2011. S'hi afegeix l'empobriment generalitzat de la població que passa d'un 18,9% el 2007 a un 26,4% el 2011 de la població total en el cas dels infants i adolescents de més de 16 anys.

1.1. Exclusió social: origen i concepte

El concepte d'Exclusió Social neix a França a la dècada de 1970. René Lenoir (1974), a través d'un estudi sobre la societat francesa de l'època, remarca que el 10% de la població viu al marge del sistema d'atenció sociosanitària basat en la seguretat social pública.

El concepte va agafar especial importància a la dècada de 1980, tant a l'àmbit acadèmic com polític i social, i es va popularitzar com a manera per a referir-se als sectors de la societat amb més dificultats, que eren el resultat dels problemes socials que emergien en aquell context socioeconòmic (guetos, atur, canvis en les estructures familiars, etc.). En aquest context sorgeixen tot un conjunt de polítiques i programes socials destinats a la inclusió i inserció de persones que es troben amb les dificultades esmentades anteriorment. Un exemple d'aquestes polítiques i programes és la prestació de la Renda Mínima d'Inserció que es va començar a emprar per tal d'assegurar unes mínimes condicions de vida pels col·lectius amb majors dificultats i reduir, d'aquesta manera, el risc de segregació i conflicte social (Haan, 1998).

Aquest concepte ha anat substituint progressivament al de marginalitat, principalment perquè aquells col·lectius de persones que anys enrere se situaven fronterers al marge, al límit dels grups socials hegemònics, actualment han passat a ocupar un lloc més enllà d'aquesta línia entre la marginació i l'exclusió. Aquests grups socials víctimes de l'exclusió estan formats per persones amb perfils molt heterogenis i realitats, sovint, divergents, però els quals tenen com a denominador comú la seva invisibilitat en el conjunt de la societat. Aquesta invisibilitat provoca en alguns casos una important privació dels drets com a ciutadà/na, excloent-los en aquest sentit de la pertinença a la comunitat que conforma el conjunt de la ciutadania. Quan parlem de persones en risc d'exclusió social ens referim a sectors vulnerables de la societat com són les persones amb discapacitat, la gent gran, les persones amb problemes d'addicions, persones en situació d'atur de llarga durada o amb escassos nivells d'ingressos, persones sense sostre, dones víctimes de la violència de gènere, entre altres col·lectius.

L'exclusió social es pot definir com un procés dinàmic de ruptures progressives i multidimensionals del vincle social tant en l'àmbit individual com col·lectiu. Per vincle social, s'entén totes les relacions socials, institucionals, d'integració o de solidaritat amb la resta de la societat, que per tant, la ruptura d'aquest vincle es pot manifestar amb diferents processos d'exclusió social: eliminació, abandó, segregació, assistència, marginalització i discriminació (Ravaud, Stiker, 2001). Per altra banda, l'equip d'investigació de l' Institut de Govern i Polítiques Públiques (IGOP) aporta altres elements a la construcció d'aquest concepte que ens semblen interessants. En el document "Exclusió social i desigualtats a Catalunya" elaborat per aquest grup de recerca social i publicat per la Taula d'Entitats del Tercer Sector Social de Catalunya, es defineix exclusió social com "aquells processos de negació, d'expulsió o d'inaccessibilitat als recursos que són socialment valuosos en un determinat context sociohistòric" (Subirats, 2010), impedit d'aquesta manera el ple desenvolupament dels desitjos i capacitats de les persones.

1.2. Anàlisi de l'exclusió social a Catalunya

El concepte d'exclusió social és complex i multidimensional, i és per això que sorgeixen diverses interpretacions i discursos que hi fan referència. Una d'elles és la que va impulsar la *Rowntree Foundation* a través d'un projecte de recerca realitzat per un grup d'investigadors de la Universitat de Bristol (Gordon *et al*, 2000). Aquest projecte d'investigació va concloure que existien cinc dimensions de l'exclusió social: 1) Privació material i pobresa, 2) Exclusió del mercat laboral, 3) Exclusió dels serveis públics, i 4) Exclusió de relacions socials, a la qual nosaltres hi afegim una darrera, 5) Salut i exclusió social.

A continuació, i en base a aquestes cinc dimensions, ens endinsarem en l'anàlisi dels diferents factors que poden induir a una persona o a un col·lectiu cap a l'exclusió social, amb l'objectiu afegit d'obtenir una radiografia de la situació social que es viu actualment a Catalunya. És en aquesta situació de desigualtat sobre la qual poden incidir amb la seva tasca les iniciatives d'AS, i des de la qual començar a construir discursos conscients i transformadors, proposar alternatives d'organització social i d'economia ètica i solidària per tal de millora la vida de les persones, la convivència cívica i la cohesió social.

1.2.1. Privació material i pobresa

Pobresa i exclusió social sovint es consideren conceptes emparentats, que defineixen fenòmens molt similars i contemporanis que en la majoria de casos es produeixen de manera simultània amb una relació causa-efecte directa. Tanmateix, no sempre és així. És cert que la pobresa, o la privació material de béns i serveis, pot ser una causa d'exclusió social, i fins i tot una conseqüència, no obstant això, aquests dos conceptes se solapen i coexisteixen fent excessivament complexa la seva diferenciació i sent difícil traçar una frontera realment clarificadora.

L'Anuari 2013 del Tercer Sector Social a Catalunya (Vidal i Fernández, 2013) ens porta a reflexionar sobre aquesta diferenciació entre pobresa i exclusió social. Si entenem aquests dos conceptes de la mateixa manera es poden dissenyar polítiques públiques esbiaixades, que tinguin el fals convenciment que abordant únicament la pobresa abordaran també els problemes d'exclusió social o a l'inrevés. Així doncs, tenir en compte que són conceptes relacionats, però que fan referència a fenòmens diferenciats és una primera garantia per abordar-los amb eficàcia i assegurar l'èxit de les mesures dedicades a la seva pal·liació. Tal i com ho defineix l'entitat Càritas, les persones en risc d'exclusió són aquelles que experimenten per primer cop una situació de pobresa relativa, amb seriosos problemes per mantenir l'estàndard bàsic de vida, amb gran afectació sobre famílies i que pivota al voltant de la pèrdua d'ingressos a causa de la situació d'atur. La suma i la permanència d'aquests factors en el temps porta les persones del risc d'exclusió a l'exclusió mateixa. Cal dir que arran de la crisi s'està assistint a un greu empitjorament de les condicions de vida, no només dels segments de la societat més vulnerables, sinó també d'altres que fins al moment no patien aquesta situació desfavorable, però que tenen cada cop més a prop el risc de ser exclosos socialment.

Existeixen diferents formes de determinar en termes quantitatius el grau de pobresa per tal d'analitzar el seu abast i dimensió en el marc d'una societat concreta. A grans trets, podem diferenciar entre pobresa objectiva, aquella que es mesurable en base a unes variables concretes, i pobresa subjectiva, aquella que es mesura en base a l'opinió sobre la pròpia situació individual o col·lectiva. Dins la pobresa objectiva podem distingir, per una banda, la pobresa absoluta, que respon a la carència de necessitats bàsiques dels ésser humans, com l'accés al menjar, l'aigua, un habitatge digne o atenció sanitària bàsica. Aquest concepte de pobresa està vinculat a la misèria, la carència material i la negació de drets bàsics per a qualsevol ésser humà. Tot i ser la manera més objectiva i generalitzable de mesurar la pobresa, la seva aplicabilitat té un problema important: la falta de disponibilitat de les dades i la dificultat de realitzar un estudi extensiu a tots els habitants dels planeta. Per altra banda, trobem el concepte de pobresa relativa, que s'analitza en base a la conjuntura socioeconòmica de l'àmbit d'estudi en el s'inscriu la diagnosi. Des d'aquest enfocament es considera que una persona és pobra quan es troba en una situació de clara desavantatge, econòmicament i social, respecte les persones del seu entorn. En aquesta perspectiva sobre la pobresa pren especial importància la idea de desigualtat, concepte clau per abordar el risc d'exclusió social.

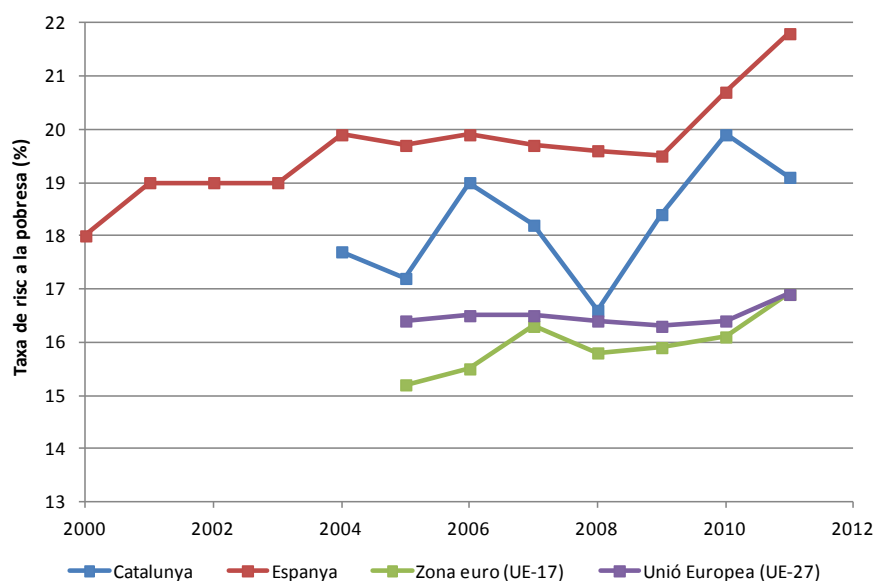
Estadísticament, i segons l'agència Eurostat, les persones que es troben en risc de pobresa relativa, emprant la variable monetària, són aquelles que viuen amb un ingressos per sota del 60% de la renda mitjana del seu país. La determinació del percentatge de població que es situa per sota d'aquesta xifra ens proporciona l'Índex de pobresa relativa, en aquest cas calculat a partir d'una variable monetària com són els ingressos individuals. Tanmateix, cal dir que la manca de dades globals, fiables i actuals sobre tots els factors que determinen i actuen en la definició de la pobresa, fa extremadament difícil un anàlisi veraç d'aquest fenomen.

Segons dades de la Comissió Europea de l'any 2010, la pobresa afectava el 16,4% de la població dels estats membres de la UE i al 16% de la zona Euro. L'any 2011, però, ja se situava en el 17% en ambdós casos, afectant gairebé a un de cada 5 habitants de la UE. En el cas de l'Estat espanyol, l'índex de risc de pobresa se situava en el 20,7% l'any 2010 segons dades de l'Enquesta de Condicions de Vida de l'Institut Nacional d'Estadística (INE), i al 2011 ja augmentava fins el 21,8%. Les xifres a Catalunya, tot i que s'ha experimentat un lleu descens entre ambdós anys, no són gaire més esperançadores, afectant en el 19,9% de la població l'any 2010 i el 19,1% al 2011.

En el gràfic que mostrem a continuació es pot veure l'evolució d'aquesta dada entre l'any 2000 i el 2011, darrer any en el que es disposen de dades, per quatre escales espacials d'anàlisi: Catalunya, Espanya, Zona Euro (UE-17) i Unió Europea (UE-27) (Figura 3.1). Es pot observar que l'augment de l'índex de pobresa relativa ha afectat de manera més severa al conjunt de l'Estat espanyol, territori que ha vist incrementar aquesta xifra en un 4% al llarg del període esmentat. En el cas de Catalunya es produeixen certes fluctuacions, amb un important descens previ a l'esclat de la crisi i un augment significatiu posterior a l'any 2008. Tanmateix, sembla que actualment, a Catalunya es percebi una lleu millora, la qual encara s'ha de considerar amb una certa provisionalitat per la falta de

perspectiva temporal que ens permeti confirmar la tendència. A escala europea, tant pels estats que conformen la zona Euro com per la resta d'estats membres de la UE, les dades dibuixen un augment de la taxa de pobresa, tendència que s'ha deixat sentir amb més intensitat als països de la zona Euro, els quals registraven un 15,2% de població en risc de pobresa al 2005 i un 16,9% al 2011. L'evolució per a tot el conjunt de la UE, tot i registrar una tendència ascendent al llarg del període del que es disposen dades, presenta una intensitat més moderada si ho comparem amb Espanya i Catalunya.

Figura 3.1. Evolució de la taxa de risc a la pobresa (2000-2011)

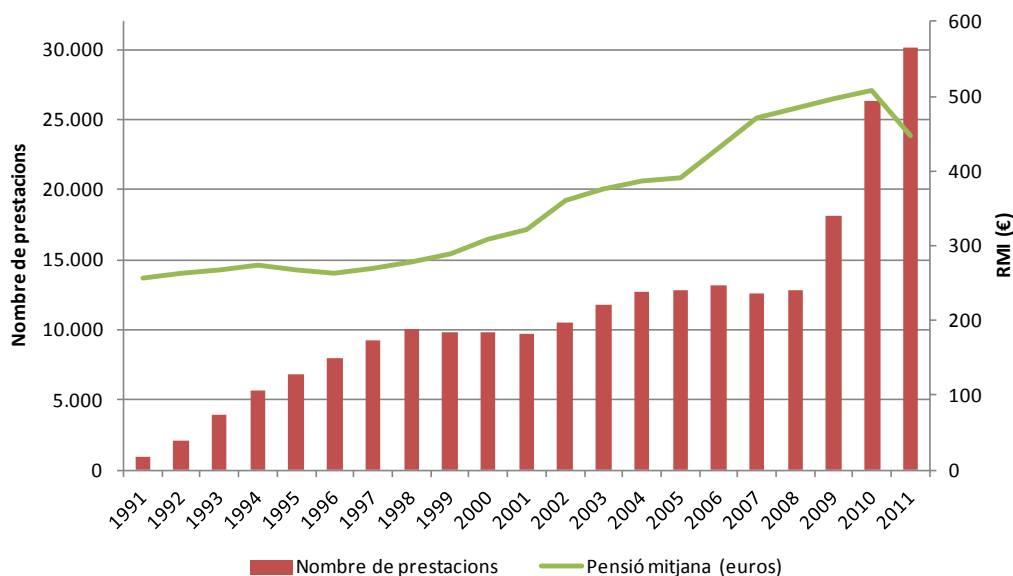
Font: elaboració a partir d'IDESCAT (2013)

L'Administració, davant aquesta situació d'augment de la pobresa relativa de la ciutadania, emprèn accions per minimitzar les desigualtats socials provocades per les diferències de renda i ofereix prestacions com la Renda Mínima d'Inserció (RMI), per tal d'assegurar uns ingressos mínims a aquelles persones i/o llars amb dificultats econòmiques greus per tal de minimitzar el risc d'exclusió social per mitjà de la privació material. La RMI es tracta, tal i com la defineix el Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya, d'una "acció de solidaritat universal envers els ciutadans i ciutadanes que pateixen greus dificultats econòmiques i socials, amb el propòsit d'atendre les necessitats bàsiques per viure en societat, amb els recursos convenients per mantenir-se i afavorir la inserció o reinserció social i laboral". De fet aquesta prestació no es tracta d'una acció aïllada, sinó d'una sèrie d'accions, entre la qual es troba la prestació econòmica i un seguit d'ajudes completàries, però que també inclou suport d'orientació, professional, de formació i d'inserció laboral. Segons dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya, IDESCAT, 30.080 famílies catalanes rebien aquesta prestació al 2011, amb uns ingressos mensuals mitjans de 448 euros.

En els anys posteriors a l'esclat de la crisi el nombre de famílies que rebien aquesta prestació ha augmentat de manera significativa, per tal de fer front als efectes que aquesta

situació socioeconòmica ha tingut en les condicions de vida de les persones. Entre 2008 i 2011, en només quatre anys, la quantitat de prestacions s'ha incrementat en un 57,4%, el que dona mostra de com s'ha intensificat el risc d'exclusió social per privació material i pobresa econòmica (Figura 3.2). Amb tot, aquest augment en el nombre de prestacions amaga un lleu descens en la quantitat mitjana de la prestació, la qual, després d'un augment sostingut fins a superar els 500 euros mensuals en els primers anys de la crisi, actualment retrocedeix a valors similars al que registrava l'any 2006. Això provoca una pèrdua de poder adquisitiu en les famílies amb rendes més baixes que reben la prestació, essent més baixa en moments de major necessitat. Aquestes dades mostren que les partides pressupostades destinades a la RMI s'han de repartir en un nombre creixent de persones que necessiten aquest suport econòmic. No obstant això, les persones que reben aquesta prestació, tot i ser més baixa, han de fer front a una realitat en que la inflació es manté en un augment constant (3,6% d'augment de l'IPC per 2012⁶), encarint amb major virulència l'accés a béns i serveis bàsics com són la salut i la compra de medicaments (21,20%), l'ensenyament (14,7%), l'alimentació (3,30%) o l'habitatge (5,4%).

Figura 3.2. Renda Mínima d'Inserció (RMI). Evolució del nombre de prestacions i de la pensió mitjana (1991-2011)

Font: elaboració a partir *Renda Mínima d'Inserció* (IDESCAT, 2013)

L'exclusió social no només ve donada per la pobresa econòmica, sinó que també pot venir provocada per certes necessitats bàsiques com per exemple l'habitatge. En nombrosos casos la pobresa econòmica i la falta d'un habitatge digne són factors que es juxtaposen i entre els quals s'estableix una relació causa-efecte bidireccional, ja que la negació a l'accés d'un sostre per viure ve donada per la impossibilitat de fer front al preu de lloguer o a les quotes dels préstecs hipotecaris. En els darrers anys els desnonaments han experimentat un creixement gairebé exponencial, vulnerant un dret bàsic i condemnant a una important part de la població a la situació d'absoluta precarietat i

⁶ Dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya (2013).

exclusió social per la falta d'un factor essencial per assegurar la cohesió social. Aquesta és una realitat que s'anomena "nova pobresa", ja que responen a causes vinculades amb la crisi econòmica i financera i la desestabilització del mercat de l'habitatge arran de l'esclat de la bombolla immobiliària.

Segons dades del Consell General del Poder Judicial, al 2012 es van ordenar 101.034 desnonaments al conjunt de l'Estat espanyol, dels quals 25.422 van ser a Catalunya, el 25,2% del total d'execucions hipotecàries que s'ordenaren al conjunt de l'estat. D'aquesta manera, Catalunya encapçalava el rànquing de comunitats autònomes amb major nombre de tràmits de desnonaments⁷. Si sumem el nombre total d'execucions des de l'inici de la crisi (2007-2012), la xifra augmenta fins a 91.092 ordres de desallotjament en el cas de Catalunya, i a 450.472 en el conjunt de l'Estat (Taula 3.3). Malgrat que aquestes xifres recullen les execucions per a tot tipus d'habitatges, la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca (PAH) afirma que la gran majoria de casos responen a habitatges habituals i que, per altra banda, les dades no recullen els desnonaments per impagament del lloguer, el que faria augmentar significativament el nombre d'afectats (Colau, Alemany, 2012). Com a conseqüència d'aquest fenomen i de la pobresa enquistada a la nostra societat, al 2011 es comptabilitzaven a Catalunya un total de 36.800 persones que no tenien llar o que patien allotjament inadequat, a les quals se'ls hi ha d'afegir aproximadament les 3.500 persones sense sostre que es troben vivint al carrer arreu del país.

Taula 3.3. Execucions hipotecàries a Catalunya i Espanya (2007-2012)

Any	Catalunya	Espanya
2007	4.538	25.943
2008	11.240	58.686
2009	18.053	93.319
2010	18.112	93.636
2011	13.727	77.854
2012	25.422	101.034
TOTAL	91.092	450.472

Font: elaboració a partir de les dades del Consell General del Poder Judicial (2013)

1.2.2. Exclusió del mercat laboral

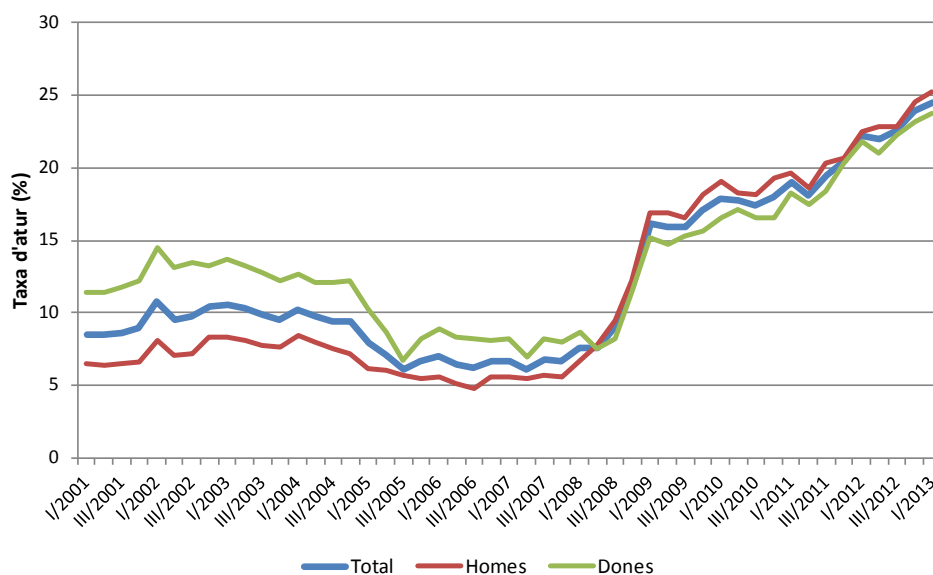
La situació actual de l'exclusió social ve donada per un agreujament de les condicions de vida d'aquella població que ja es trobava en risc o situació d'exclusió i, principalment, per l'important augment de la població que ha arribat recentment a una situació de pobresa relativa. Un dels factors pel qual s'ha produït aquest augment és la dificultat d'accés a una feina que permeti obtenir uns ingressos mínims per cobrir les necessitats bàsiques.

⁷ "Els jutjats van ordenar 25.422 desnonaments a Catalunya durant el 2012". *Diari ARA*, 22/03/2013.

La recessió econòmica ha provocat un important volum d'acomiadaments mitjançant plans de reestructuracions de la plantilla i Expedient de Regulació d'Ocupació (ERO) que suposen una extinció col·lectiva de diferents contractes de treball. L'escàs dinamisme del mercat laboral fa que les persones víctimes d'aquestes reestructuracions laborals puguin entrar en risc d'exclusió social, ja que la pèrdua del lloc de treball i les escasses possibilitats per trobar-ne un de nou en el panorama actual pot generar una cadena d'esdeveniments que tenen en el seu inici la pèrdua d'ingressos fixos i que poden derivar en risc de pobresa econòmica, situació que s'agreuja amb períodes prolongats d'atur. En aquest sentit, podem dir que l'atur, i sobretot l'atur de llarga durada, és el detonant que pot induir a processos d'exclusió social.

Segons dades de l'Enquesta de Població Activa (EPA), l'atur registrat a Catalunya durant el primer trimestre del 2013 ha estat del 24,5%, això vol dir que 1 de cada 4 persones laboralment activa estava a l'inici de 2013 sense feina (Figura 3.4). Aquesta xifra és lleugerament inferior en el cas de les dones (23,7%) i se situa alguns punts per sobre en el cas dels homes (25,3%). Si ens centrem en l'anàlisi de l'evolució de la taxa d'atur, totes les xifres experimenten un important augment a partir del segon trimestre de 2008, moment en què esclata la bombolla immobiliària, el sector econòmic amb major nombre de persones ocupades després del sector serveis. A partir de 2009, després del sotrac sofert en 2008, l'increment es manté, però amb menor intensitat. Malgrat això, en tan sols sis anys la taxa d'atur ha augmentat gairebé 18 punts percentuals, del 6% registrat al segon trimestre de 2007 al 24% registrat al primer trimestre de 2013.

Figura 3.4. Evolució de la taxa d'atur a Catalunya (2001-2013)

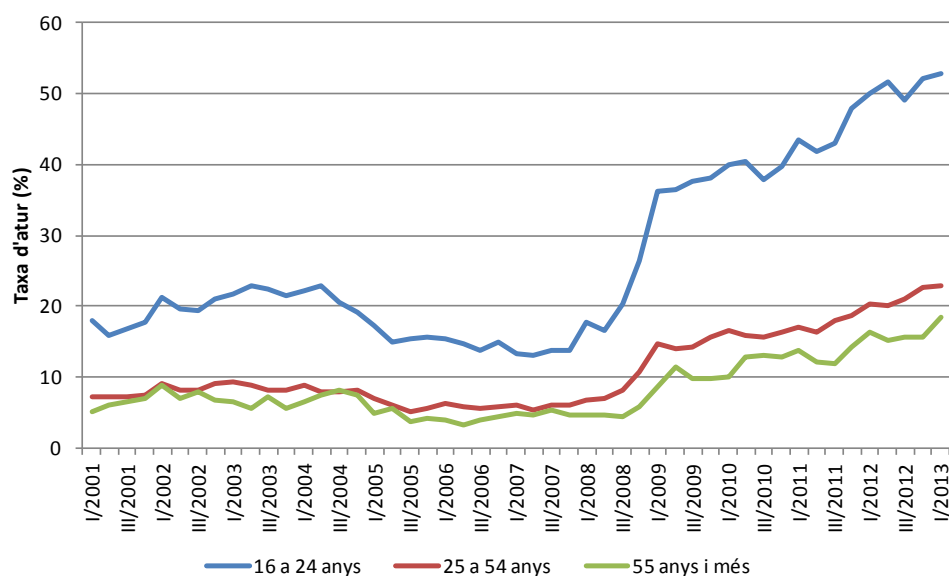

Font: elaboració a partir d'IDESCAT (2013)

Si ens fixem en l'evolució d'aquesta taxa per grans grups d'edat ens adonem que l'augment de l'atur no afecta a tota la població de manera homogènia, sinó que existeixen grans diferències en funció de l'edat que comentem a continuació (Figura 3.5). L'impacte

de la recessió econòmica en el mercat laboral ha fet que un bon nombre de població activa entre 25 i 44 anys i entre 45 i 64 anys anés perdent els seus llocs de treball progressivament, fins a registrar en ambdós casos unes taxes d'atur al voltant del 20%. Tanmateix aquesta no és la xifra més significativa. L'atur juvenil –això és, la població activa desocupada entre 16 i 24 anys– ha assolit en els darrers anys nivells força elevats. A principis de la dècada de 2000, l'atur juvenil se situava al voltant del 20%, xifra que s'explicava perquè bona part de la població activa compresa entre aquestes edats estava desenvolupant accions formatives per accedir en un futur al mercat laboral, més ben preparats i amb major garanties. Amb l'esclat d'aquesta crisi s'ha demostrat que la formació i la qualificació que des de la dècada de 1980 s'ha anat inculcat a aquesta població juvenil no els ha assegurat l'accés al mercat laboral, només els posiciona amb una certa avantatge per davant de la població no formada, però en cap cas els garanteix un lloc de treball. Això fa que actualment l'atur juvenil superi el 50%, situant-se al primer trimestre de 2013 en un 52,7%. La dificultat que tenen els joves a l'hora d'accedir al mercat laboral fa que aquests siguin un dels nous col·lectius en risc d'exclusió social, ja que la manca d'oportunitats laborals i la conseqüent falta d'ingressos no permeten desenvolupar la seva vida de manera plena, negant l'accés a determinats béns i serveis, alguns d'ells de necessitat bàsica com és l'habitatge. Davant la situació desfavorable d'alguna d'aquesta població jove, els pares assumeixen un paper d'ajuda, protecció i suport, fent que en alguns casos aquest risc d'exclusió social li sigui transmès a les famílies.

Figura 3.5. Evolució de la taxa d'atur a Catalunya per grans grups d'edat (2001-2013)

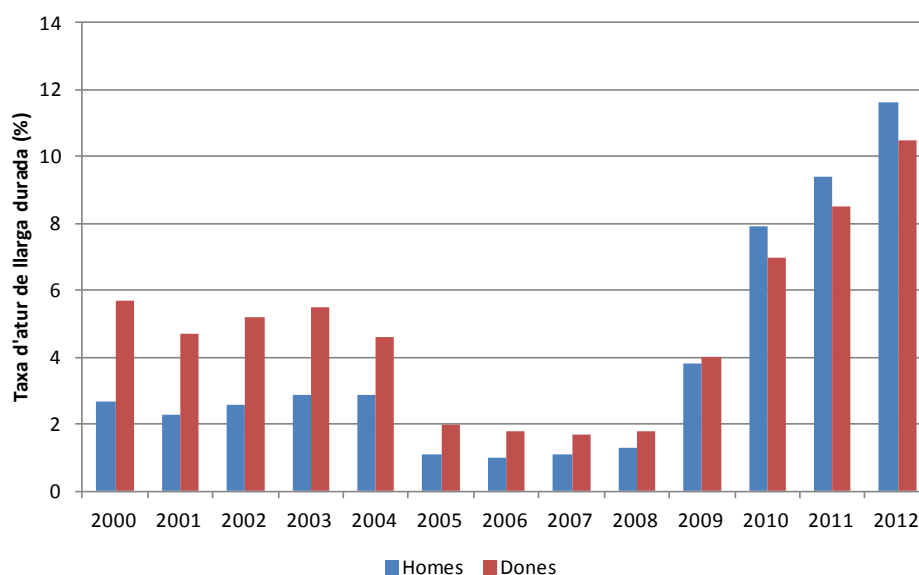
Font: elaboració a partir d'IDESCAT (2013)

Encara que les dades d'atur es vegin lleugerament modificades en determinats moments de l'any a causa de l'ocupació estacional –força present al nostre país per la importància de l'activitat turística– la tendència és clara, i no sembla que s'hagi d'invertir, almenys a curt termini. A més, la successió d'anys amb dades cada cop menys

esperançadores ha intensificat un fenomen que genera processos d'exclusió social amb greus conseqüències per a les famílies: l'atur de llarga durada. L'atur de llarga durada fa referència a aquelles persones, que trobant-se en edat activa, porten més de dotze mesos sense cap contracte laboral. Aquest fenomen és un dels principals elements que es tenen en compte a l'hora de valorar el risc d'exclusió social, ja que la manca total d'ingressos, sobretot si no hi ha cap altre membre de la família treballant o cap altra font d'ingressos que permeti fer front al consum de béns bàsics.

És important destacar el canvi en la distribució de la taxa d'atur de llarga durada per sexes (Figura 3.6), tot i l'augment compartit tant per homes com per dones. Durant els anys de bonança econòmica eren les dones les que registraven majors nivells de períodes sense activitat laboral, amb xifres que se situaven entre el 4% i el 6%, entre 2000 i 2004, i per sota del 2% entre 2005 i 2008. Ja ben entrada la crisi, i fins l'any 2009, la taxa d'atur de llarga durada per a les dones sempre registrava valors superiors a la dels homes, la qual no superava fins al 2008 el 2% de la població activa. A partir de 2009 la taxa d'atur de llarga durada es dispara i comença a ascendir fins a l'actualitat, situant-se al voltant de l'11%. Aquesta pujada, però, porta associada un canvi en el comportament que fins el moment havia tingut aquesta variable, ja que a partir d'inicis de la dècada de 2010 són els homes els que recullen una taxa lleugerament superior. Per analitzar els motius del canvi en la distribució per sexes s'hauria de realitzar un estudi detallat, però una de les causes que ho pot haver provocat és la intensa davallada de llocs de treball a la construcció i la indústria, sectors d'ocupació preferentment masculina.

Figura 3.6. Evolució de la taxa d'atur de llarga durada a Catalunya (2000-2012)

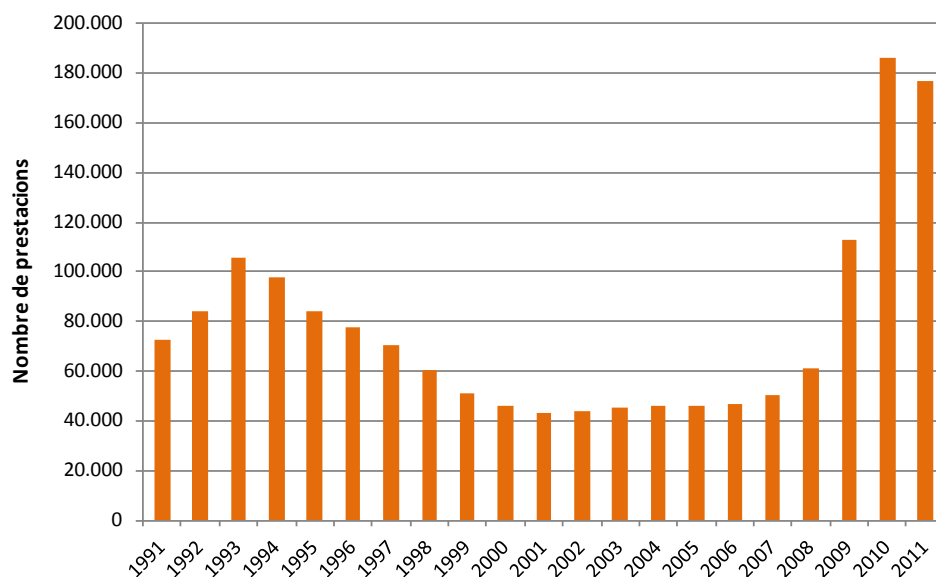
Font: elaboració a partir d'IDESCAT (2013)

Per fer front a l'intens augment de l'atur, el govern de la Generalitat empen accions per a pal·liar la situació desfavorable que pateix un nombre creixent de ciutadans i ciutadanes a través de prestacions d'atur i d'altres ajuts que assegurin una mínima dotació

econòmica per a fer front les despeses quotidianes. Les prestacions d'atur van anar creixent, després de la crisi que va experimentar l'economia espanyola al 1993, fins establir-se durant bona part de la dècada del 2000 (Figura 3.7). A partir de 2009, amb l'arribada de la present crisi, els subsidis per desocupació assoleixen xifres sense precedents, registrant el seu màxim en 2010 amb més de 180000 prestacions d'atur actives. No obstant això, segons les dades de l'IDESCAT, el nombre de prestacions experimenta un lleu descens a partir de 2011 principalment per motiu de la finalització dels períodes de subsidi (un màxim de 24 mesos). A això cal afegir les retallades pressupostàries que també afecten a les prestacions per desocupació, ja que el Govern espanyol va anunciar el juliol de 2012 que la quantitat percebuda pels subsidis d'atur es veurien reduïdes a partir del sisè mes a un 50% de la base reguladora, fent difícil, en molts casos, fer front a les despeses d'una llar amb aquesta reducció dels ingressos.

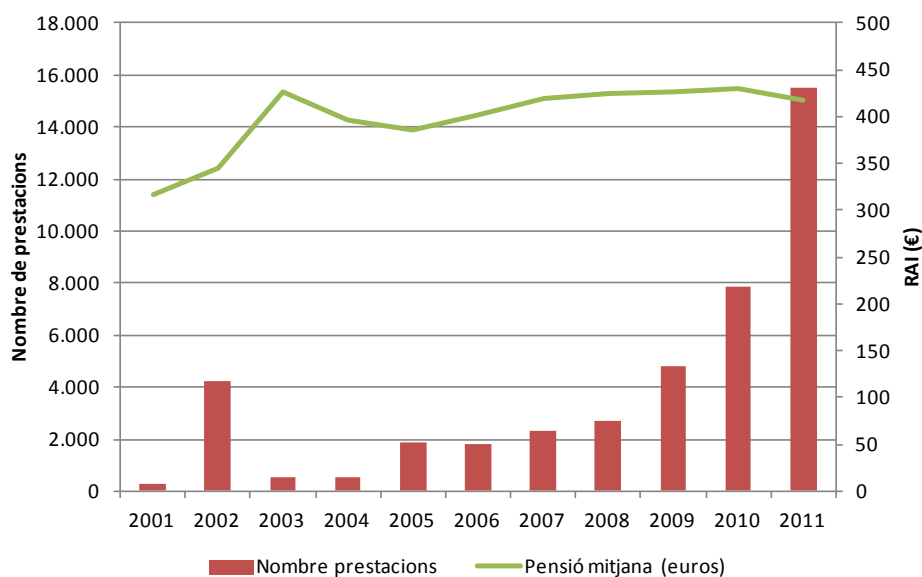
Les retallades en les prestacions d'atur i la rescissió d'un bon nombre de les mateixes ha fet créixer el risc d'exclusió social per a moltes famílies catalanes. La Renda Activa d'Inserció (RAI) pretén donar suport econòmic, social i formatiu a persones que han esgotat la prestació d'atur i que la dificultat de trobar una feina estable i generar ingressos per mantenir un nivell de vida estable, els fa que experimentin intensos processos d'exclusió social. És per això que aquesta prestació va dirigida a persones que reben ingressos inferiors al 75% del Salari Mínim Interprofessional (SMI) i que s'emmarquen dins de situacions d'especial vulnerabilitat, com per exemple, en atur de llarga durada, persones amb discapacitat o persones víctimes de violència de gènere. L'impacte de la crisi en el mercat laboral i en les rendes de moltes famílies ha fet créixer la implantació d'aquesta prestació, la qual s'ha triplicat en tan sols 3 anys (Figura 3.8). Actualment la reben gairebé 16.000 persones a Catalunya.

Figura 3.7. Evolució de les prestacions d'atur (1991-2011)

Font: elaboració a partir d'IDESCAT (2013)

Figura 3.8. Evolució de les prestacions de Renda Activa d'Inserció (1991-2011)

Font: elaboració a partir Renda Activa d'Inserció (IDESCAT, 2013)

1.2.3. Exclusió dels serveis bàsics

A part de la reducció de les oportunitats en matèria d'ocupació i l'empobriment de gran part de la societat, en el context de crisi assistim també a una forta reducció de l'estat de benestar, una pèrdua de drets bàsics i universals, que s'estan esvaint a una velocitat vertiginosa, fent augmentar l'esquerda social entre aquelles persones que tenen accés i en poden gaudir principalment per la via privada, i aquelles que per la seva situació socioeconòmica depenen d'un sector públic cada vegada més debilitat i restrictiu. La negació d'accés a aquests serveis apareix com un factor important que intervé en els itineraris i processos d'exclusió social. En primer lloc farem referència a la negació o restriccions en l'accés a la salut pública, i en segon lloc, als factors que determinen l'exclusió del sistema educatiu; ambdós serveis bàsics i essencials pel desenvolupament de tot individu.

En primer lloc, abordarem l'exclusió al dret a la salut, i per això hem de referir-nos al *Real Decreto Ley 16/2012 de medidas urgentes para garantizar la sostenibilidad del Sistema Nacional de Salud y mejorar la calidad y seguridad de sus prestaciones*, aprovat el 20 d'abril de 2012. Aquest decret pretén reestructurar tot el sistema de salut pública espanyol, mitjançant la redefinició, entre altres coses, el sistema de funcionament de les cobertures sanitàries. Des de la seva aprovació, han estat molts els professionals mèdics, associacions, persones del Tercer Sector Social i ciutadans/es les que s'han manifestat en contra d'aquest nou reglament, ja que suposa un clar retrocés per a la salut pública, restringint el dret a l'atenció sanitària universal, equitativa i de qualitat per a totes les persones i estimulants la privatització de l'atenció, fet que afavoreix l'augment de les desigualtats en l'accés a drets fonamentals per tota la ciutadania.

Així doncs, aquest decret llei suprimeix el dret a la salut com a dret universal i individual de les persones, ja que vincula el dret d'atenció sanitària amb l'afiliació de la persona a la Seguretat Social (SS) i no al fet de residir a territori espanyol, tal i com dicta la Constitució Espanyola i el Règim General de Salut de 1986. D'aquesta manera, es recupera la figura del "cap de família", persona assegurada, i les persones "beneficiàries", aquelles que estan dins del sistema de salut gràcies a la cotització d'un dels membres de la unitat familiar. D'aquesta manera s'exclouen del sistema de sanitat pública a les persones migrades que estan en situació irregular, als majors de 26 anys que no han cotitzat a la SS, a les persones que han treballat en algun país sense acord amb la SS espanyola, a les persones que treballen en l'economia informal i a les persones que treballen en tasques domèstiques. El col·lectiu més vulnerable, en aquest context, és el de les persones migrades "sense papers", a les quals se'ls hi està negant en determinats casos l'atenció primària.

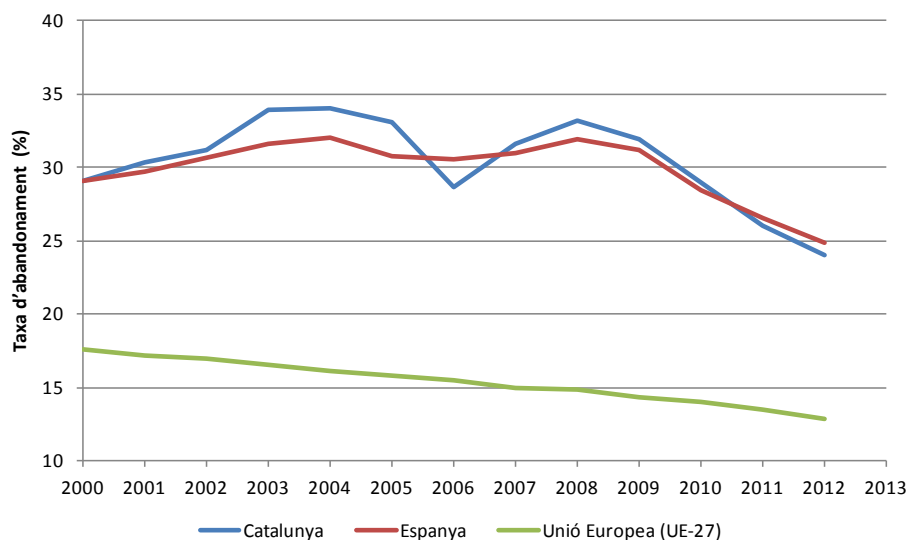
No ha estat només l'aprovació del decret llei anteriorment esmentat el que ha posat en perill el dret a la salut pública universal, sinó que les retallades en matèria de benestar social han fet minvar els recursos destinats a garantir l'atenció i el suport en matèria de salut. Les reduccions en els pressupostos estan fent perillar la correcta atenció a col·lectius especialment vulnerables com són les persones amb discapacitat, amb trastorn mental i amb malalties cròniques i/o degeneratives. Els centres de salut s'han vist obligats a reduir la plantilla de professionals i els recursos; i les subvencions, que reben les associacions del Tercer Sector Social per atendre a aquests col·lectius, arriben amb demora.

Aquestes situacions potencien, no només la doble exclusió de determinats col·lectius, sinó també el deteriorament del sistema de salut i la seva eficiència. A Catalunya, les mesures adoptades van en aquesta línia, reduint la despesa pública en matèria de salut, i fomentant la privatització mitjançant, en molts casos, la subcontractació privada, i el copagament dels serveis i els medicaments. D'aquesta manera, es fa difícil garantir el principi d'equitat i solidaritat en l'accés a la salut, ja que aquestes mesures generen creixents desigualtats i discriminacions socials, que seran especialment visibles i intenses en col·lectius que ja es troben en situació desfavorable, com malalts crònics o persones amb rendes baixes.

Per altra banda, l'accés al sistema educatiu és un factor que pren especial importància en els processos d'exclusió social. L'educació i l'exclusió social són dos àmbits extremadament relacionats i que es retroalimenten. Per una banda, el nivell educatiu pot induir a risc d'exclusió social, i per altra banda, el fet d'estar en exclusió social dificulta l'accés i l'èxit educatiu. La manca d'estudis dificulta la relació amb organismes públics i privats, restringeix l'accés a informació i minva les oportunitats laborals. Tant és així, que hi ha estudis que demostren com la durada de l'etapa formativa dels joves catalans és significativament diferent en funció de la classe social a la qual pertanyen els seus pares (Lucas, 2001). En aquest sentit, l'estudi destaca que l'abandonament prematur dels estudis no és, en sí mateixa, una decisió lliure que pren l'estudiant conjuntament amb la seva família, sinó que està condicionada per la posició i les pràctiques del seu entorn social.

A Catalunya, l'abandonament prematur dels estudis ha estat un tema que ha preocupat a les institucions competents i als col·lectius de mestres si pares en la darrera dècada. Les nombroses oportunitats que oferia el mercat laboral durant els anys de bonança econòmica i la facilitat que tenien els i les joves sense estudis per accedir al mercat laboral tenen una relació directa amb el volum registrat de fracàs escolar i amb la manca de voluntat d'accedir nivells educatius superiors. En els darrers anys, sembla que la tendència s'ha vist lleugerament modificada i el percentatge de joves que abandonen els estudis tendeix a la baixa (Figura 3.9). Tanmateix, les xifres encara mostren un fenomen social alarmant, i és que tot i el decreixement de la taxa, al 2012 un 25% de l'alumnat català havien abandonat els estudis en rebre una credencial educativa bàsica, això és que 1 de cada 4 alumnes deixa els estudis en acabar l'educació obligatòria. Si ho comparem amb el conjunt de la UE, la situació encara és més greu, ja que Catalunya està molt per sobre de la mitjana comunitària, la qual es situa per l'any 2012 en un 12,8%.

Figura 3.9. Taxa d'abandonament prematur dels estudis (2000-2012)

Font: elaboració a partir d'IDESCAT (2013)

Així doncs, l'educació és un factor clau en la perpetuació de l'exclusió social. L'exclusió social induïda per la manca de credencials formatives és un fet que va més enllà de la voluntat d'un jove a estudiar o no estudiar, atès que moltes vegades el baix nivell d'estudis pot estar causat per factors estructurals i ideològics que segreguen uns grups socials i els aparten dels nivells d'educació superior. Segons Vallet (2003), el pes de l'herència social és especialment intens en les primeres transicions entre fases educatives, influència que es veu diluïda en nivells educatius superiors. És per això que el fracàs escolar no es pot interpretar com una manca o voluntat i/o d'habilitat de l'alumnat a continuar amb l'itinerari formatiu, sinó que ve determinat per diverses causes, entre les quals, l'origen i la posició social són dos factors especialment significatius. En aquest sentit, l'exclusió d'aquest servei, encara que no sigui de manera activa i directa, sinó més aviat, passiva i induïda per condicionats socials, suposa un enquistament de l'exclusió social en certs sectors de la societat.

1.2.4. *Exclusió de les relacions socials*

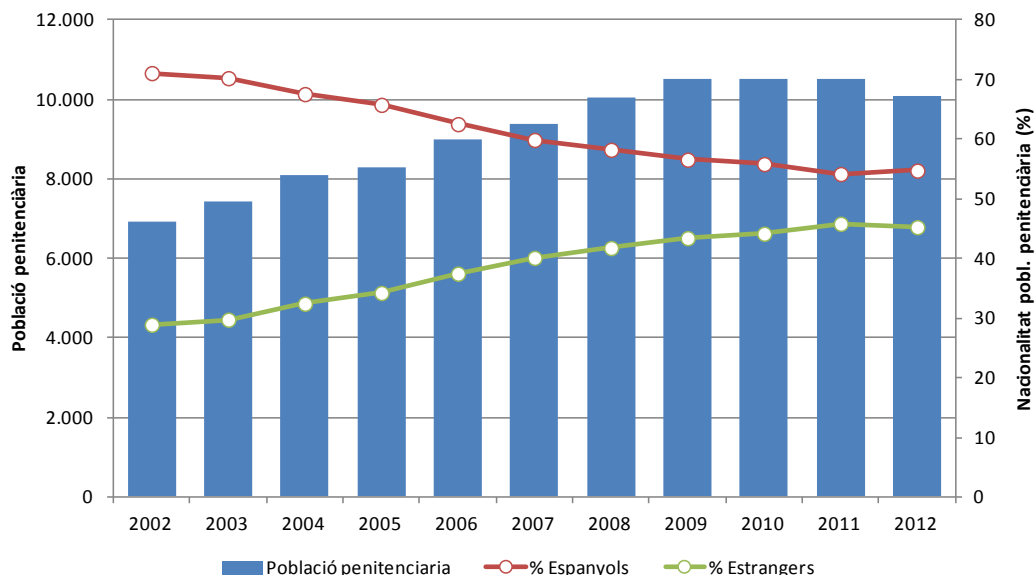
Com hem comentat anteriorment, l'exclusió social és un concepte complex i multidimensional que abasta tots els àmbits de la vida de les persones, en el que intervenen múltiples factors i que té orígens ben diversos. Un dels àmbits en els que l'exclusió social es deixa veure és el social-relacional, i que s'identifica amb l'absència de xarxes socials i d'ajuda o problemes per integrar-se i desenvolupar-se de manera plena en el conjunt de la societat; com per exemple, una persona que no tingui una xarxa familiar o una xarxa de solidaritat o suport primari i que pot induir a una possible situació de vulnerabilitat, la qual es pot veure agreujada si pateix una malaltia, alguna discapacitat o és víctima de l'estigmatització social que provoquen aquestes condicions individuals. La pèrdua o inexistència d'aquestes relacions socials disminueix les opcions de participació de l'individu en la societat i alhora el deixa en una situació de vulnerabilitat. Hi ha nombrosos col·lectius, que per les seves característiques són exclosos de la societat i privats de relacionar-se amb la resta de la població.

Per exemple, el fet de delinquir, sobretot si la conseqüència d'això ha estat l'ingrés en un centre penitenciari, produeix un important rebuig social i una estigmatització que dificulta la plena integració social i dificulta la creació de xarxes entre altres individus. Segons l'estudi de Sarasa i Sales (2009), existeixen treballs científics que vinculen l'origen social i les característiques de la delinqüència comuna, però no tant sobre altres comportaments il·lícits, com per exemple el frau econòmic, la corrupció política, l'abús de poder o els delictes ambientals. L'origen d'aquest biaix rau en la concepció generalitzada sobre quines conductes són delictives i quines no. En la societat que vivim, la figura del delinqüent o el criminal dista molt de correspondre's amb els perfils de les classes mitjanes i les classes dominants, i el tractament que es fa de les diferents tipologies d'activitats delictives ja són en si mateix un element d'exclusió, a partir de les quals les institucions estableixen càstigs (formals i informals) en funció de la gravetat de l'acció i de qui l'hagi dut a terme. En aquest sentit, les persones de les classes més populars s'enfronten, moltes vegades, a una situació de sospita, o de negació de la presumpció d'innocència, només pel fet de pertànyer a un determinat grup social o ètnia, trobant-se, en molts casos, en situació de vigilància constant per part de les forces de seguretat i sota el control social per la resta de la societat (Sarasa i Sales, 2009). Aquestes relacions de poder que s'estableixen entre grups socials fa que les persones que es troben en situació d'exclusió social tinguin un risc més alt de ser empresonades.

L'estigmatització de certs col·lectius és un dels motius pels quals l'evolució de la població penitenciària a Catalunya presenti uns perfils i unes característiques determinades. Segon l'estudi realitzat per Sarasa i Sales (2009), a la població penitenciària hi estan representats tots els estrats socials i les nacionalitats, però n'hi ha alguns que tenen una major presència, i aquests coincideixen amb les classes socials menys afavorides, amb grups minoritaris i amb les persones migrades en situació irregular (Figura 3.10). Afirmen també que la posició social, certes conductes socials i l'entorn quotidià té un efecte significatiu sobre la probabilitat d'anar a la presó. Tanmateix, apunten que no és la classe social d'origen en sí mateixa la variable que augmenta el risc,

sinó les conductes i problemàtiques que tenen una major incidència i estan lligades a les classes més desafavorides, les quals poden desencadenar comportaments delictius.

Figura 3.10. Evolució de la població penitenciària i l'àrea de procedència (2002-2012)

Font: elaboració pròpia a partir de dades del Departament de Justícia (2013)

Davant la falta d'estadístiques sobre població penitenciària i nivell de renda o estrats socials hem optat per mostrar un gràfic amb l'evolució del nombre de persones internes a centres penitenciaris i el percentatge de població espanyola i estrangera en relació al total. Es pot observar com el volum de població penitenciària a Catalunya augmenta durant la dècada de 2000 fins assolir el seu màxim l'any 2009, amb una xifra de 10.525 persones recloses. Aquesta xifra experimenta en els darrers anys una lleu reducció, sense que esdevingui una tendència significativa. Pel que fa al percentatge de població segons nacionalitat cal destacar l'important augment del volum de població estrangera sobre el total de població, fent reduir de manera dràstica la proporció de població penitenciària d'origen espanyol. Complementant les dades mostrades al gràfic, cal destacar que del 45,3% de població reclosa de nacionalitat estrangera, un 14,2% eren procedents del Magrib i un 15,4% de l'Amèrica Central i del Sud, els grups més representats amb diferència dins el conjunt de població estrangera.

L'exclusió de les relacions socials no és exclusiva de les persones empresonades o que han estat recloses, sinó que abraça a múltiples col·lectius. Tanmateix, aquestes persones mostren una especial vulnerabilitat després del període de reclusió a la presó, atès que es troben amb greus dificultats per configurar de nou la seva vida quotidiana i per integrar-se a la societat. En aquest sentit, esdevenen un dels col·lectius potencials als quals poden anar dirigides noves iniciatives d'AS, ja que a través de l'ocupació en un sector amb clars beneficis per la salut física i mental de les persones i les relacions socials, a través del qual s'aposta per l'apoderament de col·lectius en risc d'exclusió social, es pot donar suport

a processos i itineraris de reinserció sociolaboral posteriors al període d'internament o de teràpia.

1.2.5. *Salut i exclusió social*

Les condicions de salut poden esdevenir un important factor d'exclusió social, els qual es poden veure agreujades si se li sumen altres factors com la privació material, l'exclusió als serveis bàsics o l'exclusió permanent del mercat laboral per incapacitat; fets que limiten les possibilitats de mantenir una llar amb els seus propis recursos i de mantenir unes relacions socials i familiars sòlides. Les malalties, tant físiques com mentals, responen a unes pautes de distribució entre la població que estan en estreta relació amb l'estratificació social. Aquesta relació es manté de manera històrica, encara que el tipus de malalties canviïn, el que indica que és un fet estructural i no una situació conjuntural (Hertzman, 2000). D'aquesta manera, les classes socials menys afavorides mostren una predisposició a certes malalties. No obstant això, aquesta predisposició no respon a factors biològics, sinó més aviat a condicions i hàbits de vida, pautes alimentàries i d'higiene, consum de drogues i altres substàncies addictives, baix nivell formatiu i barreres per accedir a certs serveis de salut. Tanmateix, altres estudis relacionen classe social i discapacitat, deixant palès que en aquest cas una posició social més benestant disminueix el risc de patir processos d'exclusió induïts per una situació de discapacitat (Borrell *et al*, 2004).

La discapacitat i l'exclusió social tenen un estret lligam. Les persones amb discapacitat tenen un risc més elevat de tenir condicions de vida i de treball precàries, que tenen com a conseqüència baixos nivells de renda i de formació, així com un elevat grau de dependència de familiars. Segons el Col·lectiu IOE (2012), les llars amb ingressos per sota de 1.000 euros al mes mostren una taxa de discapacitat quatre vegades superior (8,4%) a les que tenen ingressos superiors a 2.500 euros mensuals (2,4%). Això mostra, segons els autors de l'estudi, una correlació directa entre dues variables: com més baixa és la renda de la llar, més alta és la taxa de discapacitats. Aquesta relació entre exclusió social i discapacitat fa que les famílies amb algun membre amb discapacitat puguin experimentar processos d'exclusió, sobretot si la presència de la discapacitat es juxtaposa a dificultats per accedir als mitjans necessaris per dur una vida digne i afrontar les limitacions i problemes que es deriven de la condició de discapacitat.

Les rendes que reben aquestes persones en concepte de prestacions per discapacitat tenen com a objectiu neutralitzar les desigualtats existents i compensar econòmicament la baixa taxa d'activitat del col·lectiu. Malgrat això, els ingressos mitjans de les llars amb algun membre que té algun tipus de discapacitat són un 25% inferior que les rendes de les famílies sense cap membre amb discapacitat. A més, en l'actualitat, el risc d'experimentar processos de pobresa i exclusió social pel fet de tenir discapacitat es veu agreujat per les retallades en els serveis d'atenció a les persones arran de la crisi i per les reformes en la Llei de Dependència que va proposar el Govern de l'Estat Espanyol durant l'any 2012. Aquestes reformes, segons Dincat (Discapacitat Intel·lectual de Catalunya), grup que aplega les associacions de discapacitats intel·lectuals de Catalunya, no contribueixen a l'autonomia personal del beneficiari. Tampoc responen a la necessitat

d'ajudar ni reforçar les xarxes familiars de suport per cobrir les necessitats de les persones en situació de dependència i no ajuden a crear una xarxa de serveis socials i equipaments necessaris per l'atenció d'aquest col·lectiu. Amb aquesta modificació de la Llei, induïda per la situació de crisi, l'estat pretén aconseguir estalvis pressupostaris a partir d'aprimar els serveis d'atenció a persones dependents i reduir els drets d'aquests col·lectius en situació d'especial vulnerabilitat. Entre les mesures més destacables hi ha l'augment dels serveis de copagament, el retard de l'admissió de noves sol·licituds, les retallades en les prestacions i la relegació de la feina de cuidador familiar a l'economia irregular. Aquestes retallades recauen sobre un dels grups socials més vulnerables, els quals també pateixen les reduccions en el pressupost de les polítiques actives i en educació destinades a les persones amb discapacitat. En aquest context, discapacitat i exclusió social estableixen una relació encara més forta, ja que aquelles persones que es trobin en situació de vulnerabilitat econòmica es veuran privades d'accedir a certs serveis i hauran d'assumir un cost addicional –no assumible en molts casos– per disposar d'atenció i de personal de cura per millorar les seves condicions de vida.

Un altre col·lectiu que pot veure's immers en processos d'exclusió social per dificultats o privació de l'accés a la salut són les persones amb malaltia mental. La malaltia o trastorn mental engloba una sèrie de manifestacions de la conducta tan diversos com les depressions, els desordres de personalitat, els comportaments impulsius i antisocials, les conductes agressives contra un mateix –com el suïcidi– i la dependència a certes substàncies. Estudis han demostrat que la pobresa és una de les conseqüències de la manifestació de malaltia mental, però que a l'hora també n'és la causa. Aquesta causa-efecte bidireccional també està condicionada per la classe social, i la falta d'una bona formació i una font d'ingressos estable dificulten l'accés al servei de salut per tal de tractar aquestes manifestacions de manera preventiva. No obstant això, el fet de gaudir d'una bona posició social no eximeix a cap individu de patir malalties mentals, que sovint poden venir donades per situacions d'estrès acumulat, desequilibris emocionals o altres causes que es manifesten de manera longitudinal a tots els estrats socials.

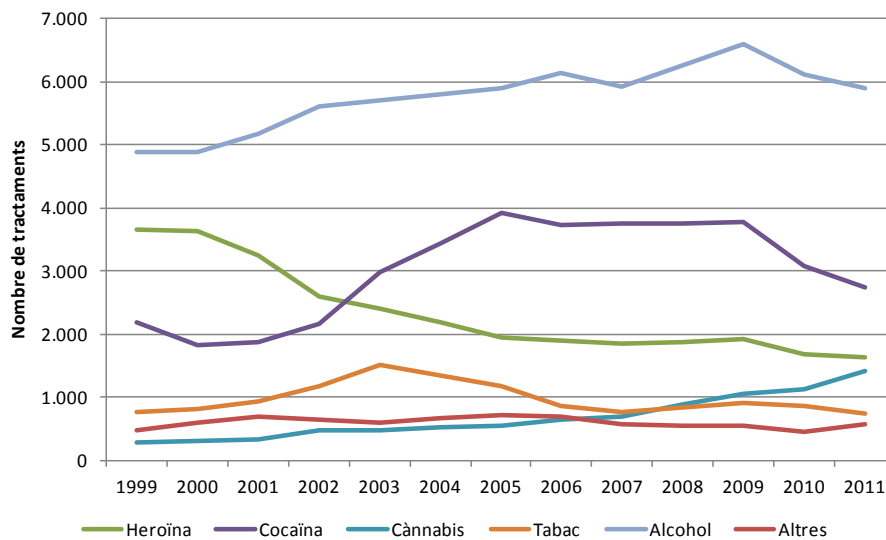
Entre les causes de l'exclusió social per raons de salut trobem també el consum de drogues i d'altres substàncies addictives, ja que aquests hàbits es relacionen amb trastorns de la conducta de caràcter obsessiu vinculats a malalties psíquiques. Les addiccions, a més, porten associades limitacions de les habilitats i capacitats dels individus que interfereixen en diferents aspectes de la vida quotidiana, com per exemple el treball, les relacions socials o la vida familiar. Per altra banda, l'addicció a alguna substància, acció o hàbit agreuja el risc d'aquestes persones a ser víctimes de processos d'exclusió social, els quals poden estar induïts, entre d'altres causes, per la privació material, a causa de la proporció dels ingressos que es dedica al consum, el debilitament de les relacions socials i/o la manifestació de conductes delictives.

Segons el Departament de Salut de la Generalitat de Catalunya, els problemes derivats del consum de drogues han crescut espectacularment entre la població jove en els darrers anys. L'element important d'anàlisi d'aquest increment és que no respon a cap pauta vinculada amb l'origen social, sinó que abraça tots els segments de la societat sense

diferències de classe. L'expansió del mercat i l'ampliació de les xarxes de distribució, així com els hàbits de consum d'oci de la població jove, són algunes de les causes estructurals i conjunturals que expliquen aquest augment. Aquest creixement del consum de drogues té efectes devastadors en la salut de les persones més joves, ja que l'abús d'aquestes substàncies poden provocar en edats més avançades greus problemes de conducta, augmentar el risc a patir malalties mentals i a desenvolupar noves addiccions.

A Catalunya, en la darrera dècada, el tractament total de casos per drogodependències en centres especialitzats ha augmentat lleument, però s'ha mantingut sense grans canvis, malgrat el consum hagi experimentat importants variacions. Segons dades del Departament de Salut sobre els estils de vida de la població a Catalunya, entre l'any 1994 i el 2008, el consum de cànnabis entre la població jove (14-18 anys) havia augmentat en un 10%, situant-se al voltant del 35% en el darrer any del període. En el cas de la cocaïna, tot i ser un percentatge més baix, l'augment assolía xifres importants, passant del 2% al 4%. Aquests canvis en les pautes de consum es perceben de manera més detallada si analitzem les dades dels tractaments per tipus de drogues, veient com el cànnabis i la cocaïna, juntament amb l'alcohol, són les substàncies que registren un major increment, desbancant els tractament d'addicció a l'heroïna que ocupaven el primer lloc de la llista a principis de la dècada de 1990 (Figura 3.11).

Figura 3.11. Evolució del nombre de casos de tractament per drogodependència i principal substància causant de l'addicció (1990-2008)

Font: elaboració a partir d'IDESCAT (2013)

Pel que fa a l'estructura per sexe i edats, els tractaments són molt més freqüents entre homes (77%) i afecten en un 50% dels casos a persones amb edats compreses entre els 20 i els 40 anys. Això pel que fa a les dades generals, però si ens fixem per tipus de droga, la major proporció de tractaments de cànnabis es concentren principalment en població jove d'entre 15 i 25 anys i la cocaïna entre persones de 30 i 40 anys; l'alcohol, per la seva banda, abraça una franja d'edats més àmplia, que va des dels 30 fins als 55 anys.

1.3. Les persones amb discapacitat. Estructura sociodemogràfica

Les persones amb discapacitat, tot i no ser l'únic col·lectiu potencial per a l'AS, n'és un dels més representats en les iniciatives existents a Catalunya. A continuació analitzem la seva estructura sociodemogràfica.

En relació a les tipologies de discapacitat, la Generalitat de Catalunya fa la següent distinció: discapacitats físiques, sensorials i psíquiques. Per poder fer un millor seguiment de les persones amb discapacitats, a partir de 1996 el Departament d'Acció Social i Ciutadania va optar per emprar una classificació més desagregada i més operativa per a poder dur a terme treballs de planificació, atenció i suport a aquests col·lectius. Aquesta classificació distingeix als col·lectius de la següent manera: la discapacitat física es classifica segons motòrica i no motòrica, la discapacitat sensorial en discapacitat visual i discapacitat auditiva, i la discapacitat psíquica es separa segons la discapacitat psíquica i la discapacitat derivada de malalties i trastorns mentals. Les definicions que fa el Departament d'Acció Social i Ciutadania de cada discapacitat són les següents:

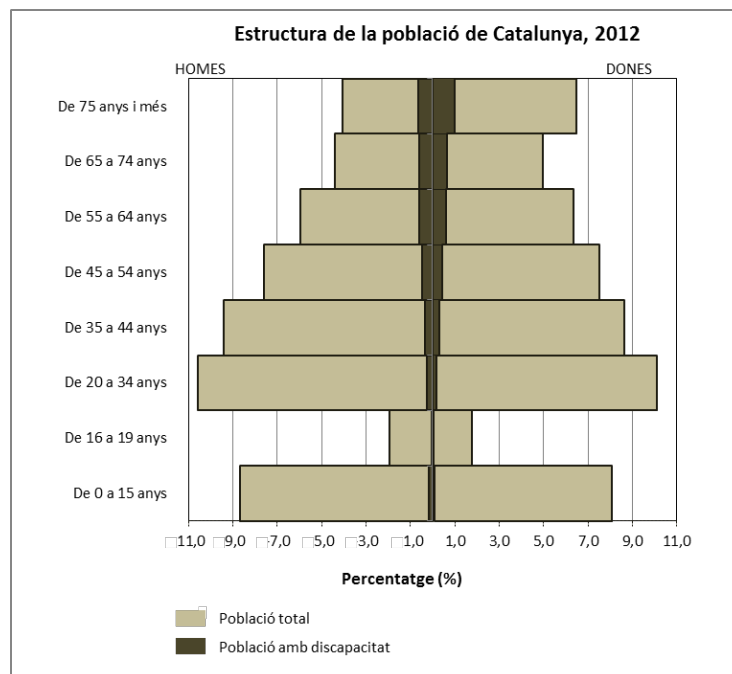
- ✓ **Persones amb discapacitats físiques motòriques:** Són persones que tenen afectada la capacitat del moviment. Els motius d'aquesta afectació poden ser causades per accidents, malalties o malformacions que lesionen el sistema nerviós central i/o perifèric o el sistema musculoesquelètic.
- ✓ **Persones amb discapacitats físiques no motòriques:** Són persones que per causes orgàniques (malalties renals, cardíques, pulmonars o hormonals) no poden dur una vida normal a causa de la fatiga, etc.
- ✓ **Persones amb discapacitats visuals:** Són persones que tenen una manca total (ceguera) o parcial de visió que els impedeix portar una vida plena.
- ✓ **Persones amb discapacitats auditives:** Són persones que tenen una manca total (sordesa) o parcial de l'audició que els impedeix portar una vida plena. Com a conseqüència hi pot haver una capacitat de la parla (sordmudesa)
- ✓ **Persones amb discapacitats psíquiques:** són persones amb deficiències mentals tant congènites (conseqüència de les lesions genètiques, en el part o malalties de la mare durant l'embaràs...) com adquirides (malalties en els primers dies de vida, accidents que afecten el còrtex cerebral, malalties degeneratives com l'Alzheimer...). Aquest col·lectiu es caracteritza per tenir una funció intel·lectual inferior a la mitjana, amb la capacitat de comprensió i informació reduïda. No s'hi inclouen les persones considerades a l'apartat següent com a malalts mentals.
- ✓ **Persones amb malaltia mental:** Són persones que sofreixen trastorns cognitius, de l'afectivitat o alteracions de la conducta.

Entre 1998 i 2012 hi ha hagut un important increment del nombre de discapacitats reconeguts legalment al conjunt de Catalunya, passant de 207.189 discapacitats l'any 1998

a 490.134 discapacitats l'any 2012, dels quals 239.726 són homes i 250.408 són dones. Pel conjunt de Catalunya les persones que pateixen algun tipus de discapacitat representen el 6,5% del total de població, segons dades per l'any 2012. Aquest creixement en el cens dels discapacitats es deu al fet que, per a poder gaudir de les prestacions previstes per a persones amb discapacitat, és imprescindible tenir la certificació legal de la disminució que proporciona el Departament d'Acció Social i Ciutadania de la Generalitat de Catalunya. L'any 1982 el Departament de Sanitat de la Generalitat de Catalunya, per una ordre de 15 de novembre de 1982, va preveure la creació d'un Equip de Valoració i Orientació amb la finalitat de determinar el tipus i grau de disminució de les persones que ho sol·liciten, procés pel qual s'adeqüen a la valoració segons la regulació fixada pel Reial decret 1971/1999, de 23 de desembre, de procediment per al reconeixement, la declaració i la qualificació del grau de discapacitat.

En la piràmide de població que mostrem a continuació (Figura 3.12) s'observa l'estructura de la població discapacitada en comparació amb la població total de Catalunya per a l'any 2012. Aquest col·lectiu té un important envelliment, ja que les taxes de discapacitat més elevades es troben concentrades en els grups d'edat més avançada. Aquest envelliment ve donat per tres factors: un baix nombre de naixements amb discapacitat, el creixement de l'esperança de vida i el fet que hi ha discapacitats que apareixen a mesura que augmenta l'edat com són les discapacitats adquirides i les malalties degeneratives i cròniques.

Figura 3.12. Estructura de la població a Catalunya, 2012

Font: *Estadística de persones amb discapacitat* (Departament de Benestar Social i Família, 2012) i *Padró municipal* (IDESCAT, 2012).

Tanmateix, la forma de la piràmide permet observar la distribució de la població per sexes i els equilibris/desequilibris que hi ha en determinades franges d'edat. La

població discapacitada del grup adult-jove (de 20 a 34 anys) mostra la mateixa proporció entre homes i dones. No obstant això, és significatiu el progressiu augment del percentatge de població discapacitada a mida que ens acostem a grups d'edat més avançades, el qual és més important entre les dones.

La taxa de discapacitat (TD) per sexe i grups d'edat (Taula 3.13) indica que, tot i que hi ha uns valors més alts per als homes, no hi ha diferències significatives entre els dos sexes. El conjunt dels homes tenen una taxa del 64,1 ‰ i les dones una taxa del 65,4 ‰. Aquest fet explica que, tot i tenir més dones amb discapacitat i en el conjunt de la població, els homes que arriben a superar els 65 anys pateixen més disminucions que les dones. Per grups d'edat s'observa que a més edat més proporció de persones amb discapacitat.

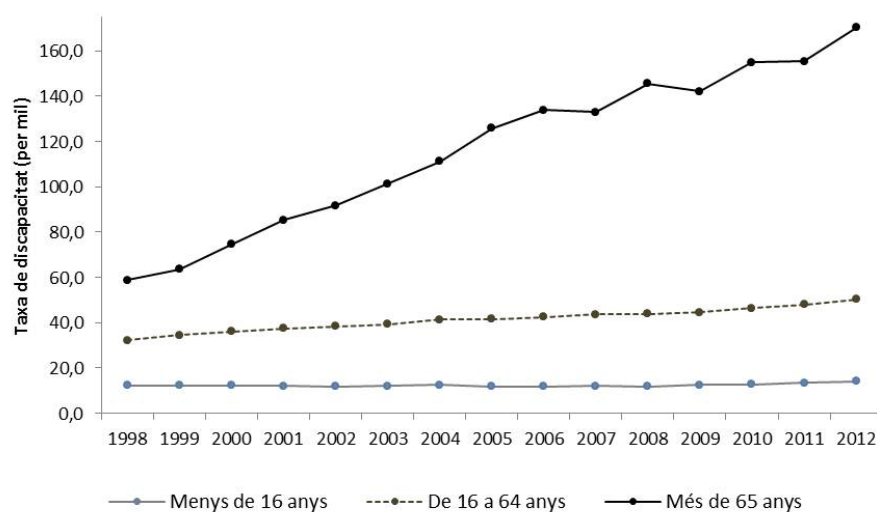
La diferència més significativa es troba, tant per als homes com per les dones, entre el grup de 45 a 54 anys i de 55 a 64 anys, hi ha una diferència de 40 punts per mil. També és destacable el creixement de la taxa en edats més avançades on hi ha un altre creixement de 40 punts per mil. Així, la TD indica que per sexes l'estructura és proporcional i que es concentra sobretot en els grups d'edat més avançada.

Taula 3.13. Taxes de discapacitats per sexe i edat a Catalunya per cada mil habitants (2012)

Taxa de discapacitat (‰)	Homes	Dones	Total
De 0 a 15 anys	17,7	10,5	14,2
De 16 a 19 anys	27,8	17,9	23,1
De 20 a 34 anys	25,3	17,9	21,6
De 35 a 44 anys	40,1	34,0	37,2
De 45 a 54 anys	69,3	64,7	67,0
De 55 a 64 anys	111,6	110,1	110,8
De 65 a 74 anys	159,5	146,3	152,5
De 75 anys i més	188,9	185,0	186,5
Total	64,1	65,4	64,7
Menys de 16 anys	17,7	10,5	14,2
De 16 a 64 anys	52,4	48,1	50,3
Més de 65 anys	173,4	167,9	170,2

Font: Elaboració a partir de *Estadística de persones amb discapacitat* (Departament de Benestar Social i Família, 2012) i *Padró municipal* (IDESCAT, 2012).

L'evolució de la taxa de discapacitat des de 1998 fins 2012 a Catalunya (Figura 3.14) per grans grups d'edat, es pot afirmar que hi ha un creixement sostingut per als grups menors de 16 anys i de 16 a 64 anys. Mentre que el grup per a majors de 65 anys augmenta en 54,3% des de 2005 fins 2012. El creixement no és causat per un augment de les persones amb discapacitat, sinó per l'increment de persones registrades i pel reconeixement legal de la seva discapacitat, requisit imprescindible per gaudir de les prestacions a la dependència.

Figura 3.14. Evolució 1998-2012 de la Taxa de Discapacitats per grans grups d'edat, 2012

Font: *Estadística de persones amb discapacitat* (Departament de Benestar Social i Família), Padró municipal (Idescat) a partir del 2000 i Padrón municipal (INE) per a 1998 i 1999.

En l'anàlisi de la taxa de discapacitats per tipus i sexe per al 2012 (Taula 3.15) per al conjunt de la població s'observa en primer lloc que, tant per als homes com per a les dones, la discapacitat física és la predominant amb un 37,8 ‰. En segon lloc, la discapacitat per malalties mentals amb un 12,5 ‰ en total, on hi ha una major proporció de dones (13,7‰) concentrat amb una major proporció en el grup de la població major de 65 anys. Finalment, en tercer lloc, hi ha la tipologia de discapacitat psíquica amb un 6,3‰, en aquest cas els homes són els que tenen un valor de 7,6‰ davant un 5,1‰ de les dones. Aquesta diferència està principalment en el grup de població infantil i potencialment activa.

Taula 3.15. Taxa de discapacitat (‰) per tipologia i sexe (2012)

Tipus de discapacitat	Homes	Dones	Total
Discapacitat Física	37,6	38,0	37,8
Discapacitat Visual	4,1	4,9	4,5
Discapacitat Auditiva	3,5	3,6	3,5
Discapacitat Psíquica	7,6	5,1	6,3
Malaltia Mental	11,3	13,7	12,5
No Consta	0,1	0,1	0,1
Total Discapacitats	64,1	65,4	64,7
Menys de 16 anys	90,5	92,8	183,3
De 16 a 64 anys	177,0	180,6	357,7
Més de 65 anys	350,6	357,6	708,3

Font: *Estadística de persones amb discapacitat* (Departament de Benestar Social i Família), 2013.

Si per contra observem les dades de la població potencialment activa segons taxa de discapacitat per tipologia i sexe per l'any 2012 (Taula 3.16) cal destacar que la tipologia

amb més volum de persones és la discapacitat física, amb un 25,2 ‰, amb una major representació dels homes que les dones. En segon lloc, les malalties mentals (12,5‰) a parts iguals entre els homes i les dones, i en tercer lloc la discapacitat psíquica (6,9‰) amb una major participació per part dels homes que les dones (7,9‰ davant un 5,7‰). Finalment, la discapacitat visual (5,5‰), on el nombre d'homes és superior al de les dones (Taula 3.16).

Taula 3.16. Taxa de discapacitats per tipologia per la població potencialment activa, 2012.

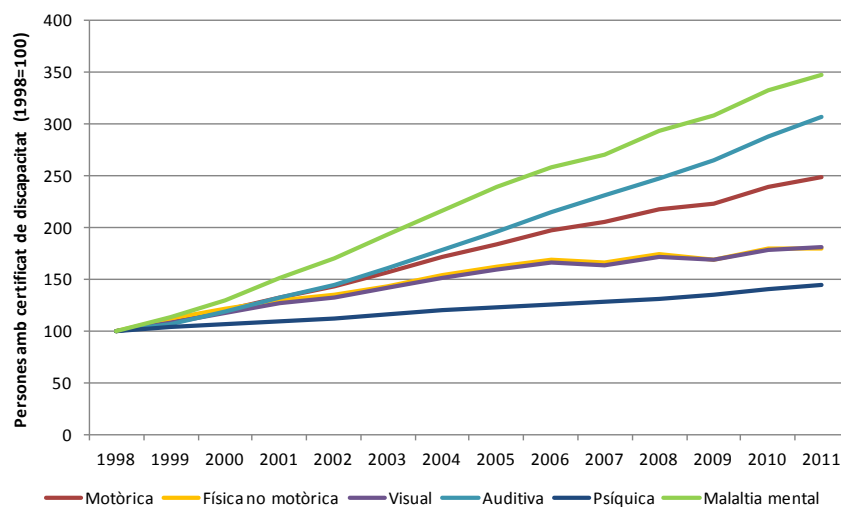
Tipus de discapacitat	Homes	Dones	Total
Discapacitat Física	26,5	23,1	25,2
Discapacitat Visual	5,2	2,8	4,1
Discapacitat Auditiva	2,7	2,8	5,5
Discapacitat Psíquica	7,9	5,7	6,9
Malaltia Mental	12,4	12,3	12,5
No Consta	0,1	0,1	0,1
De 16-64 anys	54,8	46,8	51,5

Font: *Estadística de persones amb discapacitat* (Departament de Benestar Social i Família, 2013).

La tipologia que més ha augmentat en el nombre de discapacitats per al conjunt de població durant el període 1992-2012 han estat els discapacitats motòrics amb un 38,24%, els malalts mentals amb un 24,57% i els discapacitats físics no motòrics amb un 19,65%. La resta de tipologies han tingut un creixement del 5% aproximadament.

A Catalunya, segons dades de l'IDESCAT, el nombre de persones reconegudes legalment com a discapacitades ha augmentat significativament en els darrers 10 anys fins a duplicar-se. Aquest augment, tot i ser generalitzat, presenta diferències substancials quan ens endinsem en l'anàlisi per les tipologies de discapacitat (Figura 3.17). La discapacitat per malaltia mental ha estat la que ha experimentat un major increment, per davant de les discapacitats psíquiques i motòriques. Sembla doncs que la presència de la malaltia mental en la nostra societat, tot i els avenços en la psiquiatria, la psicologia i altres teràpies per tractar aquestes manifestacions de la conducta, segueix una tendència creixent. A més, si considerem la pobresa i l'exclusió del mercat laboral com a factor que intervenen en la possibilitat de patir algun tipus de trastorn mental, encara es poden assolir magnituds més greus causats pels efectes de la crisi.

Figura 3.17. Evolució de les persones reconegudes legalment com a discapacitats segons tipologia (1998=100)

Font: elaboració a partir d'IDESCAT (2013)

2. LA CREACIÓ DELS PROJECTES D'AGRICULTURA SOCIAL: DE LA LLAVOR AL FRUÏT

2.1. Els primers passos: motivació i elecció de l'activitat

El punt de partida de les experiències entrevistades en el projecte és una motivació derivada de la situació professional i/o personal o de la trajectòria vital de cada promotor/a. Aquest fet constitueix la peça clau del motor que fa engegare els projectes d'AS. Esmentem els que hem detectat a partir de les experiències entrevistades:

- a) **La voluntat de triar una activitat que els permetés combinar la pràctica agrària amb els serveis socials i que respongués alhora a uns criteris de singularitat i diferenciació.** Aquests dos últims criteris caracteritzen aquelles experiències que busquen diferenciar-se dins de l'àmbit de l'AS, desenvolupant activitats que són poc habituals, oferint productes ecològics o muntant projectes integrals des de l'horticultura ecològica fins a l'elaboració del producte. En el primer cas, trobem l'entitat TEB-Verd amb el projecte de cultiu de bolets ecològics, escollint aquest cultiu per la seva singularitat i pels avantatges que té en termes de rendiment i de qualitat del producte final. En el segon cas, hi ha per exemple el projecte de Cal Tudela, masoveria social, en el que el cultiu d'hortalisses ecològiques és el punt de partida d'un projecte integral en el que aquestes mateixes verdures són els productes que serviran per a l'elaboració d'algunes de les games de productes de càterring desenvolupades per l'entitat Cuina Justa (Fundació Cassià Just).
- b) **El desig de trobar respostes laborals, terapèutiques i socials per a persones que no poden accedir al mercat laboral ordinari.** A vegades alguns promotors dels projectes recollits a la base de dades impulsen projectes d'AS en resposta a la situació d'un familiar seu en situació d'especial fragilitat. La seva pròpia experiència personal és aleshores el punt de partida de la posada en marxa d'un projecte del que puguin beneficiar-se les altres persones que es trobin en la mateixa situació de vulnerabilitat.
- c) **La motivació de canviar el context actual marcat per la crisi econòmica, social i de valors que travessa Catalunya i que causa cada cop més i més amplis processos d'exclusió social** (desnonaments, pobresa, augment de les fragilitats psíquiques i físiques entre d'altres conseqüències). Les retallades en matèria de benestar social i concretament en el sector de l'atenció sociosanitària, estan provocant pèrdues en els drets socials que hauria de garantir l'administració competent. Aquesta falta d'atenció i relatiu abandó de certs col·lectius socials especialment vulnerables han fet sorgir iniciatives des de la ciutadania i del Tercer Sector Social per cobrir aquestes mancances.
- d) **Experiències gestades amb el suport de xarxes** que poden facilitar la formació, la gestió, el finançament i l'enfocament empresarial. Aquestes xarxes, com es el

cas de la Xarxa Agrosocial, creada per la Fundació Catalunya Caixa-La Pedrera, es creen a partir d'iniciatives consolidades i cerquen, o inclús creen des de zero, nous projectes d'AS amb la filosofia de la xarxa.

Les experiències i entitats d'AS a Catalunya neixen doncs amb la voluntat de donar resposta a una situació social especialment delicada i ajudar a col·lectius en risc d'exclusió social a trobar una sortida laboral que se'ls és negada al mercat laboral ordinari, oferir-los teràpia o bé un servei d'ocupació entre d'altres missions i objectius. És important destacar que la majoria d'aquestes entitats es consideren finalistes en el procés d'inserció sociolaboral de col·lectius en risc d'exclusió social és a dir que ressalten la importància de treballar en el procés d'integració laboral amb les pròpies estructures d'inserció i no de cara a inserir-los a l'empresa ordinària. Podem dir que la idea del projecte neix amb la voluntat per part dels promotors d'oferir un espai social a col·lectius amb fragilitats per tal de millorar la seva qualitat de vida.

Si bé les entitats es constitueixen entorn de valors, missions o objectius similars, la llavor i germinació del projecte depèn de l'entorn més o menys proper així com de les vies que volen emprar els seus promotors per donar vida i viabilitat al seu projecte.

- 1) En el moment de definir les bases del projecte, si bé les entitats defensen el pla de negoci com a recurs clau i imprescindible per a definir els diferents components de l'empresa, no totes les experiències entrevistades donen la mateixa importància a la vessant social. Tanmateix, en la majoria s'oposa la visió empresarial més tradicional a la visió de l'economia social, a través de la qual els beneficis de les entitats són reinvertits mitjançant activitats amb un alt impacte social.
- 2) Les estratègies i les aliances claus per engegar els projectes són diverses i gairebé pròpies de cada iniciativa, ja que la falta d'un marc legal propi crea una gran heterogeneïtat en el sector i en les formes de gestar les experiències. En alguns casos, les entitats que ja existien en forma d'associació o fundació decideixen tirar endavant un projecte d'AS. Per exemple, l'associació TRACE quan ja portava uns anys treballant van decidir crear un projecte de cultiu i venda d'hortalisses ecològiques en el què persones amb malaltia mental (Trauma Crano encefàlic) poguessin adquirir hàbits de treball i a l'hora realitzar un determinat tractament terapèutic. En aquest cas, el fet de ser una entitat que ja tingui un recorregut en l'àmbit de l'atenció sociosanitària permet disposar dels recursos humans claus per a l'execució del projecte. Només faltava trobar una aliança amb una persona de l'àmbit agrari i va ser el mateix pagès qui va oferir els seus terrenys per al cultiu d'aquestes hortalisses i va acabar implicant-se en el projecte. Per altra banda, en el cas de l'experiència de Tarpuna Coop, una cooperativa que ja treballava en l'àmbit agrari a través de l'oferta de cursos sobre horts urbans, va tenir l'oportunitat de crear aliances claus a través del mateix alumnat dels seus cursos per tal de muntar projectes d'ocupació de persones amb discapacitat en l'àmbit de la producció agrària ecològica.

- 3) En la cerca de recursos de finançament, les trajectòries de les entitats es diferencien principalment segons la forma jurídica o segons les oportunitats de finançament extern, essent important l'increment de les vies alternatives de finançament com la banca ètica, les cooperatives de crèdit o el *crowdfunding* o micromecenatge, entre d'altres.

2.2. El marc legislatiu de l'AS

El sector de l'AS té un reconeixement creixent a Catalunya, ja sigui a través de programes de foment de l'emprenedoria social per part del sector privat o la pròpia Administració, o bé a través de la multifuncionalitat del sector agrari. No obstant això, es tracta d'un sector que no es beneficia de cap marc legal específic ni en l'àmbit europeu, tal i com es demostra en el Dictamen del Comitè Econòmic i Social Europeu (CESE) sobre el tema "L'agricultura social: els serveis assistencials ecològics i les polítiques sociosanitàries"⁸, ni en l'espanyol ni català. De fet, el document del CESE apunta que una de les primeres necessitats per fomentar el sector en el context europeu és justament l'establiment d'un marc reglamentari específic per tal de definir els criteris de qualitat de l'AS i garantir un seguiment adequat d'aquesta pràctica. Així mateix a Catalunya, el sector no gaudeix de cap llei ni reglament específic, la qual cosa dificulta, per una banda, el consens en la tipificació de les activitats i en la definició del concepte.; per l'altra, a causa del "buit legal" que hi ha en relació a aquests sector, apareix una sèrie de limitacions en relació a la creació de projectes d'AS, principalment pel que fa l'adequació a les formes jurídiques i al compliment de les lleis existents.

El sector de l'AS abasta alguns àmbits de competències de l'Administració Pública com són les del Departament de Benestar i Família o del Departament d'Ocupació i Empresa dissenya programes singulars d'inserció sociolaboral per a persones en risc d'exclusió social (persones amb dependència, discapacitat, addiccions, malaltia mental entre d'altres col·lectius) i impulsa projectes d'economia social. Des del Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural es pretén crear dinamisme en el sector agrari i fomentar la seva multifuncionalitat. Atès això, observem que l'àmbit d'actuació de l'AS comprèn grans àrees del marc polític, jurídic i institucional, i és per aquest motiu que l'existència d'un marc reglamentari propi beneficiaria la seva situació i contribuiria a impulsar-ne el creixement.

La creació de projectes d'AS s'emmarca actualment en un context legislatiu complex que condiona la modalitat d'inserció de les persones en risc d'exclusió social. Tal i com han expressat alguns dels promotors entrevistats, aquest marc legal pot arribar a ser un condicionant important a l'hora d'engegar una entitat, especialment pels projectes de major dimensions –més de 50 treballadors. En aquest cas, qualsevol empresa de més de 50 treballadors s'ha d'emmarcar dins la *Ley de integración Social de Minusválidos* (LISMI)⁹. Aquesta llei especifica que en aquestes empreses el 2% de la plantilla, com a mínim, ha

⁸ Dictamen del Comitè Econòmic i Social Europeu (CESE) sobre el tema «*La agricultura social: els serveis assistencials ecològics i les polítiques sociosanitàries*» (Dictamen d'iniciativa). Brussel·les, 12 de desembre de 2012 (DOUE, 2013/C 44/07, 15.02.2013, p. 44-48).

⁹ Llei 13/1982, de 7 d'Abril, d'integració social dels minusvàlids. Publicada en el BOE del 30 d'Abril de 1982.

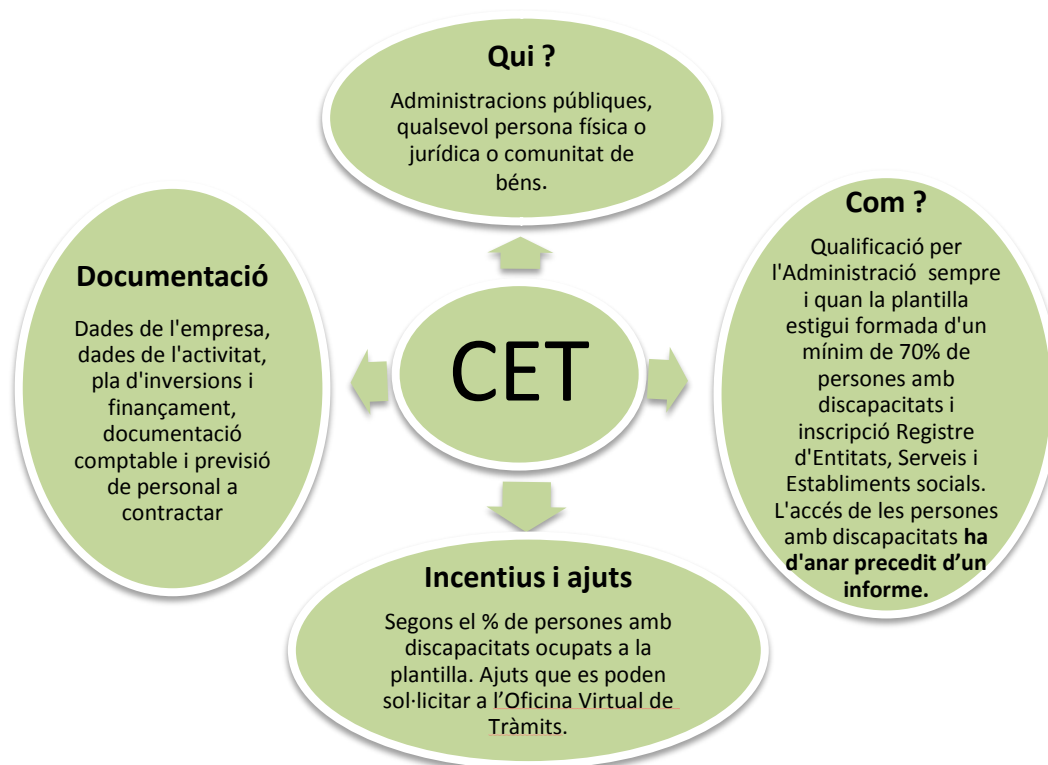
d'estar formada per a persones amb discapacitats. La realitat, però, és diferent i les empreses de 50 o més treballadors no arriben a complir la LISMI, ja que aquesta norma es pot substituir per mesures compensatòries, com per exemple la contractació de serveis o tasques puntuals a Centres Especials de Treball (CET), sense necessitat d'haver-los d'incloure a la seva plantilla de personal. Aquests últims, els CET, són una de les formes jurídiques emprades per a la integració sociolaboral de les persones amb discapacitats en els projectes d'AS. A continuació ens aproximarem breument a les característiques de les diferents formes jurídiques en les que es poden emmarcar les experiències d'AS:

En primer lloc, apareixen els **Centres Especials de Treball (CET)** són “empreses que garanteixen un treball remunerat a persones amb discapacitat, ja sigui física, intel·lectual o sensorial, mitjançant la seva integració sociolaboral”. Són empreses que ajuden a la integració posterior del treballador en tant que són un mitjà d'accés al règim normal de treball, sempre que la persona en qüestió estigui preparada per fer el pas. Algunes de les entitats identificades en aquest projecte han acompanyat la incorporació d'un o de varis dels seus treballadors a l'empresa ordinària. Tanmateix, hi ha CET que es consideren finalistes i que el seu objectiu principal és garantir el benestar i la integració de la persona en la pròpia empresa abans de preocupar-se excessivament per la seva inserció al mercat laboral ordinari. A continuació esmentem algunes de les característiques que defineixen els CET:

- a) **Contractació de persones amb discapacitats:** l'empresa ha d'ocupar a la seva plantilla un mínim del 70% de persones amb un grau de discapacitat igual o superior a un 33%. Fins i tot, alguns CET tenen fins al 90% de la plantilla ocupada per persones amb discapacitats. Segons marca la llei, és imprescindible que els treballadors/es d'un CET disposin del *Certificat de reconeixement de discapacitat* per poder ocupar un lloc de treball a l'empresa i beneficiar de prestacions econòmiques i d'accions assistencials. Es tracta d'un certificat oficial que lliura el Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya després que cada cas passi per un curós procés d'avaluació per tal de determinar el rang de discapacitat.
- b) **Creació i forma jurídica dels CET:** poden tenir caràcter públic o privat i poden ser creats per les Administracions Públiques, directament o bé en col·laboració amb altres organismes, per entitats o per persones físiques, jurídiques o comunitats de béns amb capacitat jurídica. Per tal de crear un CET, l'entitat que ho impulsa l'ha de donar d'alta mitjançant la inscripció al *Registre de centres especials de treball de Catalunya*. A més, en els Estatuts de l'entitat ha de constar que l'objecte principal de l'entitat és el de constituir una entitat amb aquesta forma jurídica, la qual estarà regulada per la *Llei 13/1982, de 7 d'abril de Centres Especials de Treball*. El CET ha de poder justificar, mitjançant un estudi econòmic les possibilitats de viabilitat i subsistència del centre per al compliment dels seus fins. Finalment, s'ha de preveure tenir el personal tècnic i de suport amb la titulació professional en funció de l'activitat que requereixi el centre i que sigui adequada per acompanyar a les persones que hi treballin.

- c) **Subvencions, incentius i ajuts pels CET:** els ajuts destinats a donar suport a la tasca social que realitzen els CET són “subvencions destinades al foment de la integració laboral de persones amb discapacitat amb l'objectiu de finançar, total o parcialment, programes de foment per a la inserció laboral de persones amb discapacitats que es realitzi de manera exclusiva en aquests centres. L'accés a aquestes subvencions es limita a la creació de nous CET i a la contractació de nou personal amb l'objectiu d'ampliar la plantilla existent en aquells que ja es troben en funcionament. D'altra banda, l'administració pública també ofereix ajuts específics per a mantenir els llocs de treball als CET, a través de bonificacions en el pagament de la SS, subvencions per l'externalització de competències en matèria d'ocupació i d'atenció a persones amb discapacitat i beneficis fiscals. Els CET poden beneficiar-se d'una sèrie d'incentius i ajuts, l'import dels quals varia en funció del percentatge de persones amb discapacitats ocupades a la plantilla. Els ajuts es poden consultar a la pàgina web de l'Oficina Virtual de Tràmits (OVT) de la Generalitat de Catalunya en l'apartat de “Inserció Sociolaboral”¹⁰.

Figura 3.18. Elements claus per a la constitució d'un CET

Font: elaboració pròpia

En el diagrama (Figura 3.18) es resumeixen alguns dels elements claus dels CET entorn a la seva donada d'alta en el registre, el seu procés de constitució i la rebuda d'ajuts, incentius i subvencions. El “Qui” agrupa a totes aquelles entitats que poden

¹⁰ Aquestes i altres convocatòries de subvencions que depenen de la Generalitat de Catalunya i a les que poden accedir els CET es recullen en la pàgina web de l'OVT. Les podeu consultar de manera actualitzada en aquest enllaç: <http://ves.cat/hssm>

impulsar la creació o donada d'alta d'un CET. El "Com?" exposa els passos obligatoris per a la donada d'alta i la constitució d'un CET. L'apartat "Documentació" detalla el tipus d'informació i documents que s'han d'incloure en l'informe que lliurarà l'empresa que vulgui constituir un CET. Finalment, l'apartat "Incentius i ajuts" fa referència a totes aquelles subvencions que els CET poden arribar a rebre. El conjunt dels tràmits exposats es realitzen a través del Departament d'Empresa i Ocupació de la Generalitat de Catalunya. En segon lloc, a més dels CET, destaca l'existència de **Centres Ocupacionals per a persones amb discapacitat (CO)** o **Servei Ocupacional d'Inserció** que ofereixen un conjunt de serveis de teràpia ocupacional a les persones amb un grau de discapacitat superior o igual al 65%, les quals no poden (temporalment o definitiva) ser ocupades en un CET. Es dirigeix a aquelles persones amb discapacitat que estan en edat laboral (a partir de 16 anys) i han acabat el període de formació corresponent, però que el seu grau de discapacitat els priva de les capacitats necessàries per a treballar en CET. Els CO poden ser independents o estar ubicats, tot i ser organismes autònoms, en un CET, un centres laborals ordinaris o en establiments de serveis socials, com és el cas d'una de les experiències d'AS recollides en aquestes estudi: l'Olivera Cooperativa, que compta amb un CET i amb CO en la mateixa seu. L'entitat que gestiona els CO per a persones amb discapacitat és l'Institut Català d'Assistència i Serveis Socials (ICASS), present arreu del territori català en serveis locals o comarcals de valoració i orientació a persones amb discapacitats, anomenats Centres d'Atenció a persones amb Discapacitat (CAD). Qualsevol CO ha de constar en el Registre d'Entitats, Serveis i Establiments Socials de la Generalitat de Catalunya i s'ha de constituir amb uns estatus específics per a tal finalitat.

En tercer lloc, una de les altres modalitats d'inserció sociolaboral majoritàries a Catalunya juntament amb els CET són les **Empreses d'Inserció (EIns)**, que es caracteritzen per portar a terme qualsevol activitat econòmica de producció de béns i de prestació de serveis amb la finalitat de promoure la integració sociolaboral de persones en situació de risc d'exclusió social. Qualsevol societat mercantil o cooperativa pot sol·licitar la qualificació com a Empresa d'Inserció, i inscriure's al Registre administratiu d'Empreses d'Inserció Sociolaboral de Catalunya. En aquest sentit, no és tant una forma jurídica, sinó una categoria que es sol·licita de manera posterior a la creació de l'empresa. Pel que fa al tipus de col·lectius que insereixen, són principalment persones en situació d'exclusió social o en risc d'experimentar severos processos de marginació, tal i com ho especifica la llei 27/2002 del 20 de desembre del 2002, article 2, i que per aquest motiu mostren dificultats d'inserció al mercat laboral ordinari. Alguns dels col·lectius que podrien ocupar-se en empreses d'inserció són:

- ✓ Persones amb disminució física, psíquica i sensorial o amb malalties mentals.
- ✓ Persones beneficiàries de la RMI.
- ✓ Persones que no poden ser destinatàries de la RMI perquè no compleixen l'[article 4](#) de la llei 10/1997 en el que s'esmenten els requisits per a beneficiar de la mateixa

- ✓ Joves majors de 16 anys i menors de 30 que procedeixen de centres de protecció de menors.
- ✓ Persones amb problemes de drogoaddicció o alcoholisme en procés de rehabilitació i reinserció social.
- ✓ Persones internes de centres penitenciaris autoritzats per accedir al món laboral així com les persones en llibertat condicional i les persones que ja han complert condemna.
- ✓ Persones que no puguin beneficiar-se de la RMI però que, segons els criteris dels serveis socials competents, es troben en risc d'exclusió social.
- ✓ Persones en situació d'atur de llarga durada majors de 45 anys.

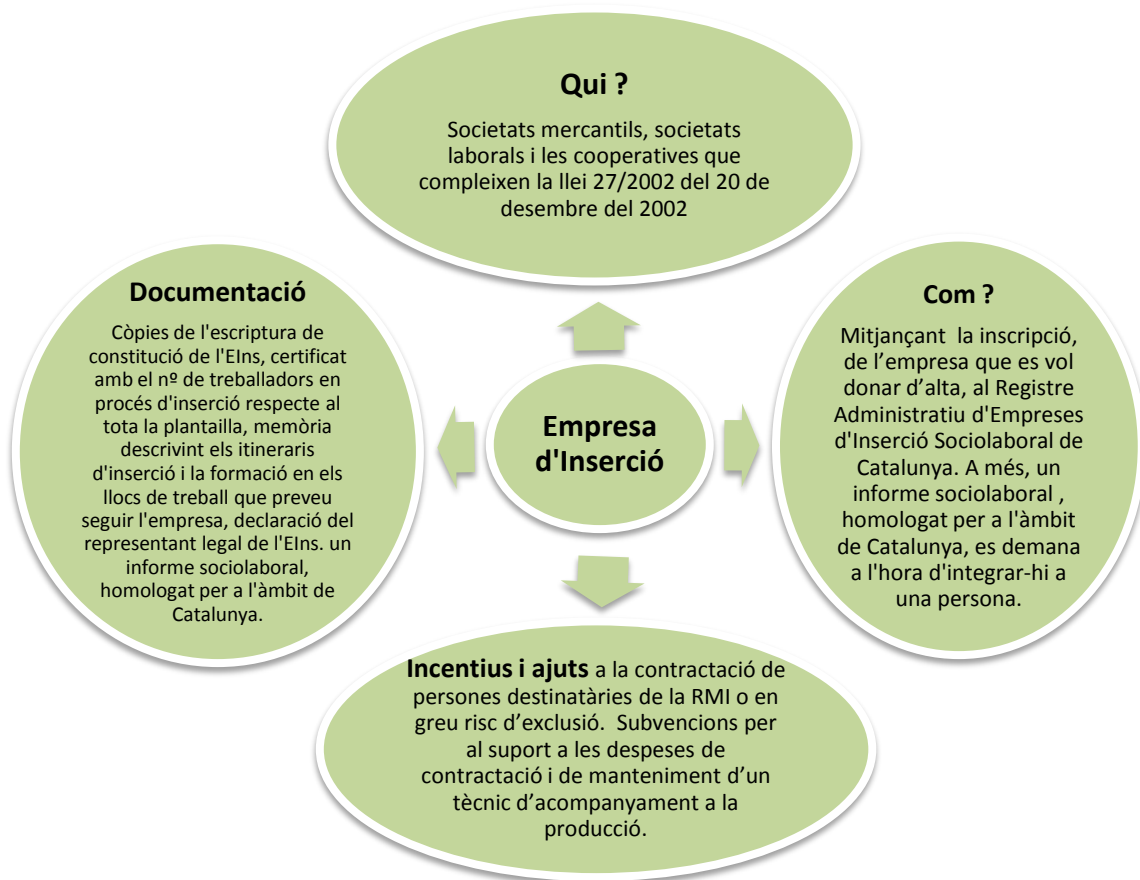
Les EIns segueixen sent empreses ordinàries, a diferència d'altres formes jurídiques constituïdes exclusivament per a l'ocupació de certs col·lectius, com és el cas del CET. Aquest fet queda reflectit en les línies d'ajuts i subvencions, el sistema de contractació i el model de negoci, entre d'altres. En resum, l'empresa d'inserció s'adreça a aquelles persones en dificultats desitjoses d'integrar el mercat de treball ordinari però que, per fer això, necessiten aquesta via d'accés que els permet desenvolupar les seves aptituds professionals.

De la mateixa manera que pels CET, existeix un Registre Administratiu d'Empreses d'Inserció Sociolaboral de Catalunya en el que s'ha d'inscriure una empresa per completar la seva donada d'alta com a Empresa d'Inserció a Catalunya. El tràmit es realitza a través del Departament d'Empresa i d'Ocupació de la Generalitat.

En la Figura 3.19 es detallen alguns dels elements claus de les EIns entorn a la donada d'alta, constitució i a la rebuda d'ajuts. El "Qui" agrupa a totes aquelles entitats que poden impulsar la creació o donada d'alta d'una EIns. El "Com?" exposa els dos passos obligatoris per a la donada d'alta i la constitució d'una EIns. L'apartat "Documentació" detalla els tipus d'informacions i documents que s'han d'incloure en l'informe que lliurarà l'empresa que es vulgui constituir com a EIns.

Finalment, l'apartat "Incentius i ajuts" fa referència a totes les subvencions que les EIns poden arribar a rebre. En tot cas, aquestes subvencions es treuen anualment i es poden consultar a la pàgina web de l'OVT de la Generalitat de Catalunya. El conjunt dels tràmits exposats es realitzen a través del Departament d'Empresa i Ocupació de la Generalitat de Catalunya.

Figura 3.19. Elements claus per a la constitució d'una Empresa d'Inserció

Font: elaboració pròpia

Finalment, en quart lloc, existeixen les **Empreses Inclusives (EInc)** que són empreses que col·laboren en la inserció laboral de persones que, per raons diverses, no poden accedir al mercat laboral en igualtat d'oportunitats. Poden ser empreses que contracten persones amb discapacitats o persones destinatàries de la RMI o en situació de risc d'exclusió social. En el cas que les empreses inclusives contractin a persones en situació o risc d'exclusió social, reben el nom Empreses Col·laboradores d'Inserció (ECI). Qualsevol empresa o entitat que vulgui ser una entitat col·laboradora d'inserció s'ha d'inscriure's al cens que regula l'existència d'aquests centres. En constituir una EInc, l'empresa adquireix una sèrie de beneficis:

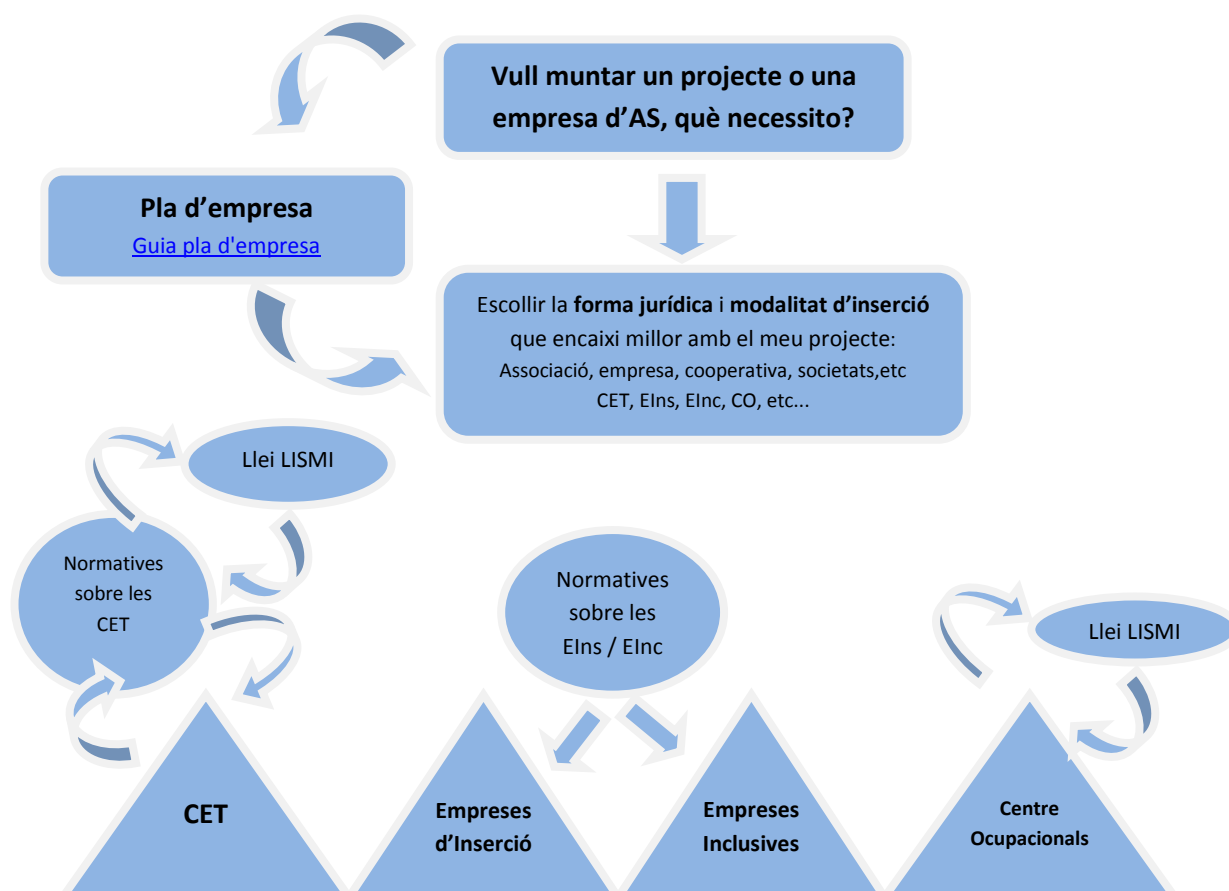
- ✓ Ajut mensual de fins 60% dels costos totals salarials (fins un màxim de 12 mesos) per la contractació igual o superior a 3 mesos d'una persona perceptora de la RMI.
- ✓ Ajut mensual de fins 60% dels costos totals salarials (fins un màxim de 12 mesos) per la contractació per un període igual o superior a 6 mesos d'una persona procedent d'una EIns.

- ✓ Bonificacions en el pagament a la SS (només per a contractes indefinits) per la contractació d'una persones amb discapacitat o malaltia mental.

En el següent diagrama (Figura 3.20) s'ha resumit de forma esquemàtica els diferents marcs legals actualment vigents a Catalunya i que emmarquen la creació de projectes en l'àmbit de l'AS, també aplicable a altres àmbits de l'economia social. Hi surten representades les quatre formes jurídiques esmentades anteriorment de les quals, tal i com ho veurem més endavant, els CETs i les Elns són les úniques modalitats d'inserció representades a Catalunya.

Tot i no fer-se explícit en aquest apartat, la creació de projectes d'AS no passa necessàriament per la creació d'un CET, Elns o EInc, sinó que una mateixa estructura legal d'una entitat de caràcter privat, com una associació, una fundació o una cooperativa, o de caràcter públic-privat, com un consorci o un institut, poden impulsar projectes d'inserció sociolaboral en l'àmbit de l'AS. Les experiències recollides en aquest estudi mostren aquesta heterogeneïtat i diversitat en la constitució dels seus projectes.

Figura 3.20. Entorn legislatiu aplicable a les diferents modalitats d'inserció de col·lectius en risc d'exclusió social a Catalunya

Font: elaboració pròpia

2.3. Les vicissituds del procés de creació

En primer lloc, totes les entitats entrevistades en el marc del projecte Recercaixa evocuen la crisi com a major entrebanc a la posada en funcionament de projectes o entitats d'AS. Ja siguin entitats del Tercer Sector Social, CET, Elns que inicien un nou projecte d'agricultura social en el sí de la seva entitat o bé empreses de nova creació, les dificultats destacades són les mateixes per a totes. En efecte, l'absència de subvencions o el retard en el pagament d'aquestes com a conseqüència d'una política actual de retallades en matèria de benestar social i de serveis assistencials fa que moltes d'elles no siguin solvent pel fet que tenen problemes de liquiditat, tinguin dificultats a pagar els sous dels seus treballadors en l'absència de bonificacions que provenen de l'administració, observin una disminució del seu volum de vendes i experimentin dificultats a l'hora d'accedir als crèdits bancaris. Tant els CETs com les Elns evocuen fins i tot l'impagament d'algunes de les subvencions que han demanat i que encara no se'ls han liquidat des de l'Administració. Malgrat les dificultats generalment evocades pels promotors de projectes d'AS, alguns d'ells també remarquen que la conjuntura actual ha facilitat el sorgiment de nous jaciments d'ocupació entorn de l'AS per aquelles entitats que fins ara es dedicaven a

activitats de jardineria o de manipulats industrials (tal i com ho destaquen des de l'empresa Bolet ben fet).

En segon lloc, hem observat que al llarg del procés de posada en funcionament d'un projecte d'AS, cada entitat té una trajectòria pròpia condicionada pel seu entorn social, econòmic i financer. Aquest mateix entorn pot frenar o, contràriament, facilitar el procés de creació del projecte d'AS.

Algunes de les entitats entrevistades en el marc d'aquest projecte són entitats que desenvolupen l'AS en el sí d'una empresa o entitat que ja estan en funcionament. Per tant la creació d'un projecte en aquestes condicions presenta menys dificultats que en el cas que l'empresa sigui creada de nou amb la intenció de desenvolupar un projecte d'AS. En efecte, en el cas d'una empresa ja existent, els promotors de projecte tenen l'oportunitat de disposar de part dels recursos propis d'aquesta empresa (recursos humans, econòmics i financers) per a la creació del projecte. Per exemple, la cooperativa TEB- Verd que impulsa el projecte de Bolet Ben Fet pertany al grup cooperatiu TEB, que agrupa a altres CET, així com una cooperativa de serveis, TEB- Gestió que presta un suport administratiu, financer i comptable a l'hora de la posada en funcionament d'aquest projecte concret del cultius de bolets. Un altre cas, és el de la Fundació Cassià Just, una entitat amb una llarga experiència en l'atenció de col·lectius amb necessitats especials, la qual va crear el projecte Cal Tudela, d'integració de persones amb risc d'exclusió social a través càterings elaborats a partir de matèries primeres agràries de proximitat i ecològiques.

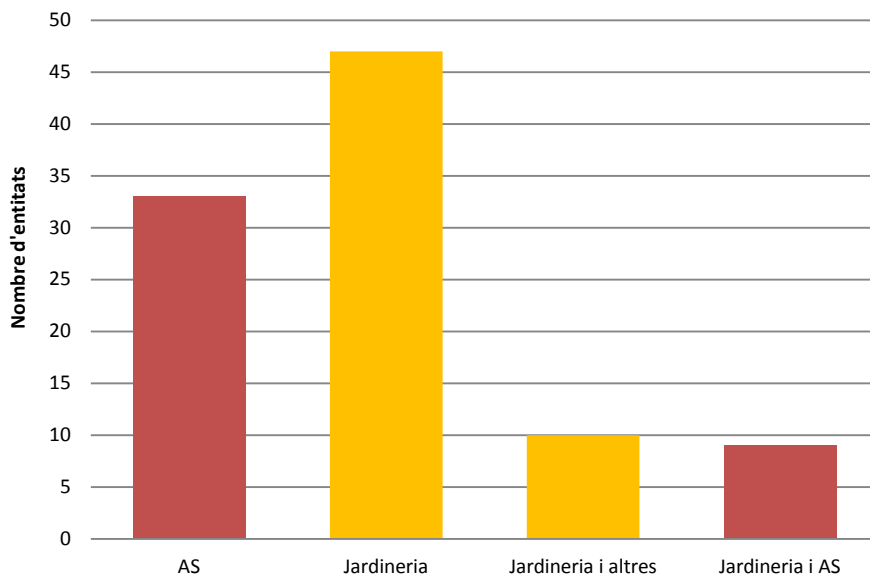
Algunes altres entitats a l'hora de llançar-se en la creació d'un projecte d'AS tenen una trajectòria prèvia en l'àmbit social o agrari que facilita la presa de contacte amb un dels dos components de l'AS, l'àmbit agrari i l'àmbit social. És el cas del projecte Masia-Taller "Viu la Vinya", en el que la Fundació Mas Albornà, que compta amb una llarga trajectòria en l'àmbit de l'atenció a les persones amb discapacitat intel·lectual i malaltia mental, decideix engegar un servei d'educació ambiental en una explotació vitivinícola, en el que les persones d'aquest col·lectiu són les que condueixen l'activitat.

3. EL PAISATGE ACTUAL DE L'AGRICULTURA SOCIAL A CATALUNYA

3.1. Característiques de les experiències d'AS a Catalunya

La recerca realitzada en l'àmbit de l'AS a Catalunya ens ha permès identificar un total de 99 experiències. Tal i com s'explica en l'apartat de metodologia d'aquesta memòria, i per tal d'afinar la categorització de les iniciatives, es van distingir les experiències que realitzaven exclusivament la seva activitat en el sector de la jardineria (47 entitats)¹¹, les experiències pròpiament dedicades a l'AS (33) i les que combinen ambdues activitats de jardineria i d'AS (9). A banda d'això hi ha entitats que desenvolupen preferentment activitats de jardineria i ho combinen amb altres activitats com poden ser serveis de neteja o artesanía, entre d'altres (Figura 3.21).

Figura 3.21. Distribució de les entitats de jardineria i AS segons activitat

Font: elaboració pròpia

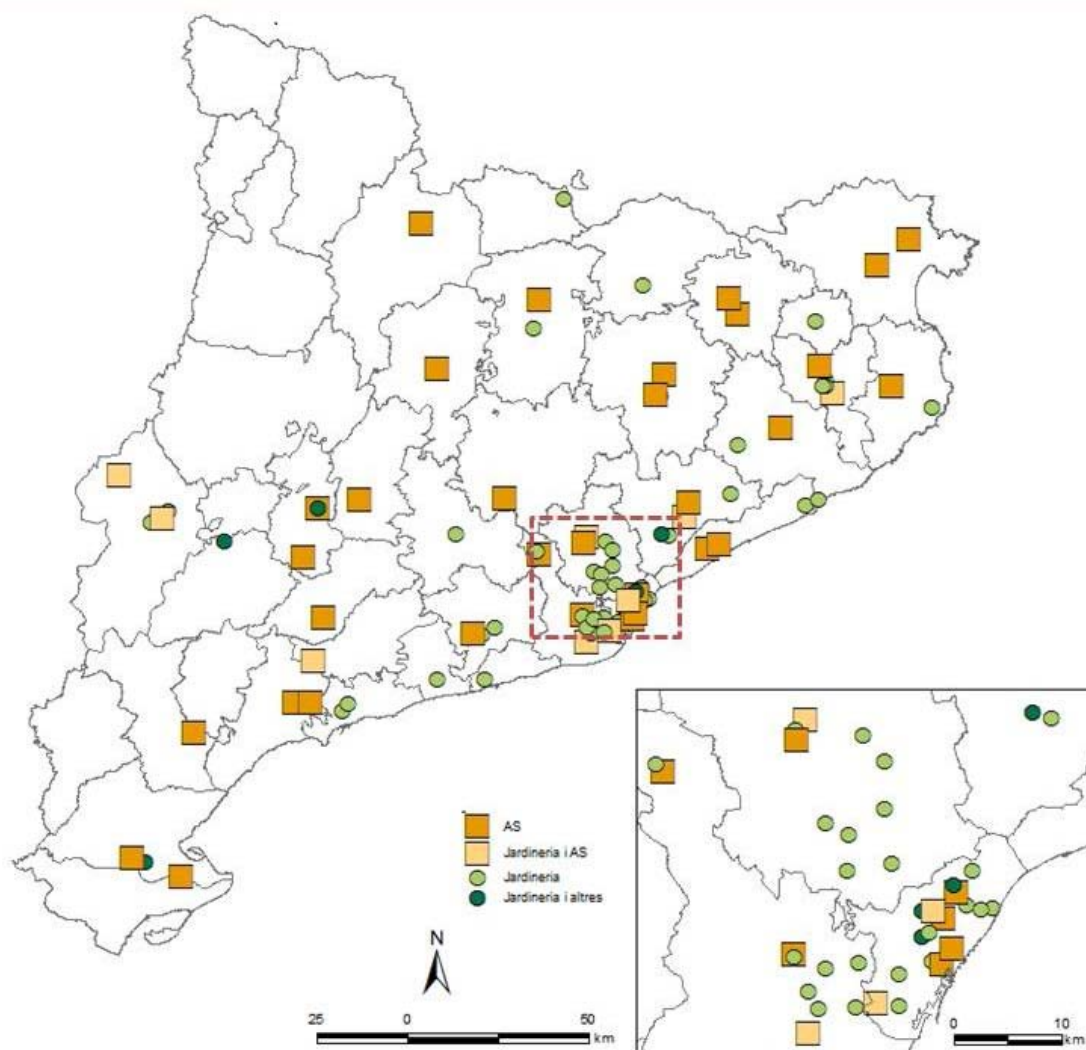
A continuació es mostra una representació cartogràfica de la distribució territorial de les 99 experiències recollides a la base de dades (figura 3.22). Observem que la gran majoria de les experiències de jardineria s'ubiquen a l'Àrea Metropolitana i a la ciutat de Barcelona, on hi ha l'oferta més important de treballs d'aquest tipus per la presència d'una densitat i número important de zones verdes, mentre que les d'AS tenen més tendència a dispersar-se pel territori, principalment per una qüestió d'accés als recursos agraris i a la disponibilitat de terra per a poder dur a terme els projectes.

En base a la definició d'AS que s'estableix en aquest projecte, s'ha identificat 42 entitats que desenvolupen, exclusivament o parcialment, una activitat vinculada amb l'AS.

¹¹ Les característiques de les entitats que realitzen jardineria com a activitat principal estan ampliades a l'annex.

Aquesta activitat pot fer referència a l'activitat pròpiament agrícola o de transformació de la matèria prima, que prové d'una explotació agrària coneguda; és a dir, que es manté en tot moment la traçabilitat de producte i un estret vincle amb l'explotació d'origen, com pot fer referència a activitats de restauració i càtering o artesanía d'arts i oficis a partir de productes agraris, com per exemple la llana o la fusta. La major part d'iniciatives d'AS empenen recursos d'àmbit local i és per això que l'entorn en el que s'ubiquen condiciona la tria de l'activitat i l'accessibilitat a matèries primes o a terres amb les característiques necessàries per tirar endavant el projecte.

Figura 3.22. Distribució d'entitats de Jardineria i AS a Catalunya

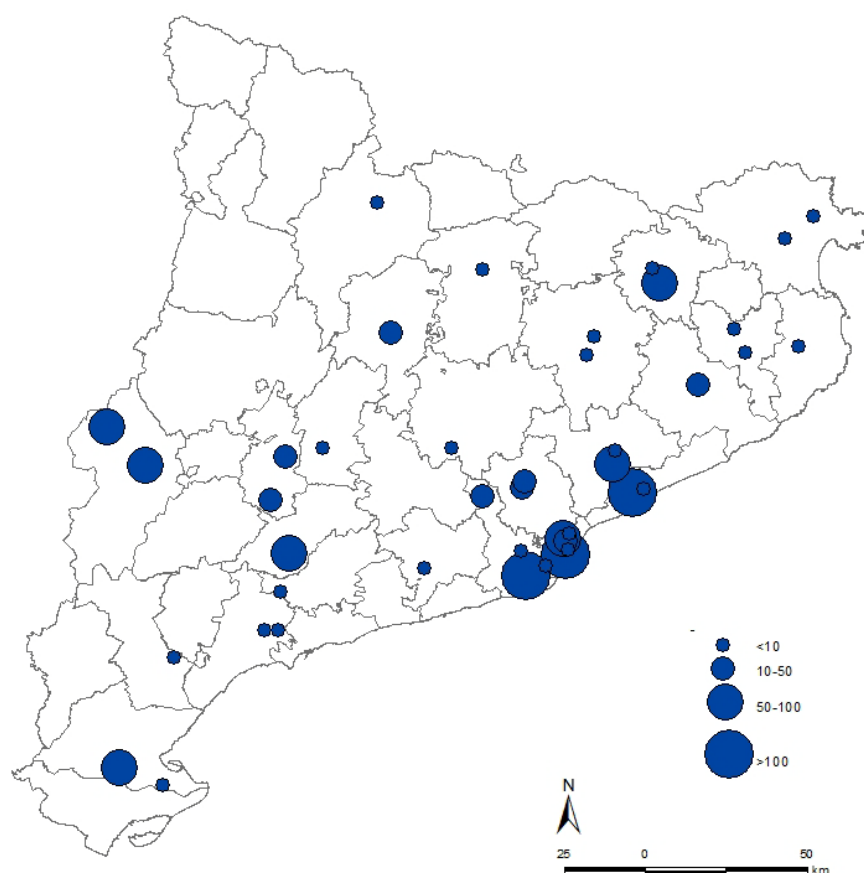
Font: elaboració pròpia

3.1.1. Nombre de treballadors

Les 42 entitats d'AS amb les quals s'ha basat l'estudi són principalment projectes de dimensions reduïdes, que compten amb una plantilla de menys de 25 treballadors (Figura 3.23). Dins d'aquesta franja però, hi trobem 17 entitats que es podrien considerar

microempreses¹² (tenint en compte el nombre de treballadors totals), ja que el seu nombre de treballadors no supera les 10 persones en plantilla. Aquest reduït volum de la plantilla és una de les característiques que defineixen els nous projectes d'AS que estan sorgint, fruit de l'emprenedoria d'un o diversos promotors que gesten el projecte sinó amb l'objectiu d'anar progressivament oferint més llocs de feina per a col·lectius en risc d'exclusió. Tanmateix, l'AS també compta amb grans empreses que se situen al voltant, o superen, el centenar de treballadors, com per exemple és el cas de La Fageda, CET El Pla, Fundació Maresme o Fundació Futur.

Figura 3.23. Distribució d'entitats d'AS segons el nombre de treballadors totals

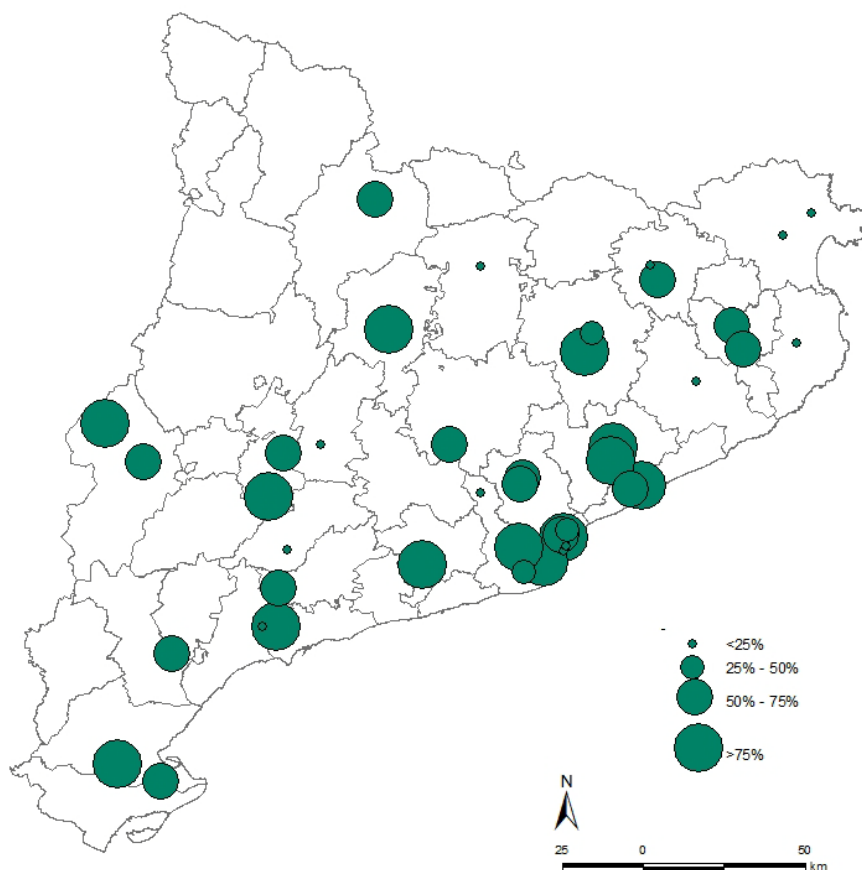
Font: elaboració pròpia

Si ens fixem en el volum de treballadors/es que pertanyen als col·lectius beneficiaris (Figura 3.24) ens adonem que, en la major part de les entitats, la plantilla està formada com a mínim per un 50% de persones en risc d'exclusió social, assolint en alguns casos el 80 i 90% del total de treballadors. Això, no obstant, no és un fenomen estrany si tenim en compte que segons la legislació vigent, la plantilla dels CET ha d'estar formada com a mínim en un 70% per persones amb discapacitat. En el cas de les Elns aquest percentatge pot oscil·lar entre un mínim del 30% i un màxim del 70%, fent que la

¹² Segons la Unió Europea, una microempresa és «tota entitat que exerceix una activitat econòmica, ocupa a menys de 10 persones i té un volum de negocis o un balanç general anual que no supera els 2 milions d'euros»

proporció de persones en risc d'exclusió a la plantilla de treballadors sigui menor que en el cas del CET.

Figura 3.24. Distribució de les entitat d'AS segons volum de treballadors en risc d'exclusió sobre el nombre total de treballadors

Font: elaboració pròpia

La distribució territorial de les entitats en funció del número de treballadors a la seva plantilla ens indica que les entitats amb més treballadors tenen tendència a agrupar-se a la zona d'influència de la ciutat de Barcelona (Barcelona, Àrea metropolitana i comarques limítrofes). Això passa exceptuant alguns casos concrets situats a la perifèria de l'àrea metropolitana de Barcelona, que per la pròpia naturalesa i evolució del projecte han generat una estructura empresarial suficientment gran com per ocupar una nombre important de treballadors, com és el cas de la Fageda (Garrotxa), CET El Pla (Segrià) o l'Olivera Cooperativa (Segarra). En canvi, les resta de projectes que s'escampen pel territori tenen la tendència a concentrar un menor nombre de treballadors. Un dels motius pels quals observem aquesta distribució de les entitats podria ser perquè les plantilles més importants són conseqüència de les polítiques d'entitats que busquen diversificar al màxim les seves activitats oferint no només activitats d'AS sinó també activitats de manipulats, neteja o jardineria. Per tal d'assolir aquests objectius, recorren a un nombre de treballadors (tant de col·lectius en risc d'exclusió social com de personal de suport)

més important. En el cas de les microempreses o petites i mitjanes empreses distribuïdes pel territori responen a altres polítiques d'empreses que són la de dedicar-se a un sol tipus d'activitat que seria l'AS.

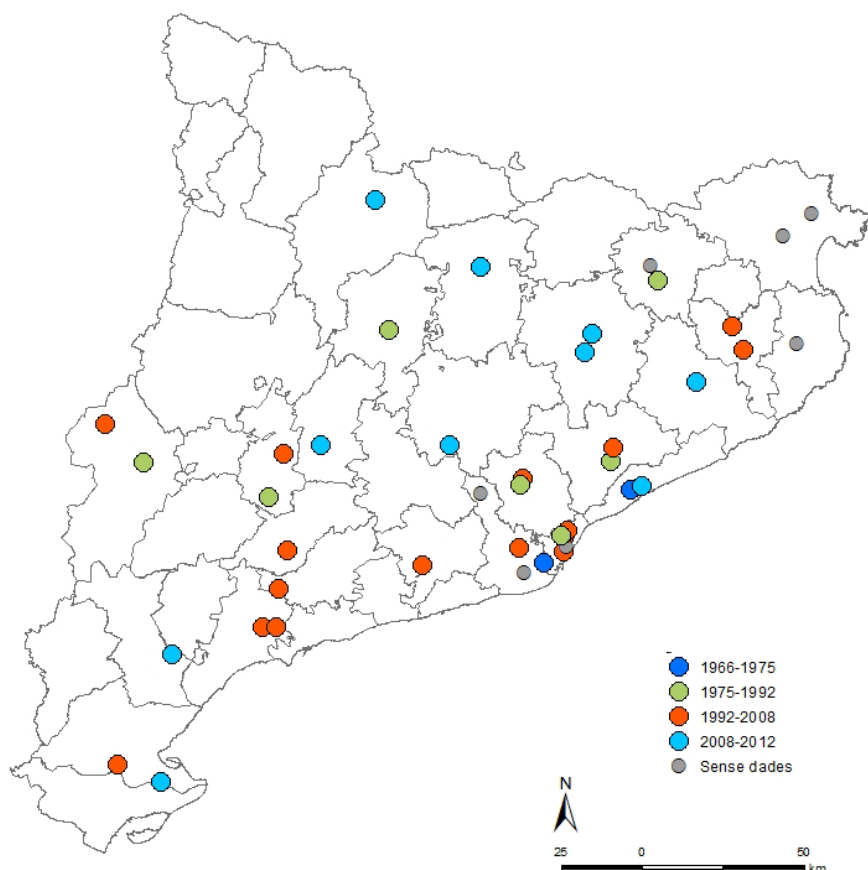
3.1.2. Any de creació i localització

Una altra dada recollida a la base de dades, i que és interessant esmentar, és l'any de creació de les entitats d'AS, ja que això ens permet crear etapes i determinar en quin context socioeconòmic van sorgir les diferents iniciatives. Aquesta informació, a banda de proporcionar un historial de les diferents entitats d'AS i el seu moment de creació, ens permet esbossar un eix temporal de desenvolupament d'aquest fenomen en el context català (Figura 3.25). Des d'un punt de vista estrictament territorial, podem observar com l'AS ha anat guanyant terreny; durant el primer període, les experiències pioneres d'AS es van implantar a l'Àrea Metropolitana de Barcelona i, al llarg dels anys, les experiències s'han anat escampant progressivament pel territori. A continuació esmentem breument les característiques de cada una de les etapes temporals de creació dels projectes d'AS a Catalunya:

- a) **1965-1975:** Les primeres iniciatives vinculades amb l'AS sorgeixen entre la dècada de 1960 i 1970, i s'ubiquen a l'àrea periurbana de Barcelona, concretament a dues zones d'important activitat agrària com són el Delta del Llobregat i el Baix Maresme.
- b) **1975-1992:** En l'etapa posterior, compresa entre 1975 i 1992, comencen a gestar-se projectes més allunyats del centre metropolità, i apareixen entitats que realitzen AS a comarques més ruralitzades i amb major presència del sector agrari, com el Segrià, la Segarra, el Solsonès o la Garrotxa, malgrat fos, en aquell temps, un sector econòmic en clar retrocés.
- c) **1992-2008:** La crisi que es va viure a Catalunya i a tot l'Estat espanyol un cop acabats els Jocs Olímpics de 1992, va fer elevar les xifres d'atur fins el 24%. En aquest context van iniciar la seva activitat un important nombre d'entitats d'AS, cridades per les desigualtats socials i la necessitat d'atendre als col·lectius més vulnerables. La bonança econòmica que va succeir aquesta recessió també va proporcionar un entorn propici per a la creació d'iniciatives d'AS, ja que malgrat que el desenvolupament econòmic es basés en l'especulació immobiliària i el sector de la construcció, els impostos i la contribució al capital públic permetia als governs destinar part dels pressupostos públics a finalitats socials, incentivant programes per a la creació d'iniciatives que milloressin la vida de les persones més vulnerables. Durant aquesta etapa les iniciatives s'instal·len, a banda de llocs rurals propers a les capitals catalanes, expandint-se cap a zones perifèriques com les Terres de l'Ebre.
- d) **2008-2012:** Malgrat la crisi econòmica que domina durant aquest període, la creació d'iniciatives d'AS s'activa considerablement. El més interessant d'aquesta etapa, però, és la instal·lació de projectes en zones rurals més allunyades de

grans centres urbans, deixant palès que aquesta pràctica es percebuda per alguns emprenedors/es rurals com una estratègia de desenvolupament per aquests territoris i per fer front a la crisi amb projectes innovadors i amb un marcat caràcter social, en els quals la localitat és una reivindicació patent. Durant aquest període sorgeixen iniciatives principalment a les comarques centrals, però es detecta una expansió cap al Pirineu i les Terres de Ponent.

Figura 3.25. Distribució d'entitat d'AS segons l'etapa de creació

Font: elaboració pròpia

La difusió de l'AS en el territori s'inicia en l'Àrea Metropolitana de Barcelona i a l'entorn dels principals centres urbans (Girona, Granollers, Lleida, Mataró, Reus, Tortosa o Vic), i amb els anys es va distribuint en tot el àmbit rural. Tanmateix, hi ha un buit molt important a les comarques de muntanya, a les de ponent i a les Terres de l'Ebre, que pel seu component rural haurien de ser espais més atractius.

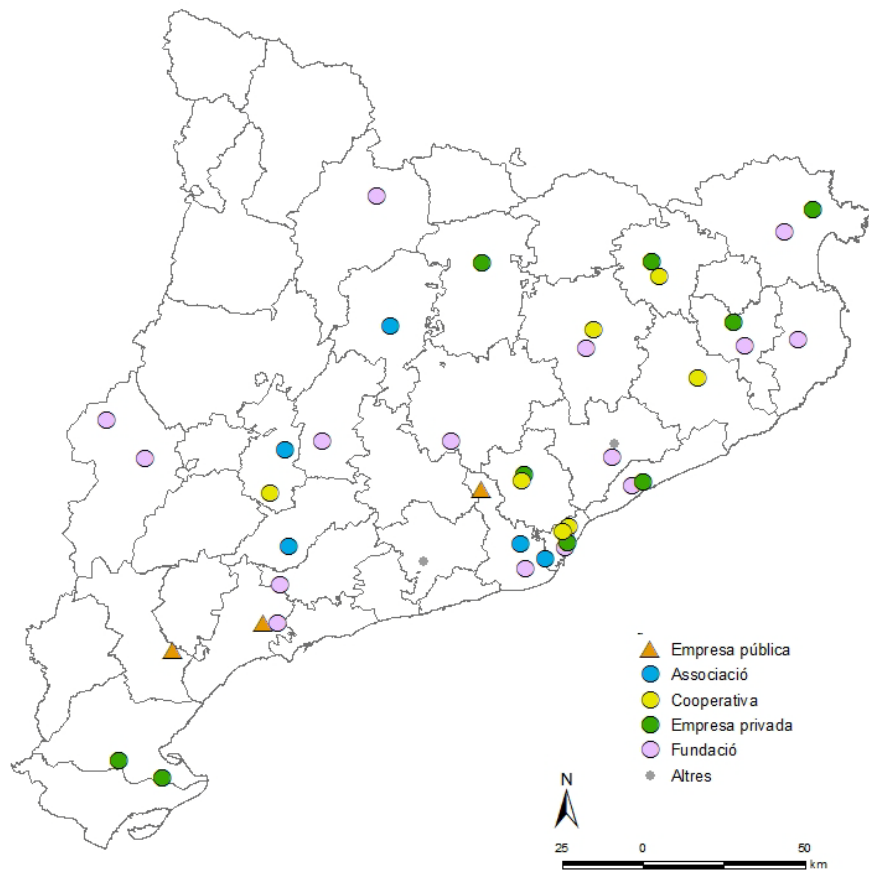
3.1.3. Forma jurídica

Si analitzem la forma jurídica que prenen les entitats d'AS observem que es tracta majoritàriament d'experiències impulsades des d'institucions privades, algunes amb caràcter econòmic, com empreses privades o cooperatives, i d'altres amb un caràcter social, com són les associacions o les fundacions, les quals es caracteritzen per no tenir

afany de lucre. Tanmateix, també hi ha empreses de caràcter privat o públic-privat, impulsades únicament des de l'administració pública o de manera conjunta amb el sector privat, a través d'institucions com consorcis o grups de cooperació públic-privat.

La distribució territorial de les entitats (Figura 3.26) ens mostra com les experiències que adquireixen una forma jurídica privada de caràcter econòmic s'implanten a la regió de Barcelona i a les comarques gironines. En canvi, les entitats amb una forma jurídica de caràcter social o cívica i les empreses d'iniciativa pública són més presents a la regió de Ponent i a les comarques centrals. Les Fundacions, per contra, s'estenen de manera més o menys homogènia arreu del territori on trobem experiències d'AS.

Figura 3.26. Distribució geogràfica de les entitats d'AS segons forma jurídica

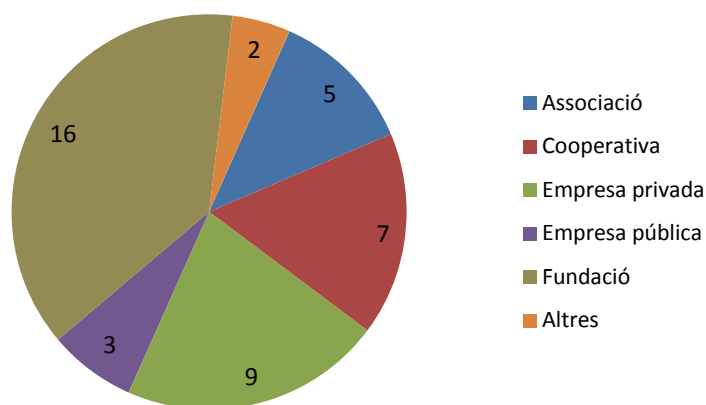

Font: elaboració pròpia

En el gràfic que es mostra a continuació (Figura 3. 27) s'observa com la forma jurídica més representada són les fundacions privades (38%), per sobre de les empreses privades (21%) i les cooperatives de treball (17%). En aquest sentit, la presència d'unes formes jurídiques o unes altres no és arbitrari, ja que la seva naturalesa també determina models de gestió i plantejaments de funcionament substancialment diferents. En el cas de les fundacions, si bé es tracta d'organitzacions que poden exercir una determinada

activitat econòmica, ho fan principalment per a cercar beneficis per finançar altres projectes i reinvertir-los en activitats amb un alt impacte social. Un exemple d'aquest fenomen és la Fundació Ampans, la qual ha desenvolupat els vins d'Urpina per donar ocupació a persones amb discapacitat. Per altra banda, les cooperatives de treball, tot i ser empreses que desenvolupen activitat econòmica amb la finalitat de generar beneficis, aquests són reinvertits en la pròpia cooperativa o repartits de manera igualitària entre tots els socis. Aquesta forma de gestió és una manera d'implicar a tots els membres en el procés de producció, constituint un perfecte exemple d'economia social i solidària. Finalment, hi ha el model empresarial en el què es prioritzen els beneficis abans que l'objectiu social, encara que hi pugui haver alguna empresa amb una forma jurídica de societat mercantil que es constitueixi com un CET o una EIns i canviï aquesta premissa. Per últim, és interessant observar que les entitats d'AS sense afany de lucre sumen un total de 28, essent les entitats més representades, fet que posa de relleu com l'AS és una pràctica amb un important caràcter cívic, impulsada principalment des d'entitats i associacions del Tercer Sector Social.

Figura 3.27. Entitats d'AS segons forma jurídica

Font: elaboració pròpia

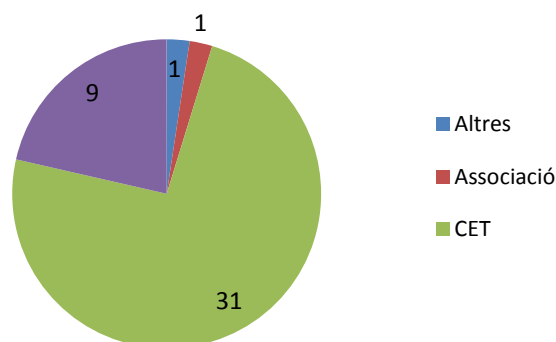
Cal remarcar que alguns dels projectes d'AS a Catalunya són duts a terme per a la col·laboració entre dues o més entitats, la qual cosa fa que, per una banda, sigui important definir les formes jurídiques de l'empresa i, per altra, les modalitats d'inserció dels col·lectius en risc d'exclusió social.

3.1.4. Modalitat d'inserció

Les entitats promotores que impulsen l'AS a Catalunya creen estructures específiques per facilitar la inserció sociolaboral de les persones en risc d'exclusió social. Es tracta de les formes jurídiques o de certificats que reben les entitats i que s'han comentat prèviament, de manera àmplia, a l'apartat de formes jurídiques. Les formes més emprades per a la inserció sociolaboral de col·lectius en risc d'exclusió social són els CET i les EIns (Figura 3.28). Són entitats que generen una activitat econòmica per crear ocupació d'un col·lectiu concret i que sovint són impulsades per fundacions, cooperatives o

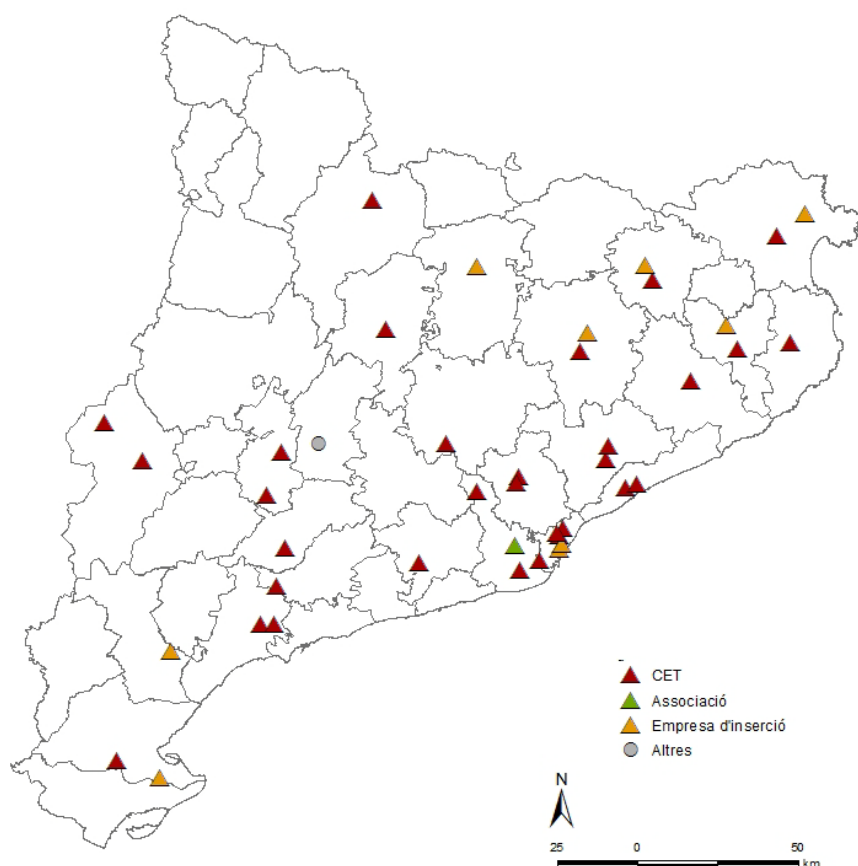
empreses, les quals són creadores o impulsores del projecte, o bé sòcies. Són entitats “professionalitzades”, ja que compten amb una plantilla de professionals de l'àmbit de l'atenció sociosanitària que aporten suport i acompanyament en els processos d'inserció dels col·lectius amb els que treballen.

Figura 3.28. Entitats d'AS segons modalitat d'inserció

Font: elaboració pròpia

Figura 3.29. Distribució geogràfica de les entitat d'AS segons modalitat d'inserció dels col·lectius en risc d'exclusió

Font: elaboració pròpia

L'AS, a més d'oferir la possibilitat d'inserció en el mercat laboral, també ofereix als col·lectius activitats terapèutiques i de rehabilitació. Algunes entitats ofereixen tallers ocupacionals a aquelles persones amb un elevat grau de discapacitat, a les quals no els és possible treballar en les activitats productives que tenen lloc als CET o a les Empreses d'inserció.

3.1.5. Col·lectius beneficiaris

Arreu d'Europa existeixen experiències que mostren els efectes beneficiosos que tenen les AS en persones amb perfils molts diversos. Així doncs, és un filó que permet crear ocupació per persones que es troben en una gran diversitat de situacions que els porten a estar en risc d'exclusió social o de marginació.

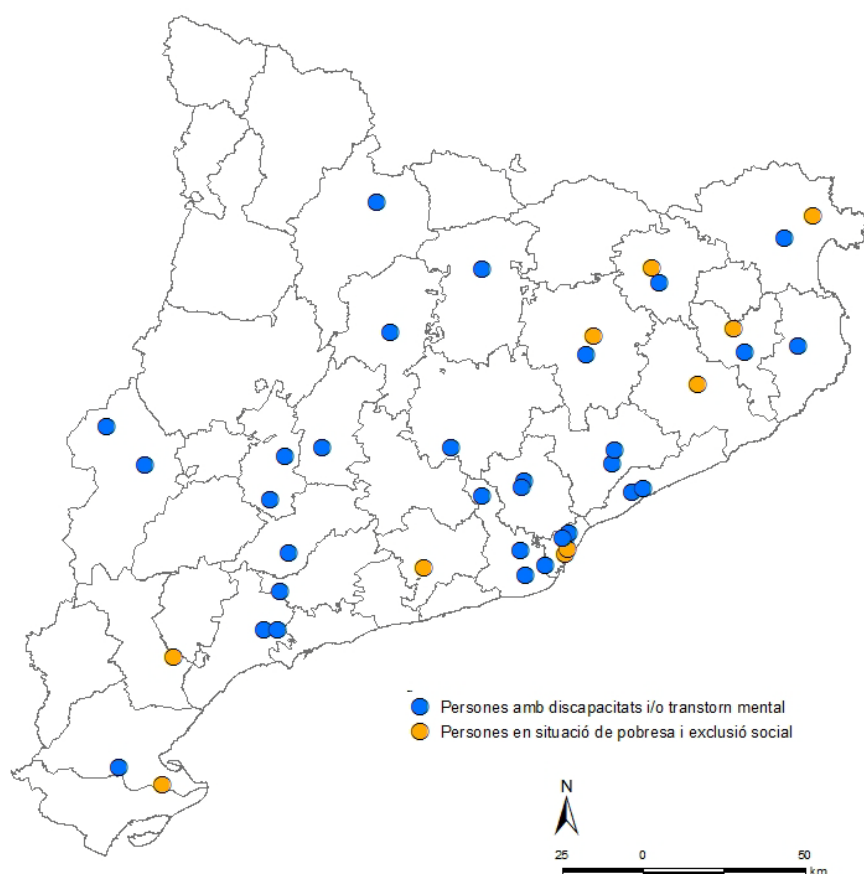
L'AS té com a objectiu principal, en el cas del nostre estudi, promoure l'ocupació dels col·lectius amb un major risc d'exclusió social, tal i com es defineix a l'apartat 2 d'aquest estudi. Si ens centrem en l'ocupació d'aquests col·lectius a Catalunya, observem que actualment, les 42 entitats d'AS detectades, ocupen principalment els següents grups (Figura 3.30):

- a) **Persones amb discapacitats físiques, intel·lectuals, sensorials, amb malaltia mental o amb trastorn mental sever** (TMS) així com les persones afectades de Traumes Crano Encefàlics (TCE) o Danys Cerebrals Adquirits (DCE). Les entitats d'AS que treballen amb persones amb discapacitats i/o trastorn mental sumen un total de 32.
- b) **Persones en risc d'exclusió social** (10 entitats) entenent com a tals els següents col·lectius (segons defineix la llei 27/2002 del 20 de desembre del 2002 sobre les Empreses d'Inserció):
 - ✓ *Les persones beneficiàries de la RMI.*
 - ✓ *Les persones que no poden ser destinatàries de la RMI perquè no compleixen l'article 4 de la llei 10/1997, de 3 de juliol, de la renda mínima d'inserció. (DOGC núm. 2435 publicat el 17/07/1997) en el que s'esmenten els requisits per a beneficiar de la mateixa o bé perquè, segons els serveis socials competents, es troben en risc d'exclusió social.*
 - ✓ *Els joves majors de 16 anys i menors de 30 que venen d'institucions de protecció de menors.*
 - ✓ *Les persones amb problemes de drogoaddicció o alcoholisme en procés de rehabilitació i reinserció social.*
 - ✓ *Els interns de centres penitenciaris autoritzats per accedir al món laboral així com les persones en llibertat condicional i els ex reclusos (en el cas del nostre estudi, destaquen 2 projectes).*

✓ *Les persones aturades de llarga durada majors de quaranta-cinc anys.*

- c) **Joves procedents de centres de menors o en situació de fracàs escolar** (1 entitat) i que tenen dificultats per integrar-se en empreses ordinàries del mercat laboral¹³.

Figura 3.30. Distribució territorial de les entitats d'AS segons el perfil de les persones beneficiàries

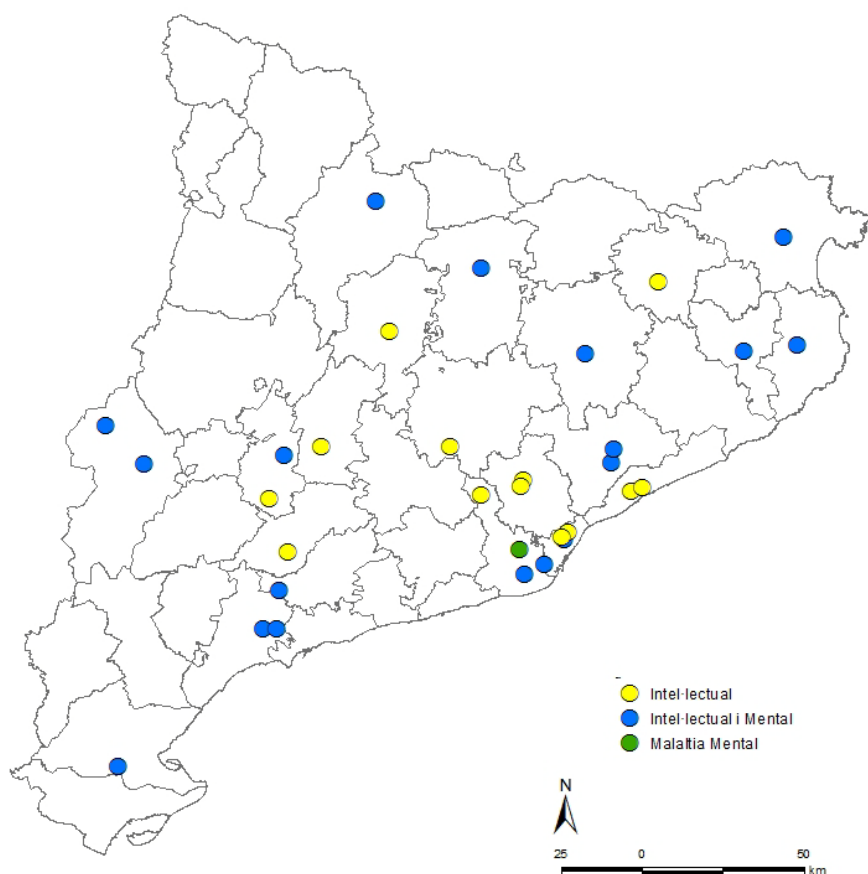
Font: elaboració pròpia

El col·lectiu de les persones amb discapacitats és el col·lectiu més representat a Catalunya. També s'ha mostrat la distribució de les entitats d'AS que ocupen a persones en discapacitat en funció de la discapacitat (Figura 3.31).

En termes estadístics, vam creure important analitzar la distribució del tipus de col·lectiu en risc d'exclusió social de les entitats d'AS per tal de veure, per una banda, la representativitat d'aquests col·lectius en les plantilles i, per altra, poder tipificar quins eren els col·lectius amb fragilitats més representats en el paisatge actual de l'AS a Catalunya. A partir de la figura 3.32, observem que el col·lectiu més representat en les experiències d'AS a Catalunya és el de les persones amb discapacitat i/o trastorn mental per davant del de les persones en situació de pobresa i exclusió social.

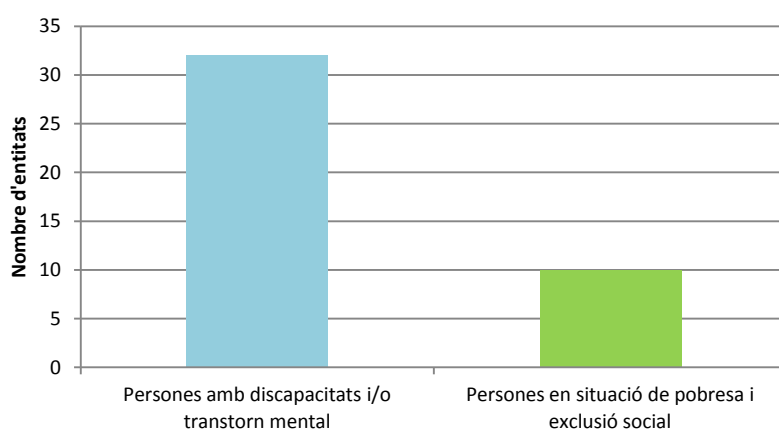
¹³ En els gràfics aquest grup es comptabilitza en el col·lectiu de persones en risc d'exclusió i de pobresa

Figura 3.31. Distribució territorial de les entitats d'AS segons tipus de discapacitat

Font: elaboració pròpia

Figura 3.32. Entitats d'AS segons el tipus de col·lectiu beneficiari

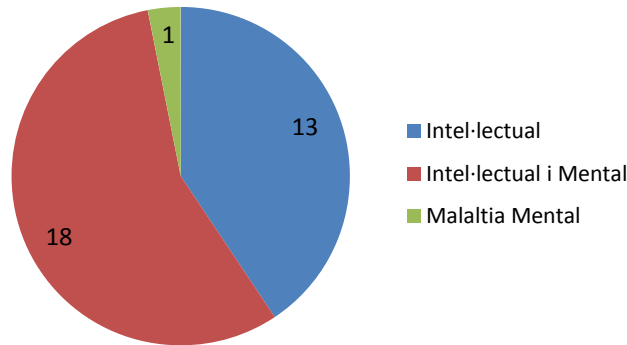

Font: elaboració pròpia

Aquesta xifra s'explica pel fet que la majoria d'entitats actuals d'AS a Catalunya són els CET, entitats dedicades a la reinserció sociolaboral de persones amb discapacitats el que explica la important representativitat en l'AS a Catalunya. En relació a la distribució

del tipus de discapacitat, dins de les entitats que fan inserció sociolaboral d'aquest tipus de col·lectiu, observem que la major part d'entitats treballen amb persones amb discapacitat intel·lectual i mental (Figura 3.33).

Figura 3.33. Entitats d'AS segons el tipus de discapacitat

Font: elaboració pròpia

A més , cal afegir que moltes de les entitats d'AS es consideren empreses finalistes, en tant que el procés d'inclusió de la persona a l'empresa ordinària no és un dels seus objectius, i més aviat ressalten la importància de treballar en el procés d'integració laboral en les pròpies estructures d'inserció.

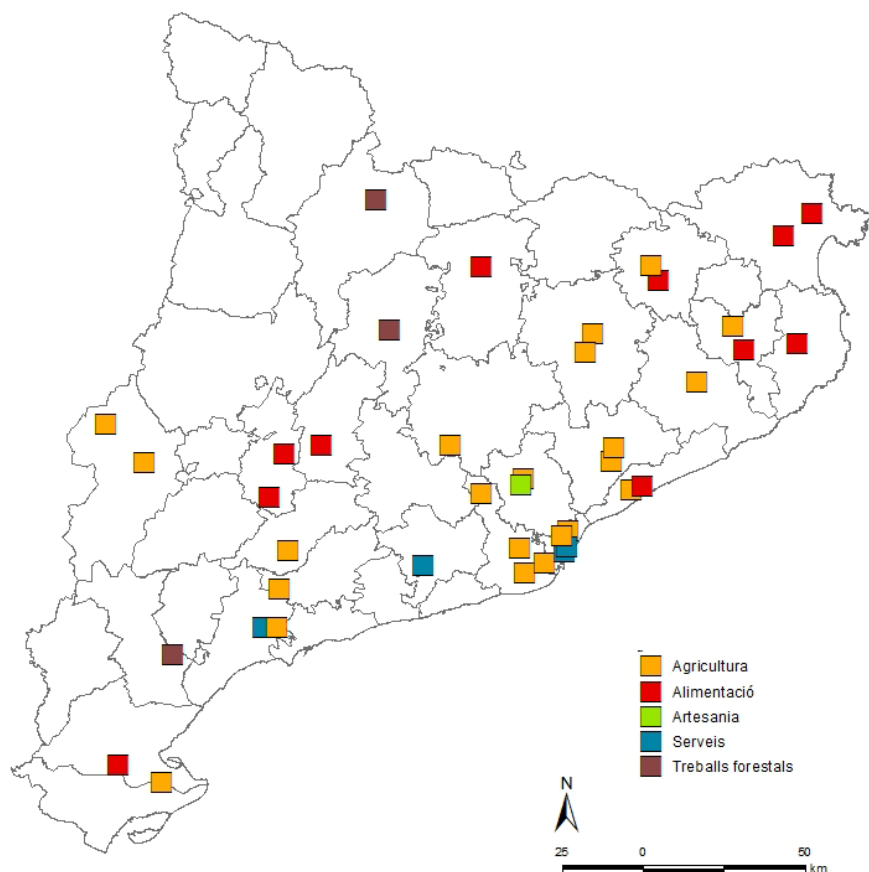
Finalment, s'ha detectat que l'AS està creixent com una alternativa cívica per donar resposta, mitjançant la participació voluntària de grups de ciutadans i ciutadanes, a necessitats socials urgents, establint xarxes de suport mutu i potenciant els horts d'autoconsum i auto-ocupació per minimitzar les desigualtats socials provocades per situació actual. Aquesta aportació de l'AS és especialment interessant i valuosa, ja que apareix com a un pràctica d'innovació social en el context de crisi actual, donant lloc a projectes emmarcats en l'economia del bé comú, l'agroecologia i l'autogestió. Aquestes alternatives sorgeixen davant l'auge de nous col·lectius que han experimentat processos d'exclusió social de manera sobtada a causa de la situació socioeconòmica actual, com per exemple les persones sense llar, les persones en situació d'atur de llarga durada, els immigrants sense papers, etc. No obstant això, aquests "nous" exclosos no es troben representats en el conjunt d'experiències d'AS.

3.1.6. Tipologia d'activitats

Fruit de la recerca realitzada, i en base a la definició d'AS de la qual parteix aquest projecte, s'han identificat 42 entitats d'AS arreu de Catalunya, que comprenen activitats agrícoles i de transformació de la matèria primera que prové d'una explotació agrària coneguda; és a dir, que se'n manté en tot moment la traçabilitat i es pot recuperar el vincle amb la finca d'origen. També s'han inclòs com activitats d'AS la restauració i càtering que empren productes de projectes propis o d'altres entitats d'AS o procedents de l'agricultura

local i de temporada, l'artesania agroalimentària i l'artesania d'arts i oficis a partir de productes agraris, per exemple la llana, en el cas de Teixidors. Aquestes activitats es desenvolupen principalment en un medi rural o periurbà, però aquelles de transformació o de serveis es poden ubicar en un entorn urbà.

Figura 3.34. Distribució territorial de les entitats d'AS segons el tipus d'activitat principal

Font: elaboració pròpia

Les 42 entitats d'AS identificades s'han agrupat en branques d'activitat segons el següent esquema, per tal de facilitar l'anàlisi i la representació gràfica posterior. És important tenir en compte que una mateixa entitat pot arribar a desenvolupar més d'un projecte i que sovint això ha estat una limitació a l'hora de classificar-les correctament. Cal recordar que d'aquestes 42 entitats 9 d'elles es dediquen a fer jardineria i en alguns casos s'ha simplificat el nombre d'activitats d'AS que realitzen per tal de simplificar-ne la llegenda. L'agrupació de les diverses activitats que realitzen es defineix segons:

a) Treballs forestals

Serradora i Fabricació de palets de fusta
Silvicultura i treballs forestals
Treballs forestals i serveis ambientals

b) Agricultura

Horticultura ecològica
Agricultura ecològica
Agricultura ecològica i transformació alimentària
Horts urbans

c) Alimentació

Alimentació
Ous
Elaboració de productes làctics frescos
Alimentació i artesanía alimentària

d) Artesania

Artesania d'arts i oficis

e) Serveis

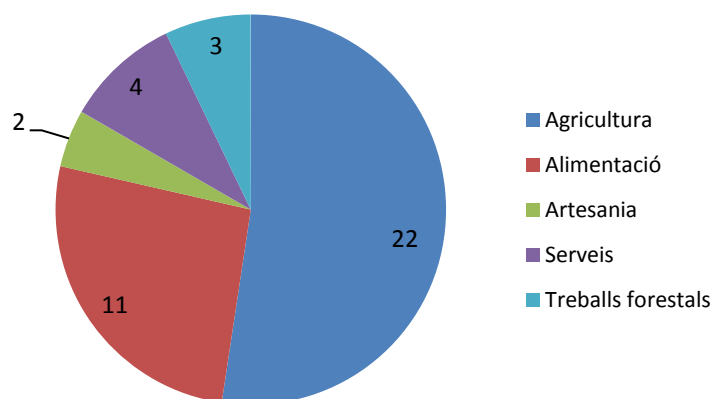
Restauració i hostaleria
Servei de càterring
Càterring
Educació ambiental

En el següent gràfic (Figura 3.35) s'observa com l'activitat amb més presència en els projectes d'AS és l'agricultura, principalment l'horticultura, la qual compta amb un total de 22 entitats (52%). En segon lloc trobem l'alimentació, que compta amb 11 projectes (26%); activitat en la que predomina la transformació de productes làctics. L'oferiment de serveis per part de projectes d'AS és l'activitat principal de 4 entitats, essent principalment la restauració i el càterring els més representats. Entre les activitats menys representades trobem els treballs forestals i l'artesanía amb 3 (7%) i 2 entitats (5%) respectivament.

Durant l'elaboració de la base de dades es va recollir informació sobre les característiques de les explotacions, identificant-les com a agroecològiques o no. Per agroecològic entenem la pràctica de l'agricultura ecològica a la qual s'afegeix una sèrie de pràctiques que busquen una transformació social, econòmica i cultural en el sector agrari. Inclou tècniques de cultiu en les quals es recuperen tècniques i pràctiques tradicionals, s'incorporen coneixements tècnics, es conserven, s'intercanvien i es recuperen varietats locals d'espècies hortícoles. A l'àmbit social es treballa per una remuneració justa del pagès i la dignificació de la professió agrícola i es fomenta el treball col·lectiu. Econòmicament es tendeix a instaurar una relació directa entre els productors i els consumidors finals a través del foment dels circuits curts de comercialització, de la distribució local del producte i es busquen uns preus equitatius per a tothom (tant pel pagès com pel consumidor final). Finalment, culturalment divulga el coneixement i la praxis agroecològica als altres tot fomentant la presa de decisions col·lectives,

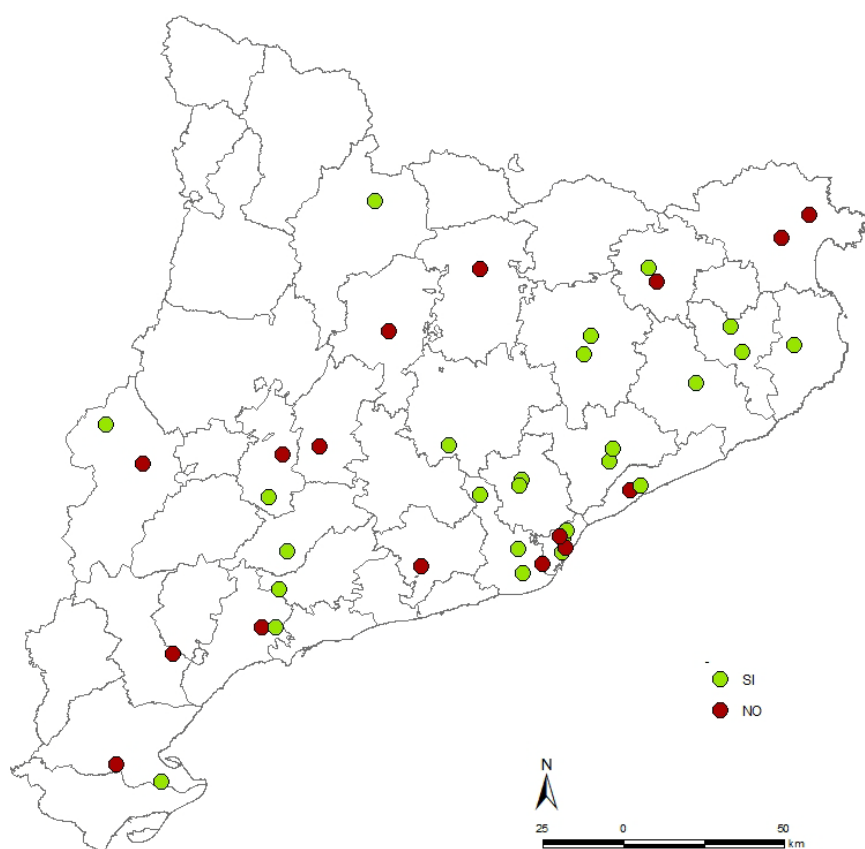
autogestionades i assembleàries que ens facin avançar com a societat cap a la sobirania alimentària.

Figura 3.35. Entitats d'AS segons tipus d'activitat principal

Font: elaboració pròpia

Figura 3.36. Distribució territorial de les entitats d'AS segons la presència (o no) de criteris agroecològics

Font: elaboració pròpia

Observem que la majoria de les entitats d'AS recollides a la base de dades apliquen criteris agroecològics (62%) a les seves explotacions i/o activitats, mentre que són menys les que no ho fan (38%). Això demostra que l'AS és un sector que aposta per una agricultura compromesa, justa, ecològica i local, a més de solidària i amb un important valor de compromís social. Algunes de les persones entrevistades han destacat els beneficis que suposen pels col·lectius que treballen en explotacions amb criteris agroecològics, ja que la realització de tasques manuals, de contacte directe amb la terra, o amb els recursos agraris, i el treball a l'aire lliure, amb respecte pel medi ambient i les persones, s'adequa perfectament a les necessitats terapèutiques i de rehabilitació dels col·lectius amb discapacitats o en risc d'exclusió social.

3.1.7. Comercialització i distribució de productes i serveis

La comercialització i distribució de productes i serveis és una de les claus d'èxit de qualsevol projecte que estigui arrencant, però alhora representa tot un repte saber identificar els clients potencials així com els canals de distribució d'un producte, sobretot si es tracta, com és el cas de l'AS, d'uns productes i serveis que encara són poc coneguts pel "gran públic" i que tenen uns segments de mercat restringits. Tanmateix, els productes ètics, ecològics i de proximitat estan adquirint quotes de mercat cada cop més grans, fet que facilita la introducció de productes i serveis sorgits des de l'economia social i solidària, que promoguin uns valors i una tasca social destacada.

Per començar, trobem aquelles entitats que empren prioritàriament els circuits curts de comercialització, com són la venda directa a restaurants, cooperatives de consum, cuines centrals o la venda a un únic intermediari com poden ser distribuïdors de productes ecològics, menjadors que contracten a empreses que els fan càterings per escoles, cuines d'escoles o residències. A més, de tots aquests clients, algunes entitats opten també per botigues especialitzades i destinades a un cert públic com poden ser les botigues de productes ecològics o productes amb valor social, com és el cas de *CoopMercat*¹⁴, iniciativa de comercialització de Taller Escola Barcelona on es poden trobar els productes de cooperatives i entitats d'AS. Finalment, s'opta també per la venda de productes *on-line*, en el que qualsevol persona pot fer comanda de cistelles o de productes del catàleg. Alguns promotors han afirmat que la comercialització de cistelles de productes és un mecanisme que requereix molta dedicació per l'exigència del consumidor final, fet que provoca que ho valorin sovint com una opció poc viable. L'assistència a fires i mercats també és una estratègia àmpliament emprada per les entitats d'AS, com per exemple fires gastronòmiques i fires d'economia social, en les que el públic assistent pot mostrar-se més receptiu i sensibilitzat amb els productes que ofereixen.

L'objectiu o els motius pels quals les entitats emprenen aquest tipus de canals de distribució són diversos:

- ✓ Apostar pel producte local i el consum local venent a Catalunya.

¹⁴ *CoopMercat*, promou el consum de productes d'alimentació cooperatius, d'entitats d'economia social i d'empreses locals amb valor afegit. Qualitat i proximitat, directe dels productors i sense intermediaris. Per a més informació podeu consultar el seu web: <http://www.coopmercat.coop/>

- ✓ Accedir a un client que ja estigui sensibilitzat amb temes de producció de qualitat, ecològic, local i de temporada.
- ✓ Apostar per la diversificació de la cartera de client per tal de limitar els riscos d'acumulació d'estoc, sobre tot quan les entitats treballen amb producte agrari fresc.
- ✓ Evitar l'entrada en grans superfícies, ja que les condicions imposades per aquestes empreses exigeixen al productor un mínim volum de producte i un preu ajustat al mercat.

L'àmbit de distribució és principalment local i català, essent poques les que venen el seu producte a la resta de territoris de l'Estat, principalment per les limitacions en el volum de producció i la logística de la distribució. Per altra banda, algunes de les persones entrevistades amplien el seu radi de distribució i ofereixen els seus productes i/o serveis més enllà de les fronteres catalanes. L'exportació forma part de l'estratègia d'algunes entitats d'AS i es manifesta la voluntat d'augmentar la part de la producció destinada al comerç exterior davant la baixada de vendes en el mercat català.

Molt sovint les vies de comercialització i distribució de les entitats d'AS són el reflex de la seva idea empresarial. Aquells que pretenen generar una activitat econòmica petita, de caire familiar i amb implantació preferentment local, busquen una distribució amb aquestes característiques, prioritzant petits comerços i punts de venda a les seves àrees d'influència amb l'objectiu d'apostar per un producte que sigui local, de quilòmetre 0. Altres entitats, amb majors aspiracions comercials, aposten per a la distribució a través de xarxes, cadenes de distribució o la creació d'una marca pròpia.

A banda de les estratègies de comercialització, les persones entrevistades han apuntat algunes de les dificultats que experimenten a l'hora de fer arribar els seus productes o serveis al client. Aquestes dificultats estan relacionades amb:

- ✓ **Matèria prima:** per alguns projectes els és difícil trobar matèria prima per elaborar els seus productes que sigui d'àmbit català i que compleixi amb els criteris de qualitat requerits per cada entitat.
- ✓ **Perdurabilitat del producte:** si el producte és fresc s'ha de vendre amb rapidesa, sinó es corre el risc de generar un estoc que no es pot emmagatzemar i que s'ha d'acabar llençant. Això requereix una planificació rigorosa i un control del cicle productiu.
- ✓ **Transport i distribució:** la logística de distribució pot ser un mal de cap per les experiències d'AS, principalment les petites, que no compten amb el personal necessari per fer-ho, i sovint tampoc amb un volum de vendes tan gran com per subcontractar el servei.

3.1.8. Recursos i finançament

Les fonts de finançament són recursos claus pel bon funcionament d'un projecte, així com en qualsevol projecte que comença. Aquests recursos poden ser d'origen intern, procedents dels propis socis o persones promotores del projecte, o extern, de persones que aportin capital. També es poden classificar segons el fons sigui públic o privat.

A l'hora de cercar fonts de finançament per engegar i tirar endavant les entitats s'estableixen una sèrie d'escenaris que varien en funció de diferents factors. Un d'ells és la forma jurídica de l'entitat. Per una banda, en el cas d'entitats que es constitueixen com a fundacions, la filosofia dels promotors de projecte és la d'assegurar l'èxit del seu propi projecte perquè els beneficis generats es puguin reinvertir íntegrament en l'entitat i així cobrir tant les despeses internes com les relacionades amb el propi projecte. Per altra banda, hi ha algunes entitats que es poden permetre apostar per un finançament basat en els seus propis recursos, però d'altres projectes han de recórrer a recursos de finançament públics, a través de subvencions i ajuts. En aquest cas, és imprescindible el suport de l'administració pública per poder arrencar i alleugerir les despeses relatives a l'inici de l'activitat. Tot i així, les persones entrevistades apunten que és perjudicial pel futur de les entitats tenir una dependència excessiva de les subvencions públiques, sobretot per la conjuntura econòmica actual i els seriosos problemes de liquiditat que té el sector públic, materialitzant-se en retards en el pagament de les subvencions i important retallades de les mateixes. Aquest fet és compartit per moltes entitats d'AS i es pot extrapolar a la major part d'entitats del Tercer Sector Social, les quals es veuen obligades a buscar fonts de finançament externes per suplir el que no arriba de l'administració pública.

És per aquest motiu que altres entitats aposten per a un finançament extern per a engegar i fer viables els seus projectes, recorrent a finançament privat en forma de donacions o de contribucions a canvi d'alguna compensació. En aquest context de crisi tal i com s'ha esmentat anteriorment, han anat prenent força i presència les opcions de finançament alternatiu:

- ✓ La **banca ètica**, com Triodos Bank o FIARE, i les cooperatives de crèdit, com és Coop57¹⁵, OikoCredit, etc. Aquestes entitats financeres, si bé busquen la rendibilitat i la viabilitat de les seves inversions, també cerquen el benefici social i ambiental de les seves accions. La banca ètica es compon per un conjunt d'entitats que ofereixen serveis financers en el que les transaccions es regeixen per criteris ètics i solidaris. Aquests criteris són: a) Principi d'ètica aplicada, ètica com a procés de reflexió continua a l'hora d'aplicar criteris d'inversió i concessió de crèdits; b) Principi d'implicació, l'entitat ha de definir a quines entitats i projectes vol donar diners; c) Principi de coherència, invertir els diners en projectes que comparteixen els mateixos valors que els de l'entitat, d) Principi de participació, presa de decisions de manera democràtica; i e) Principi de

¹⁵ Coop57 és una cooperativa de serveis que destina els recursos propis a donar préstecs a projectes d'economia social que promoguin l'ocupació, fomentin el cooperativisme, l'associacionisme i la solidaritat en general, i promoguin la sostenibilitat sobre la base de principis ètics i solidaris (Font: <http://www.coop57.coop>)

transparència, informació clara, de manera regular i pública de la seva activitat. Aquestes entitats bancàries o de serveis financers donen suport a projectes que beneficiïn als col·lectius més desfavorits; entitats que duen a terme projectes d'economia social. Inverteixen en aquells negocis que a part de ser solvents han de demostrar la seva capacitat per aportar una millora a la societat.

- ✓ Els **Grups d'Estalvi Solidari Territorial** (GEST)¹⁶ pretenen canalitzar l'estalvi de persones individuals o col·lectius cap a projectes comunitaris i d'economia social. Són petites inversions a nivell local que permeten recolzar iniciatives que queden excloses de recursos de finançament públic o privat, i per això recorren al finançament social mancomunat.
- ✓ Les **fundacions o xarxes**, com la Fundació Seira o la Fundació Acció Solidària Contra l'Atur, ofereixen a les iniciatives recursos de finançament privat al marge de recursos públics i serveis financers convencionals. La Fundació Seria, creada per la Federació de Cooperatives de Catalunya, va ser gestada per facilitar i millorar l'accés a recursos de finançament de les cooperatives de treballadors. Per la seva banda, La Fundació Acció Solidària Contra l'Atur és una fundació que gestiona un fons privat generat a partir de donacions i que té com a objectiu el finançament de projectes que generin oportunitats d'ocupació per a persones en situació d'atur. En el darrers anys s'han adonat que els projectes que financen tenen majors dificultats per tirar endavant i retornar els préstecs concedits, obligant-los a ser més exigents i establir filtres més rígids alhora de donar crèdits¹⁷
- ✓ **Crowdfunding** o micromecenatge. Aquest terme anglès agrupa totes aquelles iniciatives o plataformes virtuals en les quals promotors de projectes insten a persones individuals o col·lectius a compartir els seus projectes a través de la figura del mecenes. D'aquesta manera qualsevol persona pot aportar capital a un projecte, per baixa que sigui la quantitat, rebent a canvi una compensació en la forma determinada i acordada per ambdues parts. Un exemple d'aquest tipus de plataforma és *Verkami*, *totSuma*, *Lemon Fruits* (micromecenatge per emprenedors), *Goteo* (per a projectes amb un clar retorn social), entre d'altres.

En el cas de les cooperatives, la part del finançament intern està assegurada per l'aportació de cadascun dels seus socis, els quals aporten el mateix import a l'hora de constituir com a cooperativa. No obstant això, aquesta aportació inicial sovint no és suficient per fer front a totes les despeses de creació del projecte, i en un bon nombre de casos s'han de cercar altres fonts de finançament complementàries.

¹⁶ Per a més informació sobre els GEST podeu consultar el seu web: www.fesgest.cat

¹⁷ Per a més informació podeu visitar el seu web: <http://accio.pangea.org/>

3.2. La inserció laboral de persones en risc d'exclusió social a través de l'AS

La inserció laboral es defineix com l'accés de qualsevol persona al mercat laboral, entenent per aquest fet l'adquisició d'una ocupació, és a dir, un contracte laboral, però també del seu manteniment en el temps (Ventura, Martínez, 2007). Aquest accés, tot i materialitzar-se en un moment concret –per exemple, quan s'obté el primer contracte (inserció inicial), o quan es torna a treballar després d'un període d'inactivitat (reinserció laboral)–, es pot entendre com un procés, una transició entre un període inactiu i un d'actiu, durant el qual la persona va assolint les capacitats i habilitats necessàries per desenvolupar-se correctament en les diferents feines en les que es pugui ocupar al llarg de la seva vida laboral, a través de la formació o de l'experiència.

Els itineraris d'inserció depenen de dos grans factors: l'empleabilitat i l'ocupabilitat. L'empleabilitat fa referència a la probabilitat que una determinada persona, per les seves característiques, capacitats i habilitats, pugui accedir a un lloc de treball i mantenir-lo, així com adaptar-se a l'oferta d'ocupació existent i poder canviar d'ocupació sense dificultats o de trobar un nou lloc de treball. L'ocupabilitat, per la seva banda, es defineix com la probabilitat d'accedir a una feina en funció de les oportunitats i les exigències del mercat laboral en un moment concret. Ambdós conceptes estan relacionats amb l'accés al mercat laboral, però mentre el primer para atenció als factors personals que determinen aquesta adaptació, el segon posa l'èmfasi en les condicions “imposades” pel context general i que depenen de factors externs.

El treball, en tant que activitat conscient que les persones realitzen per obtenir béns o mitjans per satisfer les seves necessitats, és un dret, ja que apareix com l'element clau per aconseguir la plena autonomia i l'apoderament de qualsevol individu. Tanmateix, hi ha persones amb les que treballen les experiències d'AS que, per les seves característiques personals, tenen importants limitacions per accedir al mercat laboral. Per una banda, una d'aquestes restriccions és no disposar d'una empleabilitat adequada a les exigències del mercat de treball, degut a una limitació en les capacitats, per una manca de formació, impediments per especificitats personals o per la situació social. Per altra banda, les persones que s'ocupen a l'AS acostumen a ser col·lectius que sovint també tenen una difícil ocupabilitat, ja que el mercat laboral no genera llocs de treball adaptats a les seves característiques en els que poder inserir-se correctament. Aquest desavantatge, sigui per raó social, de salut, de gènere, d'educació o econòmica, situa a determinades persones al marge del mercat laboral, fet que es veu actualment agreujat i socialment ampliat amb la crisi.

L'estudi *Discapacitats i Inclusió Social* (2012) presentat pel Col·lectiu IOE mostra algunes xifres en relació a la situació que acabem d'explicar. La taxa d'ocupació per a persones amb discapacitat, un dels col·lectius en risc d'exclusió social als que ens referíem al paràgraf anterior, és tres vegades inferior a la taxa d'ocupació per a la població general. Darrera d'aquesta xifra hi ha diferents factors personals –com la inseguretat, la baixa autoestima i el desànim– i externs –com les condicions precàries de contractació, les tasques que en molts casos es reserven per aquests col·lectius o els prejudicis i estigmes

socials i de l'empresariat– que expliquen la baixa ocupació d'aquest col·lectiu. Aquestes dades mostren una realitat que no és exclusiva de les persones amb discapacitat, sinó que afecta a altres col·lectius en risc d'exclusió social, deixant palès com hi ha importants desigualtats a l'hora d'accedir al mercat laboral i com d'urgent és la implementació de polítiques eficaces per crear oportunitats i nous jaciments d'ocupació per a les persones més vulnerables i amb major dificultat d'accés.

Proporcionar oportunitats per a la inserció sociolaboral i oferir un treball productiu i remunerat a aquestes persones més vulnerables és un dels principals objectius, segurament el més important, de les iniciatives d'AS entrevistades, ja que entenen que a través de la incorporació al mercat laboral milloraran les seves condicions de vida, assoliran un major grau d'autonomia i experimentaran importants beneficis en la seva salut física i mental. Tanmateix, la creació d'ocupació per aquests col·lectius no passa únicament per oferir llocs de treball, sinó, que ha d'anar acompanyat d'un important treball d'ajut i suport que garanteixi el correcte desenvolupament i l'èxit de la inserció. Aquesta important tasca, com veurem més endavant, la desenvolupen conjuntament entre els mateixos promotors de les iniciatives i un equip de professionals que vetllen per assolir els objectius definits per a cada una de les persones que s'ocupen al projecte.

En aquest apartat comentarem les vicissituds del procés d'inserció d'aquests col·lectius en els diferents projectes d'AS de Catalunya, centrant-nos en els principals resultats derivats de les entrevistes realitzades. Ens detindrem a destacar alguns elements que hem considerat d'interès com el perfil de persones amb els que treballen les iniciatives entrevistades, les tasques que realitzen les persones que ocupen, quin sistema de contractació utilitzen, d'on procedeixen i la importància de la presència d'un equip de suport que sigui presenten i controli tot el procés d'inserció. Per acabar, abordarem les dificultats vinculades amb la inserció sociolaboral de persones en risc d'exclusió amb les que s'han trobat les diferents iniciatives, per tal de copsar algunes de les preocupacions i entrebancs més freqüents en aquest tipus de projectes.

3.2.1. *Perfil de les persones ocupades*

A partir de les entrevistes realitzades hem pogut observar que les iniciatives d'AS analitzades acostumen a especialitzar-se en determinats col·lectius. A grans trets treballen amb persones que tenen dificultats per accedir al mercat laboral, tant aquelles que pateixen una situació social desfavorable com aquelles que per raons de salut i/o discapacitat els és difícil trobar el seu lloc de treball a l'empresa ordinària. Sovint, la forma jurídica de l'entitat o la tradició de treball de l'entitat “mare”, la qual ja treballava amb un col·lectiu concret, condiciona el perfil de persones a les que ofereix ocupació.

En aquest sentit, la creació d'una iniciativa d'AS per molts d'aquestes entitats “mare” ha estat una aposta per la reconversió o diversificació de la seva activitat, amb l'objectiu de donar cobertura a un major nombre de persones en situació de vulnerabilitat, o bé una manera d'oferir a les persones amb les que treballava l'oportunitat d'optar a un treball normalitzat, remunerat i amb beneficis terapèutics com és l'agricultura i els sectors derivats. Entre aquestes entitats “mare” que promouen la creació de projectes d'AS

trobem, per exemple, el cas de Taller Escola Barcelona (TEB) promotora de la cooperativa TEB-Verd que gestiona la granja de bolets ecològics Bolet Ben Fet, o el de l'associació Centre Prevenció i Formació (CPF) a partir de la qual va sorgir la idea de tirar endavant el CET La Klosca o, finalment, el cas de la Fundació Portal, que l'any 2011 va crear l'Elns Portal Berguedà que produeix derivats làctics sota la marca Delícies del Berguedà. També hi ha casos de projectes que han estat creats per donar un servei d'inserció laboral a persones procedents d'altres entitats amb les quals s'ha establert un conveni de col·laboració o amb les quals s'ha participat conjuntament en el procés de creació del projecte, com per exemple succeeix amb Tarpuna Coop, Amunt Ebre o Casa Dalmases, entre d'altres.

La Fundació Integra Pirineus és una entitat situada a la comarca de l'Alt Urgell, la qual és representativa d'una altra tipologia de perfil. Aquesta entitat no treballa amb un únic col·lectiu ni amb equips de treball tan homogenis com a la resta d'entitats d'AS, en part per la naturalesa pròpia del projecte i lloc en el que s'ubiquen, i és per això que es veuen obligats a donar servei a persones amb necessitats diverses. El fet d'ubicar-se en un àrea rural amb poca presència d'iniciatives de caire social destinades a la inserció laboral de col·lectius amb risc d'exclusió ha provocat que hagin d'assumir una important flexibilitat a l'hora d'incloure persones amb característiques ben diverses, treballant de manera global amb les persones en risc d'exclusió social i cobrint totes les seves necessitats específiques. El treball amb diferents perfils els ha portat a desenvolupar diverses formes jurídiques per donar cobertura a totes aquestes exigències, constituint la figura d'un CET per donar cobertura a les persones amb discapacitat i trastorn mental, i una Elns per donar cabuda a la resta de persones en risc d'exclusió social.

3.2.2. Tasques

La majoria de projectes entrevistats coincideixen que les tasques que desenvolupen les persones ocupades en l'AS tenen un valor afegit en relació a altres feines en les que, de manera més o menys generalitzada, s'han anat especialitzant els CETs en els darrers anys, com són els manipulats industrials, el manteniment d'instal·lacions i espais verds o els treballs gràfics i d'impremta. Tanmateix, les empreses de caire social que desenvolupen la seva activitat en el sector agrari i derivats han experimentat un important augment a Catalunya en els darrers anys, ja que cada cop queda més palès que aquesta activitat porta una sèrie de beneficis associats, esmentats en apartats anteriors, que no se'ls hi poden atribuir a altres tasques més mecàniques i repetitives que han vingut ocupant a aquests col·lectius. Segons afirma una de les persones entrevistades hi ha molt poques empreses socials que tinguin una activitat que en si mateixa beneficiï o sigui terapèutica per a les persones que hi treballen, però que per contra tenen l'objectiu de donar oportunitats laborals per contribuir a la seva autonomia personal i cobrir les necessitats bàsiques. No obstant això, hi ha altres activitats, com pot ser l'agricultura, l'artesanía o altres activitats que requereixen tasques manuals i que tenen beneficis afegits per a les persones que les realitzen, que no les tenen, per exemple, les tasques més mecàniques. La feina i les condicions de vida dels col·lectius és millorable, en el sentit que

pugui produir una major amplitud de beneficis possibles. No obstant això hi ha qui apunta que el veritable repte és que tinguin una vida plenament normalitzada.

Un bon nombre de les persones entrevistades dels diferents projectes d'AS asseguren que una de les coses més gratificants en les activitats que realitzen els beneficiaris és l'oportunitat de treballar en les diferents etapes del cicle d'un producte, des de la seva elaboració fins a la venda als consumidor final. D'aquesta manera les persones ocupades poden veure tot el procés de producció, des de la matèria primera fins al producte final apte per a la seva comercialització o consum, sentint-se participants d'un procediment de treball conjunt i cooperatiu, en el que la seva aportació és clau pel resultat final. En algunes iniciatives fins i tot s'estableix un sistema de rotació de tasques perquè tothom pugui estar familiaritzat amb totes les fases del procés, adquirint diferents habilitats que permetin tenir coneixement complet del cicle que segueix el producte. El fet de sentir-se part de l'elaboració o creació d'un producte aporta, segons alguns dels promotors, importants beneficis per a aquests col·lectius, com l'augment de l'autoestima, l'autoconfiança i la motivació.

Les tasques que es desenvolupen en els projectes d'AS poden ser molt diverses, però els tècnics i personal de suport treballen per adaptar-les als diferents perfils i a les necessitats de cada una de les persones que cobreixen els llocs de treball a l'explotació, l'obrador o el taller. Les persones entrevistades han apuntat que les capacitats i habilitats dels col·lectius condicionen el repartiment de feines a l'explotació i l'organització del sistema de treball i producció. Segons han afirmat els informants, les tasques assignades als col·lectius beneficiaris han de dotar-se d'un equilibri dinàmic entre capacitat i exigència, trobant el punt mig de cada una de les persones per tal d'impedir que se sentin, per una banda, decebuts per no veure's capacitats per desenvolupar certes tasques, o per l'altra, infravalorats per adjudicar-los una tasca massa fàcil. Les persones entrevistades sostenen que aquest equilibri l'han de trobar les persones promotores i el personal de suport, els quals s'han d'organitzar les tasques i han de vetllar perquè cada persona realitzi una feina adequada i adaptada a cada cas, que els permeti desenvolupar totes les seves capacitats i aptituds al lloc de treball i fomentin l'aprenentatge de noves habilitats. El suport en aquest sentit és primordial, ja que en algunes ocasions cal fer un acompanyament acurat del personal per tal de minimitzar possibles errors, factor clau per garantir la qualitat del producte i la viabilitat econòmica del projecte, i donar la confiança necessària perquè se sentin capaces per fer les feines que se'ls assignen.

La peculiaritat de treballar amb productes agrícoles (o recursos naturals) és que moltes tasques es concentren en determinades èpoques de l'any (preparació de l'explotació, sembra, collita, elaboració, etc.), mentre que en altres estacions, la feina és molt menor. Aquesta estacionalitat sovint suposa una fluctuació en el nombre de treballadors/es, realitzant contractacions temporals per cobrir els pics de producció i els períodes amb més feina. Aquesta, però, no és una solució que convenci a les persones que hi ha al capdavant dels projectes d'AS entrevistats, ja que afirmen que el seu objectiu és donar ocupació al màxim de persones possible i durant un temps estable, encara que per les característiques del sector els sigui difícil assolir aquest objectiu. Moltes d'elles estan

estudiant possibles solucions per desestacionalitzar la feina a les explotacions, com pot ser obrir noves línies de producte elaborat o oferir servei de cuina central i càterring elaborant plats amb els seus propis productes o substituir la mecanització al camp per tasques manuals per oferir més llocs de feina durant períodes més llargs. D'aquesta manera es pretén combinar l'activitat actual amb una altra que sigui compatible i que es pugui realitzar durant els mesos que la feina a l'explotació és més baixa.

És important destacar que algunes entitats ja estan posant en marxa projectes amb aquestes característiques. En el cas de la Fundació Cassià Just, entitat a la que pertany el servei de càterring Cuina Justa, està duent a terme un projecte anomenat Cal Tudela en què es conrearan fruites i verdures ecològiques que s'empraran en les preparacions del càterring, ocupant els seus treballador/es en diferents tasques. Un altre cas seria el d'Amunt Ebre, entitat que ha obert una nova línia de productes, concretament d'elaboració de melmelades per tal de compensar l'època de l'any que no estiguin treballant en la producció de l'arròs, que es concentra principalment a l'estiu.

3.2.3. *Model de contractació i procedència*

La forma jurídica en la que es constitueixen les empreses de caire social condiciona el model d'inserció i de contractació dels seus treballadors i treballadores. Hem pogut observar a través de les entrevistes que a banda d'aquestes especificitats legals, cada un dels projectes ha desenvolupat els seus propis sistemes de contractació i itineraris d'inserció adequats a la seva realitat. La major part de treballadors/es de les iniciatives entrevistades procedeixen o són derivats des dels serveis d'atenció a la persona i serveis socials de diferents organismes públics, o bé provenen d'alguna associació que els hi dona l'oportunitat de formar part en el projecte i ocupar un lloc de treball.

És interessant destacar com alguns dels projectes han creat òrgans específics per regular el procés d'incorporació a l'empresa, treballant conjuntament amb institucions públiques i privades. Aquest és el cas de la Fundació Integra Pirineus, que ha creat per aquest procediment una taula de contractació en la que s'apleguen professionals i tècnics que treballen al voltant de la discapacitat i l'exclusió social a la comarca de l'Alt Urgell, i que es reuneixen periòdicament per proposar casos i avaluar la idoneïtat de la seva contractació per part de l'empresa. En altres casos, les iniciatives s'han creat amb l'objectiu específic de donar oportunitats laborals a persones procedents de la mateixa entitat o d'entitats amb la que s'estableix un conveni, i el procediment de contractació es regeix per una comissió interna que determina quines persones es contracten i amb quins criteris.

3.2.4. *Personal de suport*

Segons el marc legislatiu dels CET i les Elns, les iniciatives d'AS que estan sota aquestes formes jurídiques han de comptar amb personal de suport que garanteixi la correcta inserció laboral de les persones beneficiàries. Alguns projectes, sobretot els més petits, no compten amb aquest personal en plantilla per les despeses que suposa tenir en nòmina una o diverses persones de manera permanent. La solució passa sovint per

subcontractar els serveis a altres empreses o bé aprofitar els recursos humans d'entitats vinculades a l'empresa per desenvolupar aquestes tasques específiques. Davant la dificultat per incorporar personal de suport a les empreses d'AS, aquestes recorren als ajuts públics existents o al finançament privat (fundacions privades o bancs, entre d'altres) per tal de fer front a les despeses que genera l'oferiment del servei.

La majoria d'iniciatives entrevistades han destacat la importància de comptar amb aquesta plantilla de professionals per conduir les tasques i els processos d'inserció que realitzen les persones ocupades. D'aquesta manera es comptabilitza la tasca social amb l'activitat econòmica, vetllant pel rendiment òptim de cada una de les persones ocupades i per la seva adaptació al lloc de treball. La figura de les Unitats de Suport a l'Activitat Professional (USAP)¹⁸, en el cas dels CET, i dels tècnics d'acompanyament, en el cas de les EIns, són una peça clau en els projectes d'AS. Aquests grups de professionals ofereixen un seguiment individualitzat, essent els responsables d'elaborar i dur a terme els Itineraris Personals d'Inserció (IPI)¹⁹ o els Plans Individuals d'Inserció (PII), així com de realitzar l'acompanyament necessari en les tasques quotidianes de l'empresa, oferir suport psicològic i social a dins i fora de l'àmbit laboral, controlar el treball realitzat i intervenir en el cas que sorgeixi algun problema o conflicte en el lloc de treball. Algunes iniciatives també ofereixen serveis de dinamització en temps de lleure per a les persones que hi treballen, ja que per les seves condicions personals els hi pot ser difícil accedir, per si soles, a determinades opcions d'oci i entreteniment, o de teràpia ocupacional per aquelles persones que per diversos motius han evolucionat cap a una situació en el que no poden desenvolupar les tasques pròpies del sistema productiu de l'empresa.

En els casos analitzats el personal de suport són persones formades en diferents camps de l'atenció sociosanitària, des del treball i l'educació social fins a diferents àmbits de la salut o la pedagogia. El perfil varia en funció de la naturalesa i organització de les iniciatives, de les necessitats de les persones que componen la plantilla i dels serveis d'acompanyament, seguiment, teràpia i atenció que aquestes volen oferir.

Finalment, afegir que alguns dels entrevistats han destacat l'escassa transversalitat que existeix entre el personal de suport dels projectes d'AS i els organismes de la institució pública que porten els casos de les persones. Destaquen la falta de coordinació i la insuficient voluntat d'implementar polítiques que garanteixin la inserció sociolaboral d'aquests col·lectius, ja que sovint les partides del pressupost públic destinades a l'ocupació d'aquests col·lectius es perceben des de les institucions com una despesa més que no pas com una inversió social, que a mitjà-llarg termini pot suposar un important estalvi en matèria d'atenció sociosanitària i contribuir a la cohesió i al benestar social.

¹⁸ Les Unitat de Suport a l'Activitat Professional (USAP) realitza les actuacions necessàries per aconseguir la màxima autonomia personal i professional i una òptima integració en l'entorn social i cultural que faciliti una participació plena de les persones que s'ocupen en un CET.

¹⁹ L'Itinerari Personal d'Inserció (IPI) és un servei finançat pel Servei d'Ocupació de Catalunya (SOC) i el Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya, que facilita la inserció al món laboral de les persones que estan en situació d'atur.

3.2.5. Inserció en l'empresa ordinària

Un bon nombre de les iniciatives entrevistades aglutinen uns perfils de treballadors que són difícils d'ocupar en empreses convencionals, tant per les seves característiques personals com per la falta d'adaptació del mercat laboral ordinari a les condicions d'aquests col·lectius. Un altre motiu que explicaria aquesta difícil ocupabilitat és l'escassa preparació de les empreses convencionals, i de molts dels seus treballadors/es pels prejudicis i estigmes existents, alhora d'inserir persones en risc d'exclusió i diversitat funcional a les seves plantilles. L'objectiu de la majoria de les iniciatives entrevistades, sobretot aquelles que treballen amb persones amb discapacitat i/o trastorn mental, és el de ser una empresa finalista, en la que les persones amb les quals treballen trobin un lloc de treball permanent que els hi permeti inserir-se al mercat laboral.

Altres entitats que treballen amb col·lectius de més fàcil ocupabilitat al mercat laboral ordinari, cerquen oportunitats en altres empreses en les que les persones treballadores que passen pels projectes d'AS puguin materialitzar els objectius dels itineraris personals d'inserció, després de rebre la formació i preparació pertinent a l'empresa d'inserció (EIns). Les EIns tenen l'objectiu de dotar a les persones amb les que treballen del hàbit laborals i la formació necessària per inserir-les a l'empresa ordinària. No obstant això, a les iniciatives d'AS que es troben en aquesta situació els preocupen les escasses oportunitats que hi ha per fer-ho, especialment en relació a la situació de crisi econòmica, ja que les empreses no tan sols no contracten personal nou, sinó que en molts casos estan aplicant EROs que redueixen significativament el volum de la seva plantilla. En aquest context és encara més difícil que les persones en situació d'exclusió social puguin trobar oportunitats en el mercat laboral. És per això que algunes de les iniciatives entrevistades argumenten que una de les solucions és vetllar per conservar en règim de treball protegit o en procés d'inserció aquelles persones que tindran més dificultat per accedir a treballar en una empresa convencional, ja que del contrari el procés d'inserció pot quedar truncat i produir-se un retorn a una etapa prèvia d'exclusió del mercat laboral.

Part de les persones entrevistades sustenten que les empreses d'iniciativa social han de ser empreses finalistes. Consideren que els CETs han de ser empreses amb una estructura vàlida per adaptar la seva activitat a les especificitats i capacitats de les persones que hi treballen, amb el suport i seguiment necessari. Aquest procés d'adaptació individual, de suport i de seguiment laboral no es produeix a les empreses convencionals, i és per això que hi ha persones que en les condicions actuals els seria difícil encabir-se en el mercat laboral. En relació a aquest discurs, les persones entrevistades insten a l'administració a ser rigorosa en el compliment de la llei, ja que a les empreses de treball protegit haurien d'estar reservades únicament a aquelles persones que compleixin amb els criteris que apareixen a les diferents normatives reguladores, encarregant-se de crear oportunitats d'ocupació per aquelles persones que, per diferents raons, no poden estar, permanentment o temporal, a empreses convencionals.

Apareix una altra possibilitat per inserir a les persones amb risc d'exclusió a empreses convencionals: els enclavaments laborals. Aquesta forma d'ocupació és emprada per algunes de les iniciatives entrevistades i fa referència al contracte que s'estableix entre

una empresa del mercat ordinari, que rep el nom d'empresa col·laboradora, i un CET, amb la finalitat de realitzar obres i serveis que tinguin a veure amb l'activitat que desenvolupen de manera normal les dues parts, i per a la realització dels quals el grup de treballadors del CET es desplaça temporalment al centre de treball de l'empresa col·laboradora²⁰. D'aquesta manera s'estableix una relació per tal de crear un espai laboral a mig camí entre el treball protegit i el mercat laboral obert, fomentant la integració de persones amb discapacitat en un entorn de treball ordinari. Tanmateix, l'enclavament laboral és un instrument que els permet a les empreses convencionals, amb més de 50 treballadors, complir amb els preceptes de la LISMI, que els obliga a tenir un mínim del 2% de persones amb discapacitat a la plantilla, sense necessitat de fer-se càrrec del suport i el seguiment d'aquests treballadors, servei que recau en els CET.

Per altra banda, les EIns, a diferència dels CET, estan obligades per normativa a promoure la inserció dels seus treballadors/es al mercat laboral ordinari. Aquestes empreses, per la seva forma jurídica, només poden mantenir els treballadors/es un màxim de tres anys, període durant el qual se'ls contracta i se'ls forma i acompanya per accedir al mercat laboral. Complert aquest temps es rescindeix el contracte i es fa l'acompanyament cap a una empresa convencional. Aquest sistema de rotació de plantilla defineix la naturalesa de les EIns, enteses com a un espai de transició per accedir a un lloc de treball a l'empresa convencional. Com hem comentat abans, la situació actual i la conjuntura pròpia del sector agrícola no facilita la tasca d'inserció després d'aquest període transitori, a causa de la falta d'oportunitats, però a diferència del CET, les EIns no poden conservar aquests espais de treball protegit, el que provoca que molta gent no pugui continuar ocupats a la mateixa empresa i tinguin més possibilitats de tornar a una situació d'exclusió. Aquest és un fet que preocupa a algunes de les iniciatives d'AS que s'han constituït com a EIns.

3.2.6. Dificultats associades a la inserció laboral dels col·lectius

L'impagament de les subvencions conseqüència de la crisi sorgeix com una de les principals dificultats que es troben les iniciatives per crear ocupació o generar noves oportunitats laborals pels col·lectius amb els que treballen. La reducció dels pressupostos públics destinats al treball protegit i la inserció sociolaboral de col·lectius en risc de marginació social, per una banda, i la falta de liquiditat de l'administració pública per fer front al pagament de les subvencions i ajuts, per l'altra, ha fet reduir, en molts casos, el nombre de treballadors/es en les plantilles de les iniciatives d'AS. Aquesta situació també ha provocat la supressió dels ajuts per a la creació de nous CETs i la congelació de l'accés a bonificacions per a noves contractacions, privant a algunes iniciatives d'AS amb balanç positiu la generació de més llocs de treball i contractacions.

Un altre tema que apareix a les entrevistes com a limitació pel desenvolupament de les iniciatives d'AS és el baix rendiment, en termes de producció, que s'associa a aquests col·lectius. A partir d'aquest fet alguns promotors es plantegen si realment es pot ser

²⁰ Els enclavaments laborals estan regulats pel *Real Decreto 290/2004*, de 20 de febrer (Boletín Oficial del Estado; 21 febrero 2004, núm. 45)

competitiu al mercat amb quotes de productivitat tan baixes, quan altres empreses del sector agrícola es nodreixen de mà d'obra barata i amb llargues jornades laborals, que sovint estan en situació contractual irregular i en condicions precàries. Aquest greuge comparatiu fa que als projectes d'AS els sigui difícil competir, ja que la càrrega laboral que pot suportar una persona beneficiària d'aquests projectes és molt menor a la que pot realitzar un treballador d'una empresa convencional, fent que les despeses en contractació siguin més elevades i que el producte final, per tant, sigui més car. No obstant això, existeixen mesures de discriminació positiva per reduir aquest greuge, com són les subvencions i els ajuts específics per aquestes iniciatives, però la majoria de persones entrevistades apunten que en molts casos no són suficients per poder garantir la viabilitat econòmica del projecte i per poder competir de manera equitativa amb la resta d'empreses del sector en qualitat i preu.

A més d'això, algunes de les persones entrevistades afirmen que aquest baix rendiment del personal dificulta el manteniment d'un salari mínim, que sovint no està en consonància amb els rèdits que dona la seva feina a l'empresa, i que per tant, posen en entredit la viabilitat econòmica del projecte. En alguns casos, davant de la baixada de sous generalitzada arran de la crisi, s'assisteix a una situació paradoxal, en la que el sou del personal de suport o de tècnics de l'empresa cada vegada s'apropa més al sou que els i les promotores han de pagar a les persones amb discapacitat o en risc d'exclusió. En aquest sentit, algunes de les persones entrevistades expressen que es fa difícil mantenir les condicions tant de tècnics com de beneficiaris en el marc d'aquesta situació d'inestabilitat econòmica.

Aquestes circumstàncies porta a algunes iniciatives a desestimar la contractació de personal en una situació de vulnerabilitat extrema, ja que davant les dificultats imposades per l'impagament de subvencions, les poques ajudes, la competència al mercat i l'escassetat de vendes, l'elevada proporció de treballadors i treballadores amb importants limitacions i/o problemàtiques específiques pot fer perillar la viabilitat del projecte. Aquests entrebancs ocasionats per factors externs, tals com la manca de suport per part de l'administració, difuminen la funció i els objectius sobre la qual es sustenten algunes iniciatives, privant-les de desenvolupar la seva tasca correctament.

3.3. Impacte de la conjuntura socioeconòmica actual sobre les iniciatives d'AS: entre l'amenaça i l'oportunitat

La situació de crisi econòmica que portem acumulada durant els darrers 7 anys ha generat importants entrebancs per a la creació i el manteniment de projectes d'economia social, a causa de la reducció dels ajuts encaminats a fomentar les empreses de caire social i de l'impagament de subvencions ja concedides a empreses i entitats del Tercer Sector Social de Catalunya, essent una de les principals amenaces a les que ha de fer front actualment el sector. Tanmateix aquesta situació ha estat percebuda per altres iniciatives com una oportunitat, un entorn òptim en el que desenvolupar la idea que feia temps que tenien en ment, per reorientar l'activitat que exercien fins el moment, repensar els objectius i buscar noves vies per construir un nou projecte. A continuació, analitzem, des

d'aquests dos enfocaments, les opinions de les persones entrevistades sobre l'impacte que té i ha tingut la conjuntura socioeconòmica actual sobre les iniciatives d'AS a Catalunya.

En aquest context de crisi, els governs de la Generalitat i de l'Estat espanyol han reduït dràsticament, i al nostre entendre paradoxalment, les partides pressupostàries en matèria de benestar social, just en un moment en que les accions amb finalitats socials són especialment necessàries i urgents. La disminució dels recursos econòmics destinats a programes d'acció social han debilitat les polítiques actives d'ocupació. Els CETs, espais fonamentals per a la integració social i laboral de les persones amb discapacitat, han vist congelats els ajuts arran de les mesures preses en el context de crisi, fent impossible crear-ne cap de nou ni ampliar l'estructura o la plantilla dels ja existents. En qüestió de cinc anys els CET han vist reduïdes les bonificacions rebudes per cada treballador del 75% al 52%, una disminució del 23% que ha posat en perill la viabilitat econòmica de molts projectes, i que dificulta el desenvolupament de la seva important tasca social. A part d'això, segons han afirmat algunes de les persones entrevistades, en aquest context de congelació d'ajuts, si un CET vol realitzar noves contractacions no gaudeix de les bonificacions atorgades anteriorment a aquests organismes, i ha de fer-se càrrec de la totalitat del sou, l'afiliació a la SS i les despeses dels serveis de suport necessari per a la persona contractada. Això ha estat valorat per les persones entrevistades com a una important limitació en la capacitat de creixement de les iniciatives d'AS i en la possibilitat de generar nous llocs de treball per ocupar a un major nombre de persones en risc d'exclusió.

A banda dels estralls causats per les retallades en els CET, les EI's i les entitats del Tercer Sector Social, hem d'afegir la problemàtica produïda pel retard en el pagament de les subvencions concedides. La falta de liquiditat de l'administració pública, i l'escassa voluntat política per prioritzar les necessitats socials fa que els ajuts ja concedits no arribin a temps, desestabilitzant econòmicament a empreses i entitats. Algunes entitats tenen greus problemes per fer front a despeses com el pagament de nòmines dels seus treballadors/es o a les inversions per augmentar la producció i els llocs de treball. La situació de les entitats del Tercer Sector Social és molt poc digne, en alguns casos, ja que es tracta d'associacions i fundacions que desenvolupen activitats i ofereixen serveis que en primera instància són competència de l'Estat, però que han estat socialitzades a través del pagament de subvencions i que l'impagament o el retard en les subvencions no eximeix d'oferir els serveis, veient-se obligats a fer-ho en condicions precàries i amb escassos recursos.

Arran d'aquesta situació, moltes iniciatives tanquen el balanç anual amb importants pèrdues econòmiques que sovint han de ser esmenades amb préstecs bancaris, cada cop més difícils d'aconseguir. En el context de crisi les entitats bancàries ja no concedeixen crèdits de manera tan fàcil i algunes iniciatives recorren a vies de finançament alternatiu com la banca ètica i cooperatives de crèdit, que ofereixen la possibilitat d'avançar subvencions concedides per la Generalitat de Catalunya als seus socis cooperatius, com és el cas de Coop57, o a fundacions solidàries, com la Fundació Acció Solidària Contra l'Atur, per tal de disposar de fonts de finançament per tirar endavant una nova idea o tirar endavant nous projectes.

Tanmateix, les amenaces de la crisi per a les iniciatives d'AS no vénen totes de part de l'Administració, sinó que l'augment de les quotes d'atur registrades des de 2007, la reducció de la capacitat adquisitiva de la població i, conseqüentment, la baixada dels nivells de consum han fet disminuir el volum de vendes. Algunes iniciatives, sobretot les que fa més anys que estan en funcionament asseguraven que abans de la crisi estaven ben posicionades al mercat, amb uns clients fidels, uns segments de mercat consolidats i estables i un volum de vendes en creixement, però que amb la crisi s'han trobat amb una nova situació, agreujada en alguns casos per l'entrada de matèries importades d'altres països que tenen un preu més competitiu, encara que es perdi en qualitat i proximitat de la matèria primera. Altres, però, han desenvolupat mecanismes per fer front a aquesta disminució de les vendes, buscant alternatives al mercat domèstic i començant a treballar a l'estranger, intentant augmentar el percentatge de vendes en exportació o substituint les botigues físiques per plataformes de venda *online*.

Algunes entitats d'AS que hem entrevistat al llarg del treball de camp han manifestat que la conjuntura econòmica que es viu des de 2007 els ha fet redissenar el seu projecte i/o reorientar l'activitat, veient-se obligats a redefinir les bases en les que es sustentava la iniciativa i modificant els objectius sobre els quals s'havia forjat la idea. Alguns projectes de nova creació, pels quals la crisi va irrompre durant els processos de gestació, han hagut de modificar alguns dels plantejaments inicials, com ara reduir el volum de la inversió, disminuir l'oferta d'activitats i serveis, i rebaixar els objectius de producció i de contractació de personal. La Fundació Integra Pirineus, per exemple, va haver d'acotar el seu projecte per adaptar-lo a les restriccions pressupostàries i al context de crisi, desestimant la construcció d'una planta de producció de biomassa i centrant-se en la creació d'una brigada per a la realització de tasques forestals. Un altre cas és el de La Klosca, que va abandonar algunes de les activitats que realitzava, com l'horta i el viverisme, per centrar-se en l'activitat que donava millors resultats: la producció d'ous ecològics. Altres iniciatives, com Delícies del Berguedà, han vist com els seus objectius inicials no s'assolien a causa dels efectes provocats per la crisi, afectant el desenvolupament de la seva tasca social. Aquesta empresa, que es dedica a l'elaboració de productes làctics, tenia l'objectiu inicial de produir 10.000 iogurts per setmana i tenir una plantilla de 3 treballadors en règim d'inserció, i ara estan al voltant dels 6.000 iogurts setmanals amb només una persona en risc d'exclusió en plantilla.

Tot i que les retallades, l'impagament de subvencions i els diversos entrebancs derivats de la crisi són vistos com una amenaça, algunes persones entrevistades també ho perceben com un nou escenari en el que apareixen oportunitats per emprendre nous projectes, per engegar noves línies de negoci i reinventar el model empresarial i/o l'activitat. El procés d'exclusió induït per la crisi econòmica i financera ha desplaçat un bon nombre de població a prop del llindar de la pobresa i a d'altres, ja en situació de marginació, cap a situacions d'exclusió extrema. Un dels símptomes d'aquesta realitat, com apuntàvem a l'inici d'aquest apartat, és l'exclusió del mercat laboral d'un volum creixent de població, privant l'accés al treball, i per tant del mitjà per cobrir les necessitats bàsiques. Algunes de les persones entrevistades creuen que és justament en aquest context en que s'ha de donar impuls a les iniciatives d'economia social, i que

l'administració, per la seva part, hauria de dissenyar polítiques públiques per fomentar la creació d'ocupació, especialment centrada en aquests col·lectius, ja que l'elevat atur registrat assoleix un dimensió de greu problema social al qual s'hauria de fer front amb celeritat.

Davant la inestabilitat econòmica algunes iniciatives veuen la possibilitat de diversificar les seves activitats, buscant nous segments de mercat, cercant noves oportunitats i sectors d'ocupació per a les persones en risc. Aquestes iniciatives dissenyen estratègies i fórmules per posicionar-se en aquest nou context i poder ser competitius amb un personal de difícil ocupabilitat. En aquest sentit és especialment rellevant la reconversió o la diversificació que han fet alguns CET i EIns que abans de la crisi desenvolupaven la seva activitat principal en el sector de la jardineria i el viverisme, com l'Heura o el Viver de Bell-lloc, o els manipulats industrials, com la Fundació Mas Albornà o el Taller Escola Barcelona. Tots ells eren sectors, juntament amb el sector editorial i les arts gràfiques, que ocupaven un important nombre de persones en risc d'exclusió social. Ha estat arran de la crisi que aquestes iniciatives han patit un important descens, com a conseqüència de la deslocalització industrial, l'aplicació d'ERO i la reducció de les obres públiques i la construcció d'habitatges de nova planta. Les empreses dedicades a aquestes activitats s'han vist obligades a redirigir la seva activitat i buscar nous jaciments d'ocupació per aquests col·lectius. Un bon nombre d'aquestes empreses han vist en l'agricultura un possible nínxol de mercat alhora que una activitat que comporta importants beneficis per aquests col·lectius, el que explica el sorgiment d'iniciatives d'economia social en aquest sector.

3.4. Beneficis i contribucions dels projectes d'AS

En general, les persones entrevistades valoren positivament la tasca social que realitzen a través dels projectes d'AS. Tanmateix, els beneficis d'aquestes activitats no només es queden a l'esfera personal dels col·lectius usuaris o dels mateixos protagonistes del projecte (pagesos i promotors de projecte), sinó que abraça una contribució molt més àmplia que té efectes positius en el desenvolupament local, el territori, el sector agrari i en el conjunt de la societat. Anteriorment ja s'han enumerat els extensos efectes positius que té l'AS (veure apartat 2.), és per això que a continuació ens centrarem exclusivament en les opinions i declaracions que han fet les diferents persones entrevistades al voltant d'aquesta temàtica.

Les persones entrevistades coincideixen en el fet que l'agricultura, i en concret l'AS, té importants beneficis terapèutics per a les persones usuàries, sobretot per aquelles que pateixen algun tipus de malaltia mental i/o discapacitat intel·lectual. Malgrat això també afirmen que l'AS és un sector amb una rendibilitat baixa, segons els criteris del mercat econòmic, el qual genera menys llocs de treball que d'altres en els que s'han ocupat preferent els col·lectius en risc d'exclusió. En aquest sentit esdevé un entorn laboral òptim per a l'adquisició de capacitats i habilitats, com la constància, la concentració, la qualitat i l'autonomia, millorant l'empleabilitat i posició en el mercat laboral de les persones que ocupa.

A l'àmbit personal, el treball que realitzen els col·lectius en risc d'exclusió social a les explotacions d'AS contribueix a millorar el seu estat de salut físic i mental, tenint efectes positius notables en el procés terapèutic. En el cas de les persones amb discapacitat i/o trastorn mental, el treball amb éssers vius, animals i plantes, tenir cura de manera diària de la seva evolució beneficia l'adquisició de confiança en si mateixos i millora l'autoestima, ja que veuen que la supervivència depèn de la seva atenció, perseverança i responsabilitat. A més, els fa ser conscients que estan produint aliments que després consumiran altres persones, fent que el seu treball tingui un gran valor d'utilitat i que la feina sigui gratificant. Per altra banda, el treball a l'aire lliure dona unes condicions favorables perquè les persones amb malaltia mental puguin millorar el seu estat de salut. L'agricultura permet realitzar una gran diversitat de tasques, des d'aquelles més sistematitzades i repetitives, que milloren significativament la motricitat i coordinació, fins a tasques relacionades amb la planificació dels cultius, el tractament de plagues, l'organització de la collita i la preparació de les comandes, que ajuden a introduir-los a la gestió de l'explotació.

Per altra banda, en el cas de les persones en situació de pobresa o d'exclusió social, el treball a l'AS els permet tornar a connectar-se amb l'ambient laboral, donant-los una oportunitat per afirmar la seva vàlua professional, a través de la qual es vegin capaços de trobar noves oportunitats que millorin la seva situació personal. D'aquesta manera, la formació en el sí de les empreses socials és un element clau, ja que els ajuda a assolir capacitats i habilitats que després els poden facilitar l'accés al mercat laboral ordinari; inserció que realitzen, a més, acompanyats i assessorats de la mà de professionals del sector.

Des de les iniciatives d'AS també s'ha valorat la contribució en el desenvolupament local i en la construcció de models territorials i econòmics alternatius. L'AS es presenta com una clara mostra d'innovació econòmica i social en l'àmbit del desenvolupament local, ja que està estretament relacionada amb l'acció col·lectiva, condicionada per les característiques i dinàmiques dels territoris i les comunitats en les que s'instal·la, i amb la interacció activa de la població, permetent la participació conjunta de ciutadans, agents i recursos territorials, donant lloc a un sector agrícola i un món rural més viu, dinàmic i socialment més cohesionat. El fet que l'agricultura –i per extensió l'activitat agrària– estigui vinculada necessàriament amb el territori fa que la seva pràctica contribueixi a teixir xarxes de col·laboració i cooperació a l'àmbit local que promouen la cohesió social i ajuden a fixar població al territori, fent créixer el sentiment de pertinença a una comunitat i fomentant el treball cooperatiu. En aquest sentit, l'AS apareix com un element d'organització social, de valorització i d'(auto)gestió dels recursos locals, que pretén ser una alternativa a les estructures agràries convencionals i els models de desenvolupament econòmic imperants, així com una oportunitat per millorar la dotació de serveis dirigits a l'atenció i ocupació de persones en risc de marginació social del món rural.

Moltes de les iniciatives que hem entrevistat, i d'altres que hem recollit a la base de dades, s'han constituït com a cooperatives o empreses de caire social sense ànim de lucre. Aquestes iniciatives trenquen amb la idea de l'empresa neoliberal i innoven en l'àmbit de

la gestió empresarial. En aquestes iniciatives, a diferència de les empreses convencionals, els beneficis econòmics obtinguts de la venda de béns i serveis es reinverteixen en la pròpia empresa i en la missió social que desenvolupen. Altres entitats treballen per la integració dels col·lectius com a treballadors/es i membres de ple dret, fent-los participar en la presa de decisions a través de determinats mecanismes de participació que contribueixen a la vegada a garantir l'èxit del projecte tant en la vessant social com econòmica. Aquest és el cas de l'Olivera, una cooperativa que compta amb més de 45 treballadors, dels quals, gairebé el 50% són persones amb algun tipus de discapacitat intel·lectual i/o trastorn mental. L'aposta ferma per l'economia social i col·laborativa dels promotors d'aquests projectes ha donat lloc a un model organitzatiu que pretén integrar, en la mesura del possible, a tots els treballadors en l'estructura del projecte, sense excepció de condicions. Aquest fet genera confiança i implicació dels treballadors/es en el projecte, aportant als col·lectius que ocupen una experiència laboral i d'integració social plena, a través de la qual se senten valorats professionalment, integrats a la comunitat de treball i personalment capaces de prendre partit en el dia a dia de la cooperativa.

3.5. L'AS a Catalunya des d'una perspectiva de gènere

La perspectiva de gènere en els estudis sobre agricultura i atenció social ha anat augmentant en els darrers anys, però encara ara no assoleixen una presència destacada en relació al conjunt de treballs acadèmics en els respectius camps esmentats. Les investigacions sobre gènere i ruralitat van aparèixer a Catalunya a les acaballes de la dècada de 1980, moment en que es va començar a tractar el paper de la dona a l'agricultura. Aquests treballs feien visible com el paper de la dona havia estat cabdal per l'organització productiva de les explotacions agràries tradicionals, malgrat la seva infravalorització i invisibilitat (Canoves, Garcia-Ramón, Solsona, 1989; Garcia-Ramón, 1990;). Més endavant en el temps, però, els estudis comencen a adquirir noves dimensions i tracten temes relacionats amb la incorporació de la dona rural a altres sectors econòmics sorgits a partir de la reestructuració rural, com el turisme, el desplegament de l'administració i altres activitats vinculades al sector serveis. Aquest canvi social es percep com un creixent apoderament de la dona en el marc de les societats rurals, redefinint el seu paper en un context de nova ruralitat i la seva posició en les dinàmiques de producció, participació en l'esfera política i associativa, el desenvolupament rural o la conservació del medi natural (Baylina, Garcia-Ramón, 2001).

Els estudis de gènere en el camp de l'assistència social han estat abordats des de diferents disciplines, tractant temes relacionats amb la feminització del treball en l'àmbit de l'atenció sociosanitària (Borrell, García-Calvente, Martí-Boscà, 2004; Ruiz-Cantero, Verdú-Delgado, 2004), el treball realitzat contra les desigualtats de gènere en la jerarquia laboral i la invisibilitat del treball domèstic no remunerat d'atenció a persones dependents que realitzen principalment les dones (Durán, 2012). A partir de la dècada de 1970, apareixen investigacions, principalment encapçalades per dones, que mostren com hi ha una jerarquia en l'atenció sanitària, en la qual la dona ocupa una posició subalterna. Els estudis sobre el biaix de gènere en l'assistència sociosanitària posen de manifest com el treball femení, malgrat la seva importància i la interacció directa entre pacient i

professional/cuidador, està molt poc reconeguda. Aquests estudis de gènere han volgut posar de manifest aquesta falta d'equitat i tracte discriminatori en relació al gènere masculí.

No obstant això, si ens referim exclusivament a l'AS com a objecte d'estudi, trobem molt poques referències relacionades amb la perspectiva de gènere. A partir del projecte *SoFar* es van detectar alguns elements que ens poden servir com a base per realitzar una anàlisi més acurada, encara que sigui a tall explorativa. Apareixen algunes idees que són importants de destacar com l'elevada feminització del treball d'atenció sociosanitària, no només en el treball d'assistència a les persones dependents en l'àmbit domèstic, sinó també en el treball remunerat realitzat en les empreses i associacions com a personal de suport. Aquesta situació, segons l'informe del projecte *SoFar*, es reproduïx a diversos països europeus, com Itàlia, Eslovènia o Països Baixos, en els quals el pes del treball femení en l'AS es situa entre el 30% i el 70%.

Això demostra que el paper de la dona és altament visible i de cabdal importància en el treball assistencial i social de les iniciatives d'AS. Tanmateix, la visibilitat i la participació de les dones en altres àmbits relacionats, per exemple, amb les xarxes o plataformes, la promoció o el tracte amb els càrrecs polítics és substancialment inferior. En el cas de Catalunya, respecte de les persones entrevistades, la major part d'elles eren promotores i/o responsables de projecte, un 58% eren homes i un 41% dones. Malgrat que a les entrevistes i qüestionaris no hem preguntat sobre la composició per sexe de les plantilles de treballadors/es de cada iniciativa entrevistada, hem pogut observar una major presència de dones en les tasques relacionades amb l'atenció als col·lectius beneficiaris de les diferents iniciatives i una predominança masculina en les tasques relacionades amb la gestió dels projectes i de l'explotació agrària.

Tot i que no és possible generalitzar a partir d'aquestes dades i observacions, cal dir que s'apropen a reflexions acadèmiques que s'han fet al voltant de la perspectiva de gènere en àmbits com l'agricultura, l'atenció social i el voluntariat, en les que apareix una sobre-representació femenina en tasques de base, en la prestació de serveis i en contacte directe amb els col·lectius en risc d'exclusió, i una infra-representació a nivells estratègics, de planificació i d'influència en les polítiques públiques (Di Iacovo, O'Connor, 2009)

Finalment, apuntar que aquestes idees només ens serveixen com a base per donar peu a noves investigacions que permetin donar resposta a preguntes sobre les diferències i els rols de gènere que s'estableixen en l'àmbit de l'AS. Algunes d'aquestes preguntes tracten el paper dels rols de gènere en la promoció i creació de noves iniciatives, si existeixen diferències de gènere en l'accés a aquestes iniciatives per part dels usuàries i quins factors les expliquen. A partir d'algunes altres qüestions es planteja quines tasques tenen assignades homes i dones dins de cada iniciativa, tant pel que fa als professionals com als treballadors, amb la voluntat de visualitzar la divisió del treball per raons de gènere.

3.6. L'impuls de l'AS: alguns projectes de recent creació

L'AS és un fenomen dinàmic i actualment ens trobem en un moment en què aquesta activitat pren un impuls sense precedents a Catalunya. En el transcurs del projecte han anat sorgint noves iniciatives que no han estat incloses a l'anàlisi del sector ni a la base de dades ni a per qüestions metodològiques. Tanmateix, les hem recollit i les mostrem per tal de deixar constància de la seva existència. Les presentem breument a continuació²¹:

- ✓ **Cooperativa Social "El Regadiu Vell de Navarcles"**. Iniciativa que posa en valor, des de la cooperació publico-privada, les zones de regadiu en desús del municipi de Navarcles (Bages) per tal que persones aturades de la localitat les converteixin en horts socials.
- ✓ **E.I. Verdallar** (www.verdallar.com). Empresa d'inserció que ha desenvolupa una nova línia d'activitat econòmica encaminada a la producció i distribució de productes ecològics amb l'objectiu de facilitar la inserció de persones amb discapacitats psíquiques i malalties mentals. Aquesta iniciativa d'AS rep el suport de diverses entitats col·laboradores, algunes de les quals tenen una llarga experiència en el sector, com per exemple l'Olivera Cooperativa, Tarpuna Cooperativa, Fundació Humana o la Plataforma SAVIAe.
- ✓ **Activa't per viure de l'hort** (www.caritasmanresa.cat/noticies/211). Projecte fet en col·laboració amb la Federació d'Associacions de Veïns de Manresa i l'Ajuntament de Manresa per tal d'ampliar la iniciativa d'hortos socials que es venia fent des de Càritas Manresa a altres col·lectius, especialment a les persones en situació d'atur. És un projecte de tres anys, durant els quals es farà formació sobre horticultura ecològica, tècniques de comercialització i millora de la producció i constitució d'una cooperativa amb la voluntat comercialitzar la producció d'aquests horts.
- ✓ **Associació Conreu Sereny** (www.conreusereny.cat). Projecte amb criteris agroecològics que gestiona espais hortícoles de forma comunitària, treballant directament amb entitats socials. Un dels objectius de la iniciativa és que l'espai esdevingui un lloc per a la integració social de persones amb dificultats socials i/o risc d'exclusió.
- ✓ **Taller Jeroni de Moragas SCCL** (www.jmoragas.org). Aquesta entitat desenvolupa un projecte per a la 'Capacitació laboral per persones en risc d'exclusió social en l'àmbit de la producció agrícola'. Recentment han signat un conveni d'adhesió al Projecte Incorpora, impulsat per l'Obra Social de "La Caixa".

²¹ No obstant això, és difícil realitzar un cens exhaustiu de les iniciatives i acceptem possibles mancances en aquest llistat. La falta de coneixement sobre l'AS, tan per part de la societat com per part dels propis promotors, fa difícil la detecció d'iniciatives sota aquesta denominació, sent possible que alguna iniciativa existent escapi al treball de cerca i recollida.

- ✓ **Punt Eco Agroambiental** (www.punteco.cat/hortoterapia). Punt Eco i l'associació ECOSUMA realitzen horticultura terapèutica amb col·lectius que presenten una atenció especial. Utilitzen com a teràpia el cicle de cultiu d'un hort, durant el qual un tutor acompanya per tal de desenvolupar i millorar les seves capacitats físiques, psíquiques, cognitives i socials, a la vegada que aprenen alguns els aspectes bàsics de la producció ecològica.
- ✓ **Associació Xicòria** (<http://www.xicoria.org>). Aquesta associació que treballa per la producció i promoció de l'agricultura ecològica, gestiona una horta a les afores de Montblanc (Tarragona) està desenvolupant un projecte per gestionar de manera comunitària els horts socials de Montblanc, destinats principalment a persones en risc d'exclusió social.
- ✓ **Ajuntament de Valls**²². El govern local de la capital de l'Alt Camp, amb el suport del Programa Agricultura Social de la Fundació Humana, ha posat en marxa un projecte en el que posa a disposició horts de propietat municipal a persones en situació desfavorable perquè puguin conrear-los, amb l'objectiu d'afavorir la inclusió social.

Aquest llistat és una mostra del dinamisme del sector de l'AS a Catalunya, sent conscients que no és quelcom complet i que anirà ampliant-se progressivament, i així ho establím en una de les futures línies de recerca. A més, a l'apèndix d'aquest informe adjuntem un recull de projectes d'AS que han sorgit en els darrers anys a Espanya.

²² Notícia sobre el projecte d'hortos socials per la inclusió social: <http://www.elvallenc.cat/quinze-persones-treballen-a-lhort-social>

4. PERSPECTIVES I FUTURS ESCENARIS

En aquest apartat analitzarem, en primer lloc, les valoracions que fan les persones entrevistades sobre l'evolució dels projectes d'AS dels que formen part, fent especial atenció a les dificultats sorgides durant la seva creació i consolidació, i els projectes que tenen previst desenvolupar en futur. En segon lloc ens aproparem al futur de l'AS a Catalunya, a través del testimoni de les persones entrevistades, avaluant les perspectives de futur i les potencialitats del sector.

4.1. Valoració dels resultats i projectes futurs

En la valoració dels resultats i de l'evolució del projecte, les persones entrevistades han apuntat que els inicis són una etapa especialment dura, sobretot per aquelles persones amb escassa experiència en l'agricultura i que s'han vist obligades a aprendre les dinàmiques de producció i de comercialització del producte, a banda de fer front a tasques de gestió i a la inversió inicial del projecte.

Tanmateix, altres persones entrevistades han exposat que les iniciatives que s'engegaven en els anys previs a la crisi han tingut, a banda de problemàtiques específiques, molt bones oportunitats per tirar endavant els seus projectes, ja que sorgien en un moment en que hi havia un important volum d'ajudes de finançament i de suport logístic a la implantació de noves activitat en el medi rural, a través del diferents programes de desenvolupament rural finançats amb fonts europeus, i a la creació de projecte d'economia social. La manca actual d'aquestes ajudes fa que sorgeixen més dificultats econòmiques i apareixen més temors per a la creació de nous projectes. Aquesta situació fa que les persones que tenen projectes en ment els hi costi més engegar l'activitat i a les que ja tenen projectes en marxa vegin un panorama poc esperançador.

No obstant això, gairebé la totalitat de les experiències han valorat molt positivament els resultats assolits en els anys que porten desenvolupant la seva activitat, tant en l'àmbit social com pel que fa a la producció i comercialització del seu producte. En molts casos han especificat que aquesta valoració positiva prové, no tant de la valoració que en fan els mateixos promotors/es, sinó del grau de satisfacció dels seus clients i dels beneficis aportats al col·lectiu d'usuaris i a l'entorn proper.

Progressivament els projectes d'AS van guanyant visibilitat i la seva activitat va consolidant-se i ampliant mercat. Algunes experiències aprecien que tenir un producte associat a valors com la proximitat, el producte ecològic i la tasca social ajuda a les experiències a posicionar-se al mercat actual i a oferir un producte competent. Algunes d'elles sostenen que fer-se un lloc al mercat i tenir una certa repercussió social és un procés lent i costós, encara que la sensibilització de la població fa que cada cop hi hagi més persones que valoren els productes de qualitat amb un projecte social associat, fet que ajuda a consolidar les experiències d'AS.

Encara que les iniciatives valoren positivament els seus resultats, consideren que aconseguir la sostenibilitat econòmica del projecte continua sent una tasca difícil pel

greuge comparatiu que existeix entre elles i les empreses convencionals. Malgrat això, algunes de les experiències han afirmat que fan veritables esforços per sostenir l'activitat, ja que consideren de vital importància la seva contribució social i l'oportunitat laboral que estan donant a col·lectius en risc d'exclusió a través de la creació de llocs de treball.

De cara al futur, la major part d'experiències d'AS tenen la voluntat d'anar creixent de manera sostinguda amb el clar objectiu d'oferir el màxim llocs de treball per als col·lectius amb els que treballen. Les persones entrevistades han afirmat que tenen idees i projectes amb la finalitat d'ampliar la plantilla de l'empresa, fer més gran el projecte, augmentar el volum de producció i de vendes, diversificar l'activitat i oferir nous productes al mercat. La manera d'aconseguir aquestes millores es planteja en alguns casos a partir de l'aprofitament dels recursos disponibles a la pròpia explotació i, en d'altres, a partir de ampliar els projectes a altres territoris, per a generar ocupació i serveis per a la població en risc d'exclusió. La Fundació Integra Pirineus és un clar exemple de la fórmula d'aquest creixement replicat i descentralitzat del seu projecte, ja que té com a objectiu la creació de petits nuclis amb el mateix sistema de funcionament a les diferents comarques del Pirineu, aprofitant el potencial dels recursos de cada territori, oferint oportunitats laborals a les persones en risc d'exclusió de cada comarca i així frenar la "fugida" d'aquests col·lectius cap a centres urbans arran de la manca de serveis i possibilitats d'integració als seus llocs d'origen.

En l'àmbit assistencial, algunes experiències han manifestat la voluntat d'oferir nous serveis als col·lectius beneficiaris amb els que treballen i a la població de l'entorn que ho necessiti, creant nous projectes i convertint-se així en proveïdors de serveis socials i sanitaris en l'àmbit local. Per exemple, el responsable de l'EI Portal del Berguedà, que comercialitza derivats làctics sota la marca Delícies del Berguedà, assegura que tenen com a projecte de crear un centre més gran per acollir un major nombre d'adolescents amb patologia dual, en el que puguin treballar i viure mentre duri la teràpia, ocupant-se en diferents tasques de caràcter rotatiu. Tanmateix, a hores d'ara disposen d'un obrador sobredimensionat per la seva capacitat de contractació, en el qual només hi treballa un noi a causa de la manca de recursos per ampliar, almenys de moment, la plantilla de treballadors.

Aquests projectes de consolidació i creixement empresarial es veuen com una possibilitat per augmentar la contractació de persones en risc d'exclusió, i així poder integrar un major nombre de persones a partir de la producció i elaboració de productes agroalimentaris i artesans de qualitat. Pel que fa al creixement de les experiències d'AS s'ha detectat un debat interessant, en el que apareixen diverses opinions, sovint contraposades. Algunes entitats es qüestionen si el creixement empresarial està o no en conflicte amb la naturalesa de les iniciatives d'AS, i si un augment "sobredimensionat" de les empreses els pot fer perdre l'essència i els objectius amb els i pels que van ser creades. Hem detectat almenys, tres discursos o opinions sobre aquest tema.

En primer lloc, algunes iniciatives han mostrat un discurs en el què asseguren que les experiències d'AS han de treballar de manera eficaç per tal de desenvolupar estratègies

i mecanismes que els assegurin un cert nivell de competitivitat en el mercat i operar de la mateixa manera que ho faria una empresa convencional, amb l'única diferència que gran part de les seves plantilles són persones en risc d'exclusió social. Algunes de les persones que han defensat aquests arguments consideren que la intervenció de l'Estat en aquests projectes hauria de ser mínima, i que la riquesa generada per l'activitat econòmica ha de ser la que faci tirar endavant el projecte empresarial, defugint així de la dependència de les subvencions i ajuts d'origen públic. En la majoria dels casos, les persones que sostenen aquest discurs pertanyen a experiències de nova creació, sorgides en el context actual de crisi, en el que les ajudes públiques són escasses i la situació els obliga a buscar altres fonts de finançament.

En segon lloc, altres experiències han valorat la importància del criteri social. Aquestes entitats justifiquen el creixement i el posicionament en el mercat del seu producte sempre i quan respongui a uns objectius clars de contribució social, com per exemple, augmentar la producció per oferir més llocs de treball. Aquestes iniciatives tenen un clar esperit emprenedor i busquen estratègies per millorar el seu projecte empresarial, però a la vegada mostren molta cura en la manera en que es produeix aquest creixement, tenint sempre present la missió i els objectius. Acostumen a ser experiències d'AS amb un cert rodatge que han apostat des dels seus inicis per una (nova) economia social, que trenca amb la visió empresarial convencional, proposant noves maneres de generar activitat econòmica i contribució social.

Per últim, i en tercer lloc, trobem un discurs més conservador, proper al que mantenen les obres de beneficència, i en el que es creu que el creixement i mercantilització dels projectes socials acaba desvirtuant la seva naturalesa, convertint-se en empreses convencionals més que no pas en projectes socials.

4.2. El futur de l'AS: potencialitats i perspectives de futur

Segons les entrevistes a responsables d'algunes experiències, l'AS a Catalunya es troba en un moment excel·lent, de plena expansió. La creació de nous projectes ha augmentat significativament en els darrers anys, i sembla que serà una tendència que es mantindrà en el futur. Malgrat la situació de crisi, les persones entrevistades consideren que l'AS, i també l'agricultura ecològica i l'economia social, són sectors que estan experimentant un important impuls a Catalunya i que es perceben com una activitat econòmica amb un gran potencial relacionada amb les noves pautes socials de consum. Segons una de les persones entrevistades, la gent cada cop és més exigent amb allò que menja i el que consumeix, vol ser conscient de quin és el seu origen i conèixer com ha estat elaborat, el que provoca que les alternatives sostenibles i ètiques en el sector agroalimentari siguin cada cop més ben valorades i tinguin una major acceptació. L'AS apareix, doncs, com un sector amb grans oportunitats de creixement i expansió.

A d'altres països d'Europa l'AS és un fenomen molt ben implantat, amb xarxes que apleguen i coordinen les diferents iniciatives i un important recolzament institucional. A Catalunya, el creixement que s'està produint no és comparable amb el d'altres territoris propers on el sector té una llarga tradició, com França i Itàlia, però sembla que la

tendència segueix l'estela europea. Alguns dels promotors afirmen que a Catalunya proliferen els petits projectes que neixen amb la voluntat d'incorporar l'acció social al sector agrícola, però encara hi manquen estructures organitzatives que garanteixin la coordinació i construeixin un discurs visible que integri aquest fenomen en el marc de les polítiques de desenvolupament local i rural, de la producció agrícola, de l'alimentació i el consum i de l'atenció sociosanitària. Algunes persones entrevistades creuen que la presència del fenomen al nostre país encara és escassa, i que l'embat de la crisi encara s'ha de veure reflectit al sector amb l'aparició de més experiències d'AS en els anys posteriors, ja que el que es percep és una activitat amb un elevat potencial econòmic i social.

L'agricultura és un sector amb una gran capacitat terapèutica, a partir de la qual es pot millorar la salut física i mental de les persones que per les seves condicions i característiques individuals necessitin un tractament i els beneficiï el contacte amb plantes, animals i l'ocupació en tasques realitzades a l'aire lliure. En aquest context, algunes de les persones entrevistades consideren que la producció ecològica és el marc de referència en el que s'han de moure els projectes d'AS, per tal d'aconseguir un producte de màxima qualitat i de dotar la tasca social i terapèutica de valors de protecció del medi ambient i respecte per l'entorn i la cultura local.

A més, les persones entrevistades afirmen que l'AS és un fenomen que, a banda dels beneficis terapèutics i d'integració social, té una important potencialitat en la dotació de serveis, sobretot a les àrees rurals, on la infraestructura d'atenció sociosanitària és més dèbil o pràcticament inexistent. Hi ha experiències, com l'Olivera Cooperativa, que per la seva naturalesa i ubicació geogràfica realitzen una important tasca en aquest sentit. En l'entrevista realitzada ens explicaven que obren el servei de menjador a persones del poble en situació desfavorable i donen suport a les persones que ho necessiten. Tanmateix, fins ara, no s'ho han plantejat com un objectiu prioritari, tot i que afirmen que les experiències d'AS haurien de fer una diagnosi de quins són els serveis d'atenció a les persones que manquen al seu poble o comarca i estudiar la possibilitat d'oferir-los, o bé ajudar a altres persones a engegar nous projectes que cobreixin aquestes necessitats. Els projectes d'AS donen la possibilitat de dinamitzar un entorn poc habitat, ja que a través de la generació d'activitat econòmica, l'oferiment d'oportunitats laborals, no només pels col·lectius en risc d'exclusió social, sinó també per la resta de població, i la dotació de serveis, ajuda a fixar població a les àrees rurals i contribueix a la cohesió social.

Altres persones entrevistades han afirmat que la veritable potencialitat de l'AS és l'aposta pels productes locals, oferint proximitat, recuperació de varietats autòctones i recuperant terreny de cultiu que fins ara restava abandonat. El transport dels productes agrícoles cada vegada s'encareix més i el seu abastiment està més condicionat per crisis econòmiques i polítiques. En aquest context, l'aposta per un sector agrícola dinàmic i que cobreixi una part important de la demanda de la població local és un objectiu estratègic que des del moviment agroecològic es considera prioritari, avançant mica en mica cap a la sobirania alimentària. La producció local i ecològica permet (re)connectar la població amb el territori proper, recuperant el sòl abandonat i produint aliments energèticament més eficients, minimitzant les despeses de transport i les emissions de gasos contaminants.

Per últim, les persones entrevistades han afirmat que la comercialització dels productes procedents dels projectes d'AS també tenen una elevada potencialitat a l'hora de posicionar-se al mercat. Les noves pautes de consum fan que els productes de l'AS tinguin una molt bona rebuda entre els consumidors més sensibilitzats, encara que actualment els volums de producció no siguin gaire elevats i no es puguin fer front a totes les demandes del mercat. L'èxit futur de les experiències d'AS passa, segons els testimonis entrevistats, per la detecció de les oportunitats que ofereix el mercat i la producció de productes que encara tinguin segments de consum per cobrir, com per exemple els productes de segona gama, com les conserves, i de quarta i cinquena gama, lleument transformats i/o precuinats. Aquests productes, a banda de diversificar l'oferta, ofereixen la possibilitat de generar més llocs de treballs pels col·lectius en risc d'exclusió.

La totalitat de persones entrevistades han assegurat que l'AS està en un moment de plena expansió al nostre territori i que gaudeix de les condicions necessàries per desenvolupar-se amb èxit en un futur. Les claus d'aquest potencialitat que s'atorga a l'AS i la valoració positiva que se'n fa del moment actual s'expliquen en gran part per l'oportunitat que brinda aquesta activitat a l'hora de construir nous models de desenvolupament i noves formes d'economia i organització social, les quals sorgeixen en un context en que la construcció i visualització d'aquestes alternatives és especialment necessària.

4.2.1. *Més experiències i amb activitats més diverses*

L'AS a Catalunya té un gran camí per recórrer, ja que existeix molts àmbits potencials en els que encara no s'ha desenvolupat cap projecte. L'anàlisi de les diferents experiències d'AS a Catalunya demostra que la major part dels projectes se centren en el sector agrícola, especialment en l'horticultura, i en un segon terme apareixen els que s'ubiquen en el sector de la transformació agroalimentària i l'elaboració de productes derivats. Encara que s'observa una gran diversitat en les activitats a les que es dediquen els diferents projectes, hi ha altres sectors que no són presents o que estan infrarepresentats, però que malgrat això poden generar iniciatives competitives i innovadores.

En el camp de l'agricultura, tot i ser el sector de l'AS més desenvolupat a Catalunya, també apareixen infinitats de possibilitats per a la creació de nous projectes o per a l'ampliació i diversificació dels ja existents. Les experiències actuals són una bona mostra d'aquesta innovació i versatilitat, oferint opcions tan diverses que van des de la comercialització d'hortalisses de temporada o bolets de cultiu fins a l'elaboració de mixtures d'herbes seques per a infusions o l'elaboració de vi i cervesa. Tanmateix, hi ha moltes opcions que encara no han estat contemplades, tant pel que fa al cultiu de noves varietats i productes com les innovacions en els processos de comercialització, envasat i elaboració. Es podrien introduir en aquells projectes dedicats a l'horticultura el cultiu de varietats hortícoles locals oblidades amb l'objectiu de donar-li sortida al seu consum, recuperant així part de la història agrària del nostre territori i donant valor afegit a l'agricultura, i la implantació de varietats d'altres indrets que tenen una especial acceptació al mercat o que són interessants per les seves qualitats nutricionals i

organolèptiques. També és interessant explorar la possibilitat de donar cabuda al cultiu de fruiters i de conreus de secà, com els cereals. Les possibilitats de productes derivats tant d'aquests dos subsectors, com de l'horticultura, són amplies. A continuació en donem alguns exemples de possibles productes elaborats que no són presents al sector de l'AS de Catalunya: suc de fruites i verdures, melmelades, begudes vegetals, farines i productes de fleca, conserves, productes cuinats, etc.

La ramaderia, en aquest sentit, també esdevé un sector interessant, tot i que està molt poc explorat a Catalunya. De les experiències recollides en aquest estudi només n'hi ha una que es dediqui al sector avícola, com és la Klosca, i una altra al sector boví per a la producció de llet, com és . Aquesta activitat, a banda d'oferir la possibilitat de produir un important volum de productes derivats, porta associada una sòlida vessant terapèutica. La teràpia assistida amb animals i l'AS tenen una estreta relació en altres països d'Europa, com per exemple Àustria, on s'ha desenvolupat un programa específic per a la formació de promotors i facilitadors en el maneig del bestiar de granja i la seva utilització per a finalitats terapèutiques i pedagògiques i una certificació de la granges que desenvolupen aquesta activitat. A banda dels serveis que es poden derivar de la teràpia i l'educació assistida amb animals, que poden desenvolupar un paper fonamental en la dotació de serveis de les àrees rurals, el sector ramader, tot i la seva delicada situació. Això ofereix múltiples possibilitats de comercialització, tant de productes derivats directament de la cria dels animals (carn, llet i ous) com de productes elaborats (embotits, formatges, productes làctics, etc.). La combinació de la teràpia i educació amb animals de granja i la producció i/o elaboració dels productes derivats de la seva cria fa que la ramaderia aparegui com un àmbit potencial a explorar en l'impuls de l'AS a Catalunya.

En el sector de l'artesanía, entès en aquest estudi com la transformació de productes derivats del sector primari en objectes de consum, les potencialitats passen per la recuperació i innovació d'oficis tradicionals, com és el cas de Teixidors, que elabora peces de roba amb llana d'ovella merino d'alta qualitat i telers manuals. Un dels factors interessant a implementar en les activitats que es podrien dur a terme en aquest sector seria el concepte de cicle tancat o assegurar el compliment de certs criteris i tenint control complet de la traçabilitat de la matèria prima, amb la possibilitat d'establir convenis i col·laboracions amb altres empreses o projectes d'AS.

Per últim, també destacar que el sector dels serveis vinculats de manera directa o indirecta amb el sector agrari apareix com un àmbit en el que l'economia social pot crear projectes i iniciatives innovadores, bé com a noves idees o com a diversificació d'activitats en el marc d'una entitat d'AS ja existent. A les activitats ja existents com la cuina i el servei de càteríng, l'educació ambiental i la venda al detall de productes agroalimentaris procedents d'entitats d'AS i d'altres iniciatives socials, se'n poden afegir d'altres com la gestió de restaurants i bars cooperatius, la gestió d'horts urbans, empreses de serveis diversos per les explotacions agràries, cooperatives de consum que optin per contractar a una persona en risc d'exclusió social per realitzar tasques organitzatives i de gestió, entre d'altres projectes.

4.2.2. *Més diversitat de col·lectius*

Les experiències d'AS actualment vigents a Catalunya treballen amb un determinats tipus de col·lectius usuaris, principalment persones amb discapacitat. Malgrat això, l'AS és una activitat que permet, gràcies a la seva versatilitat, al seu elevat potencial i als beneficis que aporta a determinats col·lectius en risc d'exclusió social, la incorporació d'una diversitat més àmplia de col·lectius. La potencialitat del sector fa que es pugui fer extensible els projectes a altres col·lectius que a hores d'ara estan poc representats o són totalment absents. El creixent risc d'exclusió social que pateixen amplis sectors de la societat fa que cada cop sorgeixin més col·lectius amb necessitats específiques en matèria d'ocupació, d'integració social, educació i tractament terapèutic, susceptibles de ser incorporats com a grups d'usuaris als projectes d'AS. A continuació esmentem alguns dels col·lectius potencials que hem detectat amb els quals es poden desenvolupar iniciatives d'ocupació i inserció sociolaboral a través de l'AS:

- ✓ **Joves en situació de risc d'abandonament prematur dels estudis.** A través de Programes de Diversificació Curricular (PDC) o Programes de Qualificació Professional Inicial (PQPI) en els que l'agricultura sigui l'eix central en l'organització dels continguts i les matèries, es pot afavorir l'assoliment d'objectius i competències bàsiques de l'alumne en aquesta situació de risc i permetre-li accedir a la titulació d'educació bàsica. El treball en un projecte amb finalitats educatives pot afavorir als alumnes amb dificultats d'aprenentatge i pot introduir-los professionalment en l'àmbit agrari. Actualment a Catalunya hi ha dos centres que ofereixen PQPI en auxiliar d'activitats agropecuàries, però es podria complementar amb la creació de nous projectes i iniciatives que ocupin als joves que cursen aquestes alternatives curriculars.
- ✓ **Infants i joves amb dificultats d'aprenentatge i necessitats educatives especials.** La creació de projectes educatius al voltant de l'agricultura ja és present a Catalunya a través de les granges-escola, els horts escolars i el programa d'escoles verdes. No obstant això, experiències a altres països han demostrat que l'agricultura, més que un complement educatiu als centres de formació ordinària, pot ser un instrument vàlid per vertebrar un projecte pedagògic concret per a alumnes amb requeriments educatius específics.
- ✓ **Persones internes i persones procedents de centres penitenciaris.** L'AS apareix com una activitat òptima pels beneficis que comporta, tant per a la generació de llocs de treball intern al centres penitenciaris (per exemple, creació d'una explotació agrària a dins la presó, realitzar productes agroalimentaris elaborats, etc.) com per la incorporació al mercat de treball un cop complerta la condemna de privació de llibertat. A la quantitat de cursos formatius que s'ofereixen a les persones internes a dins la presó es podria incorporar una formació específica en activitats agropecuàries i derivats, que permetin, un cop surtin del centre, reinserir-se laboralment en aquest sector. Alguns d'aquests projectes d'ocupació de persones internes en l'agricultura es podrien desenvolupar des del Centre d'Iniciatives per a la Reinserció (CIRE) a través del

seu catàleg de serveis exteriors, desenvolupant, per exemple, explotacions agràries fora dels centres a la que hi accedissin de manera regular les persones adscrites a aquest programa formatiu i itinerari d'inserció. A la vessant professionalitzadora d'un possible projecte d'AS desenvolupat des dels centres penitenciaris s'afegeixen els beneficis i valor afegit que suposa el treballar a l'exterior del centre per persones en situació de privació de llibertat, ja que això els permet apropar-se a la realitat laboral i a adquirir uns hàbit de treball que els hi facilitaran la posterior reinserció. De fet, a Catalunya ja existeixen iniciatives d'aquest tipus, com la iniciativa del Centre Penitenciari de Lledoners²³ o de Quatre Camins de crear un hort ecològic portat per interns. Tanmateix, aquestes iniciatives no es plantegen objectius de comercialització del producte ni l'abastiment del propi centre, aspiracions que si que tenen altres iniciatives d'AS. L'existència de programes de inserció laboral per aquests col·lectius, com el Programa *Reincorpora*²⁴ de l'Obra Social de la Caixa, es percep com una oportunitat per desenvolupar projectes d'aquestes característiques, ja que els objectius del programa se centren en la combinació de *la formació en oficis i les actuacions de servei a la societat, acompanyant a les persones que es troben en la darrera etapa del compliment de la seva condemna en l'adquisició de competències, habilitats i valors que promoguin la participació social i el compromís cívic; valors que, per altra banda, són ben inherents a la naturalesa de l'AS.*

- ✓ **Dones víctimes de violència de gènere.** Els beneficis que diversos estudis han assignat a l'AS en el tractament terapèutic de trastorns psicològics poden ser vàlids per l'atenció a dones maltractades. L'AS pot utilitzar-se com a instrument per a la intervenció en víctimes de violència masclista des d'una perspectiva socio-estructural i cognitivo-conductual, realitzant una aproximació integral en la que es tinguin presents, a més del context social i cultural, els factors que intervenen en la resposta de la dona davant l'abús, treballant elements com l'autoestima i autoconfiança, la solució de problemes i presa de decisions, a la reducció de l'ansietat i l'estrès posttraumàtic, les habilitats socials i la relació amb altres membres de l'equip de treball i la recuperació d'uns hàbits de vida i treball que els permetin integrar-se de nou a la societat. Tanmateix, l'ús de l'AS no es limita al tractament de les víctimes, sinó que també es podria emprar com a eina terapèutica de suport a la intervenció psicològica de la persona agressora.
- ✓ **Persones amb problemes d'addicció.** A altres països d'Europa l'ús de l'agricultura pel tractament de persones amb problemes d'addicció a substàncies, com els drogues, o a determinades accions obsessives, com la ludopatia, té una àmplia tradició. En canvi, a Catalunya aquests col·lectius no hi són gaire presents a l'AS. Existeixen horts terapèutics a centres i comunitats de rehabilitació, però la seva naturalesa no respon a objectius ocupacionals i de reinserció sociolaboral, sinó únicament com a suport a la intervenció psicològica. La utilització de

²³ "Horts entre barrots", *Agro-cultura*, 47 (Hivern 2011-2012). Disponible online: <http://www.agro-cultura.org/article.php?article=217>

²⁴ Per a més informació: http://obrasocial.lacaixa.es/ambitos/reincorpora/reincorpora_ca.html

projectes d'AS pot afavorir l'èxit del procés de rehabilitació, ja que l'ocupació en les tasques pròpies d'una explotació agrícola els ajuda a crear pautes i hàbits de vida i de treball regulars, a adquirir responsabilitats sobre les seves accions i presa de decisions, a entrenar la constància i l'autocontrol i a combatre el síndrome d'abstinència amb activitat físic i a l'aire lliure. L'AS també ofereix una bona oportunitat de reinserció per aquestes persones un cop finalitzat el procés terapèutic a través d'EIns dedicades a l'activitat agrària o a l'elaboració de productes agroalimentaris.

- ✓ **Persones immigrades en situació irregular.** La seva condició de persones "sense papers" fa que siguin excloses del mercat de treball i que això els faci encara més difícil la seva regularització com a ciutadans de ple dret. L'ocupació en el mercat de treball informal els impossibilita la reivindicació de drets laborals i els obliga a suportar condicions de treball precàries. L'associació Càritas desenvolupa dos projectes en aquesta línia, un a Manresa i l'altre a Badalona, al monestir de Sant Jeroni de la Murta. Ambdós projectes es basen en l'acompanyament en la gestió d'horts autònoms de producció ecològica a persones immigrades en situació irregular. El Projecte *Activa't per viure de l'hort* que desenvolupa Càritas Manresa té una durada de tres anys, durant els quals pretén formar a persones per a la gestió d'explotacions agràries i la comercialització dels seus productes a través de la constitució d'una cooperativa amb vocació de promocionar el consum de productes locals, ecològics i de temporada. El projecte de l'Associació *Conreu Sereny*, i que es duu a terme al monestir de Sant Jeroni de la Murta (Badalona), també pretén crear oportunitat de formació en producció ecològica i auto-ocupació de persones immigrades, tant per emprendre el seu propi projecte a Catalunya com per fer-ho al seu país d'origen. Aquestes iniciatives d'AS són perfectament aplicables a altres indrets del territori, i tenen com a objectiu principal l'apoderament de persones immigrades, proporcionant eines per generar fórmules d'ocupació i inserció laboral que permetin reduir el risc d'exclusió social d'aquests col·lectius.
- ✓ **Persones sense llar.** L'AS pot oferir a les persones sense llar processos d'inserció social a través del desenvolupament de projectes ocupacionals i productius i d'un espai de convivència que suposi una alternativa de vida al carrer, en el que es pugui rebre acollida i ajuda personalitzada per tal de transformar progressivament el seu estil de vida i millorar la seva situació. Aquestes premisses les recull la iniciativa *Emmaús al camp*, projecte de convivència comunitària per a persones sense llar i de desenvolupament rural que es duu a terme a una masia del municipi de Cornudella de Montsant (Tarragona). No són molt comuns els projectes dirigits a aquests col·lectius, i és per això que esdevenen un potencial en el camp de l'AS. El creixent nombre de persones sense llar a Catalunya fa que s'hagin de prendre mesures per fer front a aquesta problemàtica social, creant iniciatives cíviques per ajudar a combatre la situació en la que es troben més de 3.000 persones al nostre país. L'AS no és l'única opció possible, però per les seves característiques esdevé un sector

potencial en la que es combina el treball productiu i l'acollida en comunitat, dos dels principals problemes amb els que s'enfronten les persones sense llar.

5. EL PAPER DELS AGENTS IMPLICATS EN L'AS

A les entrevistes realitzades durant el treball de camp vam preguntar sobre quin era el paper que haurien de jugar els diferents agents implicats en el desenvolupament de l'AS a Catalunya. Ens interessava analitzar quines eren les demandes de les experiències d'AS cap al sector públic, el sector privat, el Tercer Sector Social i la societat en general, i quines eren les exigències cap al propi sector. L'anàlisi d'aquestes opinions ens serviran per determinar els rols que juguen cadascun dels agents en el sector i diagnosticar possibles mancances, entrebancs o irregularitats causades pel paper d'aquests agents implicats. La radiografia que les persones entrevistades han fet sobre els agents del sector també ens ajudaran a completar l'anàlisi DAFO i a forjar els fonaments per dissenyar futurs eixos de treball i propostes d'acció; elements que abordarem de manera ampla en el següent apartat.

5.1. Administració pública

A partir de la recerca documental i bibliogràfica realitzada en aquest projecte hem pogut observar com en nombrosos països europeus les institucions públiques tenen un paper cabdal en l'impuls i desenvolupament de l'AS, essent en molts casos l'estat qui promou projectes concrets, s'encarrega de la regulació de l'activitat i coordina les xarxes i plataformes que uneixen les diferents experiències d'un àmbit territorial concret.

La Generalitat de Catalunya, a diferència d'altres governs europeus, no posseeix cap organisme institucional que es dediqui de manera específica al foment i gestió de l'AS. No existeix cap departament, secretaria o institut que s'encarregui de dissenyar programes destinats a l'impuls d'aquesta activitat, a l'organització de xarxes per coordinar les diferents experiències existents o a promoure alguna experiència de caràcter públic. En la recerca documental realitzada no s'ha trobat tampoc cap referència expressa a l'AS ni cap diagnosi detallada sobre aquest concepte amb la finalitat d'idear polítiques encaminades a millorar-ne la seva situació.

No obstant això, l'AS emergeix com una activitat que encaixa perfectament amb els plantejaments de les polítiques públiques del govern català, almenys pel que es desprèn de l'Estratègia de Desenvolupament Rural de Catalunya pel període 2007-2013. En aquest pla del Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca apareix, desglossat dins l'objectiu de "Millora de les condicions de vida rurals i el foment de l'economia rural", la necessitat de promoure actuacions i la instal·lació d'activitats a les àrees rurals que tinguin un clar benefici social. Tanmateix, no s'especifica quines són aquestes activitats i actuacions i quins han de ser els instruments destinats a assolir tal objectiu.

Segons les persones entrevistades, l'administració hauria d'encapçalar el foment d'aquesta activitat i endegar les accions necessàries per impulsar-ne la seva pràctica, analitzant, en primer lloc, la composició d'aquests col·lectius i les seves capacitats per tal de trobar nous jaciments d'ocupació que permeti integrar-los al mercat de treball per tal que puguin dur una vida laboral activa, a l'hora que donen suport a la construcció

d'iniciatives d'economia social i es redueixen les despeses en serveis socials i atenció sociosanitària.

Les persones entrevistades sostenen que si l'administració pública apostés per donar un suport ferm a les Elns i els CET, així com a les entitats del Tercer Sector Social, estarien realitzant una important inversió social, que retribuiria en forma de benefici als pressupostos públics a mitjà-llarg termini, ja que les despeses en aquestes partides es veurien àmpliament reduïdes. Aquestes sostenen que si una persona està cobrant un subsidi i no realitza cap activitat laboral, sigui o no remunerada, no es relaciona amb altres persones o no té un seguiment constant per part de personal especialitzat, esdevé una important càrrega econòmica per l'Estat, a més del greuge que suposa per a la persona en qüestió i pel seu entorn familiar directe. Un dels testimonis argumentava que una persona amb discapacitat, malaltia mental o en risc d'exclusió social per privació material cobra un subsidi per part de l'Estat i genera despeses en serveis socials i d'atenció sociosanitària, els quals són cada cop més elevats si l'individu en qüestió no s'acull a cap programa d'inserció que tingui efectes beneficiosos en la seva vida quotidiana. Per contra, la incorporació en una experiència d'AS –o en qualsevol altre activitat destinada a millorar la vida de les persones en risc d'exclusió– d'aquests col·lectius suposa una cessació del cobrament del subsidi i l'inici d'una retribució econòmica pel seu treball. A banda de l'estalvi d'aquesta despesa directa, els treballadors de les empreses socials en el moment que s'incorporen al mercat laboral, protegit o no, comencen a cotitzar a la SS (excepte els treballadors/es dels CETs que reben la bonificació de la SS per part de l'Estat) i aporten diners a les arques públiques. En aquest sentit, els promotors de les iniciatives d'AS entrevistades sostenen que l'administració hauria de fer una diagnosi acurada de l'estalvi que suposaria a llarg termini la inversió en polítiques actives d'ocupació per a col·lectius en risc d'exclusió i dels ajuts a iniciatives d'emprenedoria social; a banda de la millor en la vida i el benestar d'aquests col·lectius i la cohesió social.

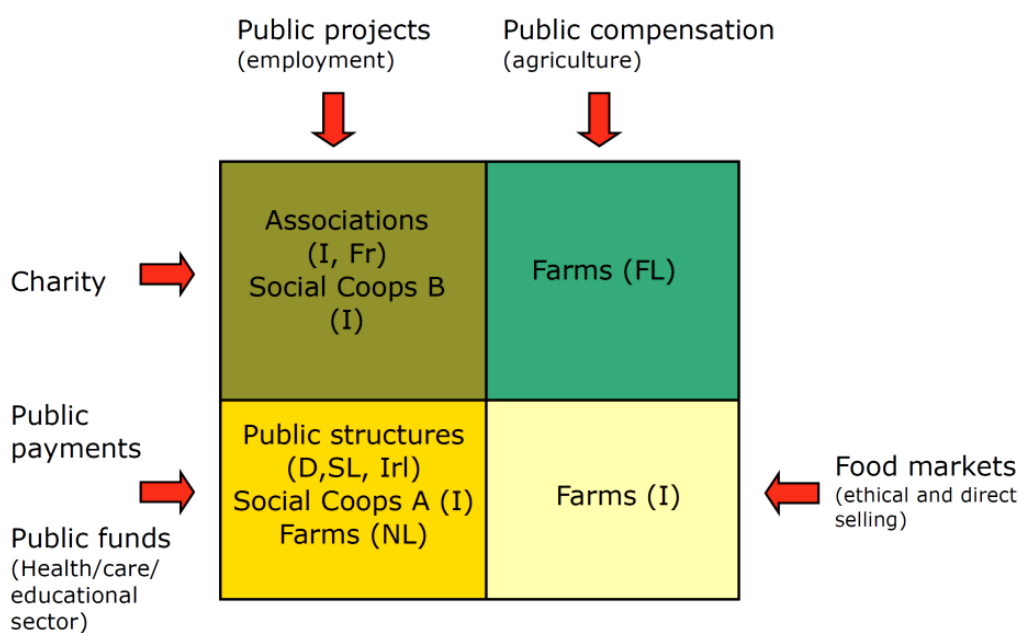
Tampoc existeix cap normativa o legislació pròpia que reguli el sector de l'AS. La manca de legislació és un fenomen que es reproduïx a d'altres països europeus, exceptuant el cas de Flandes en què els agricultors que desenvolupen tasques d'AS gaudeixen de regulacions específiques per aquesta activitat i ajudes per part de l'estat, com a compensació a la tasca social, d'atenció sociosanitària i de dotació de serveis que realitzen (Figura 3.36). A la resta de territoris no hi ha una regulació nacional específica que regeixi la pràctica d'aquesta activitat i les persones que promouen projectes d'AS s'han d'acollir a normatives i legislacions empresarials, d'associacions o de centres d'atenció sanitària. En el cas d'Itàlia, les iniciatives d'AS s'han d'acollir a les normatives existents per a les cooperatives i centres d'atenció social. I a Alemanya, els agricultors/es que volen desenvolupar un projecte d'AS han de complir les exigències de les normatives pròpies dels centres que treballen amb persones amb discapacitat.

A Catalunya succeeix quelcom similar, en què les iniciatives d'AS s'han d'emparar a legislacions de caràcter general que regulen les empreses de treball protegit i les empreses d'inserció social o les associacions sense ànim de lucre. Això, tal i com manifesten algunes de les persones entrevistades, dificulta el desenvolupament de projectes a causa dels

problemes d'adequació a les normatives existents que sovint afecten a les experiències. Altrament, el promotor/es de les iniciatives d'AS entrevistades perceben la dificultat de gaudir d'una legislació específica per l'AS a Catalunya, almenys a curt termini. L'escàs reconeixement del sector i la manca d'incidència social fa que no sigui a hores d'ara una prioritat política.

Creuen que hi ha altres aspectes més urgents, com l'arbitratge i control en el compliment de les lleis existents, per tal d'evitar malversació de fons públics, les conductes irregulars i l'apropiació indeguda de subvencions i ajuts. Algunes de les persones entrevistades manifesten l'existència de conductes anòmales en el plantejament i finançament d'algunes empreses de treball protegit, motiu pel qual insten a les institucions públiques a vetllar pel foment dels criteris ètics, de justícia social, de respecte pel medi ambient i de solidaritat en aquelles iniciatives que reben el seu suport. En aquest sentit, veuen necessària la constitució d'algun organisme que s'encarregués d'avaluar la incidència social de les empreses socials per tal d'evitar l'apropiació indeguda d'ajuts i subvencions per part d'altres corporacions en les que prevalen els interessos econòmics per davant de la contribució social.

Figura 3.36. Sistemes de regulació de l'AS a Europa²⁵

Font: Di Iacovo, O'Connor (2009)

Altres persones entrevistades aposten per una revisió de la normativa i un nou sistema regulador per a les empreses amb finalitats socials, ja que consideren que la legislació actual és obsoleta i hi ha molts aspectes que s'haurien de millorar. L'actual legislació reconeix la discapacitat a partir d'un certificat que atorga l'administració després de realitzar una avaluació oficial. Aquest certificat reconeix diferents graus de

²⁵ Llegenda dels textos entre parèntesi de la figura 1: I (Itàlia), Fr (França), D (Alemanya), SL (Eslovènia), Irl (Irlanda), NL (Països Baixos) i FL (Flandes).

discapacitat²⁶, però dins de cada un dels graus no fa distinció del tipus de discapacitat ni de les necessitats que duu associades, permetent accedir a recursos i ajudes sense tenir en compte les característiques individuals. Fruit d'aquesta situació, alguns dels testimonis entrevistats han denunciat abusos d'alguns centres que reben bonificacions i subvencions que dona l'administració per garantir el treball protegit, però que després no s'equiparen a despeses reals en oferiment de serveis de suport i d'acompanyament als treballadors/es de l'entitat.

Les experiències entrevistades també han destacat una clara manca de voluntat política envers l'economia social, i en concret, de l'impuls de l'AS. Aquestes sostenen que l'administració hauria d'actuar com a dinamitzador de les pràctiques socialment innovadores i fomentar les empreses que realitzen una activitat al servei de les persones, impulsant projectes d'AS, apostant per la tasca social i la contribució al desenvolupament local que realitzen. I, al mateix temps, integrar l'AS en el discurs de l'atenció a les persones en risc d'exclusió com a estratègia per a la inserció social, els processos terapèutics i la salut. Les persones entrevistades asseguren que aquestes iniciatives, a més de generar activitat econòmica en un moment en què el dinamisme de les empreses locals es clau per enfortir l'economia, contribueixen alleujar els efectes socials que ha tingut la crisi i fer més eficient la despesa pública en matèria assistencial.

Cal destacar que ens trobem en un bon moment per començar a plantejar la inclusió de l'AS en les polítiques públiques. En l'àmbit comunitari s'ha fet visible la importància d'aquesta activitat i s'està generant un escenari favorable pel desenvolupament de l'AS. En els darrers anys s'observa un interès creixent per l'impuls de l'AS, un fet que s'ha materialitzat en la l'aprovació el dictamen del CESE dedicat exclusivament a aquesta pràctica²⁷. En aquest document es destaca aquesta activitat com un plantejament innovador que s'ha de recolzar des del punt de vista científic, a través de la recerca transdisciplinària, i institucional, a través de l'admissió en el programa polític, amb la finalitat de generar un entorn propici pel seu desenvolupament

En aquest sentit, les persones entrevistades apunten que l'administració hauria d'actuar, per una banda, com a 1) agent dinamitzador, creant polítiques actives d'ocupació que incentivin la inserció dels col·lectius en risc d'exclusió social al mercat laboral, i

²⁶ A Catalunya i a l'Estat Espanyol la valoració de la discapacitat s'ajusta a la regulació fixada, des de gener de 2000, pel Reial decret 1971/1999, de 23 de desembre, de procediment per al reconeixement, la declaració i la qualificació del grau de minusvalidesa. Aquesta disposició té per objecte la regulació del reconeixement del grau de minusvalidesa, establiment nous barems aplicables, la determinació dels òrgans competents per fer el reconeixement esmentat i el procediment que cal seguir, amb la finalitat que la valoració i la qualificació del grau de discapacitat que afecti la persona sigui uniforme a tot el territori espanyol, garantint la igualtat de condicions per a l'accés dels ciutadans als beneficis, drets econòmics i serveis que els organismes públics atorguin. En funció d'aquest grau, s'estableixen tres grups diferenciats: Graus de discapacitat entre el 33% i el 64%, que inclou persones amb discapacitat que tenen un nivell d'autonomia personal prou important per inserir-se socialment i laboralment, principalment en un sistema de treball protegit; Graus de discapacitat entre el 65% i el 74%, que fa referència a persones que, en termes generals, presenten més dificultats per aconseguir una plena integració social i laboral; i Graus de disminució iguals o superiors al 75%, registrat per persones molt afectades que són susceptibles de requerir instruments altament especialitzats per a la seva integració social.

²⁷ Dictamen del Comitè Econòmic i Social Europeu (CESE) sobre el tema «*La agricultura social: els serveis assistencials ecològics i les polítiques sociosanitàries*» (Dictamen d'iniciativa). Brussel·les, 12 de desembre de 2012 (DOUE, 2013/C 44/07, 15.02.2013, p. 44-48).

instruments específics per la promoció de l'economia social; i per l'altra, com a 2) agent facilitador, donant suport i facilitant els processos de gestació d'aquelles iniciatives d'economia social, reduint els tràmits burocràtics, les traves legals i contemplant la possibilitat d'oferir beneficis fiscals per a les empreses amb finalitats socials.

5.2. Sector privat

Per sector privat entenem totes les entitats que col·laboren o participen en la inserció sociolaboral de persones en risc d'exclusió social. Quant a aquestes entitats juguen un paper clau en el procés d'ocupació de persones amb discapacitats o risc d'exclusió social. Algunes entitats inviten a que les empreses vetllin per donar oportunitats a persones amb dificultats. Més enllà de l'estigma, tenen moltes capacitats que els fan vàlids per desenvolupar certes tasques en el mercat laboral ordinari.

Algunes de les persones entrevistades apunten que hi ha empreses que no compleixen la LISMI i ho resolen contractant serveis o feines puntuals a CET. Altres persones entrevistades han manifestat el seu desacord amb el sistema de cobrament de les subvencions per treballador en el cas dels CET. Els CET reben una quantitat estipulada de subvenció per a cada persona que ocupa. Aquesta quantitat ha de cobrir, entre d'altres coses, el sou i el suport que precisa aquella persona per inserir-se correctament en el mercat laboral. Segons han apuntat algunes de les persones entrevistades, determinats promotors de CET han aprofitat aquesta escletxa legal per cobrar subvencions per treballadors que no precisen aquest suport, bé sigui pel seu grau o tipus de discapacitat. És per això, que insten als governs competents a revisar el marc jurídic, per tal de regular i aplicar la llei d'una manera més justa i a solucionar aquestes anomalies.

Tot i que moltes de les entitats d'AS es consideren empreses finalistes – principalment aquelles que treballen amb persones amb discapacitat–, algunes han declarat que seria interessant impulsar programes per incentivar l'ocupació de col·lectius en risc d'exclusió en empreses convencionals. Les persones entrevistades han afirmat que sovint s'infravalora aquests col·lectius i es menystenen les seves capacitats i habilitats per ocupar un lloc de treball en el mercat ordinari. D'aquesta manera, comenten alguns dels testimonis, seria molt més fàcil trencar estigmes i prejudicis i crear vincles de relació entre persones que en la situació actual estan molt distants socialment.

Pel que fa al sector privat, també és molt interessant el paper de les fundacions, el qual s'hauria de potenciar per donar impuls a projectes que combinin l'agricultura i la tasca social. La Fundació Humana, la Fundació Acció Solidària contra l'Atur, Càritas Diocesana i altres fundacions privades han apostat per ajudar a finançar iniciatives d'AS assegurar-ne la seva viabilitat. Des de la Fundació Catalunya–La Pedrera s'ha impulsat la creació de la Xarxa AgroSocial, que aplega 22 iniciatives d'AS i que aposta fermament pel foment d'iniciatives amb al valor afegit social i mediambiental i la revalorització del sector primari. Aquesta feina des del sector privat és un pilar fonamental per a la creació de nous projectes d'AS i per l'estímul d'aquesta activitat arreu del nostre territori, especialment en un context en què les estructures polítiques mostren una feblesa cada cop més evident.

5.3. Tercer Sector Social

Les Nacions Unides defineix el Tercer Sector Social com un dels quatre principals agents de l'economia social, institucions privades sense afany de lucre, un tret distintiu del del sector públic, de l'empresarial o de les xarxes informals. Aquest sector destaca per uns trets que poden variar segons l'àmbit d'actuació. Una de les definicions que ens apropen a la natura del Tercer Sector Social és la que proposa Salamon i Anhaier (1996), els quals destaquen a través del seu treball de recerca realitzat amb 13 països, cinc trets comuns a totes les entitats del Tercer Sector Social:

- ✓ **Legalitat:** es tracta d'organitzacions que estan estructurades o institucionalitzades. Es pot demostrar a través de l'existència, per exemple, de cartes legals per a la incorporació dels membres de l'organització i la presència d'estatus fundacionals que regeixen el seu funcionament.
- ✓ **Origen civil i privat:** són entitats institucionalment separades dels poders públics, i per tant, s'anomenen organitzacions no governamentals i són de caràcter privat.
- ✓ **Sense afany de lucre:** es caracteritzen per l'absència d'una activitat lucrativa. Les organitzacions no han de distribuir cap benefici entre les seves propietàries, sòcies, administradores o directives. Són entitats que no existeixen amb l'únic propòsit de generar beneficis directes o indirectes i tampoc estan fonamentalment guiades per motius o consideracions comercials
- ✓ **Autogestió:** són organitzacions amb governança pròpia que es troben en una posició que els permet controlar les seves activitats, la qual cosa garanteix un alt grau d'autonomia.
- ✓ **Tasca pel bé comú:** s'afirma que les organitzacions han de buscar algun tipus d'impacte social d'interès general o de millora en qualitat de vida de les persones i comunitats. Vinculat a aquest caràcter, que se'n pot dir mutualista o altruista, o en general solidari.

A Catalunya, el Tercer Sector Social representa l'agrupació de totes aquelles entitats privades sense afany de lucre que treballen per la inclusió i la cohesió social, principalment focalitzats en el treball amb els col·lectius més vulnerables de la societat. En els darrers anys, les entitats del Tercer Sector Social han pres una major rellevància en l'àmbit polític, i han estat un agent clau en el disseny i desenvolupament de polítiques públiques i en l'oferiment de serveis assistencials.

L'anuari publicat l'any 2013 per la Taula d'Entitats del Tercer Sector Social a Catalunya (Vidal i Fernández, 2013) indica un augment del número d'organitzacions en aquest sector, les quals compten amb un pla estratègic on manifesten el desig d'organitzar-se millor. La forma jurídica més representada del Tercer Sector és l'associació (65% de les entitats del sector) per davant de les fundacions (18% de les entitats) la qual

cosa no és un tret comú amb el sector del nostre estudi, però que s'explica per la impossibilitat de realitzar activitat econòmica per part de les associacions. A més, aquest interès creixent pel Tercer Sector es posa de manifest a través de les xifres del nombre de persones destinatàries (1 milió en 2003 i 2 milions en 2013) així com del volum econòmic que genera (en 2003 representava l'1% del PIB català i en 2013 el 2,8%).

En termes de col·lectius a les quals s'adrecen les entitats del Tercer Sector Social, la repartició a l'any 2013, segons L'anuari del Tercer Sector Social de l'any 2013 (Vidal, Fernández, 2013), mostra com el col·lectiu més representat és el dels infants i joves davant de les dones, la gent gran i les persones amb discapacitats. No obstant això, si s'observen les mateixes dades però des del punt de vista econòmic, el col·lectiu més visible és el de persones amb discapacitats, ja que és el que més activitat econòmica genera i més oportunitats d'ocupació. Finalment si s'analitzen les mateixes dades però des de la perspectiva de la inserció sociolaboral, observem que el col·lectiu majoritàriament ocupat és també el de persones amb discapacitats.

Totes aquestes dades i fets tradueixen el rol que desenvolupa i que pot seguir fent en els pròxims anys aquest sector en l'AS pel que fa a la inserció i inclusió sociolaboral de persones en risc d'exclusió social i a l'oferta de serveis d'atenció especialitzada a col·lectius amb necessitats. Les entitats recollides en aquest estudi ja són una bona mostra que el Tercer Sector Social ha de ser un agent clau en el desenvolupament de l'AS a Catalunya, oferint noves oportunitats a les persones més vulnerables a través de la inserció laboral i la cohesió social, treballant per normalitzar la situació de moltes persones, millorant la seva qualitat de vida i contribuint a crear una societat més igualitària i justa.

6. BIBLIOGRAFIA

BAYLINA, M.; GARCÍA-RAMÓN, M. D. (2001). "De la invisibilitat a l'agricultura ecològica: dona i gènere als estudis rurals". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 51: 27-56.

BORRELL, C.; GARCÍA-CALVENTE, M. M.; MARTÍ-BOSCA, J. V. (2004). "La salud pública desde la perspectiva de género y clase social". *Gaceta Sanitaria*, 18 (1): 2-6.

CANOVES, G.; GARCÍA-RAMÓN, M. D.; SOLSONA, M. (1989). "Mujeres agricultoras. Esposas agricultoras: un trabajo invisible en las explotaciones familiares". *Revista de Estudios Agro-Sociales*, 147: 45-70.

COL·LECTIU IOE (2012). *Discapacitats i inclusió social*. Col·lecció Estudis Socials (núm. 33). Obra Social de "La Caixa", Barcelona.

COLAU, A.; ALEMANY, A. (2012). *Vidas hipotecadas. De la burbuja inmobiliaria al derecho a la vivienda*. Cuadilátero de Libros i Angle Editorial. Barcelona.

DI IACOVO, F.; O'CONNOR, D. (eds) (2009). *Supporting Policies for Social Farming in Europe. Progressing Multifunctionality in Responsive Rural Areas*. SoFar. Social Services in Multifunctional Farms ('Social Farming'). Firenze: ARISA.

DURÁN, M. A. (2012). *El trabajo no remunerado en la economía global*. Fundación BBVA: Madrid.

ENTITATS CATALANES D'ACCIÓ SOCIAL (ECAS) (2013). *Informe INSOCAT: per a la millora de l'acció social. Indicadors socials a Catalunya en relació al context estatal i europeu*. Núm. 2. Desigualtats i pobresa en un entorn de crisi. ECAS, Barcelona.

GARCIA-RAMON, M. D. *et al* (1994). *Mujer y agricultura en España: trabajo, género y contexto regional*. Vilassar de Mar (Barcelona): Oikos-Tau.

GORDON, D. *et al*. (2000). *Poverty and Social Exclusion in Britain*. Joseph Rowntree Foundation, York.

HAAN, A. (1998). "'Social Exclusion': An Alternative Concept for the Study of Deprivation?". *IDS Bulletin*, 29: 10-19.

HERTZMAN, C. (2000). *The Case for an Early Childhood Development Strategy*. Centre for Health Services and Policy Research, University of British Columbia.

LA CAIXA (2013). "Pobreza en tiempos de crisis". *Informe Mensual*, 366 (Marzo 2013)

LENOIR, R. (1974). *Les exclus: un Français sur Dix*. Seuil, Paris.

LUCAS, S. R. (2001). "Effectively maintained inequality: Education transitions, track mobility, and social background effects". *American Journal of Sociology*, núm. 75, p. 293-305.

PÉREZ, K.; EIZAGIRRE M. (online). *Diccionario de Acción Humanitaria y Cooperación al Desarrollo*. HEGOA (Instituto de Estudios sobre Desarrollo y Cooperación Internacional) i Universidad del País Vasco. Disponible online: <http://www.dicc.hegoa.ehu.es>

RAVAUD, J. F.; STIKER, H. J. (2001). "Inclusion/exclusion: an analysis of historical and cultural meanings". A: ALBRECHT, G.; K. SEELMAN; BURY, M. (eds). *Handbook of Disability*. Sage, Thousand Oaks, CA (p. 490-514).

RUIZ, M. T.; VERDÚ, M. (2004) "Sesgo de género en el esfuerzo terapéutico". *Gaceta Sanitaria*, 18 (Supl 1): 118-125.

RUIZ-CANTERO, M. T.; VERDÚ-DELGADO, M. (2004). "Sesgo de género en el esfuerzo terapéutico". *Gaceta Sanitaria*, 18 (1): 118-125.

SALAMON, L.; ANHAIER, H (1996). "*Social origins of civil society: explaining the nonprofit sector cross-nationality*" Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project, no. 22. The Johns Hopkins Institute for Policy Studies, Baltimore.

SARASA, S.; SALES, A. (2009). *Itineraris i factors d'exclusió social*. Síndic de Greuges de Barcelona. Ajuntament de Barcelona.

SILVER, H. (2007). *The process of social exclusion: the dynamics of an evolving concept*. Chronic Poverty Research Center.

SUBIRATS, J. (dir.) (2010). *Ciutadania i Inclusió Social. El Tercer Sector i les polítiques públiques d'acció social*. Fundació Catalana de l'Esplai, Barcelona.

URIBE, J. (2011). "Exclusió social i desigualtats a Catalunya". *Dossiers del Tercer Sector*, 13. Taula d'entitats del Tercer Sector Social de Catalunya.

VALLET, L. A. (2003). "State of the Art and Current Issues in Comparative Educational Stratification Research". Ponència presentada a: CHANGEQUAL Workshop. University of Manheim.

VENTURA, J.; MARTÍNEZ, F. (2007). "Inserció laboral i empleabilitat en el marc de l'Espai Europeu d'Educació Superior: el cas de la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona". *Temps d'Educació*, núm. 32: 99-117.

VIDAL, P.; FERNÁNDEZ, M. (2013). *Anuari 2013 del Tercer Sector Social de Catalunya*. Taula de Tercer Sector Social de Catalunya i Observatori del Tercer Sector Social, Barcelona.

Pàgines web

Grups d'Estalvi Solidari Territorial (GEST)
www.fesgest.cat

Fundació Acció Solidària Contra l'Atur
<http://accio.pangea.org/>

CoopMercat
<http://www.coopmercat.coop/>

Triodos Bank
<http://www.triodos.es>

FIARE

<http://www.proyectofiare.com/>

Coop57

<https://www.coop57.coop/>

OikoCredit

<http://catalunya.oikocredit.es>

Fundació Seira

<http://www.fundacioseira.coop/>

Verkami

<http://www.verkami.com/>

totSuma

<http://www.totsuma.cat/>

Lemon Fruits

<http://www.lemonfruits.com/ca>

Goteo

<http://goteo.org>

Fonts estadístiques

Institut d'Estadística de Catalunya - <http://www.idescat.cat/>

Eurostat - <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

Instituto Nacional d'Estadística (INE) - <http://www.ine.es/>

Departament de Benestar Social i Família - <http://www20.gencat.cat/portal/site/bsf>

Departament de Justícia - <http://www20.gencat.cat/portal/site/justicia>

Departament de Salut - <http://www20.gencat.cat/portal/site/salut>

Consell General del Poder Judicial - www.poderjudicial.es/

Capítol 04

**EINES PER L'IMPULS DE L'AS A
CATALUNYA: ANÀLISI DAFO,
FLUXOGRAMA I PROPOSTES D'ACCIÓ**

1. DIAGNOSI DEL SECTOR: L'ANÀLISI DAFO

1.1. Anàlisi DAFO de l'AS en el context català

L'anàlisi de les entrevistes a agents claus del sector de l'AS a Catalunya ens ha permès destacar les seves característiques internes (fortaleses i debilitats) i els elements de l'entorn (amenaces i oportunitats) que afecten directament o indirecta el sector de l'AS, i per fer-ho s'ha utilitzat l'anàlisi DAFO que trobem a continuació (Figura 4.1).

Figura 4.1. Anàlisi DAFO de l'AS a Catalunya

[FORTALESES]	[OPORTUNITATS]
AGRICULTURA I SECTOR AGROALIMENTARI ✓ Agricultura, sector estratègic davant la crisi ✓ Multifuncionalitat agrària i diversificació a les explotacions ✓ Proximitat alimentària i dignificació de la pràctica agrícola ✓ Implementació de criteris agroecològics i valor social a les explotacions ✓ Qualitat i potencial del sector agroalimentari TERRITORI ✓ Contribució al desenvolupament local i rural i a la cohesió territorial ✓ Creació de serveis d'atenció a les persones de manera descentralitzada i en àrees perifèriques ✓ Establiment de xarxes: noves relacions entre productors, consumidors i societat INNOVACIÓ SOCIAL I EMPRENEDORIA ✓ Potencial d'inclusió social, inserció laboral i innovació econòmica ✓ Estalvi públic en despesa sociosanitària a través dels serveis oferts per l'AS ✓ Iniciatives sorgides des de la societat civil* ✓ Creació de llocs de treball per a la pagesia i els professionals de l'atenció a les persones BENEFICIS ✓ Adequació de l'ocupació a col·lectius específics ✓ Suport integral i millora del benestar de les persones en risc d'exclusió social ✓ Beneficis pels col·lectius d'usuaris, promotors i pagesos	CONTEXT SOCIOECONÒMIC ✓ Foment de la innovació i l'economia social ✓ Canvis en les pautes de consum (productes justos i ètics) i els hàbits alimentaris (productes ecològics) ✓ Potencial i projecció internacional del sector agroalimentari i gastronòmic català ✓ Consciència del sector per superar l'atomització i voluntat de crear xarxa ✓ Tendència a la rendibilitat econòmica de projectes amb finalitat socials OCUPACIÓ I INCLUSIÓ SOCIAL ✓ Nous jaciments d'ocupació en l'agricultura i sectors derivats ✓ Potencial d'inclusió de l'AS en les polítiques actives per la creació d'ocupació SOCIETAT ✓ Vies de finançament alternatiu (banca ètica, cooperatives de crèdit, crowdfunding, fundraising) ✓ Ús de les TIC per millorar la competitivitat ✓ Creixent sensibilització pels temes socials i menor estigmatització dels grups en risc d'exclusió ✓ Foment de la cooperació públic-privada (local, regional, estatal) ✓ Reconeixement i valor del sector agrari per a la societat INSTITUCIONAL ✓ Paper clau de l'AS en la desinstitucionalització dels serveis públics d'atenció a les persones ✓ Inclusió (implícita) en la PAC i en el Pla de Desenvolupament Rural de Catalunya ✓ Programes de foment de l'economia social i ajudes a l'emprenedoria i a la innovació econòmica

[DEBILITATS]

SECTOR AS

- ✓ Escassa consolidació del sector
- ✓ Heterogeneïtat, polarització del sector (d'acord als objectius i a la mida) i atomització de les iniciatives
- ✓ Manca de xarxes que integrin totes les experiències
- ✓ Escassa interacció entre el sector agrari i el d'atenció a les persones

GESTIÓ/ORGANITZACIÓ

- ✓ Elevada dependència del finançament públic
- ✓ Baixos rendiments productius
- ✓ Recursos econòmics i de finançament escassos
- ✓ Manca de formació de pagesos (en atenció sociosanitària) i del personal de suport (en l'àmbit agrari)
- ✓ Dificultat d'adequació de tasques a les necessitats /capacitat individuals dels usuaris i usuàries

USUARIS

- ✓ Baixa presència de determinats col·lectius (drogodependents, víctimes de violència de gènere, sense sostre, etc.)
- ✓ Dificultats per donar suport integral a determinats col·lectius

[AMENACES]

CONTEXT SOCIOECONÒMIC

- ✓ Incertesa i reticències per emprendre projectes empresarials
- ✓ Falta de consciència i reconeixement de la tasca social
- ✓ Predomini del model neoliberal d'empresa per sobre el model cooperatiu, ètic i solidari
- ✓ Dificultat d'accés a la terra per a la nova pagesia

SITUACIÓ AGRICULTURA SOCIAL

- ✓ Escassa valoració de l'aportació social de l'AS per combatre l'exclusió social
- ✓ Escàs coneixement de l'AS a Catalunya, en relació a altres països de la UE

POLÍTICA/INSTITUCIONAL

- ✓ Retallades en matèria de benestar social i impagament de subvencions
- ✓ Irregularitats en la socialització i privatització de l'atenció sociosanitària
- ✓ Excés de regulació i imposicions legals en el sector agroalimentari
- ✓ Excessiva burocràcia i limitacions administratives
- ✓ Manca d'arbitratge en el control d'irregularitats
- ✓ Manca d'un marc legal específic
- ✓ Manca de voluntat i escassa sensibilització política per difondre i impulsar l'AS

Font: elaboració pròpia a partir de l'anàlisi de les entrevistes i el treball de camp.

Arran d'aquest treball d'anàlisi, hem pogut observar que, en primer lloc, les **FORTALESES** del sector de l'AS a Catalunya vénen definides per:

- 1) **L'agricultura i el sector agroalimentari com a sectors estratègics.** El sector agroalimentari de proximitats troba actualment en una situació avantatjosa, sobretot en el context de la crisi, ja que es defineix com un sector estratègic que cobreix segments del mercat cada cop més grans, els quals cerquen un producte proper, de qualitat i amb certs criteris ètics. A través de l'AS es defensa gairebé de manera generalitzada un model agrari basat en productes locals, de temporada i, en molts casos, també amb criteris agroecològics. Aquesta situació evidencia les potencialitats del sector agrari, recupera el valor de la pagesia i assigna nous rols a l'activitat agrària, que van més enllà del vessant productiu. A més, la implementació dels criteris socials inherents als projectes d'AS, dona un valor afegit a l'activitat desenvolupada en aquest camp i als productes que s'ofereixen, alhora que és una mostra més de la multifuncionalitat agrària.
- 2) **L'arrelament de les experiències al territori.** El vincle que cadascuna de les experiències estableix amb el seu entorn contribueix de manera positiva en diferents àmbits, com el desenvolupament local, la cohesió social, la gestió territorial i la conservació del medi. A més, al voltant d'aquestes experiències es

van creant serveis d'atenció sociosanitària que augmenten la dotació de serveis de salut, d'ajuda social, d'educació, de formació i de rehabilitació en àrees on la seva presència sovint és insuficient. La creació d'iniciatives d'AS també ajuda a establir xarxes de cooperació i sinergies entre diferents agents d'un mateix territori, així com nous vincles entre productors i consumidors.

- 3) **La complementarietat entre el Tercer Sector Social i el Sector Primari.** A banda de les activitats agràries, l'AS ofereix també serveis d'atenció sociosanitària, la qual cosa situa aquest sector en l'esfera de la innovació social. L'AS ofereix un espai d'activitat econòmica i d'inserció laboral per a col·lectius en risc d'exclusió social, deixant palès que és possible generar alternatives econòmiques que estiguin al servei de les persones i que promoguin valors de solidaritat, cooperativisme i mutualitat. A més, el sector de l'AS, com moltes altres iniciatives en l'àmbit de l'atenció social, suposa un estalvi de la despesa pública en matèria d'atenció sociosanitària, alhora que crea ocupació per a col·lectius de difícil ocupabilitat i genera activitat econòmica. S'ha d'afegir també que moltes iniciatives d'AS sorgeixen de la voluntat de col·lectius, de les famílies i de la societat civil, com a mostra de les mancances de l'estat del benestar, tenint la voluntat de millorar la qualitat de vida les persones més vulnerables.
- 4) **Els beneficis pels usuaris i les usuàries.** Les experiències d'AS han demostrat tenir importants beneficis per a les persones que hi treballen i duen a terme algun procés terapèutic, educatiu, de rehabilitació o d'inserció sociolaboral. Els projectes d'AS tenen personal especialitzat que realitza l'acompanyament dels usuaris, adequant les tasques que aquests han de dur a terme amb els perfils de les persones en risc d'exclusió social.

En segon lloc, les **DEBILITATS** són degudes a:

- 1) **Les característiques internes del sector.** L'AS està formada, majoritàriament, per experiències força novelles i el seu grau de desenvolupament a Catalunya encara és incipient. Això fa que el sector estigui poc cohesionat i compost per experiències atomitzades, amb escassos vincles entre elles. A banda de la Xarxa Agrosocial de la Fundació la Pedrera, no existeix cap entitat que aglutini un grup significatiu d'experiències, i això té importants conseqüències en la dinamització del sector i en la visibilitat social. A tot això s'ha d'afegir la manca d'interacció habitual entre el sector agrari i el sector de l'atenció sociosanitària. Finalment, en el sí del propi sector, existeix una gran diversitat d'experiències que dona com a resultat una elevada polarització dels casos i una dispersió irregular arreu del territori. Per una banda, tenim entitats de mides heterogènies i amb objectius comercials diversos. Hi ha entitats grans, per la seva mida, i de llarga tradició que són visibles i tenen ressò social, i també n'hi ha amb objectius clarament enfocats a la producció i d'altres que se centren més a donar una sèrie de serveis a les persones amb les que treballen. Per altra banda, observem que hi ha experiències

disperses i atomitzades per tot el territori català, entre les quals hi ha una escassa relació.

- 2) **La gestió i l'organització interna del sector.** La majoria de les entitats que impulsen projectes d'AS a Catalunya estan constituïdes com a CET o Elns; per tant, són entitats privades que depenen, en menor o major grau, del finançament públic. La conjuntura actual fa que aquestes entitats estiguin en una situació vulnerable i que sovint no disposin dels recursos necessaris per dur a terme la seva activitat. Una altra debilitat de les experiències d'AS és que els rendiments productius són més baixos que els de l'empresa convencional. Aquesta diferència es fa encara més evident si ho comparem amb les empreses del sector agrari, fet que provoca que el greuge comparatiu sigui més gran i que disminueixi la competitivitat de les iniciatives d'AS en el mercat. Aquests baixos rendiments són causats per la dificultat d'adequar les tasques de l'explotació o l'obrador a les especificitats dels diferents col·lectius d'usuaris. Finalment, també hem pogut observar una manca de formació dels pagesos o promotors dels projectes en l'esfera de l'atenció sociosanitària, i del personal de suport en l'àmbit agrari.
- 3) **L'escassa representació de certs col·lectius i les dificultats que afronten els promotors de projectes.** L'anàlisi del sector ens ha fet veure la baixa representació d'iniciatives que treballen amb certs col·lectius com els drogodependents, les víctimes de la violència de gènere, les persones sense sostre, entre d'altres. Existeixen a Catalunya entitats o institucions que treballen amb aquests col·lectius, i algunes d'elles desenvolupen horts terapèutics, però no s'han organitzat per crear estructures que generin ocupació per aquestes persones. A més, s'han detectat importants dificultats a l'hora de realitzar un seguiment integral del funcionament dels col·lectius per part del personal de suport.

En tercer lloc, les **OPORTUNITATS** estan condicionades per:

- 1) **La conjuntura socioeconòmica actual.** Per a algunes entitats, aquest context socioeconòmic esdevé un escenari propici per innovar i emprendre. Alguns d'aquest emprenedors ho fan en el camp de l'atenció social i de l'agricultura, dotant a les iniciatives d'uns valors que s'emmarquen en l'àmbit de l'economia social. A més a més, aprofitant-se d'aquest context, les experiències d'AS poden tenir un impacte positiu en el sector agrari convencional i revaloritzar la figura de la pagesia, la qual pot apostar per una agricultura multifuncional, ecològica i de proximitat que doni a l'activitat agrària nous rols en el sí de la societat postindustrial.
- 2) **Les potencialitats en la inserció laboral i en la inclusió social.** El sector de l'AS ha obert portes a la creació de nous perfils de feines relacionades amb el sector agrari o agroalimentari i a l'ensem associades al seguiment i acompanyament de col·lectius en risc d'exclusió social. El potencial de l'AS en aquest sentit fa que aquest sector pugui jugar un paper imprescindible en l'àmbit

de la creació i foment de l'ocupació a Catalunya per a persones en risc d'exclusió social.

- 3) **Els efectes socials de la crisi.** El desenvolupament del sector de l'AS es pot associar al sorgiment de nous models econòmics i financers en la societat com a alternativa al model econòmic actual, així com a la defensa d'una nova ètica centrada en la justícia territorial, la justícia social, la igualtat i l'empoderament dels sectors més vulnerables. En aquest context, entitats bancàries o cooperatives proposen noves vies de finançament alternatives a un sistema bancari debilitat. Alhora, aquests canvis van acompanyats d'un procés d'innovació social basat en la integració de col·lectius en risc de marginació social o el reconeixement del paper imprescindible de l'agricultura. Aquestes evolucions actuals s'han de desenvolupar, però, en un context de cooperació públic-privada en tant que el sector públic sol no pot satisfer les necessitats del sector de l'AS, i tampoc únicament el sector privat.
- 4) **La major visibilitat de l'AS.** Es percep un creixent reconeixement de l'AS com a estratègia pel desenvolupament local i per a la inserció sociolaboral de persones en risc d'exclusió social. Això ha provocat que l'AS estigui presenten els documents d'institucions europees, com és el cas del Dictamen del Comitè Econòmic i Social Europeu sobre l'AS²⁸, que en un futur poden promoure programes més explícits que contribueixin al seu impuls tant a Catalunya com a altres territoris.

I per últim, trobem les **AMENACES**, que són provocades per:

- 1) **El context socioeconòmic.** Tal i com s'ha comentat anteriorment, alguns veuen en el context actual oportunitats i d'altres amenaces que, de fet, són reals perquè la situació financera posa en perill les administracions públiques i la seva funció com a garant del benestar de la seva població. En el context actual, les administracions es veuen incapaces molt sovint de liquidar les subvencions que tenen pendents amb les entitats del Tercer Sector i amb els CETs i les EIns. S'ha d'afegir també que el camí a recórrer en matèria de reconeixement de la tasca social que pot exercir l'agricultura és llarg i ple d'entrebancs. Un d'ells és el propi model en el qual la societat es desenvolupa i frena les iniciatives cooperativistes, ètiques i solidàries pel fet de ser poc competitives. A tot això, s'afegeixen les dificultats que poden tenir els pagesos per accedir a les terres en el context català.
- 2) **L'escassa valoració i poc reconeixement de l'AS.** Tot i que hi ha un despertar en la consciència de la societat vers l'economia social en general, encara falta que aquestes alternatives econòmiques gaudeixin d'un ple reconeixement de totes les

²⁸ Dictamen del *Comité Económico y Social Europeo sobre el tema «La agricultura social: los servicios asistenciales ecológicos y las políticas sociosanitarias»* (Dictamen de iniciativa), el·laborat el 19 de gener de 2013.

seves possibilitats. Dins d'aquest gran paraigües també hi ha el fet que l'AS, encara és un sector desconegut per la gran majoria de la societat.

- 3) **El marc polític i institucional.** Si bé les institucions polítiques reconeixen l'AS, ho fan de forma molt tímida i els falta oferir una política coherent en matèria de benestar social i proporcionar a les entitats que treballen en aquest camp un reconeixement jurídic i institucional que contribueixi al seu desenvolupament. A més d'això, les entitats d'AS estan sotmeses a molts entrebancs, com l'excessiva burocràcia i regulació del sector agroalimentari.

1.2. Apunts sobre el DAFO en el context europeu

En l'informe de la primera part, a l'apartat 1.4, s'ha fet una lectura dels diferents DAFO d'alguns països Europeus que van prendre part al projecte *SoFar* (Itàlia, França, Eslovènia, Alemanya, Irlanda, Bèlgica -Flandes- i Països Baixos), en els quals l'AS ja està en estadis de desenvolupament més avançats. Com a resultat d'aquesta lectura, es va realitzar un DAFO en el context europeu resumint les principals fortaleeses, debilitats, amenaces i oportunitats del sector de l'AS (Figura 4.2). Alguns dels ítems destacats en el DAFO del context europeu ho van ser també en el DAFO català. Es tracta, per una banda, d'ítems genèrics inherents al sector de l'AS a Catalunya i a la resta de països d'Europa que van més enllà del context jurídic, social o econòmic del país en el qual es desenvolupen els projectes; vicissituds de les experiències que poden ser comunes independentment del lloc on s'ubiquen. També es tracta per altra banda d'elements de l'entorn que actuen favorablement o desfavorablement en el foment del sector de l'AS. Els hem volgut recollir a mode de resum comparatiu entre el DAFO català i l'europeu.

Figura 4.2. Síntesis del DAFO de l'AS en el context europeu

[FORTALESES]	[DEBILITATS]
AGRICULTURA I SECTOR AGROALIMENTARI ✓ Innovació i diversificació al sector agrari ✓ Qualitat del producte agrari	SECTOR AS ✓ Escassa consolidació del sector ✓ Escassa interacció entre el sector agrari i el d'atenció social ✓ Heterogeneïtat del sector i atomització de les iniciatives
BENEFICIS ✓ Creació de llocs de treball, tant per a les persones usuàries com per als professionals	SITUACIÓ AGRICULTURA SOCIAL ✓ Falta de coneixement sobre l'AS i una metodologia concreta ✓ Manca de xarxes que integrin totes les experiències d'AS ✓ Recursos econòmics i de finançament escassos
TERRITORI ✓ Contribució a la integració i arrelament territorial ✓ Aproximació entre els productors i consumidors (venta directa, producte proximitat, Km0) ✓ Contribució al desenvolupament local i rural	POLÍTICA/INSTITUCIONAL ✓ Suport insuficient de les institucions ✓ No presència de l'AS en polítiques socials i de salut ✓ Escassa presència en polítiques agràries ✓ Elevada dependència dels fons públics
INNOVACIÓ SOCIAL I EMPRENEDORIA ✓ Potencial d'innovació econòmica ✓ Potencial d'inclusió social i inserció laboral ✓ Tercer sector social i teixit associatiu forts ✓ Iniciatives sorgides des de la societat civil	

[OPORTUNITATS]	[AMENACES]
CONTEXTE SOCIOECONÒMIC ✓ Possibilitat de vinculació amb el món de la cuina ✓ Foment de la creació d'iniciatives d'economia social ✓ Consciència per superar la fragmentació i crear xarxa SOCIETAT ✓ Creixent sensibilització per part de la societat ✓ Demanda de productes de qualitat (eco), de proximitat i amb valor social POLÍTICA / INSTITUCIONAL ✓ Paper clau de l'AS en la creixent desinstitucionalització de serveis públics ✓ Inclusió (implícita) en la nova política comunitària	CONTEXTE SOCIOECONÒMIC ✓ Dificultats per emprendre noves iniciatives ✓ Falta de sensibilització en l'àmbit polític ✓ Falta de coneixement, documentació i discurs per transmetre els beneficis de l'AS ✓ Dificultat d'accés a la terra per a la nova pagesia POLÍTICA/INSTITUCIONAL ✓ Manca d'un marc legal específic ✓ Excés de regulació i imposicions legals en el sector agroalimentari ✓ Inexistència de polítiques específiques

Font: elaboració a partir dels DAFOs dels diferents països que apareixen a les publicacions del projecte *SoFar*

A continuació s'enumera i comenta breument aquells elements que hem considerat rellevants dels DAFO de l'AS en el context europeu i les seves similituds amb l'estat de desenvolupament del fenomen en el cas català.

[FORTALESES]

- la diversificació del sector agrari i la qualitat del producte agrari
- la creació de llocs de feina, tant per a les persones usuàries com per als professionals
- el potencial d'innovació econòmica
- el potencial d'inclusió social i d'inserció laboral
- les iniciatives sorgides des de la societat civil

S'observa que a Catalunya, de la mateixa manera que en els països europeus del projecte *SoFar*, l'àmbit de l'AS confereix al propi sector agrari un caràcter multifuncional, agrupant iniciatives innovadores des del punt de vista de la inserció sociolaboral dels col·lectius en risc d'exclusió social i donant visibilitat a les alternatives socials i econòmiques en front del model de desenvolupament actual. Finalment, encara que les experiències d'AS es constitueixin segons diferents formes jurídiques, a tot arreu es fa palès l'impuls de projectes d'AS per part de familiars dels col·lectius beneficiaris. Així doncs, el model de desenvolupament *bottom-up* (iniciatives de baix a dalt) de l'AS és un patró que es va repetint a cadascun dels països que s'ha analitzat.

[DEBILITATS]

- l'escassa consolidació del sector
- l'escassa interacció entre el sector agrari i el d'atenció social

- c) l'heterogeneïtat del sector i la atomització de les iniciatives
- d) la manca de xarxes que integrin totes les experiències d'AS
- e) els recursos econòmics i el finançament escàs
- f) l'elevada dependència dels fons públics

Tant a Catalunya com als altres països analitzats, es perceben debilitats internes del sector per la falta d'una xarxa consolidada que estructuri les iniciatives d'AS. Entre aquestes debilitats hi ha la poca interacció dels i entre els diferents agents del sector o la dependència excessiva dels recursos públics.

[OPORTUNITATS]

- a) la consciència per superar la fragmentació i poder crear xarxa
- b) la creixent sensibilització per part de la societat
- c) la demanda de productes de qualitat (eco), de proximitat i amb valor social
- d) el paper clau de l'AS en la creixent desinstitucionalització de serveis públics
- e) la inclusió implícita en la nova política comunitària

L'anàlisi conjunta del DAFO europeu i del català ens proporciona també una fotografia engrescadora del rol que pren l'AS de cara a oferir alternatives en el sector agrari i l'atenció sociosanitària. En tots aquests països, existeixen tendències comunes entorn de noves pautes de consum de productes agraris i agroalimentaris, el reconeixement de la tasca de l'AS per determinades institucions i les oportunitats de l'AS en matèria d'atenció sociosanitària.

[AMENACES]

- a) les dificultats per emprendre noves iniciatives
- b) la dificultat d'accés a la terra per part de la nova pagesia
- c) la manca d'un marc legal específic
- d) l'excés de regulació i imposicions legals en el sector agroalimentari

Finalment, en relació a les amenaces s'observa com apareixen certes reticències per emprendre nous projectes a causa de la situació socioeconòmica. Tanmateix aquesta "por" a emprendre també ve donada per la falta de legislació pròpia pel sector, la complexitat tècnica i sanitària o la falta de terres disponibles per aquest tipus de projectes.

2. RESULTATS DE LA DIAGNOSI I PROPOSTES D'ACCIÓ ESTRATÈGICA

En aquest apartat del l'informe exposarem els resultats de les diferents sessions de treball col·laboratiu i en equip que hem realitzat per tal d'abordar la tercera fase del projecte, en la qual es pretén, a través d'una diagnosi acurada del sector, iniciada amb l'anàlisi de les entrevistes i l'elaboració del DAFO, definir una estratègia per impulsar l'AS a Catalunya.

Aquest procés consta de tres etapes: l'elaboració del fluxograma, la identificació d'eixos de treball i el disseny de propostes d'acció i recomanacions. A continuació expliquem com s'han dut a terme i quins resultats s'han obtingut de cada una d'aquestes fases.

2.1. Problemes clau i necessitats del sector: el fluxograma

La darrera versió de l'anàlisi DAFO, completada amb la incorporació de les aportacions sorgides arran d'una de les reunions d'equip, ens proporciona la informació necessària per abordar l'elaboració dels fluxogrames. Disposem, per una banda, d'un grup de factors "favorables" –les fortaleces i les oportunitats–, amb els quals elaborarem el primer fluxograma, i, per l'altre, d'uns altres elements "limitants" –les debilitats i les amenaces–, amb els quals abordarem el disseny del segon fluxograma.

Aquests factors s'han col·locat en els fluxogrames amb relació a dos eixos: el vertical, que fa referència a l'àmbit d'influència, i l'horitzontal, que s'organitza en base a grans grups temàtics. El resultat obtingut d'aquesta dinàmica va ser dos mapes de factors classificats en funció del seu àmbit d'incidència i de l'àrea temàtica en el que actuaven. Mostrem a continuació dues fotografies que mostren el resultat final (Figura 4.3 i 4.4).

Figura 4.3. Fotografia de la disposició de les fortaleces i les oportunitats en el fluxograma

Font: elaboració pròpia

Figura 4.4. Fotografia de la disposició de les debilitats i les amenaces en el fluxograma

Font: elaboració pròpia

El procés d'ubicació dels ítems extrets de l'anàlisi DAFO al fluxograma ens dona com a resultat un mapa molt dens d'elements. El gran nombre d'ítems es percep com un limitant a l'hora d'abordar etapes més avançades del procés, ja que dificulten la lectura i la creació de connexions entre els factors. Per aquest motiu s'associa un número a cadascun dels elements, per simplificar els fluxogrames i a partir d'aquesta numeració poder visualitzar la ubicació de cada un dels ítems. A continuació mostrem la correspondència dels elements amb el número assignat (Taula 4.5).

Taula 4.5. Numeració dels elements presents al fluxograma

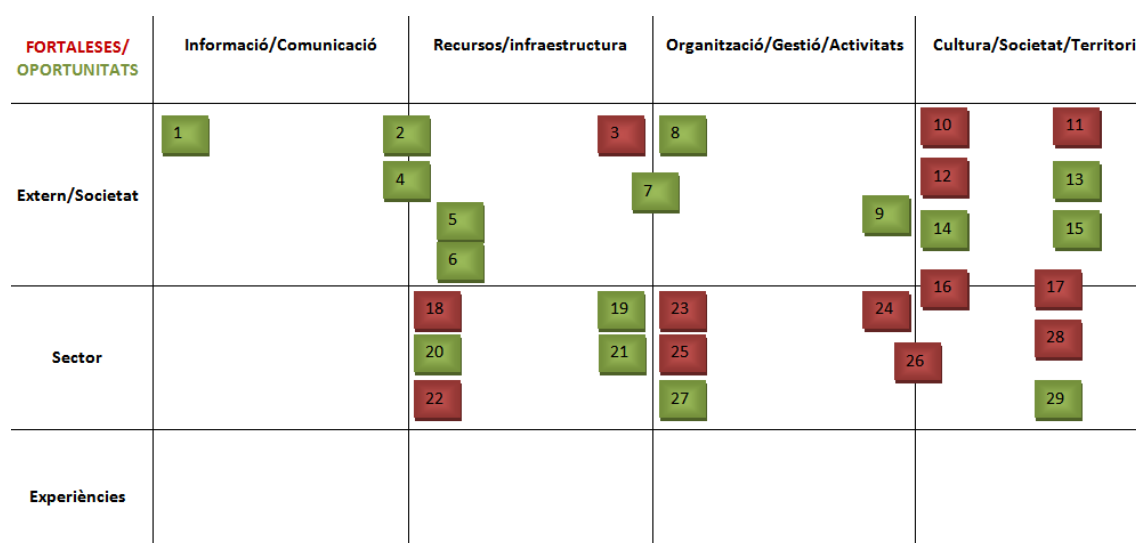
FORTALESES	3. Estalvi públic en despesa sociosanitària a través dels serveis oferts per l'AS 6. Potencial d'inclusió social, inserció laboral i innovació econòmica 10. Agricultura, sector estratègic davant la crisi 11. Contribució en el desenvolupament local i rural i a la cohesió territorial 12. Proximitat alimentària i dignificació de la pràctica agrícola 14. Establiment de xarxes: noves relacions entre productors, consumidors i societat 16. Implementació de criteris agroecològics i valor social a les explotacions 17. Beneficispels col·lectius d'usuaris, promotors i pagesos 18. Creació de llocs de treball per a la pagesia i professionals de l'atenció a les persones 22. Creació de serveis d'atenció a les persones de manera descentralitzada i en àrees perifèriques 23. Multifuncionalitat agrària i diversificació a les explotacions 24. Qualitat i potencial del sector agroalimentari 25. Iniciatives sorgides des de la societat civil 26. Adequació de l'ocupació a col·lectius específics 28. Suport integral i millora del benestar de les persones en risc d'exclusió social
DEBILITATS	36. Elevada dependència del finançament públic 42. Recursos econòmics i de finançament escassos 44. Heterogeneïtat, polarització del sector (d'acord als objectius i a la mida) i atomització de les iniciatives 45. Manca de xarxes que integrin totes les experiències 46. Baixa presència de determinats col·lectius (drogodependents, víctimes de violència de gènere, sense sostre, etc.)

	47. Manca de formació de pagesos (en atenció sociosanitària) i del personal de suport (en l'àmbit agrari) 48. Escassa consolidació del sector 49. Baixos rendiments productius 50. Escassa interacció entre el sector agrari i el d'atenció a les persones 51. Dificultats per donar suport integral a determinats col·lectius 52. Dificultat d'adequació de tasques a les necessitats/capacitat individuals dels usuaris
OPORTUNITATS	1. Potencial i projecció internacional del sector agroalimentari i gastronòmic català 4. Vies de finançament alternatiu 7. Potencial d'inclusió de l'AS en les polítiques actives per a la creació d'ocupació 8. Foment de la innovació i l'economia social 13. Canvis en les pautes de consum (productes justos i ètics) i els hàbits alimentaris 15. Creixent sensibilització pels temes socials i menor estigmatització dels grups en risc d'exclusió 19. Tendència a la rendibilitat econòmica de projectes amb finalitat socials 20. Nous jaciments d'ocupació en l'agricultura i sectors derivats 21. Ús de les TIC per millorar la competitivitat 27. Consciència del sector per superar l'atomització i voluntat de crear xarxa 9. Foment de la cooperació públic-privada (local, regional, estatal) 53. Reconeixement i valor del sector agrari per a la societat 29. Paper clau de l'AS en la desinstitucionalització dels serveis públics d'atenció a les persones 5. Inclusió (implícita) en la PAC i en el Pla de Desenvolupament Rural de Catalunya 2. Programes de foment de l'economia social i ajudes a l'emprenedoria i a la innovació econòmica
AMENACES	30. Escàs coneixement de l'AS a Catalunya, en relació a altres països de la UE 31. Retallades en matèria de benestar social i impagament de subvencions 32. Excés de regulació i imposicions legals en el sector agroalimentari 33. Predomini del model neoliberal d'empresa per sobre el model cooperatiu, ètic i solidari 34. Irregularitats en la socialització i privatització de l'atenció sociosanitària 35. Excessiva burocràcia i limitacions administratives 37. Manca d'un marc legal específic 38. Manca de voluntat i escassa sensibilització política per difondre i impulsar l'AS 39. Incertesa i reticències per emprendre projectes empresarials 40. Escassa valoració de l'aportació social de l'AS per combatre l'exclusió social 41. Falta de consciència i reconeixement de la tasca social 43. Dificultat d'accés a la terra per a la nova pagesia

Font: elaboració pròpia

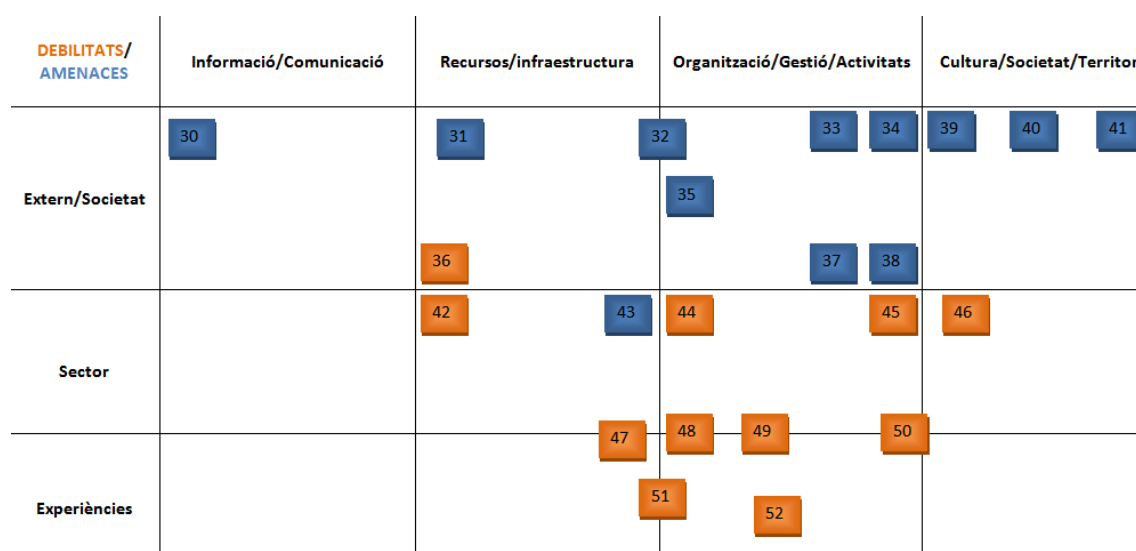
Posteriorment, i amb l'objectiu de mantenir les coordenades dels elements, s'enregistra la localització dels ítems identificant-los amb el número assignat i conservant la seva posició en el fluxograma (Figura 4.6 i 4.7).

Figura 4.6. Distribució dels elements al fluxograma 1 (Fortaleses i Oportunitats)

Font: elaboració pròpia

Figura 4.7. Distribució dels elements al fluxograma 2 (Debilitats i Amenaces)

Font: elaboració pròpia

Una vegada disposats i numerats tots els elements, ens adonem que l'elevat volum d'ítems fa difícil la següent etapa del procés: l'establiment de connexions entre ells. Per aquest motiu hem decidit simplificar els elements distribuïts en el fluxograma per tal de reduir-ne el nombre, agrupant-los en funció del seu àmbit temàtic i similitud de contingut temàtic.

Es defineixen categories per a cadascuna de les agrupacions d'ítems. Per una banda, es fan agrupacions entre els ítems del grup de fortaleces i oportunitats, i per l'altra, es creen altres categories a partir de les debilitats i amenaces destacades en el fluxograma. Ho mostrem a les següents fotografies (figura 4.8 i 4.9):

Figura 4.8. Agrupació de les fortaleeses i oportunitats i creació de categories

Font: elaboració pròpia

Figura 4.9. Agrupació de debilitats i amenaces i creació de categories

Font: elaboració pròpia

Per a cada grup, tant per les fortaleeses i les oportunitats com per les debilitats i les amenaces, es posa un títol que resumeixi la idea principal i el contingut de la categoria. Per exemple, la primera categoria del grup de fortaleeses i oportunitats, que inclou els elements (13) *Canvis en les pautes de consum i els hàbits alimentaris*, (12) *Proximitat alimentària i dignificació de la pràctica agrícola*, (14) *Establiment de xarxes: noves relacions entre productors, consumidors i societat* i (16) *Implementació de criteris agroecològics i valor social a les explotacions*, se li ha assignat com a títol *Canvi de paradigma agrosocial*, en referència a tots els canvis socioculturals al voltant del consum i l'alimentació i les actuals tendències en el món agrari, com la producció ecològica i de proximitat. Per altra banda, en el cas de les amenaces i debilitats, el grup que inclou els elements (34) *Irregularitats en la socialització i privatització de l'atenció sociosanitària*, (32) *Excés de regulació i*

imposicions legals en el sector agroalimentari, (35) Excessiva burocràcia i limitacions administratives i (37) Manca d'un marc legal específic, s'han agrupat sota la categoria Condicionants legals i administratius. A continuació mostrem dues taules amb les agrupacions i les categories resultants de cadascun dels fluxogrames (taula 4.10):

Taula 4.10. Categories resultats de la simplificació dels fluxogrames

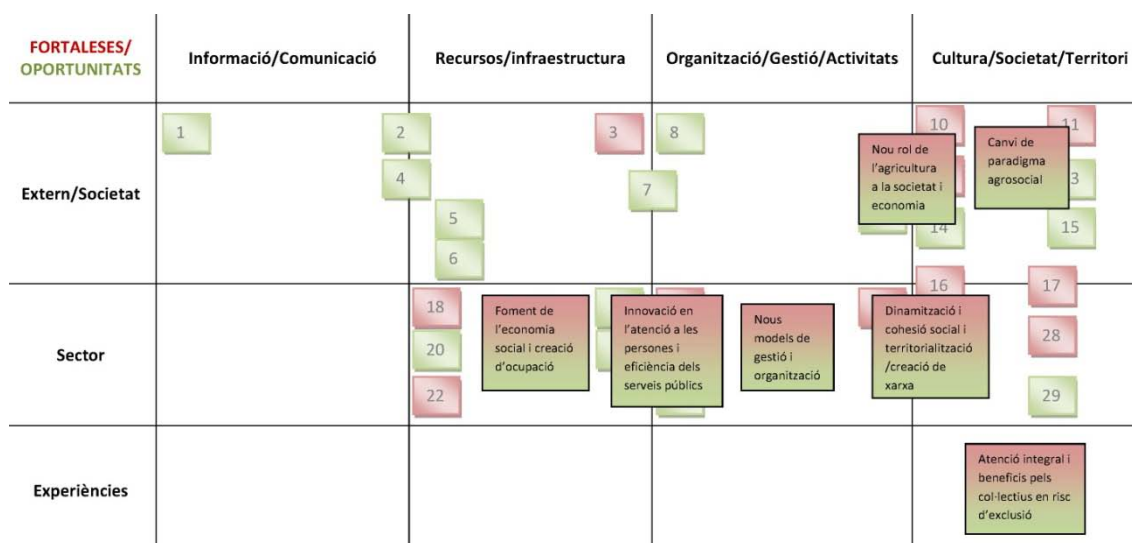
FORTALESES/OPORTUNITATS	
A) Canvi de paradigma agrosocial	13. Canvis en les pautes de consum (productes justos i ètics) i els hàbits alimentaris (productes ecològics) 12. Proximitat alimentària i dignificació de la pràctica agrícola 14. Establiment de xarxes: noves relacions entre productors, consumidors i societat 16. Implementació de criteris agroecològics i valor social a les explotacions
B) Nou rol de l'agricultura a la societat i l'economia	23. Multifuncionalitat agrària i diversificació a les explotacions 5. Inclusió (implícita) en la PAC i en el Pla de Desenvolupament Rural de Catalunya 10. Agricultura, sector estratègic davant la crisi 20. Nous jaciments d'ocupació en l'agricultura i sectors derivats 1. Potencial i projecció internacional del sector agroalimentari i gastronòmic català 24. Qualitat i potencial del sector agroalimentari
C) Dinamització i cohesió social i territorial i creació de xarxes	27. Consciència del sector per superar l'atomització i voluntat de crear xarxa 11. Contribució en el desenvolupament local i rural i a la cohesió territorial 25. Iniciatives sorgides des de la societat civil (<i>bottom-up</i>) 9. Foment de la cooperació públic-privada (local, regional, estatal)
D) Atenció integral i beneficis pels col·lectius en risc d'exclusió	26. Adequació de l'ocupació a col·lectius específics 28. Suport integral i millora del benestar de les persones en risc d'exclusió social 17. Beneficis pels col·lectius d'usuaris, promotors i pagesos
E) Innovació amb l'atenció a les persones i eficiència dels serveis públics	29. Paper clau de l'AS en la desinstitucionalització dels serveis públics d'atenció a les persones 22. Creació de serveis d'atenció a les persones de manera descentralitzada i en àrees perifèriques 3. Estalvi públic en despesa sociosanitària a través dels serveis oferts per l'AS
F) Foment de l'economia social i creació d'ocupació	7. Potencial d'inclusió de l'AS en les polítiques actives per la creació d'ocupació 2. Programes de foment de l'economia social i ajudes a l'emprenedoria i a la innovació econòmica 18. Creació de llocs de treball per a la pagesia i professionals de l'atenció a les persones 6. Potencial d'inclusió social, inserció laboral i innovació econòmica 8. Foment de la innovació i l'economia social 15. Creixent sensibilització pels temes socials i menor estigmatització dels grups en risc d'exclusió
G) Nous models de gestió i organització	21. Ús de les TIC per millorar la competitivitat 19. Tendència a la rendibilitat econòmica de projectes amb finalitat socials 4. Vies de finançament alternatiu (banca ètica, cooperatives de crèdit, <i>crowdfunding, fundraising</i>)

DEBILITATS/AMENACES	
H) Sector emergent i amb escàs reconeixement social i institucional	30. Escàs coneixement de l'AS a Catalunya, en relació a altres països de la UE 38. Manca de voluntat i escassa sensibilització política per difondre i impulsar l'AS 48. Escassa consolidació del sector
I) Condicionants legals i administratius	34. Irregularitats en la socialització i privatització de l'atenció sociosanitària 32. Excés de regulació i imposicions legals en el sector agroalimentari 35. Excessiva burocràcia i limitacions administratives 37. Manca d'un marc legal específic
J) Limitacions de l'ocupació de col·lectius en risc d'exclusió	49. Baixos rendiments productius 46. Baixa presència de determinats col·lectius (drogodependents, víctimes de violència de gènere, sense sostre, etc.) 51. Dificultats per donar suport integral a determinats col·lectius 52. Dificultat d'adequació de tasques a les necessitats /capacitat individuals dels usuaris i usuàries
K) Minimització dels recursos públics, de finançaments i infraestructurals	31. Retallades en matèria de benestar social i impagament de subvencions 42. Recursos econòmics i de finançament escassos 43. Dificultat d'accés a la terra per a la nova pagesia
L) Escassa valoració de la tasca i l'economia social, ètica i solidària	41. Falta de consciència i reconeixement de la tasca social 40. Escassa valoració de l'aportació social de l'AS per combatre l'exclusió social 33. Predomini del model neoliberal d'empresa per sobre el model cooperatiu, ètic i solidari
M) Carència de vinculació entre sectors implicats i professionalització de l'AS	47. Manca de formació de pagesos i del personal de suport 50. Escassa interacció entre el sector agrari i el d'atenció a les persones
N) Sector heterogeni i poc cohesionat	44. Heterogeneïtat, polarització del sector i atomització de les iniciatives 45. Manca de xarxes que integrin totes les experiències
O) Context de crisi com a amenaça	39. Incertesa i reticències per emprendre projectes empresarials 36. Elevada dependència del finançament públic

Font: elaboració pròpia

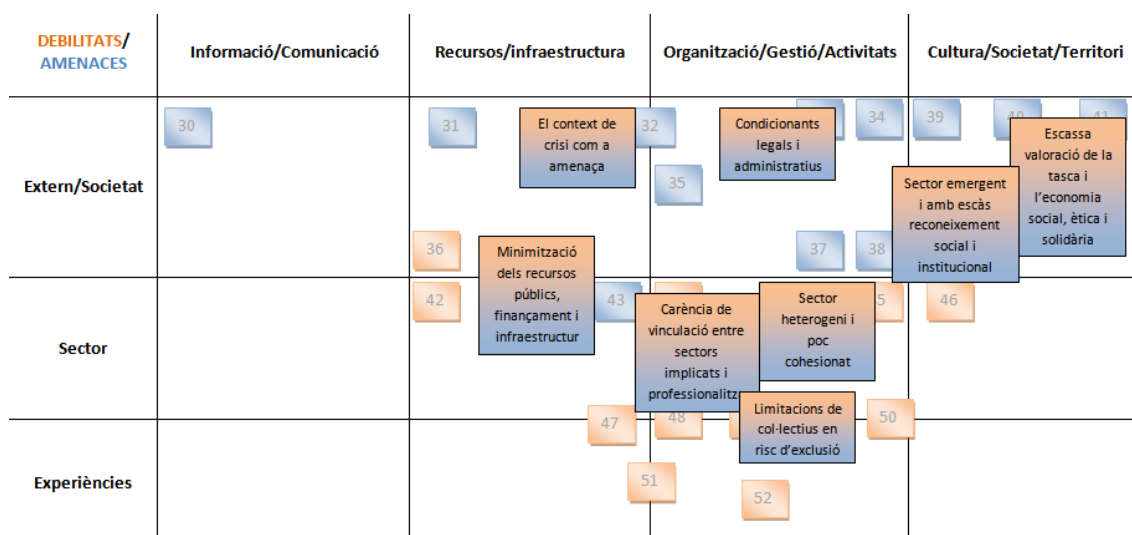
Després d'haver identificat els nous ítems, aquests es col·loquen en el fluxograma, de manera que les noves categories coincideixen amb les ubicacions originals dels elements agrupats. Aquest exercici ens ha permès comprovar que les agrupacions realitzades són correctes. A continuació, mostrem com s'han distribuït les noves categories en els fluxogrames i quin ha estat el resultat final (figura 4.11 i 4.12).

Figura 4.11. Disposició dels nous ítems en els fluxograma 1 (Fortaleses/Oportunitats)

Font: elaboració pròpia

Figura 4.12. Disposició dels nous ítems en els fluxograma 2 (Debilitats/Amenaces)

Font: elaboració pròpia

Un cop realitzat aquest treball de síntesi dels fluxogrames, s'ha procedit a la següent etapa del procés: l'establiment de connexions entre els diferents elements. Aquests vincles poden ser unidireccionals, fent referència a relacions de causa-efecte entre dos elements, com per exemple l'ítem *Nou rol de l'agricultura a la societat i l'economia* amb el de *Dinamització i cohesió social*; o bidireccionals, en el cas que ambdós elements s'influeixin mútuament, com els *Nous models de gestió i organització* i el *Foment de l'economia social i creació d'ocupació*. El resultat és la creació d'una xarxa d'elements, els quals estan interconnectats entre sí, formant un sistema que ens proporciona una visió integral i completa del sector de l'AS, en el qual estan representats des dels factors propis de cadascuna de les experiències fins als elements externs que influeixen el context en el que es desenvolupa aquest fenomen en l'àmbit català.

De les relacions resultants es comptabilitzen les entrades (fletxes que arriben) i les sortides (fletxes que surten)²⁹ per cada un dels elements, el que ens permet saber la importància i la posició que ocupa cada un dels nodes en el sistema creat. Aquest mètode, basat originàriament en l'anàlisi i la teoria de xarxes, permet prioritzar i jerarquitzar els elements presents als fluxogrames. D'aquesta manera, els nodes que tenen més sortides són els elements més determinants, que tenen un major poder de condicionar el devenir del sector en un futur a curt-mitjà termini, i els que tenen més entrades els més condicionats per la resta d'elements, que acostumen a ser conseqüències o efectes dels elements més determinants. Això ens ha permès establir en ambdós fluxogrames diferents nivells d'anàlisi que van des dels elements que es configuren com a marc del procés, els més determinants, fins aquells que en són el resultat i caracteritzen el propi sector o les pròpies experiències.

El resultat d'aquesta anàlisi de xarxes ha estat la classificació dels elements en 4 categories per cadascun dels fluxogrames, en funció de la seva incidència sobre el sector i la naturalesa dels elements que la componen. Aquestes categories es presenten com unitats d'anàlisi i estableixen una jerarquia a l'hora d'interpretar els fluxogrames. Exposem i descrivim breument les categories d'anàlisi resultats a la següent taula (Taula 4.13):

Taula 4.13. Categories resultants de l'anàlisi de xarxes

Fluxograma 1 Fortaleses/Oportunitats	Fluxograma 2 Debilitats/Amenaces
Marc del procés: elements favorables que fan referència al context socioeconòmic i a les pautes socials i culturals predominants	Marc del procés: elements desfavorables que fan referència al context socioeconòmic i a les pautes socials i culturals predominants
Nivell 1. El com: factors externs que contribueixen a crear un entorn propici pel desenvolupament de l'AS a Catalunya	Nivell 1. Problemes clau: factors externs que limiten el desenvolupament i l'impuls de l'AS
Nivell 2. El què: elements propis dels sector que mostren les oportunitats de l'AS com a pràctica innovadora en l'àmbit social i agrari	Nivell 2. Debilitats del sector: elements externs o interns que suposen mancances i limitacions del sector per desenvolupar correctament al seva activitat
Nivell 3. Resultats: efectes que tindria l'expansió i el foment de l'AS en la cohesió social i en la situació dels col·lectius en risc d'exclusió	Nivell 3. Resultats: conseqüències i efectes que tenen els factors exposats en els anteriors nivells sobre el sector de l'AS

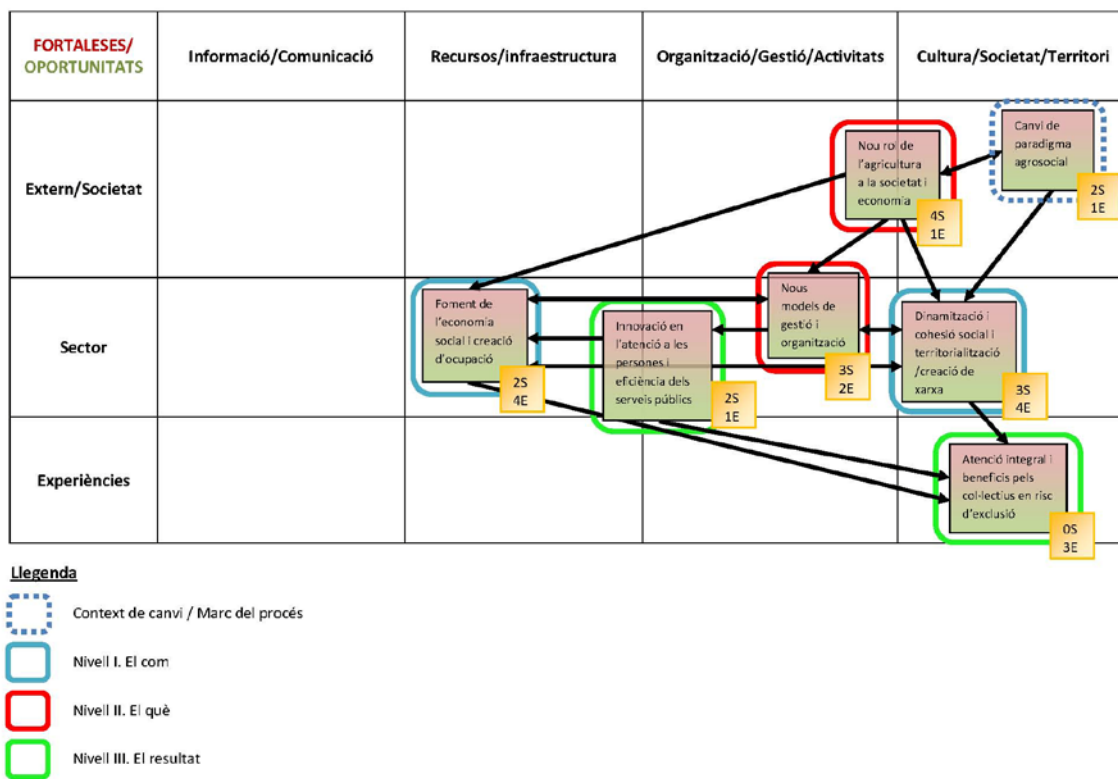
Font: elaboració pròpia

A cadascun dels fluxogrames es mostren els ítems que s'han adjudicat a les diferents categories, afegint una llegenda en cada cas per facilitar la comprensió. Les conclusions que es poden extreure d'aquesta anàlisi són, per una banda, que les fortaleces i les oportunitats apareixen com a elements propis i interns del sector, creant un entorn favorable i propici per al desenvolupament de l'AS, al mateix temps que es fan visibles les potencialitats del sector i la seva contribució social. Per l'altra, les debilitats i amenaces apareixen com a condicionants i factors limitants, principalment procedents de fora del sector, i subjectes a decisions que no són controlades pels promotors i usuaris de l'AS. Tanmateix, el sector també presenta internament alguns factors que dificulten el seu

²⁹ Les relacions bidireccionals es comptabilitzen com una entrada i una sortida en els dos elements que connecta.

desenvolupament, aspectes que han de solucionar si desitgen crear una estructura forta i ben organitzada que els permeti créixer i ampliar la seva presència a Catalunya. El resultat d'aquesta fase del procés es resumeix en les dues figures que s'adjunten a continuació (Figura 4.14 i 4.16).

Figura 4.14. Relacions entre els elements del fluxograma de fortaleces i les oportunitats

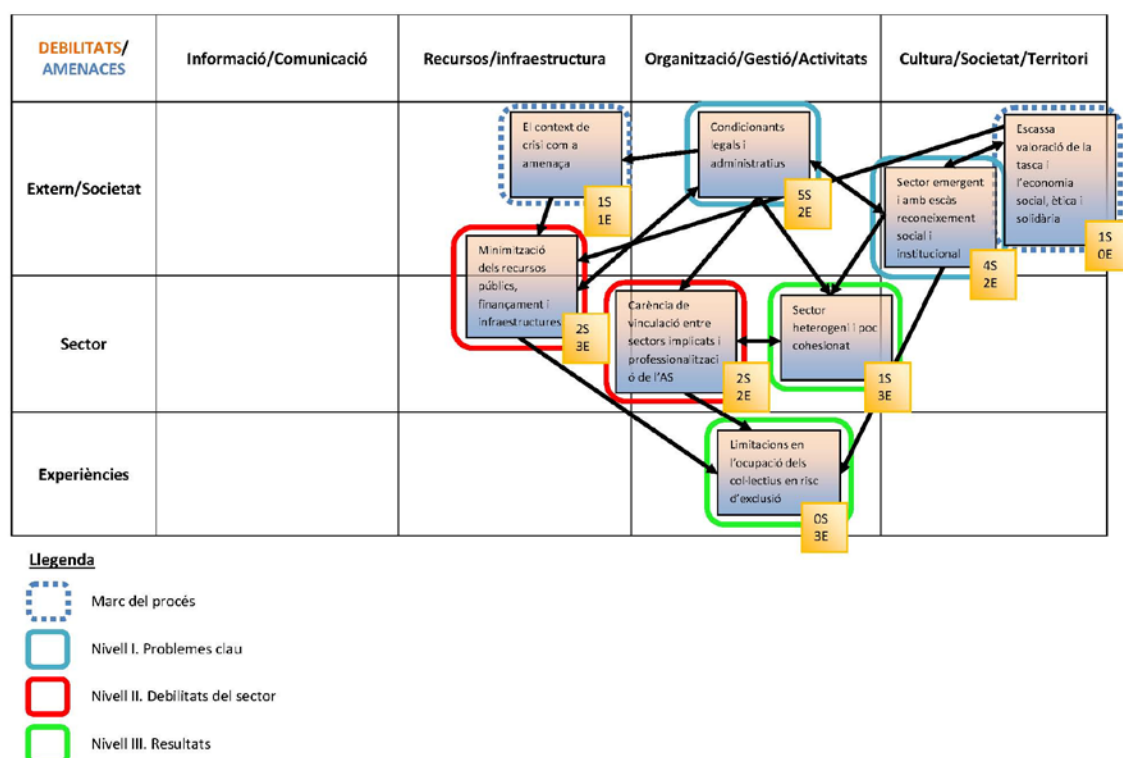
Font: elaboració pròpia

Figura 4.15. Imatges del taller per l'establiment de relacions entre els elements dels fluxogrames

Font: elaboració pròpia

Figura 4.16. Relacions entre els elements del fluxograma d'amenaques i debilitats

Font: elaboració pròpia

2.2. Identificació i descripció dels eixos de treball

Un cop establertes les relacions entre els elements i la jerarquitització dels mateixos es va començar a treballar en la identificació dels eixos de treball que ens permetran pensar en possibles propostes d'acció per millorar la situació de l'AS a Catalunya i fomentar-ne el seu impuls. Es comença per detectar possibles connexions entre les categories resultants en ambdós fluxogrames per tal de treballar amb eixos que integressin, per una banda, fortaleces i oportunitats, i per l'altre, amenaces i debilitats. Tanmateix, som conscients que les accions derivades tindrien diferents característiques si s'encaminaven a solucionar un problema o a potenciar un aspecte positiu. L'anàlisi de les connexions entre els dos fluxogrames ens van donar com a resultat els 5 eixos de treball que descrivim a continuació:

- 1) **El context social i econòmic:** recull el marc del procés tant per les debilitats i amenaces com per les fortaleces i oportunitats. Aquest eix de treball es refereix a la conjuntura en què es desenvolupa actualment el fenomen de l'AS, en la qual apareixen una sèrie de determinats positius i negatius que condicionen el present i el futur d'aquesta activitat. En aquest sentit, tenim per una banda el context de crisi, que tot i aparèixer a la vegada com a amenaça i oportunitat, és una situació que minimitza l'accés als recursos públics i provoca un context institucional i polític desfavorable per l'emprenedoria social. Per altra banda, el sorgiment d'un nou paradigma agrosocial, en el que es conjuguen pautes innovadores en l'àmbit de la producció agrícola, el consum, l'economia, la transformació social, etc.

ofereix una escletxa pel desenvolupament d'activitats com l'AS en el marc d'una agricultura multifuncional. Tanmateix, es percep aquest eix com un àmbit de gran abast en el qual difícilment s'hi pot incidir si no s'aborda des de les instàncies polítiques i amb instruments de mitjà-llarg termini que suposin una transformació socioeconòmica de base.

- 2) **La consolidació i impuls del sector:** en aquest eix es pretenen treballar aquelles mancances que limiten el reconeixement i el ple desenvolupament del sector i que requereixen voluntat política i accions concretes per part de l'administració. Temes com les limitacions legals, la manca de presència en les polítiques públiques, la falta de reconeixement social o el disseny d'instruments que tinguin com a objectiu el foment de models innovadors de dinamització econòmica i social, són alguns dels temes que es volen abordar per assolir la consolidació i l'impuls del sector a Catalunya, i així estimular el creixement i l'aparició de noves experiències d'AS.
- 3) **La dotació de recursos socials, econòmics i d'infraestructurals:** Davant la minimització dels recursos existents, principalment econòmics, a causa de la situació de crisi i la dificultat de relació entre els diferents agents implicats en el desenvolupament de l'AS hem identificat la necessitat de concretar accions sota aquest eix de treball que permetin millorar l'eficiència, l'organització, la gestió, la competitivitat i la professionalització de les experiències existents, donant suport a la creació de noves iniciatives en el sector. Creiem necessari dotar de recursos a les iniciatives socialment innovadores ja que aquestes suposen una inversió en matèria de cohesió social i d'atenció a les persones alhora que representen un estalvi de la despesa pública a mitjà i llarg termini.
- 4) **La cohesió interna del sector:** l'heterogeneïtat del sector i l'atomització i polarització de les experiències ens ha fet adonar d'una important falta de cohesió interna de l'AS a Catalunya, en la que les experiències no troben aixopluc en cap institució que fomenti l'ús de l'agricultura com a mitjà per a la inserció sociolaboral, la rehabilitació o la teràpia. Creiem que cal un organisme que integri totes, o un nombre significatiu, d'experiències, que vetlli per les seves necessitats, guareixi les mancances, solucioni els problemes i les representi de manera unitària davant d'altres organismes i administracions. El treball per la cohesió interna, la cooperació entre iniciatives i la definició d'una estratègia comuna induirà a l'enfortiment del sector i a ampliar el seu reconeixement social. La iniciativa ha de sortir d'un nucli d'experiències, amb recolzament d'entitats de l'economia social, públiques o privades.
- 5) **L'ampliació i extensió dels àmbits de l'AS:** Actualment l'AS és un fenomen emergent i amb escàs impacte territorial i social. Hi ha experiències escampades per tot el territori català, però en determinades àrees no existeix cap iniciativa relacionada amb aquesta pràctica malgrat que el territori presenti les potencialitats necessàries per a la seva implantació. D'altra banda, i com es

desprèn de l'anàlisi de les entrevistes i de les dades recollides durant el treball de camp, la major part de les experiències treballen amb persones amb discapacitat, oferint serveis, atenció i possibilitats d'inserció sociolaboral només a una part (encara que important en nombre) de la població en risc d'exclusió social. Tanmateix, l'AS presenta importants potencialitats per a treballar amb altres col·lectius que actualment es troben poc representats dins del sector, els quals obtindrien importants beneficis. És per això, que davant les potencialitats que presenta el sector, l'ampliació i extensió de l'AS implicaria un important impuls de l'activitat a Catalunya, alhora que contribuiria significativament en molts àmbits del desenvolupament social, econòmic i territorial, sobretot en l'àmbit local.

Figura 4.17. Taller de treball en equip per la identificació dels eixos d'anàlisi de l'AS.

Font: fons fotogràfic del projecte

Taula 4.18. Eixos de treball i àmbits d'actuació

Eix de treball	Àmbits d'actuació	
	Fortaleses/Oportunitats	Debilitats/Amenaces
1. Context social i econòmic	Canvi de paradigma agrosocial (Context de crisi, com a oportunitat)	Context de crisi, com a amenaça Escassa valoració economia social i l'AS
2. Consolidació del sector i impuls de l'AS	Cohesió social i dinamització territorial Foment economia social	Condicionants legals i administratius Sector emergent amb escàs reconeixement social
3. Dotació de recursos i infraestructures	Nou rol de l'agricultura Nous models de gestió i organització	Minimització dels recursos Carència de vinculació entre agents implicats
4. Cohesió interna del sector		Sector heterogeni i poc cohesionat
5. Ampliació i extensió de l'AS	Atenció integral i benefici pels col·lectius	Limitacions en l'ocupació de col·lectius

Font: elaboració pròpia

Arrel d'aquest treball s'ha elaborat un quadre resum en el que s'especifiquen els eixos de treball i els àmbits d'actuació en els que pretenem incidir, classificats en funció del fluxograma d'origen i els principals elements als que fan referència (Taula 4.18). Així

es pot copsar de manera més clara quin ha estat el procés per la identificació dels eixos de treball a partir de l'anàlisi de xarxes i la jerarquització dels elements del fluxograma i en quins aspectes es volen treballar en cada un d'ells.

2.3. Propostes d'accions estratègiques

Una vegada finalitzat el procés d'identificació dels eixos de treball i dels àmbits d'actuació es va procedir al disseny de possibles recomanacions per fomentar l'impuls de l'AS a Catalunya i potenciar el seu desenvolupament. El procés de concreció d'aquestes propostes va iniciar-se amb una primera pluja d'idees en la que es va recollir alguns dels aspectes més visibles derivats de tota l'anàlisi prèvia. Aquestes idees es van anar ampliant i concretant en trobades successives fins a elaborar un llistat definitiu de propostes d'acció, classificades per eixos de treball, i de quins són els agents implicats.

En aquest procés de disseny de recomanacions d'acció ha estat molt important definir a qui van dirigides cada una de les propostes, ja que en funció dels agents implicats la naturalesa i els objectius de cada acció esdevenen substancialment diferents. En aquest sentit s'han plantejat tres grans grups d'agents. En primer lloc, l'Administració pública, la qual a la seva vegada la vam desglossar en Administració Autònoma –Generalitat– i Administració local –Diputacions, Consell Comarcals i Ajuntaments–. En segon lloc, un altre tipus d'agent a qui van dirigides les accions són les pròpies entitats d'AS, les quals poden implementar-se individualment o de manera conjunta a través d'una xarxa o agrupació d'experiències. I en tercer lloc, i últim, plataformes i col·lectius, que sense desenvolupar cap activitat d'AS, estan vinculats directament o indirecta al sector, com poden ser algunes entitats del Tercer Sector Social, equips tècnics, grups de recerca o associacions. En alguns països europeus, la cooperació entre les experiències d'AS i el Tercer Sector ha donat lloc a la creació de plataformes de suport i foment de l'AS, el que representa un actiu important a tenir en compte en el cas català, tal i com es proposa en alguna de les recomanacions que comentarem a continuació.

Taula 4.19. Recomanacions d'accions estratègiques per l'impuls de l'AS a Catalunya

Eix de treball	Accions estratègiques
1. Context social i econòmic	1.1. Foment de l'AS com a sector de l'economia social 1.2. Difusió i visibilitat de l'AS
2. Consolidació i impuls de l'AS	2.1. Elaboració d'un marc jurídic/normatiu propi 2.2. Inclusió de l'AS en les polítiques públiques 2.3. Avaluació del retorn social i l'eficiència dels recursos públics
3. Dotació de recursos i infraestructures	3.1. Accés a vies alternatives de finançament 3.2. Reserva de terres per a l'AS
4. Cohesió interna del sector	4.1. Creació d'una plataforma d'AS
5. Ampliació i extensió de l'AS	5.1. Diversificació de les experiències 5.2. Foment de l'AS com a estratègia de desenvolupament local 5.3. Formació específica pels professionals del sector

Font: elaboració pròpia

El procés de proposta, debat i síntesis de possibles accions encaminades a l'impuls de l'AS ha donat com a resultat un total d'onze propostes. Per a cada una de les diferents recomanacions s'ha elaborat una fitxa resum en la qual es descriu i es justifica breument la proposta, s'estableixen els objectius prioritaris, es determina quins són els agents implicats i quin dels quals té la competència (o responsabilitat) per dur-la a terme. Es mostra a continuació un quadre resum en el que apareixen les accions estratègiques per cada un dels eixos de treball anteriorment definits.

A continuació mostrem les fitxes de les accions estratègiques, en les quals s'expliquen les diferents propostes d'una manera més detallada:

ACCIÓ ESTRATÈGICA #1.1	
Eix de treball	1. CONTEXT SOCIAL I ECONÒMIC
Acció	1.1. Fomentar l'AS com a sector de l'economia social
Àmbit d'actuació	Escassa valoració de l'economia social i l'AS
Justificació	En els darrers anys hem assistit a un creixement de les iniciatives d'economia social, però encara és un fenomen incipient i minoritari, un fet molt més destacat si parlem específicament de l'AS. És per això que creiem que s'han de dur a terme estratègies i accions per posar en valor els projectes empresarials d'economia social, fonamentats en criteris ètics i de solidaritat i que contribueixin de manera clara a millorar el benestar i la renda de les persones.
Descripció	Creació d'un programa específic d'emprenedoria en el camp de l'AS o ampliació dels programes pel foment d'iniciatives d'economia social, en els quals es presenti l'AS com un sector emergent i amb àmplies potencialitats.
Objectius	• Impulsar activitats econòmiques de caire social, i en concret l'AS • Fomentar la inclusió i la cohesió social a través dels nous rols de l'agricultura • Inserció laboral de col·lectius en risc d'exclusió i tractament terapèutic • Generar alternatives econòmiques en àrees rurals i periurbanes • Creació d'ocupació i dinamització del mercat laboral
Agents implicats	Administració pública Sector privat Entitats del Tercer Sector
Observacions	Actualment el Departament d'Empresa i Ocupació, juntament amb el SOC i altres entitats col·laboradores, duen a terme el programa @EmprenSocial (Programa Marc de l'Emprenedoria Social a Catalunya) en el que es dona suport a les iniciatives d'economia social fent viable els seus projectes, donant visibilitat a la seva activitat i creant un ecosistema propici pel seu desenvolupament i la cerca de recursos i finançament.

ACCIÓ ESTRATÈGICA #1.2	
Eix de treball	1. CONTEXT SOCIAL I ECONÒMIC
Acció	1.2. Difusió i visibilitat de la AS
Àmbit d'actuació	Escassa valoració de l'economia social i l'AS
Justificació	A Catalunya, a diferència d'altres països europeus, l'AS no és una activitat amb gaire visibilitat social. Al llarg de l'estudi s'ha detectat una manca de valoració de les iniciatives d'economia social, en general, i de l'AS en particular. S'hauria de donar a conèixer la importància de la tasca que realitzen aquestes experiències i la seva contribució en múltiples àmbits de realitat (social, sanitària, econòmica, agrària, ambiental), seria una manera d'impulsar el sector i donar peu a la creació de nous projectes.
Descripció	Desenvolupar un pla de comunicació per donar a conèixer l'existència de l'AS a Catalunya i fer visible la tasca i la contribució en els diferents àmbits, i realitzar un balanç social del sector en el que es descriguin i mesurin les aportacions a la societat per part del sector.
Objectius	• Donar a conèixer l'existència de l'AS a Catalunya • Difondre la tasca que realitzen les diferents experiències • Fer visible el compromís i la contribució social
Agents implicats	Administració pública Experiències d'AS
Observacions	La Xarxa d'Economia Solidària (XES), dona suport des de 2007 a la realització del balanç social del sector de l'economia social a Catalunya, incorporant cada any les entitats que desitgin emprar aquest instrument i realitzar un balanç social agregat el qual permet conèixer la situació del sector. El Balanç Social és un document en el que les entitats, cooperatives i empreses manifesten les aportacions socials, laborals, professionals i ecològiques, fetes al llarg d'un exercici. En altres països del món, la confecció i publicació de balanços socials, complementaris als balanços comptables, està més estesa, tot i ser igualment minoritària. Amb aquest document es dona visibilitat a la feina realitzada per una organització o un col·lectiu d'organitzacions, per això creiem que seria interessant dur-lo a terme en el cas de l'AS, ja que permetria conèixer el compromís social, les aportacions de la seva tasca i veure la seva evolució al llarg dels anys. A més, el fet de comptar amb el suport de la XES –a la qual pertanyen moltes de les experiències d'AS– per realitzar aquest procés és una garantia i un actiu molt important. Per més informació sobre el balanç social podeu consultar el blog i la pàgina web en la que s'explica tot el procés i es trobarà material per aprofundir en el tema: http://bsxes.wordpress.com/ i https://bsxes.org/.

ACCIÓ ESTRATÈGICA#2.1	
Eix de treball	2. CONSOLIDACIÓ I IMPULS DE L'AS
Acció	2.1. Elaboració d'un marc jurídic o normatiu propi
Àmbit d'actuació	Condicionants legals i administratius Foment de l'economia social
Justificació	L'anàlisi del marc jurídic en el que s'inscriuen les iniciatives d'AS ens ha proporcionat una visió àmplia sobre les diferents formes jurídiques que prenen aquests projectes i les diferents modalitats d'inserció dels col·lectius en risc d'exclusió social. Un dels resultats obtinguts és que les experiències d'AS es troben amb un marc jurídic i normatiu poc clar al qual s'han d'adaptar si volen desenvolupar la seva activitat, encara que sovint els requisits i exigències legals no els hi siguin favorables. Aquesta situació es percep com un limitant pel desenvolupament de les iniciatives i per l'assoliment dels seus objectius socials i econòmics. És per això, que considerem clau la redacció d'un text legal que reconegui l'AS com un sector de l'economia social amb les seves especificitats i en el qual es presentin figures jurídiques que beneficiïn l'emprenedoria en aquesta activitat, consolidin el sector i afavoreixin el seu impuls en el context català.
Descripció	Redacció d'una proposta de marc jurídic o normatiu propi per l'AS consensuat i dissenyat de manera conjunta entre els agents del sector i els òrgans de govern competents, per presentar-lo com a proposta de llei al Parlament de Catalunya.
Objectius	• Crear un marc jurídic favorable per l'AS • Dissenyar eines legals que s'adeqüin a les necessitats del sector • Crear un context normatiu que beneficiï i fomenti l'impuls de l'AS
Agents implicats	Administració pública Experiències d'AS
Observacions	A altres països d'Europa en els que l'AS està en estadis de desenvolupaments més avançat, el sector compta amb marcs normatius específics o en els quals aquesta activitat es pot inserir d'una manera més favorable. A Itàlia, les cooperatives socials tenen una llarga tradició i han sigut la forma jurídica que han canalitzat les iniciatives sorgides des de la societat civil, malgrat que no sigui una figura jurídica exclusiva per les experiències d'AS, a través de les quals l'estat socialitza alguns serveis d'atenció sociosanitària. A Flandes existeix a partir de 2004 una legislació específica per a regular aquest fenomen creixent i un centre de suport per aquesta pràctica, i la legislació dels Països Baixos reconeix les <i>care farms</i> com a centres proveïdors de serveis sociosanitaris, amb una regulació per part de l'estat i un programa pel seu foment des de l'àmbit institucional. A banda de les experiències de diferents estats europeus, l'aprovació d'un dictamen sobre l'AS en l'àmbit comunitari insta als diferents països membres a regular el sector a nivell intern i a homogeneïtzar-lo amb el conjunt de la UE. Considerem que seria interessant realitzar una anàlisi tècnica prèvia de les legislacions existents per identificar quins instruments legals i quines formes jurídiques utilitzen en cada un dels països europeus, i que ens permeti veure com es podria redactar aquest text en el cas català.

ACCIÓ ESTRATÈGICA#2.2	
Eix de treball	2. CONSOLIDACIÓ I IMPULS DE L'AS
Acció	2.2. Inclusió de l'AS en les polítiques públiques
Àmbit d'actuació	Cohesió social i dinamització territorial
Justificació	A partir de l'anàlisi realitzada en aquest treball s'ha constatat que no hi ha representació de l'AS en els diferents departaments de la Generalitat de Catalunya.
Descripció	Creació d' una comissió interdepartamental (Departament de Benestar Social i Família, Departament d'Acció Social i Ciutadania, Departament de Salut, Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Ambient i Departament de Territori i Sostenibilitat) en el que s'inclouï explícitament l'Agricultura Social com activitat amb un alt potencial que cal integrar en les polítiques públiques. Aquesta activitat és transversal ja que compren diferents àmbits de la realitat política actual i té un alt interès per estar directament relacionada amb el desenvolupament econòmic, local i social.
Objectius	• Presència de l'AS en els programes polítics dels diferents Departaments de la Generalitat de Catalunya. • Activitat transversal
Agents implicats	Administració pública
Observacions	Per una banda, en el Pla de Desenvolupament Rural de Catalunya 2014 existeix un apartat en el que es menciona la necessitat de potenciar les activitats de desenvolupament local, una referència implícita on podria encabir-s'hi l'AS. D'altra banda, en l'àmbit europeu, existeix el Dictamen del Comité Económico y Social Europeo sobre el tema « <i>La agricultura social: los servicios asistenciales ecológicos y las políticas sociosanitarias</i> » (<i>Dictamen de iniciativa</i>) elaborado el 19 de enero de 2012 que apareix com a context favorable per incloure l'AS en les polítiques públiques.

ACCIÓ ESTRATÈGICA#2.3	
Eix de treball	2. CONSOLIDACIÓ I IMPLUS DE L'AS
Acció	2.3. Avaluació del retorn social i l'eficiència dels recursos públics
Àmbit d'actuació	Sector emergent amb escàs reconeixement social
Justificació	La inversió pública en les activitats d'Agricultura Social és un estalvi indirecte o a llarg termini en els recursos públics, fent-los més eficients alhora que es descongestionen els centres d'atenció sociosanitària. Els beneficis que aporten les entitats d'AS al sistema públic sociosanitari no és evident a causa de la falta d'una valoració quantitativa, i especialment qualitativa.
Descripció	Els ajuts i subvencions que l'estat destina a les experiències d'AS són inversions amb un benefici clar ja que d'una banda les entitats d'AS són proveïdores de serveis d'atenció social i per l'altra tenen un retorn social elevat. Aquest retorn es manifesta mitjançant resultats quantificables i beneficis intangibles, i aquests resultats quantificables han estat analitzats en alguns estudis realitzats pel SROI (<i>Social Return on Investment</i>). L'ocupació que generen les activitats d'AS faciliten una menor dependència dels serveis sociosanitaris ja que en sí mateixa és una activitat que ofereix un servei terapèutic mitjançant personal de suport especialitzat.
Objectius	• Elaboració d'un estudi detallat en el que s'avaluï i es quantifiqui el retorn social (beneficis qualitius i quantitatius) • Augment del reconeixement de l'AS • Visibilització del treball dut a terme mitjançant l'AS
Agents implicats	Universitats/ Centres de Recerca Administració pública
Observacions	Aquest estudi demostra que els recursos destinats a polítiques socials tenen més inversió que de despesa. Un exemple és el cas de la cooperativa agrària La Fageda que, segons un estudi de SROI, retorna a l'Administració més de 6 euros per cada euro invertit i l'aportació neta és de 5,23 milions d'euros anuals. Segons els resultats del Servei d'Atenció Domiciliària de l'Ajuntament de Barcelona es corrobora que a l'any 2011, amb una inversió de 41,5 milions d'euros es va generar un impacte social i econòmic de 133 milions d'euros. La rendibilitat per a les persones usuàries és alta, ja que reben el 40% de l'impacte social del programa, però també ho és l'estalvi que suposa per a les Administracions. En aquest cas l'Ajuntament i la Generalitat s'estalvien més de 43 milions d'euros en consum d'altres serveis socials i sanitaris.

ACCIÓ ESTRATÈGICA#3.1	
Eix de treball	3. DOTACIÓ DE RECURSOS I INFRAESTRUCTURES
Acció	3.1. Accés a vies alternatives de finançament
Àmbit d'actuació	Minimització dels recursos
Justificació	A Catalunya, el context actual de crisi financera fa difícil l'accés a línies clàssiques de crèdit per aquelles entitats que engeguin un negoci o desenvolupin una nova línia de producte. A més a més moltes entitats demostren la seva desconfiança vers el sistema de finançament actual (ja sigui des d'administracions públiques locals o entitats bancàries) principalment pels riscos (impagaments, retards de pagaments, entrebancs per accedir a subvencions entre d'altres motius) que comporta. Són poques les entitats que accedeixen a noves vies de finançament per tant s'haurien de donar a conèixer i facilitar-ne l'accés.
Descripció	Organització de jornades/tallers sobre les oportunitats de finançament per a projectes d'AS que estiguin enfocades en les vies alternatives de finançament i en les quals es convidarien a experiències d'AS que hagin emprat alguna d'aquestes vies de finançament. També es podria dur a terme sessions de <i>networking</i> entre experiències d'AS que busquin finançament i possibles inversors provinents de la banca ètica, cooperatives de serveis financers ètics i solidaris, plataformes de micromecenatge, grups d'Estalvi Solidari Territorial (GEST), entre d'altres.
Objectius	• Donar a conèixer les vies alternatives de finançament a través del micro-mecenatge, bancs ètics, entre d'altres vies • Ampliar el ventall de possibilitats de finançament tant per les entitats d'AS que engeguin un projecte com per les que desenvolupin una nova línia de producte • Fomentar l'AS a Catalunya
Agents implicats	Administració local Entitats de finançament ètic i solidari Promotors i entitats d'economia social i solidària Experiències d'AS
Observacions	Hi ha iniciatives que ja utilitzen aquestes vies de finançament, però encara són minoritàries. Actualment també hi ha ajuntaments que estan signant convenis amb cooperatives de serveis financers ètics i solidaris, com Coop57, per tal de incentivar la creació de cooperatives i iniciatives d'economia social.

ACCIÓ ESTRATÈGICA#3.2	
Eix de treball	3. DOTACIÓ DE RECURSOS I INFRAESTRUCTURES
Acció	3.2. Reserva de terres per a l'AS
Àmbit d'actuació	Nous models de gestió i organització Minimització dels recursos
Justificació	Per una banda, el territori català té un gran potencial agrícola encara poc explotat en part perquè consta de molts terrenys abandonats (en desús) que es podrien aprofitar per instal·lar-hi projectes agraris sostenibles. S'ha demostrat que en els últims anys la superfície forestal i la urbanització del sòl ha anat augmentant a Catalunya en detriment dels terrenys agrícoles i de conreu (Font: Departament Medi Ambient i mapes de cobertes dels sòls del CREAF). L'AS podria reduir el risc d'un excés d'espai forestal i crear ocupació. Per altra banda, el sector de l'AS es caracteritza principalment per projectes impulsats des de CETs o Elns en àmbit rural o periurbà i en els quals el pagès constitueix un intermediari. Ara bé s'observen en el context dels països nòrdics projectes en els quals són els mateixos pagesos qui impulsen projectes d'inserció sociolaboral de persones en risc d'exclusió social a les seves granges. Per tal de donar la possibilitat als pagesos de desenvolupar projectes d'AS se'ls hauria de reservar unes terres dedicades específicament a la implementació de projectes d'AS.
Descripció	Fomentar la creació de bancs de terres per promotors i pagesos que vulguin desenvolupar projectes d'A, a través d'una entitat o plataforma que gestioni la relació entre els propietaris dels terrenys i els promotors dels projectes, realitzant prèviament un estudi de viabilitat i de les condicions en que es pot adquirir la finca. Col·laborar amb els bancs de terres existents (Projecte Grípià- Associació Rururbans) i en creació (Terra Franca) per donar el suport i l'acompanyament necessari als pagesos/entitats el procés d'accés a terres agrícoles.
Objectius	• Facilitar l'accés a terrenys agrícoles per a projectes d'AS en general • Fomentar l'impuls de projectes promoguts pels mateixos pagesos a través del foment de granges "ocupacionals" i terapèutiques a Catalunya
Agents implicats	Administracions locals Experiències d'AS Promotors projectes d'AS Propietaris interessats en cedir els seus terrenys per a projectes d'AS Xarxa de Custòdia del Territori (acords de custòdia agrària)
Observacions	Ja existeixen bancs de terres a Catalunya. Exemple d'aquests en són el projecte Grípià, de l'Associació Rururbans, que pretén donar suport a aquelles persones que no vénen de tradició pagesa i que tenen la voluntat d'incorporar-se a l'activitat mitjançant la cessió o traspàs d'infraestructures de propietaris i a través d'Acords de Custòdia Agrària. Per més informació podeu consultar el seu web: www.projectegripia.wordpress.com. A França el concepte de bancs de terres agrícoles ja s'ha fet un nom a través d'associació <i>Terre de Liens</i> (http://www.terredeliens.org/). Amb aquesta mateixa idea s'ha creat a Catalunya l'associació Terra Franca, amb la intenció d'establir nous models de relació per a la gestió del territori entre persones i/o entitats socials emprenedores que es volen instal·lar en el món rural i persones i/o entitats que tenen propietats i que desitgen incidir en la finalitat dels recursos de la seva finca per desenvolupar-hi un projecte agroecològic. Podeu consultar la seva pàgina web: http://www.terrafranca.cat

ACCIÓ ESTRATÈGICA#4.1	
Eix de treball	4. COHESIÓ INTERNA DEL SECTOR
Acció	4.1. Creació d'una plataforma d'AS
Àmbit d'actuació	Sector heterogeni i poc cohesionat
Justificació	L'anàlisi del sector ha fet evident la necessitat que tenen algunes experiències de trobar un suport i acompanyament en el procés de gestació, creació i desenvolupament del seu projecte en diferents àmbits (jurídic, empresarial, sociosanitari, agrari, etc.).
Descripció	Crear una plataforma que agrupi a totes les entitats d'AS, que doni suport, i assessorament a les experiències en els diferents àmbits que intervenen en la seva activitat, facin visible el fenomen i fomenti les trobades entre agents i l'intercanvi d'experiències entre les iniciatives.
Objectius	• Foment de l'AS • Reforçar el sector de l'AS a través d'una solida xarxa
Agents implicats	Experiències d'AS Xarxes d'AS Grup de suport i coordinació
Observacions	A Catalunya ja existeix una xarxa que agrupa un grup d'iniciatives d'AS, la Xarxa Agrosocial impulsada des de la Fundació Catalunya- la Pedrera. Creiem que, tot i el treball i l'esforç realitzat per impulsar l'AS a Catalunya, no esdevé una entitat que aglutini la totalitat d'experiències d'AS que han sorgit en el context català. És per això que considerem que hi ha la necessitat d'un ens més integrador que agrupi totes les experiències, ofereixi suport integral i esdevingui un organisme de referència de l'AS a Catalunya. Podeu consultar la seva pàgina web: http://www.fundaciocatalunya-lapedrera.com/ca/content/xarxa-agrosocial

ACCIÓ ESTRATÈGICA#5.1	
Eix de treball	5. AMPLIACIÓ I EXTENSIÓ DE L'AS
Acció	5.1. Diversificació de les experiències d'AS
Àmbit d'actuació	Limitacions en l'ocupació de col·lectius
Justificació	Arran de l'anàlisi de les experiències hem observat que hi ha un predomini de les iniciatives dirigides al col·lectiu de persones amb discapacitat i una baixa representació d'altres col·lectius, com per exemple els interns i ex-interns de centres penitenciaris, les dones víctimes de violència de gènere, els drogodependents, les persones sense sostre o amb trastorns provocats per estrès posttraumàtic o depressió, entre altres. Per altra banda, també hem vist que davant de l'impuls que ha experimentat en els darrers anys l'agricultura ecològica, el consum de proximitat i de qualitat i la valorització dels productes locals, apareix un gran potencial per l'AS. En aquest sentit creiem que seria interessant, per una banda, obrir i ampliar les iniciatives d'AS cap a nous col·lectius en risc d'exclusió, i en segon lloc, explorar nous sectors i noves activitats econòmiques que permetessin desenvolupar l'AS i oferir al mercat productes locals, de qualitat i amb valor social
Descripció	Realitzar estudis conjuntament amb les entitats del Tercer Sector Social i el sector agrari per explorar i avaluar les potencialitats d'ampliació dels àmbits d'actuació de l'AS.
Objectius	• Crear iniciatives que ampliessin la dotació de serveis d'atenció sociosanitària i d'inserció laboral a més col·lectius en risc d'exclusió • Oferir nous productes procedents de l'AS i millorar la posició i la visibilitat al mercat, captant segments de consum que valorin les iniciatives d'economia social
Agents implicats	Experiències AS Xarxes i plataformes d'AS Centres de recerca especialitzats en AS i innovació econòmica Sindicats, cooperatives i assemblees pageses
Observacions	A mida que avança la implantació de l'AS a Catalunya van sorgint experiències en aquesta línia que treballen amb nous col·lectius i que exploren noves branques de l'activitat agrària i del sector agroalimentari. Existeixen experiències incipients en les que s'introdueix l'AS a centres penitenciaris a centres de tractament de la drogodependència o a centres d'acollida per a persones sense sostre o dones víctimes de violència de gènere. Tanmateix, aquests projectes no tenen una clara vessant comercial, sinó més aviat terapèutica. En altres territoris, projectes molt similars han evolucionat cap a activitat amb enfocament comercial i han generat ocupació per a col·lectius en risc d'exclusió que a hores d'ara estan poc representats a l'AS. Podeu consultar les pàgines webs d'alguns projectes com el que desenvolupa l'Associació Sembra en Saó a la presó de Picassent (País Valencià), i que rep el suport de Fundació per una Terra Humana i la Fundació Obra Social La Caixa (http://www.sembraensao.org/) o els horts a les presons de Lledoners(http://www.regio7.cat/fet-divers/2011/12/21/vint-interns-conreen-lledoners-hort/182231.html) i Wad-ras, en el que participen dones amb els seus fills.

ACCIÓ ESTRATÈGICA#5.2	
Eix de treball	5. AMPLIACIÓ I EXTENSIÓ DE L'AS
Acció	5.2. Foment de l'AS com a estratègia de desenvolupament local
Àmbit d'actuació	Cohesió social i dinamització territorial Nou rol de l'agricultura
Justificació	Un dels aspectes més visibles de l'AS, deixant de banda els beneficis terapèutics i d'inserció per als col·lectius usuaris, és la seva contribució al desenvolupament local, tant en l'àmbit econòmic com també social i territorial. Els nous rols que se li assignen a l'agricultura en un context de multifuncionalitat, més enllà de la vessant productiva, fa que aparegui com un sector clau per la dinamització de territoris rurals i periurbans. És per això que considerem que l'AS esdevé un sector estratègic i amb valor afegit per impulsar nous models de desenvolupament a escala local. Amb l'anàlisi realitzada ha quedat palès que la implantació d'experiències d'AS proporcionen una sèrie de beneficis al seu entorn més proper, des de la recuperació i valorització d'un sector afeblit com és l'agricultura fins a la dotació de serveis en espais en què la presència d'aquest tipus de recursos i infraestructures sovint és escassa. Per altra banda, les iniciatives d'AS representen alternatives econòmiques i d'organització del treball, ajudant a vertebrar nous models de desenvolupament, que esdevenen especialment necessaris en un context de crisi, en que les estructures preexistents han mostrat clares evidències de debilitat.
Descripció	Creació de programes específics per als ens locals i introducció als plans estratègics per fomentar la implantació d'experiències d'AS com a estratègia de desenvolupament local
Objectius	• Fomentar l'AS com a estratègia de desenvolupament local (social, territorial i econòmicament sostenible) als ens locals • Promoure la implicació dels ens locals i supralocals en l'impuls de l'AS • Crear instruments que afavoreixin la implantació d'experiències d'AS als municipis catalans • Estimular les sinergies i la cooperació entre sector públic i privat per a la promoció d'iniciatives d'AS
Agents implicats	Administració local (municipis, comarques o diputacions) Experiències d'AS a través de les xarxes o altra tipus d'agrupacions més locals. Entitats del Tercer Sector Social Sector privat (fundacions, entitats sense finalitat de guany, etc.)
Observacions	Recentment la Diputació de Barcelona ha apostat pel foment d'alternatives econòmiques i d'innovació social, i ho ha fet impulsant programes de formació en economia social i solidària per a tècnics dels ens locals. Un dels objectius del programa és avaluar les possibilitats de desenvolupar polítiques locals que promoguin aquest tipus d'economia, entre les quals es troba l'AS, amb la finalitat de generar ocupació i oportunitats de desenvolupament econòmic local. Podeu consultar les característiques del programa a la següent adreça web: http://www.diba.cat/web/cjs/inici/-/cjs/2277 Per altra banda, alguns ajuntaments, de manera atomitzada, i també algunes organitzacions de la societat civil, han apostat pel foment d'aquestes noves pràctiques econòmiques i innovació social en els seus municipis, generant iniciatives en diferents sectors i branques d'activitat que progressivament van contribuint a la difusió arreu del territori d'experiències d'economia social en general i d'AS en particular.

ACCIÓ ESTRATÈGICA#5.3	
Eix de treball	5. AMPLIACIÓ I EXTENSIÓ DE L'AS
Acció	5.3. Formació específica pels promotors i professionals de l'AS
Àmbit d'actuació	Atenció integral i benefici pels col·lectius Limitacions en l'ocupació de col·lectius
Justificació	A partir de l'anàlisi de les entrevistes realitzades hem pogut observar que les limitacions que troben les experiències d'AS per desenvolupar la seva activitat giren al voltant de la manca de formació del personal, en gran part per l'escassa cooperació que hi ha entre sector agrari i l'àmbit sociosanitari. Hem observat que la formació dels tècnics agrícoles o pagesos en l'àmbit sociosanitari és en la majoria dels casos escassa, i que a la vegada, la formació en la gestió de finques agropecuàries per part dels professionals de la salut i els serveis socials no és suficient. Tenint en compte que sovint les experiències d'AS són projectes petits en que la implicació professional sovint ultrapassa els àmbits formatius del personal, creiem que una mínima formació específica en els dos àmbits que abraça l'AS seria una garantia afrontar la gestió del projecte i assegurar-ne l'èxit, o almenys minimitzar els errors durant el procés de creació. La formació també pot abraçar altres àmbits més generals com la gestió de projectes o la comercialització del seu producte.
Descripció	Disseny de programes de formació específics per a promotors i professionals de l'AS sobre la gestió de projectes d'economia social, maneig de finques agropecuàries, treball amb col·lectius en risc d'exclusió i comercialització de productes agroalimentaris.
Objectius	• Aportar capacitats i habilitats específiques a promotors i professionals de l'AS • Oferir eines i estratègies vàlides per la gestió de projectes d'AS • Contribuir a garantir l'èxit de les iniciatives d'AS
Agents implicats	Experiències AS Plataforma i xarxes AS Administració pública
Observacions	El programa DIANA. Disability In sustainable Agriculture: a New Approach for training of practitioners és una iniciativa comunitària en aquesta direcció, que escentra en la formació i la capacitat de les persones que treballen amb col·lectius en risc d'exclusió social, principalment discapacitats i persones amb trastorn mental, en l'àmbit de la inserció laboral a través de l'agricultura. El seu principal objectiu és oferir eines per a cobrir la falta de competències, per una banda, del personal de suport educatiu i psicològic en tècniques agràries, i per l'altre, dels tècnics agrícoles que treballen en explotacions d'AS en matèria d'educació, acompanyament psicològic i suport assistencial. Podeu ampliar la informació al lloc web del programa: http://www.projectdiana.eu

3. BIBLIOGRAFIA

Pàgines web

DIANA. Disability in sustainable agriculture. A new approach for training practitioners
<http://www.projectdiana.eu>

Diputació de Barcelona
<http://www.diba.cat/web/cjs/inici/-/cjs/2277>

Associació Sembra en Saó
<http://www.sembraensao.org/>

Xarxa AgroSocial (Fundació Catalunya-La Pedrera)
<http://www.fundaciocatalunya-lapedrera.com/ca/content/xarxa-agrosocial>

Terre de Liens
<http://www.terredeliens.org/>

Projecte Grípia. Territori Ramader
<http://projectegripia.wordpress.com/>

Balanç Social (Xarxa d'Economia Solidària)
<https://bsxes.org/>

Programa Marc de l'Emprenedoria Social a Catalunya
<http://www.emprenedoriasocial.cat/>

Capítol 05

**CONSIDERACIONS FINALS:
SÍNTESIS DELS RESULTATS I FUTURES
LÍNIES DE RECERCA**

1. PRINCIPALS RESULTATS DEL PROJECTE

El procés d'investigació del projecte s'ha estructurat en un seguit d'etapes, les quals han permès donar resposta a les preguntes que prèviament ens formulàvem i assolir els objectius plantejats a l'inici de la recerca. Seguint totes aquestes etapes –que han estat explicades amb detall a l'apartat de metodologia del Capítol 1 d'aquest informe– hem abordat l'objectiu general de la recerca, que era l'anàlisi de la situació actual de l'Agricultura Social (AS) a Europa, i en particular a Catalunya, com a estratègia de desenvolupament local i com a eina per a la inserció laboral de col·lectius en risc d'exclusió social. Abans d'iniciar la recerca es van plantejar un seguit d'objectius específics que esmentem i comentem a continuació, fent especial atenció a les tasques realitzades per assolir-los, els resultats obtinguts i els avenços en l'àmbit científic a tall de síntesi i conclusió de la investigació.

a) Identificar i tipificar els àmbits on es desenvolupa l'AS a Catalunya, en funció dels agents implicats, tipus d'activitats i perfil dels beneficiaris.

Per tal d'identificar, tipificar i caracteritzar els àmbits en els que es desenvolupa aquest fenomen en el context català s'han inventariat 42 entitats d'AS, de les quals 33 són entitats pròpiament d'AS i 9 són entitats que combinen AS i jardineria. S'han establert els perfils de cadascuna d'elles segons l'àmbit territorial, l'activitat desenvolupada, la forma jurídica, la modalitat d'inserció de les persones en risc d'exclusió social, el número de treballadors i el seu any de creació. A partir d'aquesta informació hem pogut observar les tipologies que presenten les iniciatives d'AS a Catalunya. A continuació realitzem una síntesi de les principals característiques:

- ✓ Les experiències d'AS són majoritàriament **entitats privades**. La forma jurídica que prenen aquestes iniciatives són de caràcter mercantil (empreses privades o cooperatives) o bé de caràcter social (associacions o fundacions privades). La majoria d'elles realitzen la seva activitat sense ànim de lucre, malgrat algunes tinguin una clara vocació comercial.
- ✓ Les iniciatives que hem detectat promouen principalment **projectes d'inserció sociolaboral** en l'àmbit agrari, encara que n'hi ha d'altres que tenen objectius de caràcter terapèutic, de rehabilitació, educatiu i de lleure. Aquestes darreres han quedat al marge del nostre anàlisi ja que l'objectiu del projecte és centrar-nos en iniciatives que tinguin com a denominador comú l'ocupació de col·lectius en risc d'exclusió. Tanmateix, hem dedicat un apartat de l'anàlisi a esmentar alguns d'aquests projectes amb finalitats diferents a la inserció laboral.
- ✓ Els col·lectius usuaris són majoritàriament **persones amb discapacitats i/o trastorn mental** i, en menor mesura, altres grups en risc d'exclusió com persones en situació de pobresa, aturats/des de llarga durada o joves amb problemes formatius.

- ✓ Dins del ventall de modalitats d'inserció que ofereix la legislació vigent, les iniciatives d'AS s'acullen principalment als **Centres Especials de Treball** (CET) i a les **Empreses d'Inserció** (EIns).
- ✓ La major part de les iniciatives centren la seva activitat en l'agricultura, i més concretament en la **horticultura ecològica**, essent menor el nombre que ho fa en altres camps del sector agrícola o de l'artesania alimentària.
- ✓ Són principalment **microempreses**, iniciatives petites de menys de 10 treballadors, tot i que algunes superen aquesta xifra en escriure i apareixen com a grans empreses dins del seu camp.
- ✓ El **percentatge de persones en risc d'exclusió** de cada una de les entitats pot oscil·lar considerablement, i **ve determinada pels requisits legals** de cada modalitat d'inserció, però la mitjana gira entorn al 50%, assolint xifres entre el 80% i 90% en els casos en que la presència del col·lectiu usuari és més elevada.
- ✓ Les primeres iniciatives van sorgir a la dècada de 1960, les quals serien els embrions d'un sector que s'han anat ampliant progressivament fins els nostres dies. Hem pogut observar que **l'impuls d'aquest fenomen s'ha produït amb especial força en els períodes de crisi**, en els quals la societat civil desenvolupa instruments per cobrir les mancances socials a les que no dona resposta l'estat. Però **durant els períodes de bonança econòmica s'enforteix gràcies a la disponibilitat de subvencions**, ajuts públic i les potencialitats que ofereix una conjuntura socioeconòmica favorable.
- ✓ Els projectes d'AS es **localitzen principalment a l'Àrea Metropolitana de Barcelona**, tot i que hi ha una presència prou important arreu del territori, a excepció de les zones més perifèriques com l'Alt Pirineu i Aran i les Terres de l'Ebre.
- ✓ La majoria d'entitats d'AS aposten per l'**aplicació de criteris agroecològics** a les seves explotacions. Això ens ha fet observar que l'AS esdevé un actiu important en la recuperació de l'agricultura com a sector estratègic i cabdal per a la sobirania alimentària dels pobles, apostant per una producció ecològica i local, a la que en aquest cas se li afegeix també un evident component social.

b) Determinar les potencialitats que l'AS presenta per a cadascun dels àmbits que s'han identificat.

La realització d'entrevistes presencials amb agents claus del sector de l'AS ha proporcionat informació de les característiques actuals del sector i les seves expectatives. Amb l'anàlisi de les debilitats i les amenaces, així com també de les fortaleces i les oportunitats (anàlisi DAFO), hem pogut analitzar les mancances i necessitats del sector per tal de dissenyar un conjunt de recomanacions/accions per a la seva millora. A continuació destaquem les principals potencialitats:

- ✓ L'AS com a **eina d'inserció sociolaboral** per a persones amb discapacitat, i potencialment per a persones en risc d'exclusió social que encara estan poc representades com són les persones drogodependents, interns o ex-interns de centres penitenciaris, dones víctimes de violència de gènere, etc.
 - ✓ L'AS com a **alternativa i complement al sistema d'assistència socio sanitària** actual i a les inversions de despesa pública en l'atenció de les persones en risc d'exclusió.
 - ✓ L'AS com a **estratègia de desenvolupament local i de l'economia social**, reforçant els valors d'una agricultura de proximitat, ecològica i justa en un context on predomina l'hegemonia del sistema agroindustrial a través d'iniciatives que posen l'economia al servei de les persones.
 - ✓ L'AS com a element de millora de la **qualitat de vida** dels col·lectius en risc d'exclusió social.
- c) *Caracteritzar les aportacions que l'AS pot contribuir a la societat catalana, especialment en els camps de la inserció sociolaboral de persones amb risc d'exclusió social, el desenvolupament rural i local, l'ampliació dels serveis socials i la millora de la salut física i mental de les persones.*

La revisió de la bibliografia, l'anàlisi de les entrevistes realitzades i la diagnosi del sector ens ha permès observar les aportacions i contribucions de l'AS en diferents àmbits. A continuació esmentem les més rellevants, les quals les trobareu ampliades a l'informe que s'adjunta a l'apèndix del present document:

- ✓ **Empoderament i ocupació per a persones en risc d'exclusió social.** L'AS proporciona oportunitats als col·lectius més vulnerables per inserir-los en el mercat laboral, integrar-los socialment i capacitar-los per desenvolupar la seva vida quotidiana de manera plena.
- ✓ **Beneficis en la salut física i mental.** L'activitat agrària en persones en risc d'exclusió social produeixen importants millores en les capacitats motrius, augmenten l'autoestima i la confiança en sí mateixos, la responsabilitat i la capacitat de relacionar-se.
- ✓ **Dotació de serveis a les àrees rurals.** L'AS proporciona serveis d'atenció socio sanitària en territoris en els que aquests recursos presenten clares mancances, fent que les persones dels col·lectius en risc d'exclusió social, principalment per raons de salut, hagin de migrar cap a les ciutats. D'aquesta manera, la presència d'una iniciativa d'AS pot ajudar a l'assentament de la població més vulnerable, la creació d'infraestructures i la cohesió social a les àrees rurals.
- ✓ **Desenvolupament local.** Els projectes d'AS representen un important actiu pel desenvolupament econòmic i social a escala local, sobretot en àrees rurals i

periurbanes. Les iniciatives d'AS representen alternatives econòmiques i d'organització del treball que ajuden a vertebrar nous models de desenvolupament vinculats a l'economia social, els quals esdevenen especialment necessaris en un context de crisi com l'actual.

- ✓ **Dinamització agroecològica.** La societat està cada cop més sensibilitzada amb el consum de productes alimentaris locals, ecològics, de qualitat i socialment justos. Les iniciatives d'AS, a més de treballar per l'atenció dels col·lectius en risc d'exclusió, aposten per criteris agroecològics, definint noves formes de producció agrària, de relació amb el medi, de consum i d'alimentació.

d) Definir una estratègia per tal de poder impulsar l'agricultura social en tots els àmbits on s'ha detectat un elevat potencial d'actuació

L'anàlisi de les entrevistes a agents claus del sector de l'AS a Catalunya ens ha permès apropar-nos a les característiques internes (fortaleses i debilitats) i als elements de l'entorn (amenaces i oportunitats) que afecten directament o indirecta el sector de l'AS. A partir d'aquesta anàlisi DAFO s'ha realitzat una diagnosi dels elements favorables i desfavorables disposant-los i establint relacions entre ells, emprant per a aquesta tasca la tècnica del fluxograma o mapa relacional. Això ens ha permès detectar quines són les necessitats bàsiques i els problemes clau del sector, així com els punts forts principals. A continuació es mostren els més importants:

- ✓ **Problemes clau:** Condicionants legals i administratius / Escàs reconeixement social i poca visibilitat
- ✓ **Mancances:** Minimització dels recursos públics en l'àmbit sociosanitari i en el finançament d'iniciatives d'acció social / Sector poc cohesionat / Escassa relació entre l'àmbit sociosanitari i l'activitat agrària / Limitacions en l'ocupació de col·lectius en risc d'exclusió (dificultat de compaginar capacitat i cost de la producció i exigències del mercat)
- ✓ **Potencialitats:** Foment de l'economia social / Creació d'alternatives econòmiques i nous models d'organització del treball / Innovació en l'àmbit social i en l'atenció sociosanitària / Dinamització agroecològica i desenvolupament local / Contribució a la cohesió social / Atenció integral dels col·lectius d'usuaris

A partir d'aquesta anàlisi hem establert cinc eixos de treball per a l'impuls de l'AS a Catalunya. Per cada un d'aquests eixos hem dissenyat una sèrie d'accions estratègiques que tenen com a objectius millorar la visibilitat del fenomen, crear un entorn jurídic i legal favorable, enfortir i cohesionar el sector i ampliar l'abast de l'activitat de l'AS, entre d'altres. Les recomanacions s'han articulades a partir d'eixos de treball i les comentem a continuació:

a) Context social i econòmic:

- ✓ **Fomentar l'AS com a sector de l'economia social** a través la creació d'un programa específic d'emprenedoria en el camp de l'AS o l'ampliació dels programes pel foment d'iniciatives d'economia social, en els quals es presenti l'AS com un sector emergent i amb àmplies potencialitats.
- ✓ **Difondre i donar visibilitat al sector de l'AS** gràcies a la creació d'un programa específic d'emprenedoria en el camp de l'AS o l'ampliació dels programes pel foment d'iniciatives d'economia social, en els quals es presenti l'AS com un sector emergent i amb àmplies potencialitats.

b) Consolidació i impuls de l'AS:

- ✓ **Elaborar un marc jurídic/normatiu** propi per l'AS consensuat i dissenyat de manera conjunta entre els agents del sector i els òrgans de govern competents, per presentar-lo com a proposta de llei al Parlament de Catalunya.
- ✓ **Incloure l'AS en les polítiques públiques** mitjançant la creació d'una comissió interdepartamental (Departament de Benestar Social i Família, Departament d'Acció Social i Ciutadania, Departament de Salut, Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Ambient i Departament de Territori i Sostenibilitat) en el que s'inclogui explícitament l'Agricultura Social com activitat amb un alt potencial que cal integrar en les polítiques públiques.
- ✓ **Avaluar el retorn social i l'eficiència dels recursos públics.** En efecte, els ajuts i subvencions que l'estat destina a les experiències d'AS són inversions amb un benefici clar ja que d'una banda les entitats d'AS són proveïdores de serveis d'atenció social i per l'altra tenen un retorn social elevat. L'ocupació que generen les activitats d'AS faciliten una menor dependència dels serveis socio-sanitaris ja que en sí mateixa és una activitat que ofereix un servei terapèutic mitjançant personal de suport especialitzat.

c) Dotació de recursos i infraestructures

- ✓ **Explorar i facilitar l'accés a vies alternatives de finançament** gràcies a l'organització de jornades/tallers sobre les oportunitats de finançament per a projectes d'AS que estiguin enfocades a les vies alternatives de finançament i en les quals es convidarien a persones implicades en experiències d'AS que hagin emprat alguna d'aquestes vies de finançament. També es podria dur a terme sessions de *networking* entre experiències d'AS que busquin finançament i possibles inversors provinents de la banca ètica, cooperatives de serveis financers ètics i solidaris, plataformes de micromecenatge, grups d'Estalvi Solidari Territorial (GEST), etc.

- ✓ **Crear i gestionar un banc de terres per a l'AS** mitjançant la col·laboració amb els bancs de terres existents (Projecte Grípià- Associació Rurubans) i en creació (Terra Franca) per donar el suport i l'acompanyament necessari als pagesos/entitats al procés d'accés a terres agrícoles. Fomentar la creació de bancs de terres per promotors i pagesos que vulguin desenvolupar projectes d'AS, a través d'una entitat o plataforma que gestioni la relació entre els propietaris dels terrenys i els promotors dels projectes, realitzant prèviament un estudi de viabilitat i de les condicions en que es pot adquirir la finca.

d) Cohesió interna del sector

- ✓ **Crear una plataforma d'AS** que agrupi a totes les entitats d'AS, que doni suport, i assessorament a les experiències en els diferents àmbits que intervenen en la seva activitat, faci visible el fenomen i fomenti les trobades entre agents i l'intercanvi d'experiències entre les iniciatives.

e) Ampliació i extensió de l'AS

- ✓ **Diversificar les experiències.** Per això, caldria realitzar estudis conjuntament amb les entitats del Tercer Sector Social i el sector agrari per explorar i avaluar les potencialitats d'ampliació dels àmbits d'actuació de l'AS.
- ✓ **Fomentar l'AS com a estratègia pel desenvolupament local** a través de la creació de programes específics per als ens locals i la introducció als plans estratègics per fomentar la implantació d'experiències d'AS com a estratègia de desenvolupament local.
- ✓ **Formació específica per als professionals del sector** sobre la gestió de projectes d'economia social, maneig de finques agropecuàries, treball amb col·lectius en risc d'exclusió i comercialització de productes agroalimentaris.

2. FUTURES LÍNIES DE RECERCA

Els resultats obtinguts ens han permès detectar quina és la situació actual de l'AS a Catalunya i veure quins aspectes caldria incidir per enfortir i donar cohesió al sector i fomentar-ne l'impuls. En aquest sentit creiem que seria interessant poder continuar la recerca per tal d'ampliar el coneixement del fenomen i dotar els resultats de bases científiques més solides. Les línies de recerca que s'especifiquen a continuació serien el camí per aconseguir aquests futurs objectius:

- ✓ Analitzar el **procés de creació, gestió i organització de les xarxes de coordinació i suport a l'AS** a altres països europeus, i la possibilitat d'aplicar mecanismes, estratègies i instruments a la creació d'una plataforma d'AS a Catalunya. Identificar els diversos àmbits d'actuació, com les eines pel suport a la

creació de nous projectes, l'organització de trobades per l'intercanvi d'experiències entre els diferents promotors, els seminaris de formació per als professionals del sector o els plans de comunicació i difusió del fenomen, així com les característiques legals (figura jurídica) i la valoració dels resultats en aquells territoris on s'hagi creat una xarxa per enfortir l'AS.

- ✓ **Noves potencialitats d'ampliació per l'AS.** Identificar projectes agraris i de transformació en l'àmbit català que per les seves característiques puguin incorporar i crear llocs de treball per a persones en risc d'exclusió social. L'objectiu d'aquesta línia de recerca es centra en avaluar les possibilitats d'ampliació dels àmbits d'actuació de l'AS cap al mercat de treball "no protegit" i l'establiment de nous vincles amb el Tercer Sector Social que permetin fer l'AS més visible a la societat.
- ✓ **Revisió i ampliació de la base de dades.** Entenem la base de dades creada com un punt d'inici per a una recerca més exhaustiva en la que s'incorporin noves experiències d'AS, ampliant el cens a entitats amb objectius terapèutics, de rehabilitació, socials o de beneficència, no només aquells que se centren en la creació de llocs de treball per a persones en risc d'exclusió. Això ens permetrà tenir un coneixement més ampli de la realitat complexa del fenomen. També creiem que seria interessant ampliar aquesta base de dades a altres àmbits territorials per identificar els projectes existents i analitzar el grau de desenvolupament del fenomen a partir d'estudis comparatius.
- ✓ **Creació d'un mapa col·laboratiu.** El coneixement del fenomen passa per realitzar una anàlisi el més rigorosa i exhaustiva possible. És per aquest motiu que considerem el treball col·laboratiu com a eina per detectar projectes que d'una altra manera podrien passar desapercebuts. Volem fer partícip a la societat de la nostra recerca i, que a través d'un aplicatiu web, qualsevol persona pugui introduir les dades bàsiques i la localització dels diferents projectes d'AS presents al territori català i a d'altres àmbits territorials on considerem interessant ampliar-hi la recerca.
- ✓ **Anàlisi territorial** per a la implantació de nous projectes d'AS i la diversificació de les activitats. Aquest és un exercici d'anàlisi mitjançant l'ús de Sistemes d'Informació Geogràfica (SIG) que s'ha iniciat en aquest projecte i que es pretén desenvolupar en un futur. Traspasar a un SIG la localització dels recursos endògens i del capital humà –és a dir, les xarxes existents, els agents clau i col·lectius relacionats (*stakeholders*)– ens permetrà tenir una visió global per avaluar les potencialitats que presenta cada territori per acollir experiències d'AS.
- ✓ **Identificació de nous col·lectius en risc d'exclusió social.** Indagar en el coneixement de les problemàtiques socials i detectar amb l'ajuda d'informants clau la creació de nous projectes enfocats a nous col·lectius en risc d'exclusió i incorporació a projectes ja existents. A partir dels resultats del projecte es percep

que l'AS esdevé una activitat altament recomanable pel tractament i teràpia de diferents situacions socialment desfavorables, potencial que actualment encara no està suficientment desenvolupat.

Capítol 06
BIBLIOGRAFIA

1. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ARMESTO, X. (2005). "Notas teóricas en torno al concepto de postproductivismo agrario". *Investigaciones Geográficas*, 36: 137-156.

ARQUÉ, M.; GARCÍA, A.; MATEU, X. (1982). "La penetració del capitalisme a les comarques de l'Alt Pirineu". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 1: 9-67.

BACHRACH, L. (1996). "Deinstitutionalisation: promises, problems and prospects" (pp. 3-18). KNUDSEN, H.; THORNICROFT, G. (eds.). *Mental health service evaluation*. Cambridge: Cambridge University Press.

BARRACHINA, M. (2011). *Perspectives per a la ramaderia del Pirineu català. Anàlisi multidimensional dels seus condicionants a partir de l'exemple de la Vall Fosca (Pallars Jussà)*. Tesis doctoral. Bellaterra (Cerdanyola del Vallès): Universitat Autònoma de Barcelona.

BAYLINA, M.; GARCÍA-RAMÓN, M. D. (2001). "De la invisibilitat a l'agricultura ecològica: dona i gènere als estudis rurals". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 51: 27-56.

BOCK, B.B. (2004). "Fitting in and multi-tasking: Dutch farm women's strategies in rural entrepreneurship". *Sociologia Ruralis*, 44 (3): 245-260.

BOCK, B.B.; OOSTING, S. J. (2010). "A classification of *Green care*. Arrangements in Europe". SEMPIK, J.; HINE, R.; WILCOX, D. (eds.). *Green care: A Conceptual Framework*. Loughborough: Centre for Child and Family Research, Loughborough University.

BORRELL, C.; GARCÍA-CALVENTE, M. M.; MARTÍ-BOSCA, J. V. (2004). "La salud pública desde la perspectiva de género y clase social". *Gaceta Sanitaria*, 18 (1): 2-6.

BOWLER, I. R. (1996). "Agricultural land use and the post-productivist transition". LÓPEZ ONTIVEROS, A.; MOLINERO, F. (eds.). *La investigación hispano-británica reciente en Geografía Rural: del campo tradicional a la transición postproductivista*. Murcia: Asociación de Geógrafos Españoles.

CANOVES, G.; GARCÍA-RAMÓN, M. D.; SOLSONA, M. (1989). "Mujeres agricultoras. Esposas agricultoras: un trabajo invisible en las explotaciones familiares". *Revista de Estudios Agro-Sociales*, 147: 45-70.

CARBONE, A.; GAITO, M.; SENNI, S. (2007). "Consumers' Buying Groups in the Short Food Chains: Alternatives for Trust". *1st International European Forum on Innovation and System Dynamics in Food Networks*. Innsbruck-Igls, Austria: February 15-17, 2007.

CARBONE, A.; SENNI, S. (2010), "Consumers' Attitude Toward Ethical Food: Evidence from Social Farming in Italy". DESSIN, J.; BOCK, B.B. (eds.). *The Economics of Green care in Agriculture*. Loughborough: Loughborough University.

CLOKE, P. (2006). "Conceptualizing rurality" (pp. 18-28). CLOKE, P., MARSDEN, T.; MOONEY, P.H. (eds.). *Handbook of Rural Studies*. London: Sage.

COL·LECTIU IOE (2012). *Discapacitats i inclusió social*. Col·lecció Estudis Socials (núm. 33). Obra Social de "La Caixa", Barcelona.

COLAU, A.; ALEMANY, A. (2012). *Vidas hipotecadas. De la burbuja inmobiliaria al derecho a la vivienda*. Cuadilátero de Libros i Angle Editorial. Barcelona.

- COLLANTES, F. (2005). "Declive demográfico y cambio económico en las áreas de montaña españolas, 1860-2000". *Revista de Historia Económica*, 23 (3): 515-540.
- DESSIN, J.; BOCK, B. (eds.). *The Economics of Green care in Agriculture*. Loughborough: Loughborough University.
- DI IACOVO, F. (2003). "New trends in the relationship between farmers and local communities in Tuscany" (pàg. 101-128). G. VAN HUYLENBROECK, G.; DURAND, G. (eds). *Multifunctional Agriculture: a new paradigm for European agriculture and rural development*. Aldershot: Asgate.
- DI IACOVO, F. (2010). "L'agricoltura sociale: pratiche e paradigmi nello scenario comunitario". *XLVII Convegno di Studi de la Società Italiana di Economia Agraria "L'agricoltura oltre le crisi" 22-25 settembre de 2010*. Campobasso: Università degli Studi del Molise.
- DI IACOVO, F.; O'CONNOR, D. (eds) (2009). *Supporting Policies for Social Farming in Europe. Progressing Multifunctionality in Responsive Rural Areas*. SoFar. Social Services in Multifunctional Farms ('Social Farming'). Firenze: ARISA.
- DI IACOVO, F.; O'CONNOR, D. (eds) (2009). *Supporting Policies for Social Farming in Europe. Progressing Multifunctionality in Responsive Rural Areas*. SoFar. Social Services in Multifunctional Farms ('Social Farming'). Firenze: ARISA.
- DRAPERI, J. F. (2007). *Comprendre l'économie sociale. Fondaments et enjeux*. Dunod: Paris.
- DUNN E.C. (2003). Trojan pig: paradoxes of food safety regulation. *Environment and Planning A*, 35: 1493-1511.
- DURÁN, M. A. (2012). *El trabajo no remunerado en la economía global*. Fundación BBVA: Madrid.
- EDGAR, A.; SEDGWICK, P. (eds) (2003). *Cultural theory; the key concepts*. London/New York: Routledge.
- ELINGS M., HASSINK J. (2008). "Green care farms, a safe community between illness or addiction and the wider society". *Journal of therapeutic communities*, 29 (3): 310-322.
- ENTITATS CATALANES D'ACCIÓ SOCIAL (ECAS) (2013). *Informe INSOCAT: per a la millora de l'acció social. Indicadors socials a Catalunya en relació al context estatal i europeu*. Núm. 2. Desigualtats i pobresa en un entorn de crisi. ECAS, Barcelona.
- ESPING, G. (1995). "Il welfare state senza il lavoro. L'ascesa del familismo nelle politiche sociali dell'Europa continentale". *Stato e mercato*, 45: 347-380.
- FRIEDMAN, J. (1992). *Empowerment. The Politics of Alternative Development*. Massachusetts: Blackwell Ed.
- GARCIA-RAMON, M. D. et al (1994). *Mujer y agricultura en España: trabajo, género y contexto regional*. Vilassar de Mar (Barcelona): Oikos-Tau.
- GERLACH-SPRIGGS, N.; KAUFMAN, R. E.; WARNER, S. B. (1998). *Restorative Gardens: The Healing Landscape*. New Haven, CT: Yale University Press.
- GORDON, D. et al. (2000). *Poverty and Social Exclusion in Britain*. Joseph Rowntree Foundation, York.

GUIRADO, C. (2011). *Tornant a la muntanya. Migració, ruralitat i canvi social al Pirineu català. El cas del Pallars Sobirà*. Tesis doctoral. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona.

HAAN, A. (1998). "'Social Exclusion': An Alternative Concept for the Study of Deprivation?". *IDS Bulletin*, 29: 10-19.

HASSINK, J. (2003). *Combining Agricultural Production and Care for Persons with Disabilities: a New Role of Agriculture and Farm Animals*. Wageningen: Wageningen University.

HASSINK, J.; VAN DIJK, M. (eds.) (2006). *Farming for health: Green-care farming across Europe and the United States of America*. Dordrecht: Springer. Disponible a la xarxa: http://library.wur.nl/frontis/farming_for_health/

HAUBENHOFER, D. K.; ELINGS, M.; HASSINK, J.; HINE, R. E. (2010). "The development of *green care* in western european countries". *Explore*, 6:106-111.

HERTZMAN, C. (2000). *The Case for an Early Childhood Development Strategy*. Centre for Health Services and Policy Research, University of British Columbia.

HINE, R.; PEACOCK, J. AND PRETTY, J. (2008) *Green Spaces: Measuring the Benefits. Report for the National Trust*. Disponible a la xarxa: <http://www.nationaltrust.org.uk/main/w-green-lung-1a2.pdf>

HINE, R.; PEACOCK, J.; PRETTY, J. (2008). "Care farming in the UK: contexts, benefits and links with therapeutic communities". *International Journal of Therapeutic Communities*, 29: 245-260.

JAROSZ, L. (2008). "The city in the country: growing alternative food networks in Metropolitan areas". *Journal of Rural Studies*, 24: 231-244.

KAPLAN, S. (1995). "The restorative benefits of nature: toward an integrative framework". *Journal of Environmental Psychology*, 15: 169-182.

LA CAIXA (2013). "Pobreza en tiempos de crisis". *Informe Mensual*, 366 (Marzo 2013)

LAMB, H.; BACHRACH, L. (2001). "Some Perspectives on Deinstitutionalization". *Psychiatric Services*, 52(8): 1039 - 1045.

LENOIR, R. (1974). *Les exclus: un Français sur Dix*. Seuil, Paris.

LOCKWOOD, J. A. (1999). "Agriculture and biodiversity: finding our place in this world". *Agriculture and Human Values*, 16: 365-379.

LÓPEZ, J. A.; FERNÁNDEZ, D. (2003). *Con la comida no se juega: Alternativas autogestionarias a la globalización capitalista desde la agroecología y el consumo*. Madrid: Traficantes de Sueños.

LUCAS, S. R. (2001). "Effectively maintained inequality: Education transitions, track mobility, and social background effects". *American Journal of Sociology*, núm. 75, p. 293-305.

MONLLOR, N. (2011). *Explorant la jove pagesia: camins, pràctiques i actituds en el marc d'un nou paradigma agrosocial. Estudi comparatiu entre el sud-oest de la província d'Ontario i les comarques gironines*. Tesis doctoral. Universitat de Girona.

MOSS, G. (1978). "Rural settlements". *Architects Journal*, 18th January: 100-139.

O'CONNOR, D.; LAI, M.; WATSON, S. (2010). *Overview of Social Farming and Rural Development Policy in Selected EU Member States*. NRN Joint Thematic Initiative on Social Farming. European Network for Rural Development. Disponible a la xarxa: <http://enrd.ec.europa.eu>

OLIVA, J. (1997). "Estructuración y reestructuración de espacios y sociedades rurales: nuevas reflexions sobre unos procesos no esperados". *Zainak*, 14: 321-337.

PÉREZ, K.; EIZAGIRRE M. (online). *Diccionario de Acción Humanitaria y Cooperación al Desarrollo*. HEGOIA (Instituto de Estudios sobre Desarrollo y Cooperación Internacional) i Universidad del País Vasco. Disponible online: <http://www.dicc.hegoa.ehu.es>

PLOEG, J. D.; ROEP, D. (2003). "Multifunctionality and rural development: the actual situation in Europe" (pàg. 37-54). VAN HUYLENBROECK, G.; DURAND, G. (eds), *Multifunctional Agriculture: a new paradigm for European agriculture and rural development*. Aldershot: Ashgate.

RAVAUD, J. F.; STIKER, H. J. (2001). "Inclusion/exclusion: an analysis of historical and cultural meanings". A: ALBRECHT, G.; K. SEELMAN; BURY, M. (eds). *Handbook of Disability*. Sage, Thousand Oaks, CA (p. 490-514).

REL, P. D. (2006). "Agriculture and health care. The care of plants and animals for therapy and rehabilitation in the United States". HASSINK, J.; VAN DIJK, M. (eds.). *Farming for health: Green-care farming across Europe and the United States of America*. Dordrecht: Springer

RIVERA, M. J. (2009). *La ciudad no era mi lugar. Los significados residenciales de la vuelta al camp en Navarra*. Pamplona: Universidad Pública de Navarra.

ROOSENS, E.; VAN DE WALLE, L. (2007). *Geel Revisited: After Centuries of Mental Rehabilitation*. Antwerp: Garant.

RUIZ, M. T.; VERDÚ, M. (2004) "Sesgo de género en el esfuerzo terapéutico". *Gaceta Sanitaria*, 18 (Supl 1): 118-125.

RUIZ-CANTERO, M. T.; VERDÚ-DELGADO, M. (2004). "Sesgo de género en el esfuerzo terapéutico". *Gaceta Sanitaria*, 18 (1): 118-125.

SALAMON, L.; ANHAIER, H (1996). "Social origins of civil society: explaining the nonprofit sector cross-nationality" Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project, no. 22. The Johns Hopkins Institute for Policy Studies, Baltimore.

SARASA, S.; SALES, A. (2009). *Itineraris i factors d'exclusió social*. Síndic de Greuges de Barcelona. Ajuntament de Barcelona.

SCHNEIDER, S. (2008). "Good, Clean, Fair: The Rhetoric of the Slow Food Movement". *College English*, 70 (4): 384-402 [Special Focus: Food].

SEMPIK, J.; HINE, R.; WILCOX, D. (eds.) (2010). *Green care: A Conceptual Framework. A Report of the Working Group on the Health Benefits of Green care*. COST 866, Green care in Agriculture. Loughborough: Centre for Child and Family Research, Loughborough University.

SEVILLA GUZMÁN, E. (2007). *De la sociología agraria a la agroecología*. Barcelona: Icaria Editorial.

SILVER, H. (2007). *The process of social exclusion: the dynamics of an evolving concept*. Chronic Poverty Research Center.

SUBIRATS, J. (dir.) (2010). *Ciudadania i Inclusió Social. El Tercer Sector i les polítiques públiques d'acció social*. Fundació Catalana de l'Esplai, Barcelona.

URIBE, J. (2011). "Exclusió social i desigualtats a Catalunya". *Dossiers del Tercer Sector*, 13. Taula d'entitats del Tercer Sector Social de Catalunya.

VALLET, L. A. (2003). "State of the Art and Current Issues in Comparative Educational Stratification Research". Ponència presentada a: CHANGEQUAL Workshop. University of Manheim.

VAN DER PLOEG, J.D. (2006). "Agricultural production in crisis". CLOKE, P.; MARSDEN, T.; MOONEY, P. (eds.). *Handbook of Rural Studies*. London: SAGE Publications (pàg. 258-277).

VENTURA, J.; MARTÍNEZ, F. (2007). "Inserció laboral i empleabilitat en el marc de l'Espai Europeu d'Educació Superior: el cas de la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona". *Temps d'Educació*, núm. 32: 99-117.

VERBEKE, W. (2005). "Agriculture and the food industry in the information age". *European Review of Agricultural Economics*, vol 32(3): 347-368.

VIDAL, P.; FERNÁNDEZ, M. (2013). *Anuari 2013 del Tercer Sector Social de Catalunya*. Taula de Tercer Sector Social de Catalunya i Observatori del Tercer Sector Social, Barcelona.

WHATMORE, S. (1999). "Hybrid Geographies: rethinking the 'Human' in Human Geography". MASSEY, D. B.; ALLEN, J.; SARRE, P. (eds.). *Human Geography Today*. Cambridge: Blackwell Publishers Ltd.

WHATMORE, S. (2002). *Hybrid Geographies: natures, cultures, spaces*. London: Sage.

WISKERKE, J.; VAN DER PLOEG, J. (eds.) (2004). *Seeds of transition: essays on novelty production, niches and regimes in agriculture*. Assen: Van Gorcum.

WOODS, M. (2005). *Rural Geography: processes, responses and experiences in rural restructuring*. London: Sage.

2. PÀGINES WEB

MAiE. Multifunctional Agriculture in Europe. Social and Ecological Impacts on Organic Farms
<http://www.maie-project.eu>

DIANA. Disability in sustainable agriculture. A new approach for training practitioners
<http://www.projectdiana.eu>

COST Action 866 - Green Care in Agriculture
<http://www.umb.no/greencare>

SoFar. Social Services in Multifunctional Farms
<http://sofar.unipi.it>

Farming for Health. Community of Practice
<http://farmingforhealth.wordpress.com>

Flemish Support Center for Green Care (Steunpunt Groene Zorg,)

www.groenezorg.be

Réseau Astra

<http://www.res-astra.org/>

Réseau Cocagne

<http://www.reseaucocagne.asso.fr/>

DIANA. Disability in sustainable agriculture. A new approach for training practitioners

<http://www.projectdiana.eu>

Diputació de Barcelona

<http://www.diba.cat/web/cjs/inici/-/cjs/2277>

Associació Sembra en Saó

<http://www.sembraensao.org/>

Xarxa AgroSocial (Fundació Catalunya-La Pedrera)

<http://www.fundaciocatalunya-lapedrera.com/ca/content/xarxa-agrosocial>

Terre de Liens

<http://www.terredeliens.org/>

Projecte Grípia. Territori Ramader

<http://projectegripia.wordpress.com/>

Balanç Social (Xarxa d'Economia Solidària)

<https://bsxes.org/>

Programa Marc de l'Emprenedoria Social a Catalunya

<http://www.emprenedoriasocial.cat/>

Grups d'Estalvi Solidari Territorial (GEST)

www.fesgest.cat

Fundació Acció Solidària Contra l'Atur

<http://accio.pangea.org/>

CoopMercat

<http://www.coopmercat.coop/>

Triodos Bank

<http://www.triodos.es>

FIARE

<http://www.proyectofiare.com/>

Coop57

<https://www.coop57.coop/>

OikoCredit

<http://catalunya.oikocredit.es>

Fundació Seira

<http://www.fundacioseira.coop/>

Verkami

<http://www.verkami.com/>

totSuma

<http://www.totsuma.cat/>

Lemon Fruits

<http://www.lemonfruits.com/ca>

Goteo

<http://goteo.org>

Institut Cartogràfic de Catalunya

www.icc.cat

CREAF (Centre de Recerca Ecològica i Aplicacions Forestals)

<http://www.creaf.uab.es/>

3. FONTS ESTADÍSTIQUES

Institut d'Estadística de Catalunya - <http://www.idescat.cat/>

Eurostat - <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

Instituto Nacional d'Estadística (INE) - <http://www.ine.es/>

Departament de Benestar Social i Família - <http://www20.gencat.cat/portal/site/bsf>

Departament de Justícia - <http://www20.gencat.cat/portal/site/justicia>

Departament de Salut - <http://www20.gencat.cat/portal/site/salut>

Consell General del Poder Judicial - www.poderjudicial.es/

4. DOCUMENTS OFICIALS

- *Real Decreto-ley 16/2012, de 20 de abril, de medidas urgentes para garantizar la sostenibilidad del Sistema Nacional de Salud y mejorar la calidad y seguridad de sus prestaciones.* Publicat al BOE, núm. 98, de 24 de abril de 2012, páginas 31278 a 31312 (35 pàgs.)
- *Real Decreto 1971/1999, de 23 de diciembre, de procedimiento para el reconocimiento, declaración y calificación del grado de discapacidad.* Publicat al BOE núm. 22, de 26 de enero de 2000; rectificación de errores BOE núm. 62, de 13 de marzo de 2000.
- *Dictamen del Comité Económico i Social Europeu (CESE) sobre el tema «La agricultura social: els serveis assistencials ecològics i les polítiques sociosanitàries»* (Dictamen d'iniciativa). Brussel·les, 12 de desembre de 2012. Publicat al DOUE, 2013/C 44/07, 15.02.2013, p. 44-48).

- *Ley 13/1982, de 7 de Abril, de integració social de los minusválidos (LISMI)*. Publicat al BOE núm. 103, de 30 d'Abril de 1982.
- *Llei 27/2002, de 20 de desembre, sobre mesures legislatives per a regular les empreses d'inserció sociolaboral*. Publicat al DOGC núm. 3793, de 03 de gener de 2003.
- *Llei 10/1997, de 3 de juliol, de la renda mínima d'inserció*. Publicat al DOGC núm. 2435 de 17 de juliol de 1997.
- *Reial Decret 1971/1999, de 23 de desembre, de procediment per al reconeixement, declaració i qualificació del grau de disminució*. Publicat al BOE, núm. 22, de 26 de gener de 2000.

APÈNDIX

ÍNDEX APÈNDIX

Apèndix 1. Model de qüestionari breu	243
Apèndix 2. Model qüestionari ampliat	245
Apèndix 3. Guió de les entrevistes (Promotors AS)	248
Apèndix 4. Guió per a la transcripció de les entrevistes (Informants clau)	250
Apèndix 5. Qüestionaris breus realitzats a les entitats de Jardineria durant el treball de camp (octubre 2012-gener 2013)	251
Apèndix 6. Entrevistes i qüestionaris ampliat realitzats durant el treball de camp	253
Apèndix 7. Camps de la matriu de continguts per l'anàlisi de les entrevistes realitzada amb MS Excel	254
Apèndix 8. Fotografies del treball de camp	255
Apèndix 9. Fotografies de les reunions de treball en equip	263
Apèndix 10. Recull de premsa sobre Agricultura Social	265
Apèndix 11. Publicacions realitzades	273
Apèndix 12. Base de Dades de l'AS a Catalunya	275
Apèndix 13. Base de Dades de l'AS a Espanya	281

Apèndix 1. Model de qüestionari breu

I. DADES BÀSIQUES

Nom entitat

(Nom projecte)

Any de creació

Adreça

Telèfon

Web

Correu electrònic

II. DADES SOBRE L'ENTITAT/EMPRESA I L'ACTIVITAT

1. Tipus d'activitat

- ☐ Jardineria
- ☐ Viver
- ☐ Agricultura
- ☐ Agricultura ecològica
- ☐ Ramaderia
- ☐ Artesania d'arts i oficis
- ☐ Alimentació i artesania alimentària
- ☐ Silvicultura i treballs forestals
- ☐ Càtering
- ☐ Altres (especificar)

2. Forma jurídica de l'entitat

- ☐ Empresa pública
- ☐ Empresa privada
- ☐ Cooperativa
- ☐ Fundació
- ☐ Associació sense ànim de lucre
- ☐ Altres formes jurídiques (especificar)

3. Modalitats d'inserció dels col·lectius

- ☐ Centre Especial de Treball
- ☐ Centre Ocupacional
- ☐ Empresa d'Inserció
- ☐ Empresa Inclusiva
- ☐ Associació
- ☐ Altra modalitat (especificar)

4. Col·lectius beneficiaris

- ☐ Persones amb discapacitat física
- ☐ Persones amb discapacitat sensorial
- ☐ Persones amb discapacitat intel·lectual
- ☐ Persones amb malaltia o trastorn mental
- ☐ Persones amb problemes d'addicció
- ☐ Persones en situació d'atur
- ☐ Gent gran
- ☐ Infants i adolescents
- ☐ Dones
- ☐ Persones amb malaltia crònica o degenerativa
- ☐ Persones immigrades
- ☐ Persones beneficiaries de la Renda Mínima d'Inserció (RMIs)
- ☐ Persones internes o procedents de centres penitenciaris
- ☐ Altres col·lectius (especificar)

5. Totalitat de treballadors de l'empresa (referents a l'activitat principal seleccionada a la pregunta 1)

6. Totalitat de treballadors de l'empresa amb discapacitat (referents a l'activitat principal seleccionada a la pregunta 1)

7. Nombre de socis/es

D'acord amb la Llei Orgànica 15/1999 de 13 de desembre sobre la protecció de dades, autoritzo a la Universitat Autònoma de Barcelona i al Fundació Centre de Desenvolupament Rural Integrat de Catalunya a emprar les dades que es recullen en aquest document per a totes aquelles accions de difusió, divulgació i comunicació que es puguin realitzar en el marc del projecte "L'agricultura social en el desenvolupament local i en l'ocupació per a col·lectius en risc de marginació"

Sí/no

Apèndix 2. Model qüestionari ampliat

Projecte realitzat de manera conjunta per la Universitat Autònoma de Barcelona i el Centre de Desenvolupament Rural Integrat de Catalunya (CEDRICAT) que pretén analitzar la situació actual de l'agricultura social i posar les bases que permetran implementar una estratègia d'impuls de la mateixa a Catalunya, amb l'objectiu que sigui una eina per combatre la marginació i exclusió social d'aquells col·lectius més vulnerables i a partir de la qual es dissenyin noves vies de desenvolupament econòmic a escala local. El projecte està finançat per l'Obra Social de "La Caixa" a través del programa RecerCaixa 2012.

I. DADES BÀSIQUES

Nom entitat

(Nom projecte)

Any de creació

Adreça

Telèfon

Web

Correu electrònic

II. DADES SOBRE L'ENTITAT/EMPRESA I L'ACTIVITAT

1. Tipus d'activitat

- ☐ Jardineria
- ☐ Viver
- ☐ Agricultura
- ☐ Agricultura ecològica
- ☐ Ramaderia
- ☐ Artesania d'arts i oficis
- ☐ Alimentació i artesania alimentària
- ☐ Silvicultura i treballs forestals
- ☐ Càtering
- ☐ Altres (especificar)

2. Forma jurídica de l'entitat

- ☐ Empresa pública
- ☐ Empresa privada
- ☐ Cooperativa
- ☐ Fundació
- ☐ Associació sense ànim de lucre
- ☐ Altres formes jurídiques (especificar)

3. Modalitats d'inserció dels col·lectius

- ☐ Centre Especial de Treball
- ☐ Centre Ocupacional
- ☐ Empresa d'Inserció
- ☐ Empresa Inclusiva
- ☐ Associació

- ☐ Altra modalitat (especificar)

4. Col·lectius beneficiaris

- ☐ Persones amb discapacitat física
- ☐ Persones amb discapacitat sensorial
- ☐ Persones amb discapacitat intel·lectual
- ☐ Persones amb malaltia o trastorn mental
- ☐ Persones amb problemes d'addicció
- ☐ Persones en situació d'atur
- ☐ Gent gran
- ☐ Infants i adolescents
- ☐ Dones
- ☐ Persones amb malaltia crònica o degenerativa
- ☐ Persones immigrades
- ☐ Persones beneficiàries de la Renda Mínima d'Inserció (RMIs)
- ☐ Persones internes o procedents de centres penitenciaris
- ☐ Altres col·lectius (especificar)

5. Nombre de treballadors/es

Dedicats a l'activitat principal seleccionada en la pregunta 1

6. Nombre de treballadors/es amb discapacitat

Dedicats a l'activitat principal seleccionada en la pregunta 1

7. Nombre de socis/es

III. DESCRIPCIÓ DE L'ENTITAT

8. Com va sorgir la idea? Perquè vàreu triar aquest sector i aquesta activitat per engegar el projecte?

9. Breu descripció de l'activitat(s) que realitzeu

10. Quins són els principals objectius que us preteneu assolir?

11. Quines tasques realitzen els vostres treballadors/es dins l'empresa/entitat?

12. Oferiu serveis complementaris relacionats amb la inserció sociolaboral i la teràpia als treballadors/es de l'entitat? Quins?

13. Us ofereixen professionals externs a la vostra entitat?

si / no

14. Quines són les principals vies de finançament del projecte? (activitat productiva, subvencions, inversions privades, etc.)

15. Quin impacte ha tingut la crisi econòmica i les retallades en el sector social en l'activitat i la tasca de l'entitat?

IV. RESULTATS I VALORACIÓ DEL PROJECTE

16. Quina valoració feu de la vostra tasca (balanç de resultats, contribució social, dificultats)?

17. Com veieu el futur de l'entitat?

18. Quines propostes faria per impulsar els projectes d'Agricultura Social a Catalunya?

19. Quin paper creieu que hauria de jugar l'administració, el sector privat i el tercer sector social en l'impuls de l'Agricultura Social a Catalunya?

D'acord amb la Llei Orgànica 15/1999 de 13 de desembre sobre la protecció de dades, autoritzo a la Universitat Autònoma de Barcelona i al Fundació Centre de Desenvolupament Rural Integrat de Catalunya a emprar les dades que es recullen en aquest document per a totes aquelles accions de difusió, divulgació i comunicació que es puguin realitzar en el marc del projecte "L'agricultura social en el desenvolupament local i en l'ocupació per a col·lectius en risc de marginació"

Sí/no

Apèndix 3. Guió de les entrevistes (Promotors AS)

1. DADES BÀSIQUES

Nom entitat:
Projecte:
Any de creació:
Adreça:
Telèfon:
Web:
Correu electrònic:
Persona de contacte:
Tipus d'activitat:
Forma jurídica:
Modalitat d'inserció:
Col·lectius beneficiaris:
Núm. treballadors/es:
Núm. del col·lectiu:
Núm. socis/es:
Observacions:

2. DESCRIPCIÓ DE L'ENTITAT

- 2.1. Objectius/missió
- 2.2. Característiques de l'entitat
- 2.3. Característiques del projecte i de l'activitat

2.3.1. Creació d'ocupació

- Perfils de les persones ocupades. Origen (serveis socials, sanitat pública, etc.)?
- Objectius
- Tasques que realitzen
- Dificultats
- Serveis i suport a les persones que hi treballen. Qui ho fa?
- Inserció empresa ordinària dels treballadors/es. Com ha estat el procés?
-

2.3.2. Productes i comercialització

- Productes
- Vies de comercialització
- Xarxes de distribució
- Dificultats

2.3.3. Finançament

- Com es finança el projecte. Quines vies (subvencions, ajuts, etc.)
- Valoració de la viabilitat econòmica del projectes
- Dificultats en matèria de finançament
- Possibles vies alternatives de finançament

2.3.4. Impacte crisi econòmica i retallades

3. ANTECEDENTS I INICIS

3.1. Motivacions

- Com va sorgir la idea?
- Connexions amb altres iniciatives d'AS
- Per què l'activitat que desenvolupeu? Motius

3.2. Posada en funcionament

- Objectius fixats a l'inici
- Persones implicades
- Suport rebut (logístic, econòmic, formatiu, ...). Per part de qui?
- Recursos disponibles
- Valoració posada en funcionament

4. RESULTATS I CONTRIBUCIÓ DEL PROJECTE

4.1. Resultats

- Principals resultats
- Balanç de la situació actual
- Problemes/entrebancs. Solucions.

4.2. Beneficis i contribució al desenvolupament econòmic i social

- Contribució de la vostra activitat a les persones beneficiàries
- Contribució al desenvolupament local
- Sinergies establertes amb altres projectes. Creació de xarxes

4.3. Futur de l'entitat

- Nous projectes
- Previsió de futur

5. VALORACIÓ DE L'EXPERIÈNCIA EN L'ÀMBIT DE L'AS

5.1. Valoració presència de l'agricultura social a Catalunya

5.2. Quin paper hauria de jugar l'administració pública en la seva implantació?

5.3. Potencialitat de l'AS

5.4. Bones pràctiques

Apèndix 4. Guió per a la transcripció de les entrevistes (Informants clau)

1. DADES BÀSIQUES

Nom entitat:
Projecte:
Any de creació:
Adreça:
Telèfon:
Web:
Correu electrònic:
Persona de contacte:
Càrrec:
Forma jurídica:
Observacions:

2. DESCRIPCIÓ DE L'ENTITAT

2.1. Antecedents

2.2. Objectius/missió

2.3. Característiques de l'entitat

- Forma jurídica
- Col·lectius amb els que treballen
- Activitats que realitzen
- Projectes que porten a terme

2.3.1. Finançament

- Com es finança l'entitat. Quines vies (subvencions, ajuts, etc.)
- Dificultats en matèria de finançament
- Possibles vies de finançament alternatives

2.3.2. Impacte crisi econòmica i retallades

- Valoració de la situació actual del tercer sector social
- Crisi econòmica i retallades en matèria de benestar social
- Propostes/alternatives per millorar situació actual

3. ASPECTES GENERALS SOBRE L'AGRICULTURA SOCIAL

3.1. Valoració situació agricultura social

- Concepte d'agricultura social
- Potencialitat. Col·lectius?
- Camps a explorar. Activitats? Sectors?
- Línies d'ajuts, subvencions, finançament
- Altres recursos
- Paper de l'administració pública i del tercer sector social

Apèndix 5. Qüestionaris breus realitzats a les entitats de Jardineria durant el treball de camp (octubre 2012-gener 2013)

Id	Entitat	Mètode
3	COIET (Centre Ocupacional i Especial de Treball)	Qüestionari on-line
12	CET Xavier Quincoces	Trucada telefònica
14	CET Dinat S.L	No existeix
17	Fundació Onyar la Selva	Trucada telefònica
19	Nou Verd-CET, SCCL	Qüestionari on-line
21	Fundació Onada i CET	Trucada telefònica
29	Tac Taller Auria SCCL	Trucada telefònica
30	Fundació MAP	Qüestionari on-line
36	Actividades de Mantenimiento de Jardines 21, SL	Qüestionari on-line
37	Associació Pro Minusvàlids de Solsona i comarca AMISOL	Qüestionari on-line
40	Associació de Famílies amb malalts mentals de les comarques de Tarragona, AURORA CET	Qüestionari on-line
41	Barcelona Equip Serveis, ASPORSEAT Associació promotora de serveis especials i atencions terapèutiques	Qüestionari on-line
42	Barna verd	Qüestionari on-line
43	Can Cet	Qüestionari on-line
44	Centre de jardineria, l'Heura, SLL	Qüestionari on-line
45	Centre de Jardineria Tramuntana	Qüestionari on-line
46	CET Taller Proa	Qüestionari on-line
47	Centre Especial d'Ocupació del Maresme	Qüestionari on-line
50	CET Iris	Trucada telefònica
51	CET Salvador Seguí	Qüestionari on-line
52	CET Sant Martí	Qüestionari on-line
53	CET Trabajos Solidarios	Abandó projecte
57	El Vilar	Qüestionari on-line
58	Fil	Trucada telefònica
60	Formació i Integració de Discapacitats	Trucada telefònica
61	Fundació Acció Baix Montseny	Qüestionari on-line
62	Fundació Pere Mata	Trucada telefònica
63	Fundació privada Tallers de la Cerdanya	Qüestionari on-line
64	Fundació Tallers-Badia del Vallès	Trucada telefònica
65	Fundació Tallers	Trucada telefònica

66	Gelim, SA	Trucada telefònica
67	Ginesta	Trucada telefònica
68	Grupo Sifu (Barcelona, Vallès, Tarragona, Lleida)	Trucada telefònica
69	Intecserveis	Trucada telefònica
70	Ítaca, Verge de la Cinta	Trucada telefònica
71	Jardiners Sant Adrià (Jassa)	Trucada telefònica
72	La Calaixera	Qüestionari on-line
77	Portolà	Trucada telefònica
78	Serveis generals Arapdis	Trucada telefònica
79	Taller Coloma	Trucada telefònica
80	Taller Jeroni de Moragas	Trucada telefònica
81	Taller Joana Margarit i Ribalta	Trucada telefònica
82	Taller Montilivi-Xirgu (Ramon Noguera)	Qüestionari on-line
83	Taller Pla d'Urgell (Acudam)	No realitzen activitat AS
85	Tallers Casa Nostra (Aspros)	Trucada telefònica
86	Tallers President Amat Roumens (Fupar)	Qüestionari on-line
88	Tecsalsa	No han respost
89	Tegar	Trucada telefònica
91	Trinijove	No han respost
92	Tundra	Qüestionari on-line
93	Ventall	Trucada telefònica
96	Afanya't	No existeix
98	Aptos	Abandó projecte
99	Dimas	Qüestionari on-line
100	Eina Activa	Trucada telefònica
101	Foment del treball col·lectiu	No realitzen activitat AS
102	Futur Just	Qüestionari on-line
105	Rauxa	No realitzen activitat AS
108	Solidança Treball	No realitzen activitat AS
109	Vallès Inserció	Abandó projecte
114	Fundació Onyar la Selva	Trucada telefònica
116	CET Montseny-Guilleries	Trucada telefònica
84	Taller Bellvitge	Trucada telefònica

Apèndix 6. Entrevistes i qüestionaris ampliats realitzats durant el treball de camp

Núm.	Entitat	Tipus	Mètode
1	La Klosca-CET	Entitat AS	Entrevista
2	Teixidors	Entitat AS	Entrevista
3	Bolet Ben Fet	Entitat AS	Entrevista
4	Delícies del Beguedà	Entitat AS	Entrevista
5	Fundació Integra Pirineus	Entitat AS	Entrevista
6	L'Olivera Cooperativa	Entitat AS	Entrevista
7	Fundació Casa Dalmases	Entitat AS	Entrevista
8	Amunt Ebre	Entitat AS	Entrevista
9	Masia-Taller "Viu la Vinya"	Entitat AS	Entrevista
10	L'Heura	Entitat AS	Entrevista
11	Samubucus Cooperativa	Entitat AS	Entrevista
12	Tarpuna	Entitat AS	Entrevista
13	EcoTrace	Entitat AS	Entrevista
14	Cuina Justa	Entitat AS	Entrevista
15	Vins d'Urpina	Entitat AS	Entrevista
16	Hortus Aprodísca	Entitat AS	Entrevista*
17	La Fageda	Entitat AS	Entrevista*
18	Entitats Catalans d'Acció Social (ECAS)	Informants clau	Entrevista
19	Acció Solidària Contra l'Atur	Informants clau	Entrevista
20	La Torxa	Entitat AS	Qüestionari
21	CET Can Cases	Entitat AS	Qüestionari
22	Fundació Onyar-La Selva	Entitat AS	Qüestionari

* Entrevistes realitzades en l'etapa exploratòria del projecte

Apèndix 7. Camps de la matriu de continguts per l'anàlisi de les entrevistes realitzada amb MS Excel

I. DESCRIPCIÓ DE L'ENTITAT

- 1.1 Missió/Objectius
- 1.2 Característiques de l'entitat

II. DESCRIPCIÓ DEL PROJECTE

- 2.1 Característiques del projecte
- 2.2 Motivacions
- 2.3 Posada en funcionament
- 2.2 Impacte de la crisi

III. CREACIÓ D'OCUPACIÓ

- 3.1 Perfils
- 3.2 Tasques
- 3.3 Dificultats
- 3.4 Suport
- 3.5 Inserció empresa

IV. ACTIVITAT

- 4.1 Producte/Servei
- 4.2 Vies de comercialització
- 4.3 Xarxes de distribució
- 4.4 Dificultats

V. FINANÇAMENT

- 5.1 Tipus de finançament
- 5.2 Viabilitat econòmica
- 5.3 Finançament alternatiu
- 5.4 Dificultats

VI. RESULTATS I BALANÇ

- 6.1 Resultats obtinguts
- 6.2 Beneficis pels col·lectius
- 6.3 Previsions de futur

VII. AGRICULTURA SOCIAL

- 7.1 Valoració AS Catalunya
- 7.2 Paper Administració i sector privat
- 7.3 Potencialitats/Oportunitats
- 7.4. Xarxes i relacions amb altres iniciatives d'AS
- 7.5. Bones pràctiques

OBSERVACIONS

Apèndix 8. Fotografies del treball de camp

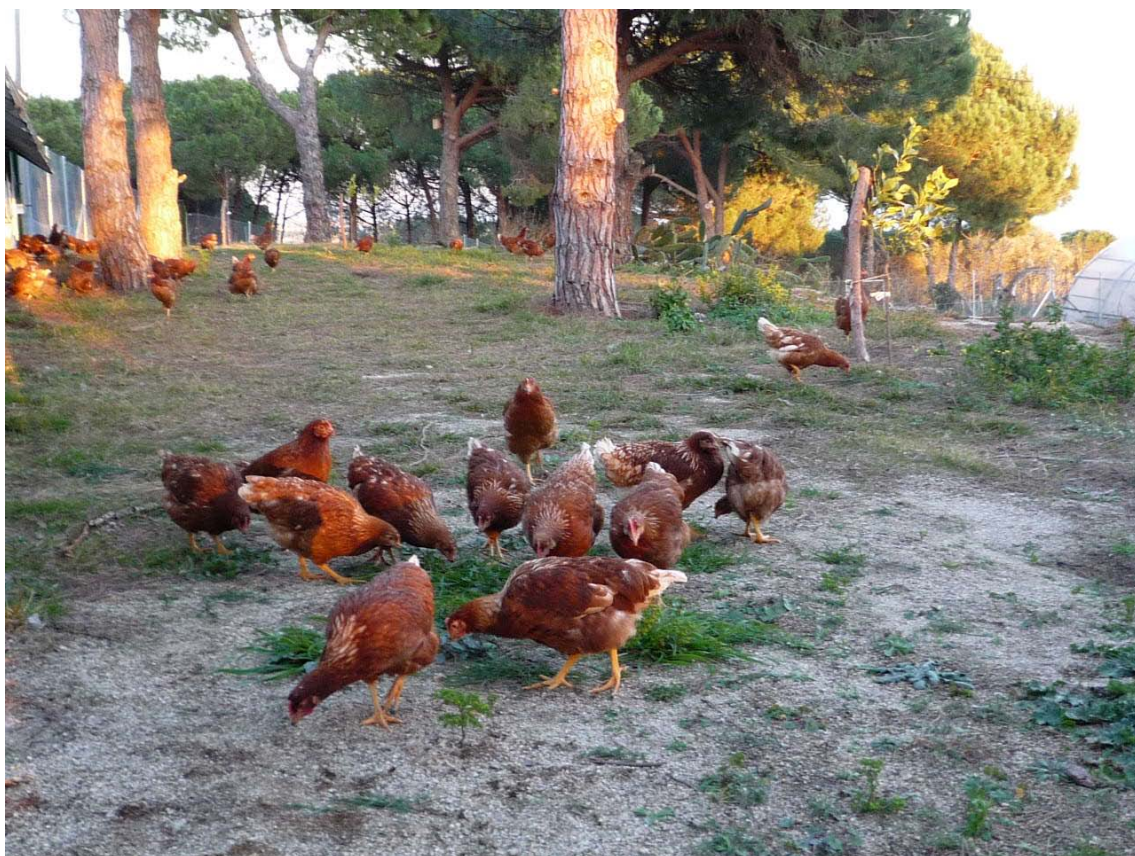
01. Bolet Ben Fet

02. Delícies del Berguedà

03. La Klosca

04. L'Olivera Cooperativa

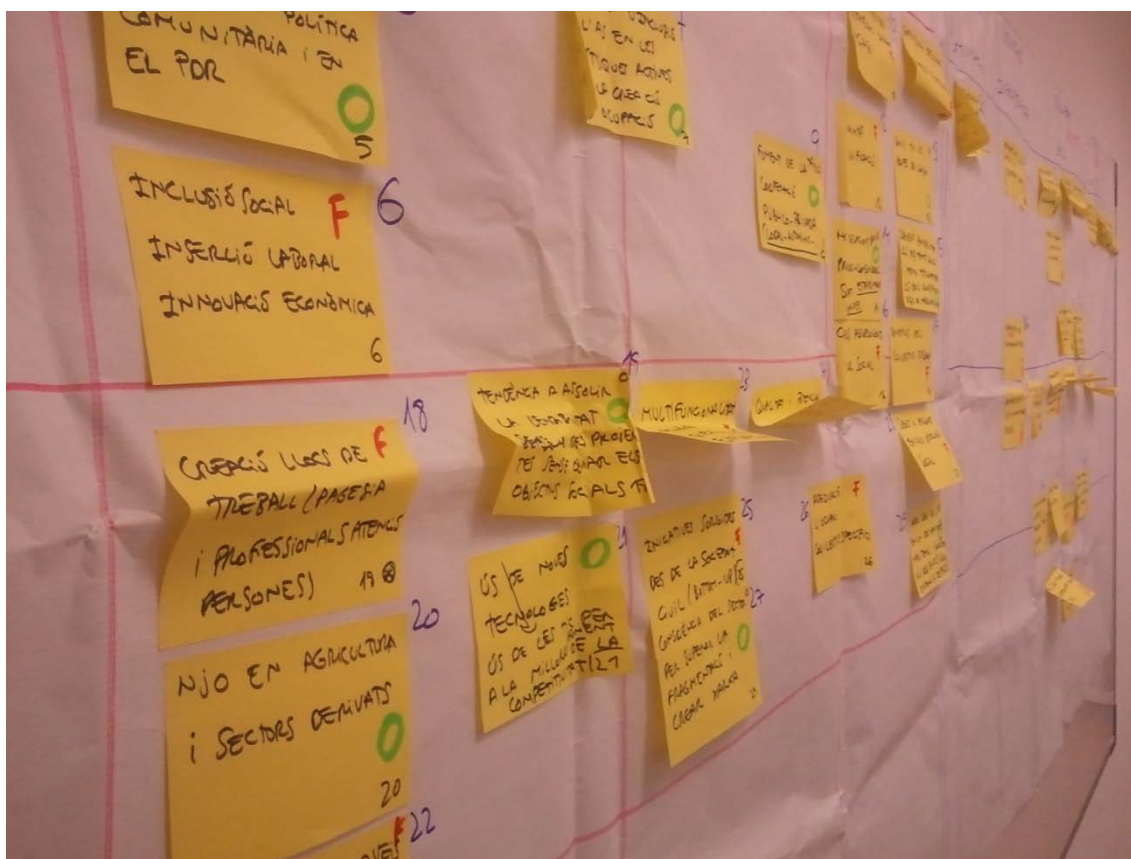
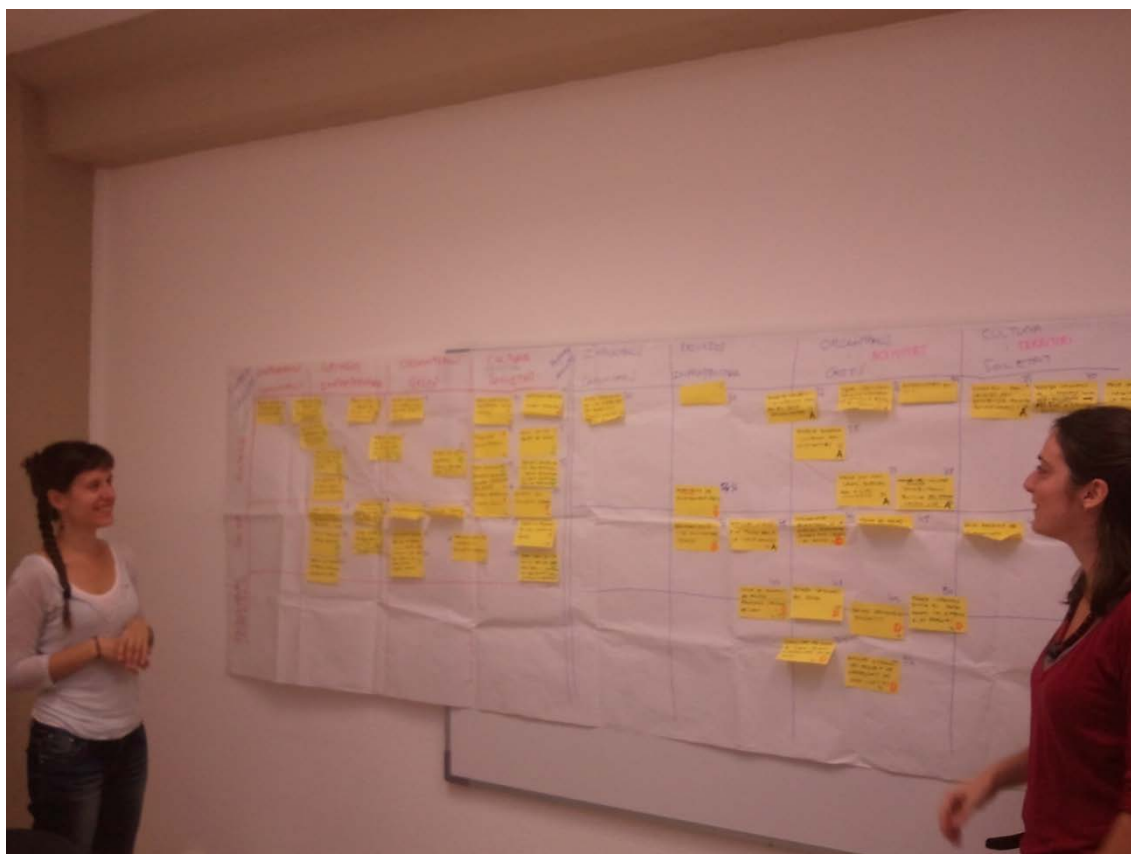

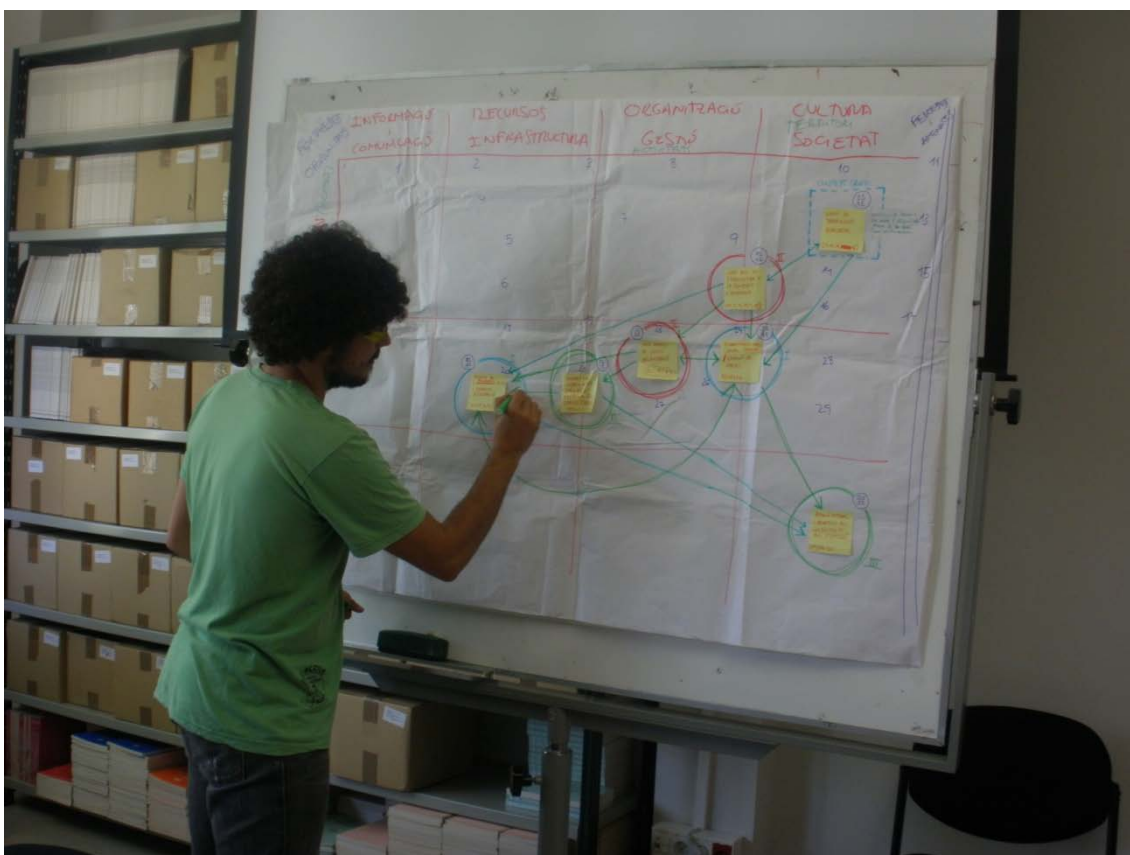
05. Urpina-Ampans

Apèndix 9. Fotografies de les reunions de treball en equip

Apèndix 10. Recull de premsa sobre Agricultura Social

Agricultura ecològica per ocupar persones amb discapacitat de la Selva

Des de fa 3 anys la Fundació Onyar-la Selva, de Girona, reorienta la seva activitat cap a la producció i comercialització d'aliments ecològica

SOCIAL.CAT | Divendres, 5 de juliol de 2013, a les 12:45 h

Degut als efectes de la crisi i la reducció de la facturació i de les ajudes públiques, la [Fundació Privada Onyar-la Selva](#) ha decidit reconvertir les activitats productives del seu centre especial de treball, que actualment pateix un ERO, cap a activitats emergents amb major valor afegit. Per això, l'entitat de Quart (Girona) ha decidit apostar per l'agricultura i l'alimentació ecològica

La iniciativa compta amb el suport econòmic [d'Humana Fundación Pueblo para Pueblo](#), Organització No Governamental per al Desenvolupament (ONGD) que des de 1987 duu a terme programes de cooperació a l'Àfrica, Amèrica Llatina i l'Àsia gràcies als recursos que obté de la gestió tèxtil procedent de la roba usada. Humana impulsa des de l'any passat un programa d'ajudes econòmiques per a promoure l'[agricultura social](#) a Catalunya. En l'edició d'enguany se n'han presentat 30 projectes, dels quals s'han escollit vuit. Un d'ells és el de la Fundació de Quart.

La Fundació Onyar-La Selva, entitat privada sense ànim de lucre els orígens de la qual es remunten a 1992, té com a finalitat la integració sociolaboral de persones amb discapacitat i/o en risc d'exclusió. La Fundació desenvolupa diverses activitats (muntatge de rodes de bicicleta i mecanismes elèctrics, tasques de jardineria, manteniment de rius, treballs forestals, viverisme...) que donen feina a 90 persones, la majoria de les quals pateixen una discapacitat psíquica o trastorn mental.

“Com a conseqüència de la incidència de la crisi en els àmbits dels manipulats industrials i del viver, fa tres anys vam decidir reconvertir l'activitat del nostre centre especial de treball”, explica el president de la fundació, Antoni Ruiz, “per això vam apostar pel conreu d'horta ecològica i la producció de pasta fresca”.

“Estem immersos en una fase de reconversió”, continua Ruiz, “en base només a recursos propis. Hem patit i patim encara la retallada d'ajudes de les administracions públiques i, tot i que la majoria dels fons són propis, sense suport públic és molt difícil consolidar els projectes iniciats. El sector social no només demana ajudes assistencials, sinó suport a projectes que impulsin l'economia productiva i real, la que crea llocs de treball. I això no s'està fent”.

Ruiz insisteix en què l'única finalitat de la fundació gironina és mantenir els 90 llocs de treball i, si és possible, crear-ne de nous. “Si nos fos per entitats com la nostra, moltes d'aquestes persones no podrien estar integrades al mercat laboral i restarien excloses. Avui més que mai els valors de la cooperació y la solidaritat aplicats a la creació de llocs de treball en activitats emergents són els únics que ens poden treure de la crisi i crear les bases per a una societat més justa i sostenible. L'administració ha de ser conseqüent amb aquesta realitat i ajudar les

iniciatives emprenedores com les de la Fundació Onyar per assegurar una cohesió social més amenaçada que mai”, assegura.

L'aposta pels valors ecològics es manifesta en: l'agricultura ecològica (conreu de ceba, cigró, mongeta, tomàquet, carbassa...) en un camp de regadiu situat a Vilademuls; l'elaboració de pasta fresca ecològica i convencional en obradors propis a Quart, i la producció de xiitake (bolet) i el planter per l'horta ecològica.

“El projecte de la pasta fresca està en una fase inicial”, reconeix Maria Teresa Farrés, gerent de la fundació, “de moment la comercialitzem a cooperatives de consum i en comerços de proximitat. La nostra intenció és créixer i arribar al gran consumidor. Per a l'obrador hem contractat cinc persones, que fan la producció de forma artesanal, i voldríem duplicar aquest número si tot va bé”. Els productes ecològics estan certificats pel Consell Català de Producció Agrària Ecològica (CCPAE).

L'entitat té d'altres projectes: preparació i distribució a domicili de cistelles de fruita, verdura i productes propis a través la marca “Alimentabio”; preparats de cuina per a restauració i produir pèl·lets per a estufes i calderes de biomassa.

L'interès de la Fundació Onyar-la Selva per l'agricultura ecològica encaixa perfectament en la filosofia d'Humana, que parteix de l'experiència acumulada en els projectes d'agricultura i seguretat alimentària que desenvolupa als països del Sud per a impulsar a Catalunya models agrícoles sostenibles entre organitzacions que, a més, desenvolupen una tasca social bé perquè estan especialitzades en la producció ecològica o bé perquè treballen en l'àmbit de l'exclusió. Per aquest motiu, dona suport a projectes gràcies als fons que provenen de la gestió de la roba.

Pelegrí posa en valor l'aposta per l'agricultura social com a generadora de productes de qualitat i d'integració sociolaboral

Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca
Nota de premsa | 02-06-2012 16.42

El conseller d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural, Josep Maria Pelegrí, acompanyat del director dels Serveis Territorials del Departament a Barcelona, Marià Morera, ha assistit aquest migdia, a Cànoves, a la jornada de portes obertes de la finca La Tavella, i ha inaugurat el seu nou galliner de producció ecològica.

La Tavella és una iniciativa empresarial agroecològica promoguda per la fundació sense ànim de lucre Viver de Bell-lloc amb la participació de les fundacions Tac Osona i Tallers de Catalunya, que té com a finalitat la inserció sociolaboral de persones amb discapacitat intel·lectual i trastorn mental sever mitjançant la recuperació de l'agricultura tradicional. En aquesta finca es conrea fruita i verdura ecològica certificada, que es comercialitza directament, juntament amb altres productes de proximitat i de temporada i de l'economia social, i es col·labora amb la preservació de les varietats autòctones de fruites i verdures, posant en valor el treball i l'experiència de la pagesia.

El conseller s'ha congratulat de l'evolució de l'entitat, que ha ampliat les seves activitats i ha trobat en l'agricultura una via de futur per als seus usuaris per tal de millorar la seva qualitat de vida i autonomia, i valoritzar i trencar tabús socials; i ha recordat que l'agricultura social, socialment responsable, persegueix dos grans objectius: com a empresa agrícola, produeix productes de qualitat, saludables, i que tinguin bona acollida al mercat, i com a empresa social busca integrar laboralment les persones amb dificultats psíquiques o físiques i incorporar-se a la vida social, "i ho fa sabent que com a millor empresa agrària sigui, com més emprenedor se sigui, a més persones es podrà ajudar. I el galliner d'avui ens demostra aquesta aposta, ens demostra que l'agricultura té un gran potencial per a ampliar-se, que les empreses assistencials, enlloc de confiar en l'ajuda social, la caritativa, la pública, etc., aposten per un nou rumb, per trencar vells clixés, i demostren que poden competir en un mercat obert amb uns productes excel·lents sense trencar el compromís amb les persones. Tot plegat només s'aconsegueix quan l'experiència es barreja amb la il·lusió, la innovació i en pensar en gran".

Pelegrí ha conclòs la seva intervenció felicitant l'equip directiu i els monitors, i també ha volgut tenir unes paraules de suport a les famílies, alhora que ha demanat el dels consumidors i de les empreses col·laboradores amb La Tavella.

Val a dir que prèviament, el conseller ha inaugurat la XXXa edició de la Festa de la Cirera d'El Papiol, que se celebra fins demà.

Luces en el túnel: 'social farming'

No sabemos si hay luz al final del túnel, pero la pequeña luz de la agricultura social ya es visible en su interior

La Vanguardia | Antoni Puigverd | 07/05/2012

El viernes pasado me refería al síndrome de Nerón, que se ha apoderado de los medios periodísticos. Cantamos con gran estrépito el incendio de la sociedad española y catalana, mientras hacemos la tarea sucia de los mercados, que necesitan el estrépito de la jauría periodística para arrinconar a nuestros endeudados países y disparar sobre ellos con mayor facilidad. No abogo por una prensa arcádica ni por el ingenuismo narrativo, pero sugiero la necesidad de ampliar la perspectiva con que contemplamos el grave momento histórico que nos ha tocado vivir. Si los medios ampliaran la visión, descubriríamos que, junto al desastre de nuestras cuentas públicas y privadas, junto a los costos sociales que tal desastre ha generado, existen prácticas de carácter mutuo, que no solo sobreviven a la deprimente coyuntura, sino que marcan interesantes caminos a explorar.

Es el caso de la social farming o agricultura social, que responde a dos objetivos. Por una parte, y como corresponde a todo empeño agrícola, se propone generar productos de calidad que tengan salida en los mercados; y por otro, integra laboralmente a personas con dificultades físicas o psíquicas. El objetivo es tan productivo como terapéutico. La agricultura social busca algo más que ocupar laboralmente a las personas con limitaciones: las incorpora a la vida social. Se trata de una corriente discreta, de poca notoriedad. Los que en estos tiempos discuten (¡siempre en abstracto!) sobre si más o menos estado o más o menos mercado, tienden a olvidarse de esta corriente socialmente inclusiva que cuenta ya con una presencia notable en el agro europeo (unos 6.000 proyectos en marcha).

Muchos la consideran una rama de la asistencia social. Pero los grandes pioneros de esta corriente en nuestro país -la conocida empresa de yogures, helados y mermeladas La Fageda; y la cooperativa de aceites y vinos ecológicos L'Olivera- se apercibieron de que, si querían sobrevivir, no les quedaba más remedio que convertirse en una buena empresa agraria. Ahora sus productos compiten en los mercados con los de las empresas convencionales. El fenomenal aceite ecológico y los vinos fundamentalmente blancos de L'Olivera de Vallbona de les Monges, que dirige Carles de Ahumada, compiten con los mejores (incluso con el diseño: maravilla el color azul marino de sus botellas). Cristóbal Colón y Josep M. Corbinos, respectivamente alma y cerebro económico de La Fageda, comprendieron que o los yogures de su granja-empresa eran los más sabrosos del supermercado o su proyecto integrador y terapéutico naufragaría.

En plena época del dispendio, estos dos proyectos de agricultura social comprendieron que el débil no debe confiar en la ayuda social, no debe depender del paraguas público: tiene que competir en un mercado abierto y conquistar a los consumidores por la excelencia de sus productos. Sobrevivirán los débiles si consiguen convertir en fuerza su flaqueza. Y no existe otra fuerza para la flaqueza de los débiles que la cooperación. La ayuda mutua.

Entre la indiferencia de la prensa, tuvo lugar hace aproximadamente un mes en Barcelona una jornada de la red Agrosocial, que coordina y abandera la Fundació La Pedrera (Marta Lacambra la sigue liderando, aunque desgajada ya de Catalunya Caixa), asesorada por la Fundació Alícia (pionera de la investigación alimentaria, entre cuyos patrones están Valentí Fuster y Ferran Adrià). La red agrupa, de momento, a 23 entidades que desarrollan proyectos de agricultura y ganadería ecológica, biomasa, plantas medicinales o viveros. Y ofrece una gran cobertura a los proyectos que se inician: evaluación del plan de negocio, soporte técnico y financiero, seguimiento de las inversiones, potenciación de la marca y posibilidad de aprovechar las experiencias productivas de la red, sin olvidar el inestimable apoyo de Alicia (¡ni la mayor empresa agropecuaria cuenta con un servicio de estudios e investigación como este!).

Lo escribí en un artículo reciente y lo repito: la cooperación y el mutualismo, que tanta importancia tuvieron en el pasado (escuelas, hospitales, seguros, cajas), podrían rellenar el vacío y las ruinas que nos dejan las abstracciones ideológicas de los partidos convencionales: el Estado despilfarrador, promotor de obras públicas grandilocuentes y antieconómicas; y el liberalismo que ha jugado con todos nosotros fomentando la irrefrenable diarrea de la economía especulativa.

Nada más alejado de la economía especulativa y del despilfarro estatal que la agricultura social, cuyas virtudes van mucho más allá de los logros agrícolas y de inclusión que persiguen. La agricultura social representa para las empresas agrícolas una nueva posibilidad de diversificar la actividad económica, abre nuevos canales de diálogo con los consumidores y motiva a los agricultores respecto de su trabajo gracias a la acción socialmente responsable que realizan. Permite pasar de un servicio asistencial a la justicia social: las personas con limitaciones dejan de estar al cargo de una institución para convertirse en protagonistas de la actividad económica. Por si fuera poco, la agricultura social está íntimamente vinculada al respeto medioambiental y al llamado slow food (producción agraria de alta calidad vinculada a la proximidad y al territorio). No se puede pedir más por menos. No sabemos si hay luz al final del túnel, pero estas pequeñas luces ya son visibles en el túnel.

Jeróni de Moragas s'introdueix a l'agricultura social

Amb aquesta iniciativa el taller pretén contribuir a la viabilitat econòmica per seguir desenvolupant la seva tasca social

Redacció | Tot Sant Cugat | 2 de juny del 2013

El [Taller Jeróni de Moragas](#) ha posat en marxa una nova línia de producció a través de **l'agricultura social amb el cultiu de l'estèvia**, un substitutiu del sucre, que alhora té propietats curatives. L'entitat, que aquest any celebra el seu 40è aniversari, pretén, amb aquesta nova àrea, **contribuir a la viabilitat econòmica per seguir desenvolupant la seva tasca social**.

El taller social es va constituir al 1973 i atén i integra socialment a persones adultes amb trastorn del desenvolupament intel·lectual i malaltia mental. **El centre, ubicat a Valldoreix, dona servei a 106 usuaris**. “La inserció sociolaboral de les persones que atenem és un servei clau per a nosaltres”, ha explicat la gerent del Taller Jeróni de Moragas, Cristina Monteagudo, que ha afegit: **“els recursos públics s'exhaureixen i estem buscant fonts d'ingressos en projectes productius i rendibles per a assegurar la viabilitat de la nostra tasca”**.

La iniciativa compta amb el suport econòmic d'Humana Fundación Pueblo para Pueblo. Aquesta Organització No Governamental per al Desenvolupament (ONGD) impulsa programes de cooperació gràcies als **recursos que obté de la gestió tèxtil procedent de la roba usada**.

editorial

Esperem que vagin sortint iniciatives arreu del territori i que les actuals es consolidin

L'agricultura social

Fa temps que el terme d'agricultura social està entrant en l'entorn de les iniciatives per a persones desfavorides en diferents sentits, ja sigui per malaltia mental, discapacitat intel·lectual o exclusió social. Són iniciatives que poden incidir en el desenvolupament rural de les zones on actuen i també en el vincle entre món pagès i món urbà. Pel que nosaltres sabem, els projectes s'emmarquen sempre sota el paraigua de pràctiques sostenibles o directament de l'agricultura ecològica. La Fundació Humana, i altres fundacions vinculades o no a entitats bancàries, hi han apostat i continuen apostant-hi amb l'assignació de pressupostos que ajuden a arrancar les iniciatives o mantenir-les funcionant. Des de la Fundació Catalunya-La Pedrera s'ha impulsat la creació de la Xarxa d'Agricultura Social que ja compta amb 22 associats i aposta pel foment d'iniciatives amb al valor afegit social i mediambiental i la revalorització del sector primari. Agroultura els ha volgut donar en aquest número una petita finestra a la secció "Identitats". Només hi podem mostrar tres d'aquestes experiències, que per a nosaltres ja són una mostra significativa i ens ajuden a pensar en positiu en aquest entorn social i econòmic que necessita més que mai d'entitats i persones emprenedores. Cada un d'ells s'adreça a públics diferents. Activa't, de Caritas, ocupa homes immigrants sense documentació que no tenen coixí social en el país d'acollida; Punt Eco s'ha focalitzat en hortoteràpia per a persones que pateixen alzheimer, han sofert un ictus o estan discapacitades físicament, entre altres col·lectius; Ecogourmet es centra en pacients de malaltia mental i subministra a un parell de restaurants de Mallorca. Tots tres poden servir d'estímul i d'exemple per a altres iniciatives que esperem que vagin engegant o consolidant arreu del territori.

En aquest número d'estiu també us presentem una experiència innovadora que igualment pot servir per esperonar pagesos a fer proves a la seva finca. Es tracta del treball que està fent en Jaume Brustenga a partir dels principis de gestió holística, concentrant la pastura de les seves ovelles en tancats que canvien de lloc dos cops al dia. Una pastura intensiva (que no és sobrepastura) que està fent evolucionar el fenassar que tenia a una vegetació on està augmentant la quantitat d'espècies de major valor nutritiu. Ens ho explica de manera entusiasta i pràctica a la secció "Amb el peu al tros".

A la secció d'opinió donem la veu a un nou col·lectiu francès que s'està manifestant contra el Reglament europeu que prohibeix comercialitzar extractes vegetals i olis essencials. L'ús d'aquestes substàncies, fins ara admeses com a complement alimentaris en ramaderia, ecològica i convencional, era una eina de sanitat animal eficaç i una alternativa factible als medicaments de síntesi química. Sembla que Europa no té clar si vol o no una gestió sostenible en el primer sector o si està condemnada a caure sota la pressió dels totpoderosos lobbys agroalimentaris. Tampoc sembla que la propera reforma de la PAC que s'està preparant hagi de portar-nos massa alegries. En la secció "Anàlisi" transcrivim un text sorgit d'experts europeus que revisen els reptes continentals i internacionals i plantegen un nou marc per construir una agricultura sostenible i respectuosa ecològicament i social.

Finalment no podem deixar de recomanar-vos dos reportatges molt didàctics. D'una banda, l'article dedicat als elements seminatural com a eina i recurs per millorar la biodiversitat i la infraestructura ecològica d'una finca. És a dir, els canals d'aigua, els arbres, els closos, els camins, les cobertes vegetals, etc., formen una xarxa que augmenta la biodiversitat de l'entorn i que podem fer créixer si fomentem les connexions entre els diferents elements. D'altra banda, en l'article "Un embolic de pebrots!", la Xènia Torras ens explica que no tots els pebrots són de la mateixa espècie i, per tant, no totes les varietats es poden encruar entre elles. Com distingir les diferents espècies? Us hi ajudaran (i molt!) els dibuixos de la Magaly Castañeda per observar les claus d'identificació.

Per cert, bon estiu i bona calor.

Galletas por accidente

El Rosal, en Tàrrega, quiere triplicar la producción de 'arrugats' | El Rosal cerró el 2012 con unas ventas de 100.000 euros y este 2013 prevé crecer un 70%

ARIADNA BOADA | La Vanguardia, 26 de noviembre de 2013

La Associació Alba, entidad sin ánimo de lucro creada hace casi cuarenta años en Tàrrega, cogió las riendas del obrador El Rosal de la capital del Urgell hace ya diez años cuando el hijo del fundador, Lluís Serra, decidió jubilarse. Sus galletas eran muy populares y la familia Serra decidió recuperar la fórmula y relanzar la marca desde un nuevo obrador. El proyecto encajaba perfectamente dentro de la asociación ya que permitiría dar trabajo a personas con alguna discapacidad física y mental. "De la misma manera que es importante emplear a estas personas, es también crucial seguir elaborando las galletas con una altísima calidad y de forma artesanal", explica la responsable de El Rosal, Nuria Cendoya.

Los *arrugats* surgieron porque uno de los trabajadores, Lluís, tenía dificultad para hacer bien las *neules* y muchas de ellas acababan en la basura. Hasta que vieron que metidas en el horno se podrían aprovechar y, lo mejor, convertirse en un nuevo producto. Hoy los *arrugats* se elaboran con la misma fórmula que utilizaba la familia Serra desde 1920, y se venden bañados con chocolate.

El fuerte aumento de la demanda de *arrugats*, que representan ya el 70% de la producción, les ha animado a definir un plan de crecimiento hasta el 2018 que prevé triplicar la producción, emplear a más personas y ampliar los puntos de venta a supermercados. El proyecto ha sido seleccionado para formar parte de un programa de emprendeduría social, organizado por el BBVA y Esade, para buscar inversores. Según Nuria Cendoya, El Rosal necesita unos 260.000 euros para poner en marcha el plan de crecimiento. "Creemos que el producto tiene la suficiente coherencia y calidad para ser una referencia en el mercado", comenta la responsable. El Rosal cerró el ejercicio 2012 con unas ventas de 100.000 euros y este 2013 prevén alcanzar los 170.000 euros.

Este centro especial de trabajo emplea a unas 10 personas en el obrador que tiene la Associació Alba en Tàrrega, que comparte con otras instalaciones de la entidad. En el obrador también se elaboran neules, cubanitos y abanicos, y este año está previsto producir unos 9.000 kilos de producto, que venden a tiendas de alimentación y están empezando a entrar en los espacios gourmet de algunos supermercados de Catalunya. "Puntualmente hemos vendido también en el exterior, en Alemania, Finlandia o Rusia, pero primero tenemos que consolidar el mercado local", añade.

Apèndix 11. Publicacions realitzades

Articles

GUIRADO, C.; BADIA, A.; VERA, A.; TULLA, A. F.; VALLDEPERAS, N. (2013). "L'agricultura social. Aproximació conceptual i dinàmica en el context Europeu". *Biblio 3w*. Volum XVIII, Número 1046. Disponible en xarxa: <http://www.ub.edu/geocrit/b3w-1046.htm>

GUIRADO, C.; BADIA, A.; VERA, A.; TULLA, A. F.; VALLDEPERAS, N. (2014). "Rural and regional development policies in Europe: Social Farming in the common strategic framework". *Journal of Urban and Regional Analysis* (Acceptat, pendent de publicació).

GUIRADO, C.; BADIA, A.; VERA, A.; TULLA, A. F.; VALLDEPERAS, N. (2014). "La Agricultura Social en Cataluña: innovación social y dinamización agroecológica para la ocupación de personas en riesgo de exclusión". *Ager. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo rural* (rebut, avaluació en curs).

Congressos

IX COLOQUIO NACIONAL DE DESARROLLO LOCAL, celebrat a Alacant entre el 6 i 8 de juny de 2013 (pendent de publicació en el llibre d'actes del congrés). Comunicació amb el títol: "Agricultura Social: Economía social y dinamización agroecológica como estrategia de Desarrollo Local. El caso de l'Olivera Cooperativa (Urgell, Cataluña)" en el

EUROPEAN RESEARCH CONSORTIUM 2H2S, a Romania, 21-29 September 2014. Comunicació amb el títol "Social Farming (SF) as a strategy for local and regional rural development" en l'eix del congrés "Entrepreneurial Initiatives, Regional Development and Decentralization Seminar, highlighting thr EU 2020 Strategy".

Apèndix 12. Base de Dades de l'AS a Catalunya

Id	Entitat	Classificació general	Any de creació	Forma jurídica*	Modalitat d'inserció	Adreça	Municipi	Activitat principal*	Tipus d'activitats (descripció)	Tipus de beneficiaris*	Web
3	COIET, Pla de l'Estanty	Jardineria	1995	Empresa pública	CET	c/ Catalunya,36	Banyoles	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.coiet.cat
4	Associació TRACE	AS	2008	Associació	Associació	Ctra. Sant Boi BV 2002 km 1.8	Sant Vicenç dels Horts	Agricultura	Horticultura ecològica	Persones amb discapacitats i/o transtorn	ecotrace.blogspot.com
5	El Molí d'en Puigvert	Jardineria	Sense dades	Fundació	CET	Pas de la Ginesta, s/n	Palafolls	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.fundaciomoli.org
6	Portal Berguedà Empresa d'Inserció, S.L.	AS	2011	Empresa privada	Empresa d'inserció	Ctra. C-16 Km 107 Clinker II, mòdul 5	Cercs	Alimentació	Alimentació i artesanía alimentària	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.deliciesdelbergueda.cat
7	L'Olivera Cooperativa	AS	1976	Cooperativa	CET	c/La Plana, s/n	Vallbona de les Monges	Alimentació	Alimentació i artesanía alimentària	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.olivera.org
8	Passar Via. Empresa d'Inserció, SL	Jardineria i altres	1997	Empresa privada	Empresa d'inserció	c/ Farnés, 15	Barcelona	Jardineria	Jardineria i treballs forestals, repartiment de mercats i venda	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.passarvia.cat
10	Galetes "El Rosal"	AS	2003	Associació	CET	Av. Onze de Setembre, s/n	Tàrrrega	Alimentació	Alimentació	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.elrosal.cat
12	Fundació privada Vallès Oriental	Jardineria	1992	Fundació	CET	Ctra. Valldoríolf, s/n	La Roca del Vallès	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.fvo.cat
13	CET Viver de Bell-lloc	Jardineria i AS	1982	Fundació	CET	c/ Tarragona, 16-18	Cardedeu	Agricultura	Viver, jardineria i agricultura eco	Persones amb discapacitats i/o transtorn	Sense dades
16	Fundació Integra Pirineus	AS	2011	Fundació	CET	Pg. Joan Brudieu, 15	La Seu d'Urgell	Treballs forestals	Silvicultura i treballs forestals	Persones amb discapacitats i/o transtorn	Sense dades
17	Fundació Onyar la Selva	Jardineria i AS	2004	Fundació	CET	Ctra. de Sant Feliu, km. 5	Quart	Alimentació	Jardineria, pasta fresca ecològica, zitaque ecològic,	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.onyarlaselva.org
19	Nou Verd-CET, SCCL	Jardineria	1994	Cooperativa	CET	Camí d'en Morató, 4 Polígon Domenys	Vilafranca del Penedès	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	Sense dades
20	El Brot S.L.U	Jardineria i altres	2005	Empresa privada	Empresa d'inserció	Zona Sant Medir, s.núm	Sant Gregori	Jardineria	Jardineria i servei de càtering	Persones en situació de pobresa i exclusió social	www.oscobe.com/brot/ca/emprasa.asp
21	Fundació privada Onada	Jardineria	2004	Fundació	CET	c/Mercuri, 163B. Pol. Ind. Riu Clar	Tarragona	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.onada.org
23	Associació Sant Tomàs- CET Tac Osona	Jardineria i altres	2012	Fundació	CET	c/Sot dels Pradals, 7	Vic	Jardineria	Jardineria, cuina central, serveis de manteniment	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.santtomas.cat
24	Fundació Drissa	Jardineria	Sense dades	Fundació	CET	Av. Sant Narcís, 22, baixos	Girona	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.fundaciodrissa.com/serveis/horta/
25	La Fageda	AS	1982	Cooperativa	CET	Mas Els Casals, s/n	Santa Pau	Alimentació	Elaboració de productes làctics frescos	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.fageda.com
27	Aprodisca (Associació Pro Persones amb Disminució Psíquica de la	AS	2005	Associació	CET	c/ Josep Maria Poblet, 1	Montblanc	Agricultura	Agricultura ecològica	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.hortusaprodiscae.org
28	Fundació Ampans	AS	2011	Fundació	CET	Llar - residència Urpina	Sant Salvador de Guardiola	Agricultura	Agricultura ecològica	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.ampans.cat
29	Tac Taller Auria SCCL	Jardineria	1982	Cooperativa	CET	c/Pere Bosch i Soldevila, nº 18	Igualada	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.tacat.cat
30	Fundació MAP	Jardineria	2010 (Can Cruells)	Fundació	CET	c/ Dalí, 6-8 (polígon els Pintors) Can Cruells s/n	Ripoll	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.fundaciomap.org
31	Masia-Taller "Viu la Vinya"	AS	2008	Altres	CET	Finca Cal Batlle	La Bleda (Sant Martí Sarroca)	Serveis	Educació ambiental	Persones en situació de pobresa i exclusió social	www.viulavinya.cat
32	Taller Baix camp	AS	2008	Empresa pública	CET	C/ Joan Oliver s/n	Reus	Serveis	Educació ambiental	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.tallerbaixcamp.org
33	Empresa d'inserció SAMBUCUS, sccl	AS	2011	Cooperativa	Empresa d'inserció	Mas la Rierola. Ctra. B-522, Vic-Manlleu. Km. 6 .	Manlleu	Agricultura	Agricultura ecològica	Persones en situació de pobresa i exclusió social	www.sambucus.cat
35	Shalom taller	Jardineria	Sense dades	Empresa pública	CET	c/Ramon Argilés, 38	Lleida	Jardineria	Jardineria	Sense dades	www.shalomtaller.net
36	URBACET	Jardineria	2009	Empresa privada	CET	c/Fra Juniper Serra, 65, 3r	Barcelona	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	Sense dades
37	Associació Pro Minusvàlids de Solsona i comarca AMISOL	AS	1991	Associació	CET	c/Partida de Santa Llúcia, s/n	Solsona	Treballs forestals	Serradora i Fabricació de palets de fusta	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.amisolsona.org
38	Talma	Jardineria i altres	Sense dades	Associació	CET	Ctra. De Torregrossa, km 10,5	Juneda	Jardineria	Neteja viària, planter i botigues de flors	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.apromi.cat
39	Fundació Astres	Jardineria	2002	Fundació	CET	c/Riu Cardener, 32.	Girona	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	Sense dades

40	AURORA, Associació de Famílies amb malalts mentals de les	Jardineria	1988	Associació	CET	Av. Pins s/n (Urb. Sant Salvador)	Tarragona	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.associacioaurora.org/
41	Barcelona Equip Serveis, ASPORSEAT	Jardineria	1992	Fundació	CET	c/Dolors Aleu, 27-33	L'Hospitalet de Llobregat	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.asproseat.org
42	Barna verd, S.C.C.L.	Jardineria	2003	Cooperativa	CET	c/Pelai, 9, 1r 2a E	Barcelona	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.barnaverd.com
43	Can Cet, Centre d'Inserció Sociolaboral	Jardineria	1995	Empresa privada	CET	c/Manuel Fernández Márquez, 21, P.Ind.	Badalona	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.cancet.org
44	Centre de jardineria, l'Heura, SLL	Jardineria i AS	1994	Empresa privada	CET	Finca can Salas. Crta Sabadell-Matadepera km	Terrassa	Agricultura	Jardineria i agricultura ecològica	Persones amb discapacitats i/o transtorn	Sense dades
45	Consell Comarcal Baix Empordà-Centre Tramuntana	Jardineria	1987	Empresa pública	CET	Paratge de la Faneia, 1	Palafugell	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.centrettramuntana.com
46	Fundació Privada Proa	Jardineria	1985	Fundació	CET	Av. La Miranda, 11-19	Esplugues de Llobregat	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	Sense dades
47	Fundació el Maresme	AS	1966	Fundació	CET	Plaça dels Bous, 3-5	Mataró	Agricultura	Horts urbans	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.fundameresme.com
48	Fundació Areté	Jardineria i altres	2005	Fundació	CET	C/Sant Miquel Xic, 1	Vic	Jardineria	Fusteria (fabricació de productes per la jardineria)	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.fundacioarete.cat
49	CET Can Cases	AS	Sense dades	Empresa pública	CET	Av. Montserrat, 13	Martorell	Agricultura	Agricultura ecològica	Persones amb discapacitats i/o transtorn	Sense dades
50	CET Iris	Jardineria	1994	Fundació	CET	c/ Anselm Clavé, 121-127	Sant Vicenç dels Horts	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.fundacioiris.org
51	Institut Municipal d'Ocupació de l'Ajuntament de Lleida	Jardineria	1996	Empresa pública	CET	Partida Vallcalent, 63	Lleida	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.imolleida.com
52	Grup Catalonia centre Especial de Treball St. Martí	Jardineria	1995	Associació	CET	c/Flor de Maig km 2.8	Cerdanyola	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.grupcatalonia.org
54	Cipo, SCCL	Jardineria	Sense dades	Empresa privada	CET	c/ Himàlaia, 41-59	Sabadell	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.ciposcccl.com
55	Cuina justa	Jardineria i AS	Sense dades	Fundació	CET	Ctra. Santa Creu de Calafell, 106	Sant Boi de Llobregat	Agricultura	Jardineria, càtering i horticultura ecològica.	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.cuinajusta.com
56	El Pla	Jardineria i AS	1993	Fundació	CET	Ctra. Nacional 240, km 111	Almacelles	Agricultura	Jardineria, agricultura ecològica i alimentació	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.cet-elpla.com
57	El Vilar	Jardineria	1992	Fundació	CET	Av. Joan Carles I, 81	Blanes	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.fundacioelvilar.com
58	Fil	Jardineria	2002	Fundació	CET	c/Rebló, 7-9	Esparreguera	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.fundaciofil.com
59	Font del Ferro	Jardineria	1986	Empresa privada	CET	c/Càceres, s/n (Ca n'Oriol)	Rubí	Jardineria	Jardineria i viver	Persones amb discapacitats i/o transtorn	Sense dades
60	Formació i Integració de Discapacitats	Jardineria	2005	Empresa privada	CET	c/ València 40 2n 4arta	Barcelona	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	Sense dades
61	Fundació Acció Baix Montseny	Jardineria	2000	Fundació	CET	c/Pla i Daniel,1	Sant Celoni	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	Sense dades
62	Fundació Pere Mata	AS	1994	Fundació	CET	Crta. de l'Institut Pere Mata s/n	Reus	Agricultura	Agricultura ecològica	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.fundacioperemata.cat
63	Fundació Tallers de la Cerdanya	Jardineria	2000	Fundació	CET	Barri Sant Julià, s/n	Puigcerdà	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	Sense dades
64	Fundació Tallers-Badía del Vallès	Jardineria	1988	Fundació	CET	Av. Cantàbric, 49	Badia del Vallès	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.fundaciotalers.org
65	Fundació Tallers-Santa Coloma	Jardineria	1988	Fundació	CET	c/Almogàvers, 18	Santa Coloma de Gramanet	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.fundaciotalers.org
66	Gelim, SA	Jardineria	1977	Empresa privada	CET	c/Francesc Vinyas, 7, 2a planta	Sant Cugat del Vallès	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.es.issworld.com
67	Fundació Ginac (Ginesta)	Jardineria i AS	2005	Fundació	CET	c/Manyans, s/n (Polígon industrial de Valls)	Valls	Agricultura	Jardineria, treballs forestals i horta ecològica	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.fundacioginac.org
68	Grupo Sifu-Barcelona	Jardineria	1993	Empresa privada	CET	c/Famades , 19-25	L'Hospitalet de Llobregat	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.gruposifu.com
69	Intecserveis	Jardineria	Sense dades	Fundació	CET	c/La Rapa, 18 baixos	Sant Boi de Llobregat	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.intecserveis.com
70	Ítaca, Verge de la Cinta SCCL	Jardineria i altres	1977	Cooperativa	CET	Ctra. Tortosa-Aldea-C42-, km 7 (Campredó)	Campredó-Tortosa	Jardineria	Jardineria i càtering	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.fmp.cat
71	Jardiniers Sant Adrià (Jassa)	Jardineria	1981	Cooperativa	CET	c/Ricart, 46-48 Baixos	Sant Adrià de Besos	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	Sense dades

72	A.R.E.P., La Calaixera	AS	1999	Fundació	CET	Pg. Maragall, 124	Barcelona	Artesania	Artesania d'arts i oficis	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.cetlacaixaera.cat
73	La Klosca-CET, SLU	AS	2009	Empresa privada	CET	Ctra. De Mata km 3.8 (veinat de St. Miquel de c/Duke Ellington, s/n (Complex la Caparrella)	Mataró	Alimentació	Ous	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.laklosca.cat
74	Associació d'Ocupació i Esplai de Catalunya (La Torxa)	Jardineria	2004	Associació	CET		Lleida	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.latorxa.cat
75	Laborem Dertusa	AS	2001	Empresa privada	CET	Pol. Ind. Baix Ebre, carrer I, 317 (Campredó)	Tortosa	Alimentació	Alimentació	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.ofida.net
76	Les Acàcies	AS	Sense dades	Fundació	CET	c/Itàlia, 46	Figueres	Alimentació	Alimentació	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.fundacioaltem.org
77	Fundació privada Gaspart de Portolà	Jardineria	1989	Fundació	CET	Recinte Industrial Colònia Güell, carrer L90-	Santa Coloma de Cervelló	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.gportola.com
78	Serveis generals Arapdis	Jardineria i altres	1989	Associació	CET	c/Verntallat, 9	Barcelona	Jardineria	Jardineria i artesania	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.arapdis.org
79	Associació prodisminuts psíquics del Berguedà (Taller Coloma)	Jardineria	1972	Associació	CET	Ctra. De Berga a Solsona, km 5	Avià	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	Sense dades
80	Taller Jeroni de Moragas	Jardineria	1973	Cooperativa	CET	Av. Villadelprat, 79	Sant Cugat del Vallès	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.jmoragas.santcugatentitats.net
81	Taller Joana Margarit i Ribalta	Jardineria	Sense dades	Associació	CET	c/Riera Pahissa, 3	Sant Feliu de Llobregat	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.fundacioxsm.org
82	Fundació Privada Mas Xirgu (Grup Fundació Ramon Noguera)	Jardineria	1995	Fundació	CET	c/Indústria, 22, polígon industrial Mas Xirgu	Girona	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.grupfrn.cat
84	Tallers Bellvitge	Jardineria i AS	1969	Associació	CET	Av. Mare de Déu de Bellvitge, 178	L'Hospitalet de Llobregat	Agricultura	Jardineria i horticultura	Persones amb discapacitats i/o transtorn	Sense dades
85	Tallers Casa Nostra (Aspros)	Jardineria i AS	1985	Fundació	CET	Av. Madrid, 21, altell 1a	Lleida	Agricultura	Jardineria i horta (hivernacle)	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.aspros.cat
86	Fundació Amat Roumens	Jardineria	1971	Fundació	CET	c/Campiones Olímpiques, 36	Terrassa	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.fupar.com
87	TEB-Verd, SCCL	AS	2008	Cooperativa	CET	Can Lari	Sant Antoni de Vilamajor	Agricultura	Agricultura ecològica	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.boletbenfet.com
88	Tecsalsa	Jardineria	1989	Empresa pública	CET	c/Progrés, s/n. Apt. Correus, 141	Cornellà de Llobregat	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.tecsalsa.cat
89	Tegar	Jardineria	1990	Altres	CET	Av. Del Riu Foix, 60	Vilanova i la Geltrú	Jardineria	Jardineria i viver	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.tegar.cat
90	Teixidors	AS	1983	Cooperativa	CET	c/Mas Adei, 65	Terrassa	Artesania	Artesania d'arts i oficis	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.teixidors.com
91	Trinijove	Jardineria i altres	Sense dades	Fundació	CET	c/Turó de la Trinitat, 17	Barcelona	Jardineria	Jardineria i artesania	Persones amb discapacitats i/o transtorn	fundacio@trinijove.org
92	Tundra, SCCCL	Jardineria	1981	Cooperativa	CET	c/Secretari Coloma, 56	Barcelona	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.tundrascccl.com
93	Fundació privada Santa Teresa del Vendrell (Ventall)	Jardineria	1992	Fundació	CET	Av. Santa Oliva, 20-22	El Vendrell	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.ventall.org
94	La Tavella	AS	2007	Altres	CET	Ctra. de Cardedeu a Cànoves	Cànoves i Samalús	Agricultura	Agricultura ecològica	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.latavella.cat
95	Adad l'Encant	AS	Sense dades	Empresa privada	Empresa d'inserció	c/Fluvià, 18	Olot	Agricultura	Agricultura ecològica	Persones en situació de pobresa i exclusió social	www.adadlencant.org
99	Dimas EIS, SL	Jardineria i altres	2005	Empresa privada	Empresa d'inserció	Av. Sant Julià, 83	Granollers	Jardineria	Treballs forestals, manteniment de jardins i silvicultura	Persones en situació de pobresa i exclusió social	www.dimaseis.com
102	Fundació Futur	AS	1995	Fundació	Empresa d'inserció	Ptge Via Trajana B13	Barcelona	Serveis	Càtering	Persones en situació de pobresa i exclusió social	www.futur.cat
106	Salta	AS	Sense dades	Empresa privada	Empresa d'inserció	c/Zamora, 103-105, baixos	Barcelona	Serveis	Restauració i hosteleria	Persones en situació de pobresa i exclusió social	www.fundacioired.org
107	Serveis Ambientals de la Serra de Lladeria	AS	2009	Empresa pública	Empresa d'inserció	c/Major, 19, 1r	Serra d'Almos	Treballs forestals	Treballs forestals i serveis ambientals	Persones en situació de pobresa i exclusió social	Sense dades
110	Amunt Ebre SL, EI	AS	2011	Empresa privada	Empresa d'inserció	c/Sant Vicenç, 31	Amposta	Agricultura	Agricultura ecològica i transformació alimentària	Persones en situació de pobresa i exclusió social	mediambient.plataformaeducativa.org
111	Fundació "El Trampoli"	AS	Sense dades	Fundació	CET	C/Jofre el Pilòs 10 2º 2ª	La Bisbal	Alimentació	Alimentació	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.eltrampoli.net
112	Casa Dalmases	AS	2012	Fundació	Altres	c/Major, 87-89	Cervera	Alimentació	Alimentació i artesania alimentària	Persones amb discapacitats i/o transtorn	Sense dades
113	Forresterra	AS	Sense dades	Empresa privada	Empresa d'inserció	Ctra. de Marçà	Vilajuïga	Alimentació	Alimentació	Persones en situació de pobresa i exclusió social	Sense dades

115	L'Espígol de GSIS	Jardineria i AS	1986	Cooperativa	CET	Castell de can Taio, camí de can Gomis s/n	Santa Perpetua de la Mogoda	Agricultura	Jardineria, agricultura i hípica (equinoteràpia)	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.gsisverd.org/ www.gsishipica.org
116	Associació Montseny-Guilleries	Jardineria	1993	Associació	CET	c/ Camí del Molí s/n	Selva	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.montsenyguilleries.cat
117	Fundació Mas Albornà	Jardineria	2009	Fundació	CET	c/Montseny , 10-12 (pol. Ind. Sant Pere Molanta)	Olèrdola	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.masalborna.org/
118	Tarpuna cooperativa	AS	2012	Cooperativa	CET	c/Pi i Maragall, 29. Baixos	Barcelona	Agricultura	Agricultura ecològica	Persones en situació de pobresa i exclusió social	www.tarpunacoop.org
119	Grupo Sifu-Vallès	Jardineria	1993	Empresa privada	CET	c/Les Paus, 85	Sabadell	Jardineria	Jardineria	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.gruposifu.com
120	El Brot S.L.U	AS	2005	Empresa privada	Empresa d'inserció	Zona Sant Medir, s.núm	Sant Gregori	Agricultura	Agricultura ecològica	Persones en situació de pobresa i exclusió social	www.oscobe.com/brot/ca/empr esa.asp
121	Associació Sant Tomàs- CET Tac Osona	AS	2012	Fundació	CET	c/Sot dels Pradals, 7	Vic	Agricultura	Agricultura ecològica	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.santtomàs.cat
122	Associació Alba	Jardineria i altres	1978	Associació	CET	Av. Onze de Setembre, s/n	Tàrraga	Jardineria	Jardineria, restauració, hostaleria i servei de càterin	Persones amb discapacitats i/o transtorn	www.aalba.cat

Apèndix 13. Base de Dades de l'AS a Espanya

Id	Empresa	Població	Província	Url	Activitat
1	Asprodes	Salamanca	Salamanca	www.asprodes.es	Agricultura y ganadería, Artesanía
2	Instituto Foral de Bienestar Social I.F.B.S.	Vitoria	Álava		Agricultura y ganadería
3	Elkarkide, S.L.	Noain	Navarra	www.elkarkide.com	Agricultura y ganadería
4	Fundación Empresa y Juventud	Albolote	Granada	www.empresayjuventud.com	Agricultura y ganadería
5	Piamonte	Arahal	Sevilla	www.piamontemsi.com	Agricultura y ganadería
6	Salarca Cooperativa	Salamanca	Salamanca		Agricultura y ganadería, Artesanía
7	Finca Arcadia	Jerez de la Frontera	Cádiz	www.fincaarcadia.es	Horticultura, Granja avícola, venta de huevos, Alimentación
8	Hornos Lamastelle	Santiago de Compostela	La Coruña		Alimentación
9	Siro Venta de Baños S.A.L	Venta de Baños	Palencia	www.gruposiro.com	Alimentación
10	Salarca Cooperativa	Salamanca	Salamanca		Agricultura y ganadería
11	Iguals Treball i Natura	Palma de Mallorca	Islas Baleares	www.iguals.org	Agricultura y ganadería
12	Integra. Internacional Granada de Alcaparra, S.L.U	Benamaurel	Granada		Conservas, Productos ecológicos
13	Estel Nou	Soller - Mallorca	Islas Baleares		Elaboración de confituras
14	Productos de la Carne Da Ribeira Sacra S.L.	Monforte de Lemos	Lugo		Producción de ternera gallega
15	Coop. Asistencia a la Dependencia SCA Interés Social	Córdoba	Córdoba	www.coade.com.es	Conservas, Productos alimenticios
16	Fundación Afandem	Móstoles	Madrid	www.afandem.org	Productos alimenticios
17	Organismo Autónomo local Integra de Bailén	Bailén	Jaén		Trabajos forestales

